

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Звєряков М.І., Коваленко В.В., Сергєєва О.С.

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВ

Начальний посібник

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Одеса – 2014

УДК 336.71:336.717.18 (075.8)

ББК 65.262.1273

К 56

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(Лист № 1/11-11798 від 22.07.2013)*

Авторський колектив:

Зверяков М.І. – член-кореспондент НАН України, професор, ректор Одеського національного економічного університету;

Коваленко В.В. – д.е.н., професор кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету;

Сергєєва О.С. – ст.викладач кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету

*Рецензенти:***Міщенко В.І.** – д.е.н., професор, директор Центру наукових досліджень Національного банку України;

Єрмошенко М.М. – заслужений діяч науки і техніки України, д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Національної академії управління;

Міщенко В.А. – д.е.н., професор, завідувач кафедрою фінансів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Зверяков М.І. Управління фінансовою стійкістю банків: підручник / М.І. Зверяков, В.В. Коваленко, О.С. Сергєєва. – Одеса: Видавництво «Атлант», 2014. – с.

ISBN 978-966-2361-94-0

Навчальний посібник присвячений питанням управління фінансовою стійкістю банків. Курс займає місце одного з основних у системі спеціальних дисциплін, які формують необхідний рівень магістрів з спеціальності «Банківська справа» та повинен забезпечити придбання студентами знань та навиків щодо фундаментальних та практичних питань теорії та практики управління фінансовою стійкістю.

Метою викладання дисципліни «Управління фінансовою стійкістю банків» є формування компетенцій у сфері банківської діяльності, системи знань з теорії та практики управління фінансовою стійкістю у банках; набуття вмінь розробки обґрунтованих висновків за результатами дослідження та знаходження напрямків поліпшення фінансової стійкості банків. Саме ці розділи розглядаються в навчальному підручнику, що обумовлює його актуальність.

Навчальний посібник призначено для магістрів за напрямком підготовки «Управління фінансовою стійкістю банків», студентів спеціальності «Банківська справа» ІУ рівня акредитації. Практична направленість навчального посібника робить його корисним для слухачів центрів і курсів підвищення кваліфікації, підприємців, керівників банків.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ 1. Теоретичні основи управління фінансовою стійкістю банків	10
1.1. Економічна сутність та класифікація фінансової стійкості банків	10
1.2. Основні підходи до формування стратегії управління фінансовою стійкістю банків	24
1.3. Функції та ієрархія суб'єктів управління фінансовою стійкістю банків	33
1.4. Формування стратегічного набору управління фінансовою стійкістю банків та визначення основних стратегічних цілей	48
Розділ 2. Антикризове управління у забезпеченні фінансової стійкості банків	76
2.1. Системні банківські кризи в умовах фінансової глобалізації	76
2.2. Характеристика державних інструментів антикризового управління банками	94
2.3. Характеристика внутрішньобанківських антикризових інструментів	99
2.4. Діагностика і моніторинг фінансової стійкості банків	117
Розділ 3. Формування моделі фінансової безпеки банків	147
3.1. Характеристика структурних елементів фінансової безпеки банків	147
3.2. Вплив іноземного капіталу на фінансову стійкість банків	171
3.3. Механізм запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, в системі фінансової безпеки банків	186
Розділ 4. Управління банківськими ризиками	220
4.1. Класифікація ризиків банківської діяльності	220
4.2. Підходи до управління банківськими ризиками	235
4.3. Організація системи ризик-менеджменту у банках	243
4.4. Методи управління ризиками в банках	254
4.5. Організація внутрішнього контролю за банківськими ризиками	266
Розділ 5. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості банків	286
5.1. Механізм управління фінансовою стійкістю банків	286
5.2. Характеристика методик оцінки фінансової стійкості банків	293
5.3. Індикатори фінансової стійкості банків	313

Розділ 6. Макропруденційна політика у забезпеченні фінансової стійкості банків	347
6.1. Економічна сутність, функції та завдання банківського нагляду	347
6.2. Базельські принципи організації банківського нагляду і регулювання.....	360
6.3. Економічна сутність, мета, завдання та інструменти макропруденційного регулювання та нагляду банківської діяльності...	375
6.4. Аналіз передумов реалізації стратегії макропруденційного регулювання та нагляду.....	381
СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ.....	400
ГЛОСАРІЙ.....	412
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	435
ДОДАТКИ.....	461

ВСТУП

В умовах посткризового періоду однією з основних проблем, яка стоїть перед вітчизняною банківською системою, є підтримка на належному рівні її фінансової стійкості, що дає змогу банкам виконувати функції із забезпечення економіки достатньою кількістю фінансових ресурсів.

Різка зміна ринкової кон'юнктури ставить під загрозу не лише прибутковість діяльності банків, але й взагалі їх функціонування. Основними причинами припинення діяльності банків є їх неспроможність нейтралізувати ризики в банківській системі, а також відповідати за своїми зобов'язаннями, що обумовлено недостатністю ресурсної бази у фінансово-кредитних установах.

Процеси глобалізації суттєво впливають на національну економіку України через її надмірну відкритість. У найближчому майбутньому саме глобалізація визначатиме стан світової фінансової системи і буде основою інтеграції України у світовий фінансовий простір. Вітчизняна банківська система одна з перших серед країн СНД реалізувала принципи інтеграції шляхом розширення присутності на внутрішньому ринку іноземного капіталу. При цьому у багатьох країнах світу фінансова сфера зазнала змін, що суттєво позначилося на конкурентній позиції та ефективності діяльності банківських систем.

У банківському бізнесі суттєву роль відіграє процес управління фінансовою стійкістю, який базується на науково обґрунтованій, предметно адаптованій до реалій банківської діяльності методології, передових банківських технологіях та світовому досвіді оцінювання ендогенних та екзогенних чинників, що впливають на зазначений процес. Перед банківською системою в умовах глобалізації та інтенсифікації банківського бізнесу, посилення конкурентної боротьби та збільшення можливих загроз кредитної безпеки постають завдання підвищення власної фінансової стійкості завдяки

визначенню і реалізації складових, які формують систему управління фінансовою стійкістю.

Для забезпечення стійкого розвитку окремого банку та банківської системи в цілому управління має важливе значення, оскільки посилення конкурентної боротьби та використання агресивної політики банків потребують нових підходів до розробки і впровадження банківських продуктів, фінансових інструментів та залучення додаткового капіталу. Саме тому формування чіткої стратегії управління фінансовою стійкістю банківської системи є одним із актуальних питань сьогодення. Актуальність дослідження зумовила логіку представленого підручника та його складові.

Пропонований підручник написаний відповідно до навчальної програми та підкріплює навчальний курс, який є нормативним у навчальному плані і викладається магістрам в Одеському національному економічному університеті за фахом 8.03050802 «Банківська справа».

Місце дисципліни у навчальному плані підготовки магістрів та її логічні зв'язки з іншими курсами (фінанси банку, фінансовий менеджмент в банку, гроші та кредит, банківські операції, аналіз банківської діяльності) обумовили особливості структури та змісту підручника.

Підручник складено відповідно до програми курсу та складається із вступу, шести розділів, які супроводжуються питаннями для самоконтролю, тестовими завданнями; ситуаційні завдання та глосарію; список рекомендованої літератури, додатків. Належний науковий рівень викладу теоретичного матеріалу вдало поєднується з його доступністю.

Перший розділ підручника присвячено теоретичним основам управління фінансовою стійкістю банків. У цьому розділі розкрито сутність таких деменцій як «фінансова стійкість», «об'єкт. суб'єкт фінансової стійкості банків». Визначені принципи управління фінансовою стійкістю, охарактеризовані цілі управління фінансовою стійкістю банків, а також класифікація чинників, що впливають на фінансову стійкість банків: зовнішні, загальнодержавні, внутрішньо системні. Розглянуті функції та ієрархія суб'єктів управління

фінансовою стійкістю банків та представлена характеристика суб'єктів зовнішніх (наддержавних), загальнодержавних та внутрішньо системних суб'єктів управління фінансовою стійкістю банків. Визначенні основні функції та завдання в системі управління фінансовою стійкістю банків.

Другий розділ підручника присвячено антикризовому управлінню у забезпеченні фінансової стійкості банків, розкрито економічну сутність та особливості антикризового управління у забезпеченні фінансової стійкості банків. Обґрунтовано системні банківські кризи в умовах фінансової глобалізації. Представлена характеристика основних чинників виникнення кризових ситуацій у банку, характеристика чинників виникнення системних банківських криз. Розглянуті державні інструменти антикризового управління в банківській сфері. Інструменти антикризового управління банком: сценарне моделювання, стрес-тестування, внутрішні нормативи та ліміти, реорганізація банків за власною ініціативою, спеціальні заходи. Принципи формування механізму антикризового управління банком. Сформовано систему індикаторів антикризового управління. Обґрунтування системи антикризових заходів в механізмі забезпечення фінансової стійкості банків.

Третій розділ підручника присвячено формуванню моделі фінансової безпеки банків, представлено: визначення економічної сутності, цілей, завдань, функцій фінансової безпеки банків. Охарактеризовані структурні елементи фінансової безпеки банків та суб'єкти і об'єкти фінансової безпеки банків.

Визначені загрози фінансовій безпеці банківської системи: зовнішні загрози (макро- рівень), внутрішні загрози (мікро- рівень). Загрози безпеці банківської установи: загрози безпеці банку з боку зовнішнього середовища (загрози з боку клієнтів банку; загрози з боку партнерів банку; загрози з боку конкурентів банку; загрози з боку кримінальних угруповань; загрози з боку держави; загрози з боку громадян держави) ; загрози з боку внутрішнього середовища (загрози з боку власників; загрози з боку адміністрації банку; загрози з боку менеджерів підрозділів; загрози з боку спеціалістів банку; загрози з боку неформальних груп).

У четвертому розділі підручника присвячено ризик-менеджменту у системі управління фінансовою стійкістю банків: визначено структурні особливості і формування системного підходу при дослідженні ризиків банківської діяльності. Концептуалізоване поняття ризику. Представлена характеристика зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на систему ризик-менеджменту. Зовнішні фактори: макроекономічне середовище, нормативна база у сфері регулювання ризику (нормативи, методики, рекомендації, стандарти бухгалтерського обліку); внутрішні фактори: специфіка діяльності банківської установи: політика, стратегія, тактика; організаційна структура; кваліфікація персоналу). Функції системи ризик-менеджменту як складової управління фінансовою стійкістю банків: методологічна, аналітична, регулююча, контрольна. Етапи управління ризиками: виявлення ризику та причин його виникнення; оцінка ризику і можливих збитків; прийняття рішень про облік або відмова від ризику; здійснення регулюючого впливу на ризик; організація процесу контролю.

П'ятий розділ підручника містить методичне обґрунтування підходів до визначення фінансової стійкості у системі управління банківською діяльністю. Розглянуті підходи до організації системи оцінки ризику і раннього попередження виникнення кризових ситуацій з точки зору фінансової стійкості банків. Проаналізовані методики оцінки фінансової стійкості банків. Визначені методичні підходи до розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості банків та використання кластерного аналізу для визначення рівня фінансової стійкості банків. Управління проблемними банками за рівнем їх фінансової стійкості. Критерії визначення проблемності у банках. Охарактеризована система роботи з проблемними банками: контроль капіталізації, роботу з «поганими» активами, банківський нагляд, державну систему управління проблемними банками.

Шостий розділ підручника присвячено макропруденційної політики у забезпеченні фінансової стійкості банків: визначено сутність, функції та завдання банківського нагляду. Визначення економічної сутності, функцій, завдань,

принципів макропруденційної політики та її вплив на фінансову стійкість банків. Охарактеризовані основні завдання макпродунційної політики: підтримка стійкості фінансової системи до агрегованих шоків, включаючи рецесію та зовнішні шоки; обмеження надлишкових фінансових ризиків, що приймають на себе фінансова система в цілому; згладжування фінансового циклу.

Проблема забезпечення та зміцнення фінансової стійкості банків - не породжена сьогоденням, вона має корені й у минулому, складна та до кінця не розв'язана. Вона є у розвинутих країнах ринкового типу, набула загальнонаціонального значення і для України, що значною мірою зумовлено специфікою розвитку вітчизняних банків. Зокрема, порівняно короткий період їх діяльності, необхідність працювати в умовах підвищеного ризику, що пов'язано з економічною та політичною нестабільністю у країні, а також порівняно з банками провідних ринкових країн незначні обсяги власного капіталу. Саме тому ефективне управління і забезпечення власної фінансової стійкості має бути обов'язком та основним стратегічним завданням кожної банківської установа. Саме ці напрямки розглянуті у підручнику, який пропонується не лише студентам економічних вищих навчальних закладів, а фахівцям банківських установ.

Підручник сформовано на основі вивчення наукової літератури, інструктивних матеріалів Національного банку України та інших відомств, а також практичного досвіду банківських установ.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВ

Після вивчення даної теми студент повинен:

знати:

- поняття про фінансову стійкість банків, її сутність, цілі та функції;
- класифікацію чинників, що впливають на фінансову стійкість банків;
- функції та ієрархія суб'єктів управління фінансовою стійкістю банків.

уміти:

- визначити сутність, мету, завдання управління фінансовою стійкістю банків;
- визначати об'єкт, предмет управління фінансовою стійкістю банків;
- формувати стратегічний набір системі управління фінансовою стійкістю банків.

1.1. Економічна сутність та класифікація фінансової стійкості банків.

Банківська система кожної держави незалежно від її економічної моделі та організації суспільних відносин відіграє найважливішу роль у забезпеченні руху грошових потоків. Вона бере участь у виконанні основних функцій фінансової системи шляхом: забезпечення стабільності грошової одиниці; забезпечення переміщення фінансових ресурсів у часі, через кордон держав та між окремими галузями тощо; розробки та забезпечення способів управління ризиками; забезпечення механізму об'єднання фінансових ресурсів та їх розподілу між окремими суб'єктами господарювання; забезпечення безперебійного функціонування платіжних систем, зокрема шляхом удосконалення способів клірингу та здійснення розрахунків, що сприяють торгівлі; забезпечення насичення ринку ціною інформацією, що дозволяє координувати децентралізований процес прийняття рішень в окремих галузях

економіки. Тому банківська система виступає складовою кредитної системи держави.

У наукових дослідженнях поняття стійкості розглядається у багатьох наукових працях (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення стійкості і фінансової стійкості

Автор	Характеристика категорій
Стійкість	
Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, О.Б. Стародубцева	«Устойчивость – финансовое состояние предприятия, хозяйственная деятельность которого обеспечивает в нормальных условиях выполнение всех обязательств перед работниками, другими организациями, государством, благодаря достаточным доходам и соответственно доходов и расходов» [1, с. 353]
О.М. Азриліян	Стійкість – постійність, невіддільність ризику збитків та втрат [2, с.1100]
Девід У. Пірс	«Устойчивость – термин, обычно используемый в системах частичного или общего равновесия для обозначения степени устойчивости равновесной цены или группы цен по отношению к внешним воздействиям на систему, которые на время отклоняют цену от равновесного уровня» [3, с. 468]
Л.Г. Мельник	«Устойчивость – способность системы сохранять при различных параметрах внешней среды свою структуру и функциональные особенности, достаточные для деятельности. Характеристики стабильности и устойчивости являются взаимосвязанными понятиями. При этом можно прочертить такую логическую связь. Устойчивость системы зависит: от ее способности реагировать на внешнее воздействие среды; от стабильности самой системы, определяемой ее внутренними факторами» [4]
Словник української мови	Стійкість як здатність довго зберігати і проявляти свої властивості, не піддаватися руйнуванню і псуванню [5, с. 293]
В. Даль	Стійкість як здатність “вистояти супроти чогось, встояти, успішно протистояти силі, витримати, не поступитися” [6, с. 515]
В.М. Коваль	Стійкість – здатність комерційного банку виконувати на заданому суспільством рівні притаманні йому функції і роль в економіці незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, які перешкоджають їх здійсненню [7]
Фінансова стійкість	
Л.А. Ключко	Статичну фінансову стійкість автор визначає як дотримання параметрів діяльності банку (капітал, ліквідність, платоспроможність, прибутковість, рівень проблемних активів тощо) в допустимих межах. Динамічна фінансова стійкість означає врівноважене і збалансоване зростання позитивних та зниження негативних параметрів діяльності банку в межах допустимого ризику відповідно до визначеної системи узгоджених стратегічних і поточних цілей його функціонування у процесі прогресивного розвитку [8]

Продовж. табл. 1.1

Автор	Характеристика категорій
І.М. Васькович	Фінансова стійкість банку – це якісна й кількісна характеристика здатності системи трансформувати банківські ресурси (фінансові, трудові, інформаційні) та з максимальною ефективністю й мінімальним ризиком виконувати свої функції, витримуючи вплив зовнішніх і внутрішніх факторів [9]
Н.М. Шелудько	Фінансова стійкість – це динамічна інтегральна характеристика спроможності банку як системи трансформування ресурсів та ризиків повноцінно (з максимальною ефективністю та мінімальним ризиком) виконувати свої функції, витримуючи вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища [10]
В.М. Кочетков	Фінансова стійкість – це спроможність банку як системи трансформування ресурсів банку (персоналу, фінансових ресурсів, активів, обладнання та інформаційних технологій) з максимальною ефективністю і мінімальним ризиком виконувати свої функції у ринковому середовищі попри вплив ендегенних та екзогенних факторів [11]
І.Є. Склеповий	Фінансова стійкість – це інтегральна характеристика спроможності банку як системи трансформування ресурсів та ризиків повноцінно (з максимальною ефективністю та мінімальним ризиком) виконувати свої функції, витримуючи вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища [12, с. 142]
І.І. Микитчик	Фінансова стійкість – це частковий вияв фінансової надійності або характеристика терміна “надійність” [13, с. 169]
В.М. Живалов	Стійкість банку – це його здатність у динамічних умовах ринкового середовища чітко та оперативно виконувати свої функції, забезпечувати надійність вкладів юридичних та фізичних осіб та своїх зобов’язань з обслуговування клієнтів [14]
В.П. Пантелєєв, С.П. Халява	Фінансова стійкість – своєрідне перевищення доходів над витратами [15]
Ю.С.Масленченков	Фінансова стійкість залежить від відповідності діяльності банку нормативним та плановим узагальнюючим показникам, які синтезують характеристики економічних складових стійкості: обсяг і структура власних коштів, рівень доходів і прибутку, достатність капіталу, мультиплікативна ефективність власного капіталу, норма прибутку на власний капітал, ліквідність, створення доданої вартості банком [16]
О.П. Овчинникова, Г.Ю. Бец	Стійкість (надійність) банківської системи передбачає здатність системи виконувати базові і нові функції незалежно від характеру зовнішніх впливів, у тому числі на основі якісної зміни власної структури [17, с. 3]
Г.Г. Фетисов	Стійкість банківської системи – це її якісна характеристика, такий розвиток, при якому реалізується її сутність та призначення в економіці. В економічній системі в цілому при стійкості мають місце не разові позитивні зміни, не тимчасові успіхи у функціонуванні або тимчасова стабілізація, не успіхи окремих банків, а динамічний розвиток усіх елементів банківської системи [18, с. 5]
Л.В. Давидова	Фінансова стійкість – економічна категорія, в якій виражається міра або ступінь відповідності результатів фінансово-господарської діяльності підприємства вимогам і умовам його функціонування в ринковому середовищі, що досить часто змінюється [19, с. 7]

Узагальнення наданих понять стійкості дає підстави стверджувати, що стійкість банків – це комплексна характеристика. З позиції методології це означає, що управління стійкістю банків слід розглядати з позиції взаємозв'язку трьох основних рівнів:

перший рівень – об'єднання з економікою в цілому та її регіональних сегментів;

другий рівень – взаємозв'язок стійкості окремого банку зі стійкістю банківської системи в цілому як цілісного утворення;

третій рівень – з позиції окремого банку як структурного елемента банківської системи.

Отже, стійкість – це макроекономічна характеристика як усієї банківської системи, так і окремого банку як складового елемента даної системи.

З цього приводу заслуговує на увагу визначення стійкості С.М. Ільєсова «устойчивость – одна из основных динамических характеристик экономической системы, являющая собой свойство возвращаться в равновесный, исходный или близкий к нему установившийся режим после выхода из него в результате какого-либо воздействия» [20,с.45].

Узагальнюючи дослідження вітчизняних та іноземних економістів можна виділити чотири основних підходи до визначення поняття “фінансової стійкості банків”, а саме: мікроекономічний, макроекономічний, комплексний та рейтинговий.

Перший підхід –мікроекономічний. В основі дослідження поняття «фінансової стійкості» відповідно до *мікроекономічного підходу лежить* спроможність окремих банків утримувати платоспроможність, ліквідність і адекватність капіталу на рівні, який є безпечним для їх діяльності, а критерієм оцінки фінансової стійкості є критичні значення зазначених показників.

В основі дослідження поняття «фінансової стійкості» відповідно до мікроекономічного підходу лежить спроможність окремих банків утримувати платоспроможність, ліквідність і адекватність капіталу на рівні, який є

безпечним для їх діяльності, а критерієм оцінки фінансової стійкості є критичні значення зазначених показників.

Макроекономічний підхід. Відповідно до другого підходу фінансова стійкість банків розглядається як результат зміни показників, що характеризують стан банків, під впливом макроекономічного середовища.

Основним постулатом даного підходу є те, що напрями діяльності та ризику банківської системи залежать, в першу чергу, від впливу макроекономічного середовища. При цьому фінансовий стан окремих банків має суттєве, але не першочергове значення. Це твердження обґрунтовується тим, що банківська система є елементом системи більш високого порядку – фінансової та економічної.

Під фінансовою стійкістю банківської системи слід вважати її здатність як системного утворення у динамічних умовах ринкового середовища протистояти дії зовнішніх та внутрішніх загроз, забезпечувати надійність збереження та повернення вкладів юридичних і фізичних осіб, своєчасно виконувати власні зобов'язання з метою реалізації цільових орієнтирів грошово-кредитної політики та забезпечення фінансової безпеки держави [21].

Комплексний підхід. Відповідно до третього підходу поняття «фінансової стійкості банків» є результатом синтезу макро- і мікроекономічних чинників. Характерним для цього підходу є визначення фінансової стійкості як динамічної інтегральної характеристики, яка характеризує спроможність банку як системи трансформування ресурсів і ризиків, повноцінно виконувати свої функції, витримуючи вплив чинників зовнішнього і внутрішнього середовища.

До основоположних засад цього підходу необхідно віднести і спробу визначити фінансову стійкість за допомогою системи рейтингів банків та комплексних індикаторів, які б характеризували фінансову стійкість банків і банківської системи.

Зазначимо, що концептуальні зміни у поглядах на значення і роль фінансової стійкості банків в роботі фінансового ринку, грошовому обігу і економіці країни загалом відбувалися під впливом чотирьох базових груп

чинників – загальноекономічних, інституційно-правових, соціальних та інформаційних, які характеризують і визначають соціально-економічні відносини у ринковій економічній системі. Для кожного з етапів якісні і структурні характеристики кожного з чинників мали свої особливості:

- 1) *загальноекономічні чинники* – це набір якісних і кількісних показників, що дають уявлення про загальні принципи роботи економіки країни на певному етапі історичного розвитку. В контексті визначення ролі банків і рівня їх фінансової стійкості для роботи фінансового ринку слід зазначити, що перший етап характеризувався накопиченням капіталу за умов вільного ринку; упродовж другого етапу відбувалось посилення державного регулювання національних економічних систем, яке було спрямоване на запобігання монополізації і циклічності економічного розвитку; на третьому етапі відбувалось зростання впливу на поведінку суб'єктів економіки феномену глобалізації, що призвело до світового розподілу продуктивних сил, інтеграції світових фінансових ринків, зростання транснаціонального руху капіталу;
- 2) *інституційно-правові чинники* - дають можливість оцінити принципи і напрями діяльності органів державного управління, які спрямовані на створення та вдосконалення правового поля, в межах якого діють банки, підвищення прозорості їх діяльності для суспільства, посилення рівня координації дій органів державного управління для забезпечення фінансової стійкості банків. В контексті визначення ролі фінансової стійкості банків слід враховувати, що на першому етапі основні зусилля органів державного управління спрямовувалися на вдосконалення банківської діяльності і грошового ринку, метою яких було створення єдиного емісійного державного банку. Упродовж другого етапу центральні (або національні) банки наділялись правом проведення грошово-кредитної політики і здійснення нагляду за комерційними банками, що в сукупності мало на меті підтримку фінансової стійкості банків. Третій етап характеризується посиленням міжнародного співробітництва і, як наслідок, – розвитком

міжнародного права, яке регламентує діяльність банків, корпоративного сектору та урядів на міжнародних фінансових ринках;

- 3) *соціальні чинники* характеризують значення і роль банків у системі суспільних відносин. На першому етапі основним видом банківських операцій була емісія банкнот, яка забезпечувалась власним капіталом банків, а їх роль у суспільстві полягала у забезпеченні стабільного грошового обігу і фінансуванні промисловості. Під час другого етапу в результаті повної монополізації центральними банками емісії банкнот основним видом банківських операцій стало надання банками позичок за рахунок залучених коштів, що, в свою чергу, призвело до зростання ролі банків у суспільстві як чинника стабільності. Третій етап характеризувався зростанням мобільності міжнародного капіталу, що створило пряму залежність між фінансовою стійкістю банківського сектору і сталим економічним розвитком;
- 4) *інформаційні чинники* визначають результати впливу швидкості передачі інформації та її змістовності на забезпечення фінансової стійкості. Перший етап характеризувався відносно низькою швидкістю передачі і оброблення інформації. Крім цього, її обсяги обмежувались лише констатацією певних фактів, а оперативний і порівняльний експрес-аналіз не був поширеним. На другому етапі швидкість і повнота переданої інформації суттєво зросли. Поступово з'явилася потреба з боку суспільства у накопиченні, узагальненні та обробленні даних з метою оптимізації прийнятих рішень. Протягом третього етапу найважливішою характеристикою інформаційних матеріалів є швидкість їх застосування в процесі прийняття рішень. Крім інструментів аналізу інформації, вдосконалюються і набувають поширення засоби впливу на поведінку суспільства, що породжує ефект асиметрії інформації. Його суть полягає у прийнятті економічними суб'єктами під впливом інформаційних потоків неоптимальних рішень, що призводить до невиправданих втрат. На думку дослідників, це є однією з найважливіших причин розгортання фінансових криз.

В цілому, чинники, що впливають на рівень фінансової стійкості банків слід класифікувати на зовнішні, загальнодержавні і внутрішньосистемні (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Класифікація чинників, що впливають на фінансову стійкість банків

Аналізуючи наукові праці можна виділити три основні етапи, упродовж яких відбувались кардинальні зміни поглядів вчених на принципи діяльності

банківських установ, і, як наслідок, на підходи до забезпечення фінансової стійкості банків:

- перший етап – з кінця XVIII ст. – початок XX ст.;
- другий етап – 1930-ті роки – початок 1980-х років;
- третій етап – 1980-ті роки XX ст. до теперішнього часу.

На початку першого етапу (з кінця XVIII ст. – початок XX ст.) банківський сектор становив самоорганізовану і взаємопов’язану сукупність банківських установ, які з метою отримання прибутків надавали кредити за рахунок власних коштів, обліковували векселі клієнтів і здійснювали емісію банкнот, які порівняно з монетами були зручнішим і дешевшим засобом платежу з точки зору обігу та зберігання.

Таким чином, банки виконували не тільки функцію фінансового посередництва, але і суттєво впливали на пропозицію грошей. Фактично від фінансової стійкості банківського сектору залежав не тільки розподіл вільних ресурсів між суб’єктами господарювання, але і рівновага грошового ринку. Це ставило перед дослідниками того часу такі завдання: по-перше, як визначити оптимальну кількість банкнот у обігу, по-друге, банкноти яких банків можуть виконувати функції загальновизнаних грошей. Висвітлення цих проблемних питань знайшло відображення у працях основоположників класичної економічної школи – А. Сміта [22], Д. Рікардо [23].

На розвиток наукових поглядів щодо ролі фінансової стійкості банків в роботі економічної системи упродовж **другого етапу (1930 роки – початок 1980-х років)** вплинув поступовий відхід від парадигми класичної економічної думки. Під час другого етапу відбувалось активне державне втручання в економічні відносини шляхом демонополізації товарних ринків, прискорення темпів економічного зростання та зростання зайнятості за рахунок державних витрат та інвестицій.

Ключовою відмінністю від першого етапу у підходах дослідників було законодавче закріплення за центральним банком функції регулювання грошово-кредитного обігу, а з часом - і нагляду за фінансовим станом усіх банків, що

входять до складу банківського сектору. Разом з тим, їх об'єднувало безумовне сприйняття банків як ключового суб'єкта фінансового ринку, від діяльності якого залежить не тільки грошовий ринок, але і темпи економічного зростання, рівень безробіття та інфляції.

Упродовж другого етапу пануючими були положення представників кейнсіанської і монетаристської економічних шкіл Дж.Кейнса [24], М.Фрідмена [25], А.Шварц [26].

Перехід до третього етапу (початок 1980-х рр. до теперішнього часу) був спричинений зростанням в системі міжнародних економічних відносин диверсифікації розподілу праці між країнами, збільшенням масштабів та лібералізацією міжнародної торгівлі, розвитком систем зв'язку та транспорту, що в результаті призвело до обмеження впливу дій центрального банку як на грошовий ринок, так і на діяльність банківського сектору.

Концептуальними відмінностями цього етапу від інших стали, по-перше, зростання значення інформації в процесі прийняття рішень суб'єктами господарської діяльності та домашніми господарствами, по-друге, залучення фінансових ресурсів широких верств суспільства і зростання обсягів та мобільності руху капіталу.

Ці трансформації призвели до підвищення ролі ефекту асиметрії інформації в роботі фінансового ринку, внаслідок чого фінансова стійкість і прозорість діяльності банків набула особливого значення, оскільки будь-які сумніви з боку вкладників, або інвесторів щодо спроможності виконувати прийняті на себе зобов'язання створювали передумови для переходу у кризовий стан унаслідок дії «стадної поведінки інвесторів». Навіть у випадку виникнення короткострокової банківської паніки її вплив на діяльність фінансового ринку може бути суттєвим.

Дослідженню питання забезпечення фінансової стійкості та її впливу на стан економіки були присвячені роботи таких економістів, як А.Веласко, Г.Гортон, А.Гудхарта [27,28], Д.Даймонда [29], Г.Кальво, К.І. Ліндгрін [30], Х.Мінські [31], Ф.Мишкіна [32], Г.Дж.Шіназі [33].

Крім цього, з кінця 1980-х рр.. різко зростає глобалізація фінансових ринків, що в поєднанні з мобільністю іноземного капіталу значно знижує залежність банківських установ від внутрішньої ресурсної бази за рахунок можливості отримання запозичень на міжнародних фінансових ринках, що ще більше посилює негативний вплив асиметрії інформації на стійкість банківських секторів країн світу і суверенних фінансових ринків. Необхідно зазначити, що можливості та умови залучення іноземного капіталу різними країнами світу суттєво відрізняються, і найбільший попит на фінансові ресурси відчують країни, що розвиваються, але вартість коштів для них є доволі високою через премію за ризик.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку ринкової економіки і фінансової системи, забезпечення фінансової стійкості банків потребує комплексного системного підходу, який буде охоплювати аналіз діяльності як окремих банків, так і вплив на них з боку макроекономічного середовища.

На відміну від проблеми стійкості інших суб'єктів економічної діяльності, проблема стійкості банків має власні відмінності, які мають прояв через джерела формування фінансових ресурсів, структуру активів і капітальної бази, індикаторами оцінки стійкості. Зазначені особливості визначаються місцем банків у суспільному розподілі праці. Стійкість як якісний стан та форма розвитку банківської системи класифікується за ознаками, що представлені на рисунку 1.2, таблиці 1.2.

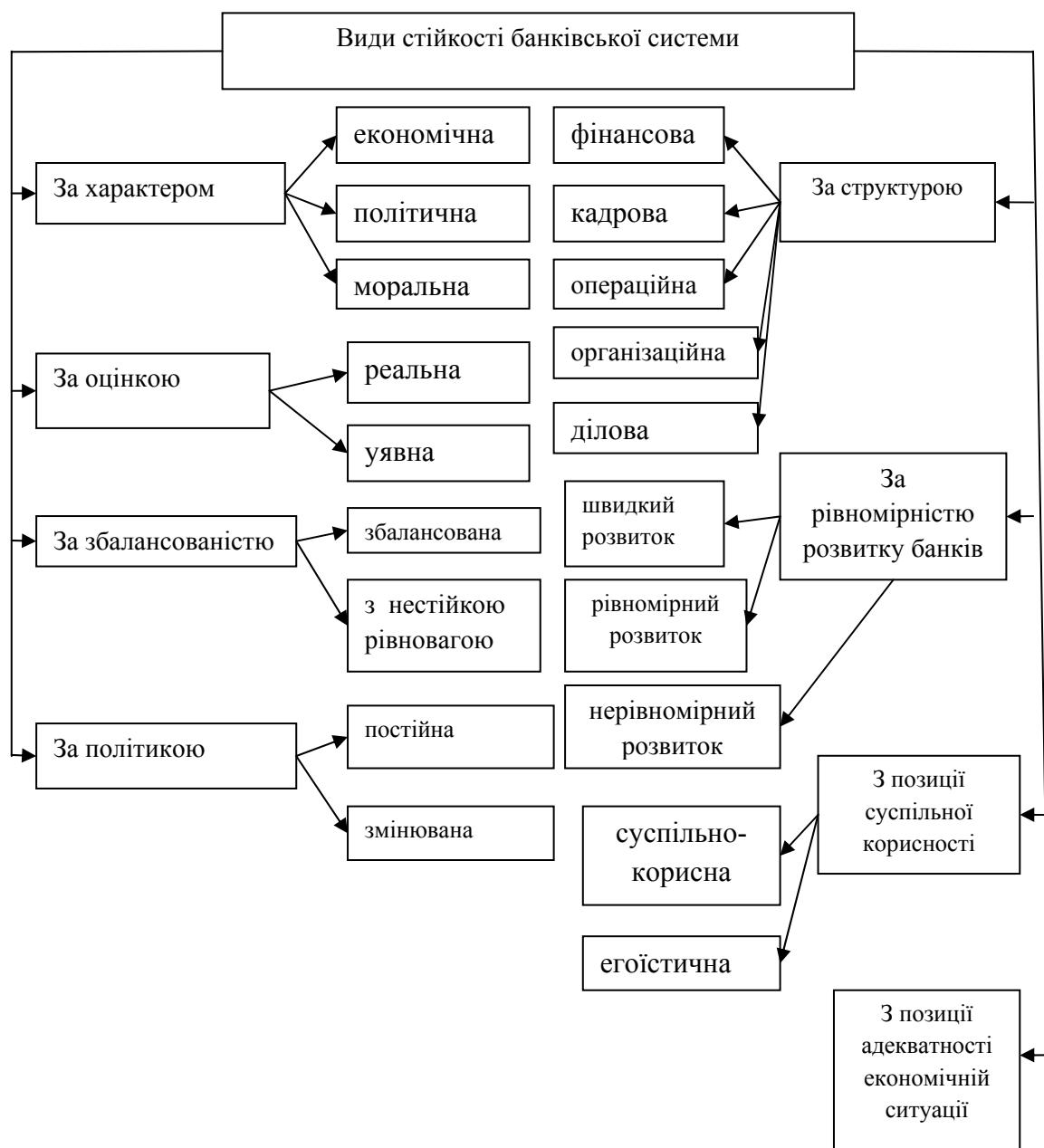

Рис. 1.2. Класифікація видів стійкості банків

Таблиця 1.2

Класифікація стійкості банківської системи та її елементи

Класифікаційна ознака	Елементи	Характеристика елемента
За характером	економічний	визначається взаємовідносинами, які складаються з акціонерами, іншими банківськими установами
	політичний	має прояв у дотриманні законодавчих і нормативних актів, віддаленості від політичних організацій, спроможності протистояти політичному тиску, який несумісний з цілями банків і його задачами як економічного суб'єкта
	моральний	передбачає формування грошово-кредитної установи, яка дотримується тих уявлень і принципів, які прийняті суспільством

Продовження таблиці 1.2

Класифікаційна ознака	Елементи	Характеристика елемента
Враховуючи її загальну оцінку	реальний	стійкість, яка демонструє безумовне виконання цілей і задач (динамічний макроекономічний розвиток банківської системи)
	уявний	стійкість, що уявляється (демонстрація формального розвитку банківської системи)
За характером збалансування	збалансований	окремі блоки банківської системи знаходяться у рівноважному стані, відповідають один одному за якістю, ступенем розвиненості, адекватністю вимогам ринкової економіки
	з нестійкою рівновагою	незбалансованість активів та пасивів за термінами і обсягами може призвести до втрати стійкості окремо взятого банку; нестійкість рівноваги між інформаційним або кадровим забезпеченням та рухом банківського капіталу може призвести до втрати стійкості банківської системи в цілому
За структурою	фінансовий	характеризує підсумки діяльності банків, його ресурси, капітал, доходи та витрати, прибуток і збиток, а також фонди
	організаційний	характеризує стан структури апарату управління у банках, адекватний їх цілям і задачам
	кадровий	професійна підготовка спеціалістів, які мають навички використання сучасних банківських технологій
	операційний	характеризує надання банківських послуг і проведення операцій, адекватних потребам ринку
	діловий	відображає ступінь виконання поставлених цілей та задач
З позиції рівномірності розвитку банків	банки, які швидко розвиваються	стійкість при постійно зростаючих масштабах діяльності банку, зростання його активів, рентабельності
	банки, які рівномірно розвиваються	стійкість при незмінних, стабільних параметрах
	банки, які нерівномірно розвиваються	стійкість при обсягах банківських операцій, що знижуються
З позиції адекватності розвитку банку економічному середовищу	загальнокорисний	адекватність ділової активності банків загальній соціально-економічній ситуації в країні
	егоїстичний	зниження ділової активності банків при загальному економічному зростанні

З метою вирішення питання визначення поточного і прогнозування майбутнього стану фінансів банків, вирішення завдань підтримки прийняття управлінських рішень необхідно проводити аналіз фінансової стійкості банків (рис.1.3).

Рис. 1.3. Комплекс аналізу фінансової стійкості банків

Сучасна банківська практика вимагає оцінювати фінансову стійкість за такими напрямками: оцінка макроекономічної ситуації та тенденцій розвитку банківської системи; оцінка достатності кількості банків та розмірів їх філіальної мережі з точки зору міри користування банківськими послугами з боку населення і підприємств; моніторинг діяльності банків; аналіз банківської звітності відповідно до виконання певних норм і правил, встановлених Національним банком України (НБУ).

1.2. Основні підходи до формування стратегії управління фінансовою стійкістю банків

Слід зазначити, що вибір стратегії управління фінансовою стійкістю тісно взаємопов'язаний із здатністю прийняття раціонального рішення.

Процес прийняття рішень в різних галузях економіки ідентичний. У кожному випадку для отримання ефективного рішення доцільно: визначити зміст проблеми та мету; встановити усі чинники, обмеження та залежності; у межах накладених обмежень зібрати необхідні дані; провести аналіз цих даних; виявити альтернативні рішення та оцінити їх з точки зору прибутковості та захищеності від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз; вибрати оптимальне рішення.

Вищезазначене свідчить, що ефективне прийняття рішень – це мистецтво вибору найкращої серед існуючих альтернатив. Цей вибір здійснюється за трьома можливими станами знання: визначеність, ризик і невизначеність [34, с. 50]. Розмежування між визначеністю, ризиком та невизначеністю відображають різницю у ступені знання суб'єкта, що приймає рішення. Якщо представити стан його знань як лінію спектру, то на одному кінці буде визначеність (повне знання), на іншому – невизначеність (повна відсутність знання). Ризик (часткове знання) знаходиться між ними. Положення на лінії спектра буде відображати ступінь визначеності (або невизначеності) [34, с. 51]. Таким чином, середовище, в якому знаходиться процес прийняття рішення, можна характеризувати через концепцію визначеності, концепцію ризику, концепцію невизначеності.

Як зазначено у праці З.Є. Шершньової, невизначеність – одна з характеристик численних явищ, що їх розглядає теорія і практика менеджменту: поведінки окремої особи чи групи осіб, організації в цілому, прийняття рішень різного типу; оцінювання прогнозів; розробки стратегії. Чим більший рівень невизначеності, тим нижча якість управлінських рішень та ефективність дій [35, с. 8].

Концепція визначеності передбачає такий стан знання, коли суб'єкт, що приймає рішення, заздалегідь знає конкретний процес реалізації кожної альтернативи, тобто має знання стану середовища та результатів кожного можливого рішення.

Концепція ризику передбачає стан знання, коли відомі один або декілька варіантів реалізації за кожної альтернативи, а ймовірність реалізації кожного варіанта відома суб'єкту, який приймає рішення. В умовах ризику суб'єкт, що приймає рішення, має об'єктивні знання стану середовища дій та спроможний об'єктивно прогнозувати ймовірну сутність явищ і віддачу за кожною із можливих стратегій.

Концепція невизначеності передбачає стан знання, коли одна або більше альтернатив мають декілька можливих варіантів реалізації, ймовірність яких або невідома, або не має сенсу. Тому, на відміну від ризику, невизначеність буде суб'єктивним явищем.

Для визначення стратегії управління фінансовою стійкістю банків доцільно розглянути поняття «стратегія». Стійке функціонування банків можливе лише на основі освоєння нових форм, методів і принципів управління. Стратегія розвитку повинна визначати як концепцію та пріоритети розвитку (перспективи і принципи поведінки), так і програму дій (план та засоби), які виступають об'єднуючою ланкою системи (позиції).

Систематизація теоретичних підходів до категорії «стратегія» представлена у таблиці 1.3.

Будь-який підхід до визначення дефініції «стратегія» передбачає досягнення цілей господарюючого суб'єкта, а кожне з вказаних трактувань є правильним.

Слід зазначити, що в науковій літературі, яка присвячена стратегії управління відсутній однозначний погляд на зазначену категорію. Так, А.А. Томпсон та А. Дж. Стрікланд вважають, що система стратегічного управління повинна містити корпоративну стратегію, ділову стратегію, функціональну стратегію та операційну [40, с. 73-85].

Основні теоретичні підходи до дефініції «стратегія»

Теоретичні підходи	Представники	Характеристика (ознака)	Елементи
Концептуальний	Чандлер Д., Кінг У. та Кліленд Д., Виханський О.С., Дорогов А.Ю. [36, 37, 38, 39]	Направлення (концепція) розвитку	Орієнтири, траєкторія розвитку, цілі, сфера та форма діяльності організації
Практичний	Ансофф І., Томпсон А.А. та Стрикленд А. Дж., Попов Д.Е., Туленков В.М. [40, 41, 42, 43]	Модель дій, набір правил	Цілі, ресурси, оцінка результатів, оперативні прийоми
Системний	Хофер К. та Шіндель Р. [44, 45]	Проміжні, зв'язуючі ланки	Організація та навколишнє середовище, цілі та напрямок проведення, минуле та майбутнє
Директивно-інтуїтивний	Економічні словники, енциклопедії	Загальний план роботи, мистецтво управління	Заплановані установки, ступінь майстерності керівництва
Інтегрований	Мінцберг Г., Вінокуров В.П. [46, 47]	Система управлінських рішень на підставі п'яти «П», концепція та набір дій	План, прийом, поведінка, проведення, позиція, перспективи; траєкторія розвитку, дії

Коротко визначив стратегію Бенгт Карлофф: «Стратегія являє собою узагальнюючу модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координації та розподілу ресурсів» [48, с. 76.].

Концепція Генріха Мінцберга базується на тому, що стратегія вимагає п'яти визначень (концепція п'яти «П»):

1. План. Стратегія виступає як план вищого керівництва стосовно досягнення довгострокових результатів, які відповідають цілям і завданням фірми.

2. Прийом. Стратегія являє собою прийом, особливий і мистецький маневр, який використовується з метою завоювання конкурентних позицій на ринку. Це короткострокова стратегія, яка підпорядкована обмеженим цілям.

3. Модель. Поведінка. Стратегія – це принцип поведінки або дотримання певної моделі поведінки.

4. Позиція по відношенню до інших. Стратегія являє собою створення за рахунок різних дій цінової позиції по відношенню до конкурентів або позиції на ринку.

5. Перспектива. Як перспективи стратегія являє собою курс, направлений на зміни компанії за для майбутнього [46, с. 16 -20].

Вказана концепція являє собою вагомий вклад у теорію стратегічного управління, що дає можливість досить ґрунтовно розкрити зазначене поняття.

Існує багато визначень сутності стратегії управління стосовно банків, але найбільш загальноприйнятим є те, згідно з яким стратегічний менеджмент – це процес ухвалення і реалізації стратегічних рішень, центральною ланкою якого є вибір, заснований на порівнянні наявного ресурсного потенціалу з можливостями і загрозами зовнішнього середовища [49].

Якщо систематизувати визначення категорій стратегій управління відносно характеристики різних аспектів цього процесу, то їх можна подати таким чином:

- процес, який передбачає визначення цілей, розробку стратегій, виділення необхідних ресурсів і підтримку відповідних взаємин із зовнішнім середовищем;
- теорія, яка складається з чітких принципів, норм і процедур щодо процесів планування, реалізації і контролю виконання стратегії;
- складна система поглядів, підходів і напрямків, у яких у різній пропорції поєднуються емпіричні дослідження, теоретичні узагальнення і методологічні принципи для вирішення конкретних завдань розвитку [49; 50; 51].

Характеризуючи системи стратегій управління, які використовують сучасні банки, слід звернути увагу на такі недоліки: досить часто стратегію не формалізовано; бракує концептуального і технологічного зв'язку між стратегією та організаційним рішенням, які використовуються та запроваджуються; ключові показники результативності незбалансовані й не зорієнтовані на стратегію.

Концепція стратегії управління повинна становити основу стратегічного мислення. Її застосування характеризується наступними особливостями:

- вибір системного, ситуаційного та цільового підходів до елемента управління;
- вивчення фінансової стійкості банківської системи для створення адекватної системи стратегічного управління;
- визначення впорядкованої сукупності суб'єктів стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи та узгоджених взаємозв'язків між ними;
- зосередження уваги та необхідності збирання і застосування баз стратегічної інформації;
- можливість прогнозувати наслідки рішень, що приймаються, впливаючи на ситуацію шляхом відповідного розподілу ресурсів, встановлення ефективних зв'язків та формування стратегічної поведінки;
- формування сукупності індикаторів фінансової стійкості банківської системи;
- застосування певних інструментів і методів забезпечення фінансової стійкості банківської системи як суб'єкта державного управління.

Необхідно зазначити, що існує кілька моделей процесу стратегій управління, в яких три ключові етапи є загальними для всіх, а саме стратегічний аналіз, стратегічне планування (стратегічний вибір), стратегічна реалізація. Щодо вищезазначеного, то процес управління фінансовою стійкістю банків можна подати так, як на рис.1.4.

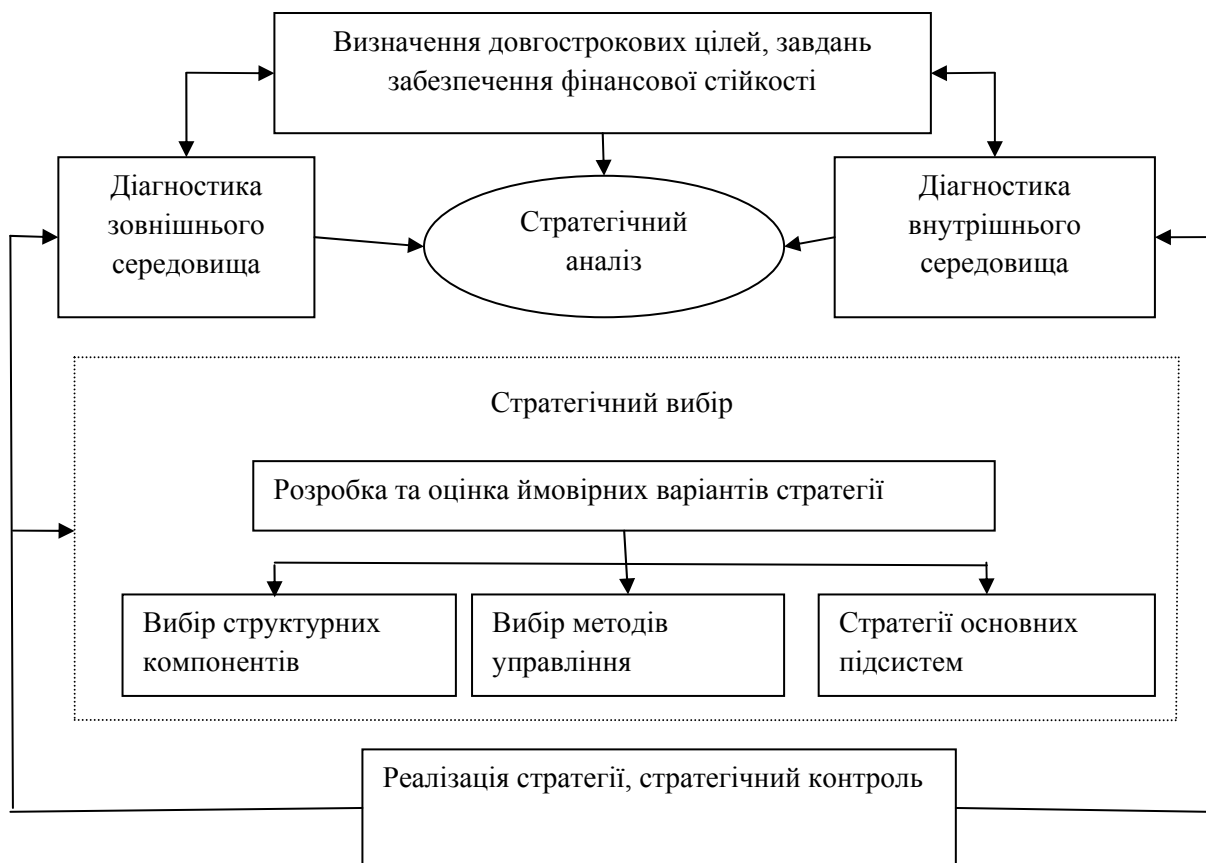

Рис. 1.4. Процес стратегічного управління фінансовою стійкістю банків

При проведенні стратегічного аналізу оцінюється ступінь впливу на теперішній та майбутній рівні фінансової стійкості банків зовнішніх та внутрішніх чинників, визначається їх специфічний вплив на стратегію управління. Необхідність дослідження зумовлена тим, що зовнішнє середовище зазнає постійних змін, і перед банками постають важливі стратегічні завдання щодо уникнення ймовірних загроз.

Внутрішній аналіз слід зосередити на визначенні сильних та слабких сторін у функціонуванні банків, внутрішніх можливостей впливати на процес стратегії управління.

Логічну побудову стратегічного аналізу розкривають його структурні елементи: визначення і формування мети або низки цілей, які ставить перед собою суб'єкт управління (банки); аналіз розвитку об'єкта (система забезпечення фінансової стійкості) та уточнення параметрів досягнутого рівня; визначення обсягу і структури потреб банків для забезпечення фінансової

стійкості в періоді, що прогнозується; узгодження, збалансування потреб і ресурсів соціально-економічних підсистем різного рівня шляхом уникнення часових суперечностей, невідповідності між ними на основі ранжування потреб і підготовки управлінських рішень у вигляді стратегічних прогнозів, програм, планів.

Одним із результатів стратегічного аналізу є визначення загальних цілей, необхідних для банків з метою досягнення певного рівня фінансової стійкості.

Наступним етапом стратегії управління виступає забезпечення відповідності між завданнями та потенційними можливостями банків, тобто стратегічне планування. Стратегічне планування – це розроблення поточних та перспективних планів і контроль за їх виконанням [52, с. 26]. Здійснюючи стратегічне планування, важливо врахувати максимальну кількість варіантів, адже існує тенденція брати до уваги лише найімовірніші варіанти. Оптимальний варіант стратегії повинен забезпечити найкраще співвідношення між сильними та слабкими сторонами, можливостями та загрозами зовнішнього середовища. Головним критерієм для такої оцінки має бути відповідність стратегії можливостям використовувати переваги й долати наявні недоліки, використовувати й зводити до мінімуму ймовірні загрози.

Стратегічному плануванню притаманні такі особливості: спрямованість у довгостроковому періоді; орієнтація на вирішення ключових, визначальних для даного суб'єкта цілей, від досягнення яких залежить його соціально-економічний прогрес; урахування численних факторів, що чинять на нього позитивний і негативний вплив, та розробка заходів, які максимально послаблюють або нейтралізують дію негативних факторів та посилюють вплив позитивних чинників, забезпечуючи успішне вирішення стратегічних завдань; адаптивний характер, тобто здатність передбачати зміни внутрішнього та зовнішнього середовища і пристосовуватися до них [53].

Третім ключовим моментом стратегічного процесу є реалізація стратегії. Зазначений процес має довгостроковий, стратегічний характер, однак як в економіці будь-якої країни, так і при функціонуванні банків постійно

відбуваються також певні поточні зміни, на неї впливають різноманітні фактори, а це потребує оперативного втручання, прийняття рішень, вжиття необхідних заходів. Ключовим моментом на цьому етапі є безперервність управління. Після впровадження стратегії необхідно здійснювати оцінку її реалізації.

Слід зазначити, що побудова системи стратегічного управління повинна базуватися на визначенні мети. На нашу думку, мета стратегії управління фінансовою стійкістю банків – це побудова такої динамічної системи, яка б давала змогу своєчасно визначати стратегію та інструменти реалізації стратегічних орієнтирів для прийняття науково обґрунтованих фінансових рішень щодо забезпечення фінансової стійкості у розрізі ситуаційних станів визначеності, невизначеності та ризику функціонування банків. З огляду на це, наводимо базову схему стратегічного управління фінансовою стійкістю банків (рис. 1.4).

Так, базова схема стратегічного управління фінансовою стійкістю банків повинна включати:

- вибір концепції в залежності від рівнів забезпечення фінансової стійкості;
- стратегічний аналіз чинників, що впливають на фінансову стійкість;
- діагностику банків з визначенням позитивних і негативних процесів динамічного її розвитку;
- формування цілей управління фінансовою стійкістю;
- складання прогнозу розвитку банків;
- забезпечення стратегічного контролю за виконанням цільових орієнтирів забезпечення фінансової стійкості банків.

Рис.1.5. Базова схема стратегічного управління фінансовою стійкістю банків

В цілому, стратегія управління фінансовою стійкістю банків передбачає систему комплементарних рішень щодо вибору норм, орієнтирів, напрямків, засобів і правил, які забезпечують управління системоутворюючими складовими фінансової стійкості, які згруповані у підсистеми: методологічна база забезпечення фінансової стійкості, фінансова безпека, система антикризового управління, управління ризиками.

1.3. Функції та ієрархія суб'єктів управління фінансовою стійкістю банків

Національні банківські системи виступають об'єктом регулювання з боку державних органів влади і вважаються найбільш зарегульованими. На перших стадіях формування і функціонування банківських систем регулювання банківської діяльності мало суто правовий характер з метою створення правового поля існування різних банківських структур. З визначенням ролі банківської системи в економіці регулювання набуває ознак системності за рахунок пошуку раціональних і ефективних форм втручання держави в банківську діяльність.

Як зазначає С.М. Лобизинська банківська система – це особливий об'єкт, діяльність якого без регулюючого впливу держави набирає ознак хаотичності, не прогнозованості, призводить до фінансового краху. Саме тому державне регулювання банківських систем необхідно розглядати як цілісну систему взаємовідносин регулюючих органів та банківських структур, основними особливостями якої є специфічний спосіб взаємозв'язку та взаємодії її складових елементів [54]. Таким чином, державне регулювання відносин у банківській системі виступає ключовим компонентом загальнодержавної політики.

В. Міщенко та інші під регулюванням банківської діяльності розуміють насамперед створення відповідної правової бази. По-перше, це розробка та ухвалення законів, що регламентують діяльність банків. По-друге, ухвалення відповідними установами, уповноваженими державою, положень, що регламентують функціонування банків у вигляді нормативних актів, інструкцій, директив. Вони базуються на чинному законодавстві, конкретизують та роз'яснюють основні положення законів. Законодавчі та нормативні положення визначають такі межі поведінки банків, які сприяють надійному та ефективному функціонуванню банківської системи [55, с. 47-48].

Основну мету регулювання банківської діяльності викладено у Законі України «Про банки і банківську діяльність» – це правове забезпечення стабільного розвитку і діяльності банків України та створення належного конкурентного середовища на фінансовому ринку, забезпечення захисту інтересів вкладників і клієнтів банків, створення сприятливих умов для розвитку економіки України та підтримки вітчизняного товаровиробника [56].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про Національний банк України» банківське регулювання – одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [57]. Реалізація даної функції відбувається відповідно до статті 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» у формі адміністративного та індикативного регулювання [56].

Виходячи із вище наведеного визначення, система банківського нагляду є формою контролю за діяльністю банківських установ і входить до складу регулюючих функцій, а тому її не можна ототожнювати з категорією банківського регулювання, що зустрічається у наукових дослідженнях [58; 59].

Для визначення суб'єктів управління фінансовою стійкістю банків слід визначитися з організаційним її устроєм. Відповідно до структурної побудови банківської системи доцільно розглянути моделі регулювання фінансових установ. У міжнародній практиці виділяють декілька моделей регулювання [60, с. 90-91; 61, с. 4-9; 62].

Секторна модель регулювання ґрунтується на чіткому розподілі завдань і функцій наглядових органів за діяльністю окремих секторів фінансового ринку: банківського, страхового, ринку цінних паперів та інших. Зазначена модель виступає базовою для усіх країн, оскільки окремі сектори фінансового ринку історично з'явилися відокремлено і мали різну законодавчу базу функціонування, методи та інструменти регулювання. Починаючи з 2003 року,

велика кількість країн Європейського Союзу поступово відійшли від секторної моделі регулювання.

Модель перехресного нагляду або на основі завдань передбачає розподіл функцій нагляду на пруденційний нагляд за діяльністю фінансових посередників і на регулювання бізнесу у фінансовій системі. Зазначена модель є перехідною від секторної до єдиного нагляду.

Модель мегарегулятора передбачає концентрацію усіх функцій регулювання у єдиного органу.

На підставі основних характеристик щодо функціонування різних моделей регулювання (системна розбудова існуючих регуляторів, створення окремого мегарегулятора, створення мегарегулятора при Національному банку України, запровадження двох окремих органів регулювання і нагляду «twin peaks») можна дійти висновку, що для системи управління фінансовою стійкістю банків найбільш доцільне створення регулювання і нагляду «twin peaks», але при цьому необхідно посилити незалежність органів регулювання і нагляду в частині підзвітності перед суспільством, а також демократично узаконеними державними інституціями.

Так, С.В. Науменкова, В.І. Міщенко визначають таку незалежність з трьох позицій:

- інституційну – відокремленість регулятора від впливу виконавчої та законодавчої гілок влади (гарантія керівництву органу від необґрунтованого звільнення; наявності в структурі органу комісії експертів; відкритості й прозорості схвалення рішень;
- операційну – незалежність у сфері регулювання та нагляду, яка передбачає, що, з одного боку, органи регулювання користуються значною автономією, встановлюючи пруденційні правила та нормативи, а з іншого боку, важливим є надання органу нагляду особливого статусу з метою забезпечення ефективного та непруденційного нагляду;

- фінансову – роль виконавчої та законодавчої влади у визначенні бюджету регулятора та його використання. Якщо джерелом фінансування є державний бюджет, представляти і обговорювати бюджет органу нагляду повинен власне цей орган відповідно до об'єктивних критеріїв, пов'язаних із подіями та ситуацією на ринку. Деякі регулятори фінансуються за рахунок внесків галузі, що унеможлиблює політичне втручання.

В Україні законодавче закріплення методів банківського регулювання викладене у статті 66 Закону України «Про Національний банк України», де зазначено, що державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у таких формах:

1. Адміністративне регулювання: реєстрація банків і ліцензування їх діяльності; встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків; застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру; нагляд за діяльністю банків; надання рекомендацій щодо діяльності банків.

2. Індикативне регулювання: встановлення обов'язкових економічних нормативів; визначення норм обов'язкових резервів для банків; встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій; визначення процентної політики; рефінансування банків; кореспондентських відносин; управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції; операцій з цінними паперами на відкритому ринку; імпорту та експорту капіталу. Вище викладене свідчить про те, що індикативні методи регулювання виступають методами грошово-кредитної політики Національного банку України, які викладені у статті 25 Закону України «Про Національний банк України».

У монографії «Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи» [63, с. 191-196], представлена класифікацію методів регулювання, які поділяє на базові і додаткові. Базові методи поділяються на прямі (прямі кількісні обмеження, встановлення орієнтирів зростання грошової маси) та опосередковані (рефінансування, процентна

політика, резервні вимоги, валютне регулювання, операції на відкритому ринку). До додаткових методів відносять регулювання депозитних операцій, обов'язкові економічні нормативи, емісію депозитних сертифікатів, організацію грошового обігу.

В цілому можна зробити висновок, що регулювання процесу функціонування банківської системи пов'язане в першу чергу з регламентацією руху грошових потоків, а тому самі методи регулювання направлені на виконання основних функцій банківською системою, і в першу чергу на підтримку стабільності національної грошової одиниці.

Таким чином, регулювання банківської системи – це суб'єктивно-об'єктивний процес, існування якого визначається межами динамічної зміни середовища функціонування банківської системи, що здійснюється за допомогою методів і притаманних їм інструментів для досягнення визначеної мети. У нашому випадку метою є забезпечення фінансової стійкості банківської системи для реалізації цілей фінансової безпеки держави.

Відповідно до окреслених чинників, які впливають на рівень фінансової стійкості банківської системи (зовнішні, загальнодержавні, внутрішньосистемні) суб'єктів стратегічного управління фінансовою стійкістю банків розглядати за такими ж ознаками. До зовнішніх суб'єктів відносимо міжнародні організації, інституції окремих країн, які мають договірні взаємовідносини з Україною. До загальнодержавних суб'єктів слід віднести органи державного регулювання, які мають прямий вплив на розвиток банківської системи. До внутрішньосистемних (асоціативних) відносимо суб'єктів, які забезпечують узгодження дій у прийнятті рішень стосовно визначення критеріальних ознак, індикаторів і методів стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи.

Ієрархія суб'єктів управління фінансовою стійкістю банків представлена на рис.1.6.

Розглянемо функції, які виконують зовнішні (наддержавні) суб'єкти стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) виконує наступні функції:
наглядова – передбачає право МВФ спостереження за політикою країн-членів

Рис. 1.6. Ієрархія суб'єктів управління фінансовою стійкістю банків

з питань встановлення валютних курсів і пов'язаною з нею макроекономічною політикою; головна мета нагляду полягає у тому, щоб своєчасно виявити

потенційно небезпечні макроекономічні дисбаланси; фінансової допомоги – використання фінансових ресурсів МВФ країнами-учасницями, які мають труднощі з фінансуванням платіжного балансу; технічної допомоги – сприяння МВФ країнам-членам у сфері грошової, валютної політики і банківського нагляду, бюджетної і податкової політик, статистики, розробки фінансового і економічного законодавства і підготовці кадрів; випуску спеціальних прав запозичення для фіксації валютного курсу в деяких країнах та як деномінатора переліку похідних фінансових інструментів.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) реалізує захисну функцію через підтримку довгострокових інвестицій, фінансової стабільності позичальників, стимулювання заходів щодо прийняття інституційних реформ, мобілізацію приватного капіталу та фінансову допомогу у створенні глобальних благ.

Європейський банк розвитку і реконструкції реалізує стабілізаційну функцію через зміцнення фінансового ринку, підтримку розвитку підприємств малого та середнього бізнесу із залученням банківських систем, залучення іноземних інвестицій для заохочення спільного фінансування проєктів.

Банк міжнародних розрахунків (БМР) виконує регулюючу функцію, яка має прояв у визначенні основ взаємовідносин між центральними банками та іншими фінансово-кредитними інститутами, створення наднаціональних центральних банків, забезпечення сприятливих умов для проведення центральними банками міжнародних фінансових операцій; агент центральних банків-членів БМР у проведенні міжнародних розрахунків.

Базельський комітет з банківського нагляду виконує регулюючу і стабілізаційну функції, які мають прояв у розробці широкого переліку стандартів, вказівок і рекомендацій щодо банківського нагляду. Зміцнення фінансової стабільності шляхом здійснення ефективного банківського нагляду, що поєднує в собі встановлення кількісних вимог і стандартів, яких мають дотримуватися банки (мінімальних вимог щодо капіталу), та стандартів якісного характеру.

Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF) виконує функції регулюючу та захисну через реалізацію наступних завдань: створення міжнародних стандартів для боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму; забезпечення глобальних дій з метою боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму; забезпечення впровадження членами FATF переглянутих Сорока і дев'яти спеціальних рекомендацій повною мірою та ефективним шляхом; розвиток взаємовідносин між FATF та регіональними органами стилю FATF а також Офшорною групою з банківського нагляду та державами, які не є членами FATF; подальша розробка типологічних схем відмивання грошей і фінансування тероризму; роз'яснення документів Групи.

Центральні банки світу виконують регулюючі функції: управління сукупним грошовим обігом, регулювання грошово-кредитної сфери, регулювання попиту та пропозиції на кредит; контрольні: здійснення контролю за функціонуванням кредитно-банківської системи, проведення валютного контролю; обслуговуючі: організація платіжно-розрахункових відносин банківських установ, рефінансування банківських установ, виконання центральними банками ролі фінансового агента уряду.

При визначенні функцій загальнодержавних суб'єктів стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи слід виходити з того, що Національний банк України виступає головною інституцією у координації і узгодженості дій у прийнятті рішень щодо банківської системи. Тому, на наш погляд, при розгляді загальнодержавних суб'єктів, його функціональні повноваження у сфері, що досліджується, слід розглядати в першу чергу.

Національний банк України посідає одну з ключових позицій у механізмі управління банківською системою. Необхідність існування центрального банку пов'язана з потребою грошово-кредитного регулювання та державним контролем за станом банківської системи, економічною необхідністю стабільного і безпечного функціонування всієї системи фінансових установ, уникнення кризових явищ, забезпечення стійкості їх діяльності та довіри з боку

кредиторів і вкладників. Зазначене зумовлено тим, що банківська система, на відміну від інших суб'єктів фінансового ринку, несе загрозу дестабілізації власної діяльності і провокування загальноекономічної кризи.

Виходячи з умов України, де Національний банк виступає органом державної влади, необхідно щоб ця влада охоплювала усі інститути банківської системи у сукупності. Зокрема, за ринкових умов саме їм належить здатність визначати політику на фінансовому ринку та впливати на економічний процес в суспільстві. В абстрагованому вигляді влада Національного банку України набуває ознак суспільних, але виокремлення її на законодавчому рівні неможливе, оскільки її фактори визначаються ринковими умовами. З огляду на вище зазначене формування функціональних напрямів та засобів управлінської діяльності центральних банків повинно виходити із завдань державного управління на грошовому ринку, які в основному залежать від економічної, правової політик усієї держави та закріплюються на її законодавчому рівні.

Згідно з Конституцією України Національний банк України є незалежним від інших органів влади і має своєрідне монопольне право на регулювання банківської діяльності. При цьому деякі сфери діяльності банківських установ регламентуються іншими державними органами, зокрема Державною податковою службою України, Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, Державною комісією з цінних паперів і фондового ринку України тощо. Так, у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [64] зазначаються спеціальні положення, які визначають співпрацю та координацію діяльності Національного банку України, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку України при здійсненні державного регулювання та контролю на ринку фінансових, зокрема банківських, послуг.

Таким чином, забезпечення незалежності Національного банку України від інших органів державної влади у межах державного управління у

банківській системі виступає основним правовим принципом його функціонування.

Слід зазначити, що функції, які виконують суб'єкти стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи, доцільно розглядати з трьох позицій: організаційної – формування певних правил, якими повинна керуватися банківська система, реалізуючи власну політику для досягнення фінансової стійкості; захисної – правила, що встановлюються для функціонування банківської системи, повинні забезпечувати захист інтересів вкладників і кредиторів; стабілізаційної – встановлення індикаторів, які забезпечують фінансову стійкість та усунення дестабілізаційних чинників у банківській системі. Зазначені функції повинні реалізовуватися через завдання, які повинні виконувати суб'єкти стратегічного управління.

До основних функцій Національного банку України у процесі стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи слід віднести наступні: встановлення цільових орієнтирів для динамічного розвитку банківської системи; взаємоузгодження дій з іншими суб'єктами стратегічного управління для забезпечення фінансової стійкості банківської системи; відновлення довіри до банківської системи з боку вкладників і інвесторів; активізація діяльності банків із залучення коштів та їх трансформації у кредити для реального сектора економіки; поглиблення інтеграції банківської системи у світовий фінансовий простір; адаптація законодавчої та нормативно-правової баз України до вимог законодавства Європейського Союзу і Базельського комітету з питань банківського нагляду і регулювання.

Кабінет Міністрів України відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 07.10. 2010 № 2591-VI [65] виконує регулюючі функції, а саме: забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики, що впливає на рівень фінансової стійкості банківської системи; розробка і виконання загальнодержавних програм; спрямування та координація роботи Національного банку України у сфері валютного регулювання при здійсненні

валютного контролю, прийняття від НБУ пропозицій щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання його функцій; приймає рішення про надання банкам статусу державного.

Верховна Рада України відповідно до Конституції України [66] виконує регулюючу і контрольну функції, а саме: призначення на посаду та звільнення з неї Голови НБУ; звітування НБУ двічі на рік про стан грошово-кредитного ринку в державі; НБУ зазнає опосередкованого впливу при здійсненні державного контролю у сфері фінансових послуг від Верховної Ради України через її законотворчу діяльність, зокрема у питаннях встановлення виключно законами України засад створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційних ринків, статусу національної валюти, а також статусу іноземних валют на території України; НБУ є учасником бюджетного процесу через розробку основних засад грошово-кредитної політики, які подає на затвердження Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України.

Міністерство фінансів України відповідно до положення «Про Міністерство фінансів України» від 27.12.2006 №1837 [67] виконує регулюючі, контролюючі і стабілізуючі функції: забезпечення концентрації фінансових ресурсів, зокрема банківської системи, на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку України; здійснює в установленому порядку випуск облігацій внутрішньої і зовнішньої державних позик, казначейських зобов'язань та інших державних цінних паперів, передбачених законодавством, визначає обсяг їх емісії за строком погашення у межах загального обсягу емісії, розміщення яких здійснюється через банківську систему; готує пропозиції щодо основних засад грошово-кредитної політики України, поліпшення стану розрахунків і платежів; розробляє у межах своїх повноважень пропозиції щодо удосконалення валютних, фінансових, кредитних відносин з іншими державами, забезпечує підготовку та реалізацію спільних проектів з цих питань.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі відповідно до положення «Про Міністерство економіки України» від 26 травня 2007 р. за № 777 [68]

виконує функції регулювання, координації і контролю: розроблення пропозицій щодо формування та реалізації державної цінової політики, сприяння розвитку ринкових відносин, конкурентного середовища, створення належних умов для діяльності суб'єктів господарювання всіх форм власності; забезпечення реалізації державної політики у сфері технічного регулювання та захисту прав споживачів; реалізації державної політики у сфері співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями; розробляє заходи щодо детінізації економіки та проводить моніторинг їх виконання; проводить аналіз впливу ринку банківських послуг, валютного, фондового, страхового та інших ринків фінансових послуг на економічний розвиток держави.

Судові органи виконують контрольну функцію через здійснення судового контролю актів НБУ щодо державного контролю у сфері банківських послуг.

До третьої групи суб'єктів стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи відносять внутрішньосистемні.

Антимонопольний комітет України відповідно до Закону України «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 за № 3660-XII [69] виконує функції регулювання і контролю, а саме: погодження питань стосовно створення банківських установ та їх ліцензування при здійсненні вступного контролю; здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції; контроль за концентрацією та узгодженими діями суб'єктів ринку фінансових послуг; надання обов'язкових для розгляду рекомендацій та внесення пропозицій щодо здійснення на обмеження монополізму.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України відповідно до положення «Про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг» від 03.01.2010 № 157 [70] виконує функції регулювання і контролю, які реалізуються через виконання наступних завдань: розробка і реалізація стратегії розвитку банківської системи та вирішення системних питань її функціонування; здійснення державного регулювання і нагляду за

рівнем фінансової стійкості банківської системи в межах своїх повноважень, сприяння інтеграції ринку банківських послуг до європейського простору, захист інтересів вкладників і кредиторів через участь у розробці нормативно-правових актів, розробка заходів антикризової політики.

Асоціація українських банків (АУБ) сприяє розвитку національної банківської системи і виконує захисні і стимулюючі функції. АУБ у законодавчій діяльності Верховної Ради України з питань розвитку банківської системи бере участь шляхом організації професійної роботи над проектами законів України, внесення змін до законів за напрямками загальної правової регламентації банківської діяльності, законодавчого забезпечення прав кредиторів, стимулювання розвитку інвестиційної діяльності, розвитку окремих видів банківської діяльності та банківських інформаційних технологій, забезпечення адекватної участі банківської системи в роботі на фондовому ринку, удосконалення порядку оподаткування банківської діяльності, протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. З питань нормативного забезпечення стійкості банківської системи без зниження її ефективності за напрямками: нагляд і регулювання діяльності банків, вдосконалення кредитних відносин, порядок формування обов'язкових резервів, розширення операцій з цінними паперами, валютне регулювання, бухгалтерський облік і статистична звітність, готівковий обіг, організація роботи щодо визначення сумнівних операцій, запровадження картотеки ненадійних позичальників. АУБ виконує функції щодо підвищення довіри суспільства до банківської системи шляхом формування принципів поведінки банків на базі бізнес-етики, сприяння поліпшенню економічного стану банківської системи та її стійкості, запобігання штучному банкрутству банків внаслідок втручання державних органів в їх діяльність.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку виконує координаційну, контрольну та регулюючу функції, а саме: координація діяльності НБУ з питань функціонування в Україні ринку цінних паперів та їх похідних; сприяння адаптації національного ринку цінних паперів до

міжнародних стандартів, здійснення державного регулювання та контролю за випуском і обігом цінних паперів та їх похідних банківською системою, захист прав інвесторів шляхом застосування заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб виконує захисну і контрольну функції. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб визначає порядок відшкодування вкладів учасників (тимчасових учасників) Фонду, а також встановлює відносини між Кабінетом Міністрів України та Національним банком України.

Учасниками Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (Фонд) є банки і філії іноземних банків, які включені до Державного реєстру банків, який веде Національний банк України, та мають банківську ліцензію на право здійснення банківської діяльності. Участь у Фонді банків і філій іноземних банків є обов'язковою. Санаційний банк не є учасником Фонду. Учасником Фонду є банк, який виконує встановлені Національним банком України економічні нормативи щодо достатності капіталу і платоспроможності та може виконувати свої зобов'язання перед вкладниками.

У разі відкликання банківської ліцензії Національного банку України на здійснення банківської діяльності адміністративна рада Фонду за поданням Національного банку України приймає рішення про виключення банку, філії іноземного банку з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду.

Фонд гарантує кожному вкладнику учасника (тимчасового учасника) Фонду та санаційного банку відшкодування коштів за його вкладами, включаючи відсотки, в розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 150 000 гривень по вкладах у кожному із таких учасників. Зазначений розмір відшкодування коштів за вкладами, включаючи відсотки, за рахунок коштів Фонду може бути збільшено за рішенням адміністративної ради Фонду залежно від тенденцій розвитку ринку ресурсів, залучених від вкладників учасників (тимчасових учасників) Фонду.

Державна служба фінансового моніторингу України [71] виконує наступні функції:

- аналітична – досліджує методи та фінансові схеми легалізації (відмивання) доходів і фінансування тероризму; проводить аналіз ефективності заходів, що вживаються суб'єктами первинного фінансового моніторингу (банківська система) для запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів і фінансуванню тероризму; сприяє виявленню у фінансових операціях ознак використання доходів; забезпечує ведення обліку фінансових операцій, що мають ознаки таких, що підлягають фінансовому моніторингу, в установленому законодавством порядку;
- організаційна – співпрацює з органами виконавчої влади, іншими державними органами, завданнями яких є запобігання та протидія легалізації (відмивання) доходів і фінансуванню тероризму; за наявності достатніх підстав, що фінансова операція може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів або фінансуванням тероризму, надає до правоохоронним органам, згідно з компетенцією, відповідні узагальнені матеріали; бере участь у міжнародному співробітництві з питань запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів і фінансуванню тероризму;
- контрольна – отримує від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання на запит інформацію, необхідну для реалізації покладених на нього завдань; здійснює координацію та методичне забезпечення діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу з питань запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів і фінансуванню тероризму;
- нормативно-правова – бере участь за дорученням Кабінету Міністрів України у підготовці відповідних міжнародних договорів України; вносить пропозиції щодо розробки законодавчих актів, в установленому порядку бере участь у підготовці інших нормативно-правових актів з питань запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів і фінансуванню тероризму.

Державна податкова служба України відповідно до Закону України «Про податкову службу України» від 04.12.1990 № 509-XII [72] виконує контролюючу функцію, яка виявляється через контроль за додержанням податкового законодавства банківською системою, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати до бюджетів, державних цільових фондів податків і зборів (обов'язкових платежів), а також неподаткових доходів, установлених законодавством.

Державна статистична служба України відповідно до Закону України «Про державну статистику» від 17.09.1992 № 2614-XII та Положення «Про Державний комітет статистики України» від 11.06.2007 № 924 виконує функції аналітично-інформаційного забезпечення стосовно розроблення методології визначення основних соціально-економічних показників, що використовуються у процесі прогнозування основних напрямків макроекономічного розвитку банківської системи; взаємодії інформаційних систем державних органів статистики з інформаційними системами суб'єктів стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи; забезпечення повноти, надійності та об'єктивності статистичної інформації; спільно з НБУ, щороку розробляє і подає на затвердження Кабінету Міністрів України план державних статистичних спостережень.

1.4. Формування стратегічного набору управління фінансовою стійкістю банків та визначення основних стратегічних цілей

Виходячи з того, що будь-яка система управління передбачає визначення певних підсистем (окремих стратегій), які дозволяють досягти поставлених цілей і завдань, необхідно обґрунтувати доцільність включення певних системоутворюючих складових до загальної стратегії управління фінансовою стійкістю банків. Тому виникає потреба у формуванні певного переліку взаємопов'язаних стратегій, що являють собою стратегічний набір.

За визначенням З.Є. Шершньової, стратегічний набір – це система стратегій різного типу, що їх розробляє суб'єкт господарювання на певний відрізок часу, яка відбиває специфіку функціонування та розвитку підприємства, а також його місце і роль у зовнішньому середовищі. Стратегічний набір – це не демонстрація загальних намірів, а акцентування на визначених характеристиках та особливостях окремих суб'єктів господарювання [35, с. 240-241].

Для побудови обґрунтованого стратегічного набору в системі управління необхідно дотримуватися процесу реалізації таких вимог: формування стратегічного набору для досягнення реальних взаємопов'язаних цілей; якість змісту та розуміння необхідності застосування певного набору (системи) стратегій; ієрархічний характер для виокремлення загальної стратегії відповідно до скалярних ланцюгів прийняття рішень; забезпечення компенсаційної основи взаємопов'язаних стратегій, що обумовлено різними можливостями їх застосування в окремих проміжках часу; обґрунтованість, зваженість, надійність; відображення фінансових процесів у їхній сукупності та взаємозв'язку; гнучкість і динамічність стратегічного набору (врахування змін у екзогенному та ендогенному середовищі, що відбуваються в пріоритетах і змісті окремих стратегій [35, с. 240].

Стратегічний набір передбачає встановлення певної сукупності підсистем (систем стратегій), яка забезпечує стратегічне управління фінансовою стійкістю банків. Система стратегій – це множина елементів, що знаходяться у взаємодії, відносинах, зв'язках та завдяки цьому являють собою цілісність (рис.1.7).

Методологія забезпечення фінансової стійкості банків – це система принципів, методів та способів, які необхідні для побудови піраміди управління фінансовою стійкістю.

Методологічною основою управління фінансовою стійкістю банків системи є: формування інформаційної бази та системи індикаторів стійкості, проведення моніторингу та аналізу, стрес-тесту, вироблення рекомендацій

щодо коригування політики розвитку банків з метою посилення стійкості банків та запобігання фінансовим кризам.

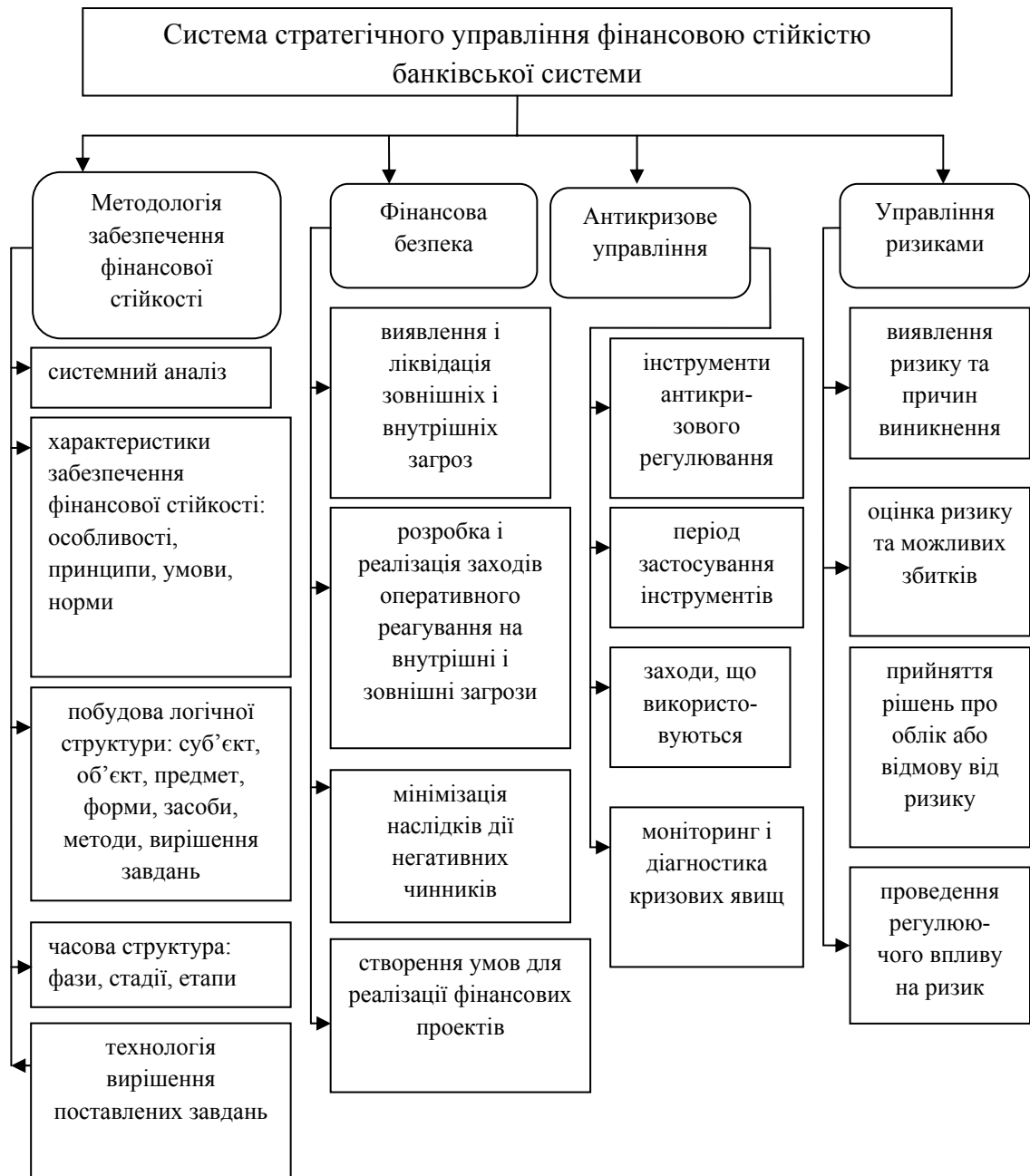

Рис. 1.7. Система управління фінансовою стійкістю банків

Побудова методологічної основи забезпечення фінансової стійкості повинна відповідати економічним процесам, що відбуваються в державі.

Основні завдання методологічного забезпечення фінансової стійкості банків:

- диференціація принципів забезпечення фінансової стійкості банків в цілому, банківських регіональних систем, окремого банку;
- вирішення проблем забезпечення фінансової стійкості банків повинно відбуватися у контексті соціально-економічного розвитку держави;
- при управлінні банками їх потрібно розглядати як повноправний елемент економічної системи, який забезпечує рух грошових потоків на державному та регіональному рівнях;
- перегляд політики щодо сукупності банківських послуг, які можуть задовольнити потреби економічної системи, що дозволить забезпечити фінансову стійкість банків;
- визначення ситуації з забезпеченням фінансової стійкості банків в умовах визначеності, невизначеності та ризику.

Дерево цілей виступає ключовим елементом при розробці системи управління фінансовою стійкістю банків, що являє собою ієрархічну структуру, у якій кожний наступний рівень формується шляхом розподілу цілей поточного рівня на складові під цілі.

Зазначена технологія дозволяє за рахунок послідовної декомпозиції стратегічних цілей визначити орієнтири діяльності. Розклад цілей на складові відбувається на основі обраних принципів декомпозиції.

Формування цілей забезпечення фінансової стійкості банків потребує їх класифікації за певними ознаками (рис.1.8).

За видами очікуваного ефекту екзогенні цілі забезпечення фінансової стійкості передбачають формування певного методологічного комплексу нейтралізації можливого негативного впливу економічних (інвестиційний клімат, стан платіжного балансу, податкова політика, стан економіки), соціально-політичних (соціальна стабільність, політична стабільність, стійкість уряду) та фінансових (процентна політика, кредитна політика, валютна політика, величина резервів) чинників.

Рис. 1.12. Класифікація цілей забезпечення фінансової стійкості банків

Ендогенні цілі базуються на забезпеченні адекватності капіталу банків, якості активів, рівня менеджменту, рівня рентабельності, ліквідності та платоспроможності.

За пріоритетним значенням головною ціллю управління фінансовою стійкістю банків виступає розробка науково-методологічного комплексу, який базується на формуванні стратегічного набору для забезпечення макроекономічної стійкості, безризиковості функціонування банків та виконання основних структурних завдань фінансової безпеки.

Допоміжні цілі формуються через реалізацію програм капіталізації, платоспроможності, систем антикризового управління та фінансової безпеки.

За домінантними сферами функціонування банків цілі управління фінансовою стійкістю поділяються на:

- цілі зростання ресурсного потенціалу, які забезпечують розширення потенціалу власних, залучених та запозичених ресурсів при зберіганні оптимального співвідношення між визначеними компонентами;
- цілі підвищення ефективності проведення активних операцій, які передбачають забезпечення ліквідності банківської системи і, відповідно, підтримку належного рівня її фінансової стійкості, забезпечення максимальної дохідності банківських операцій, що є необхідною умовою прибутковості;
- цілі нарощування капітальної бази, які забезпечують стабільність, субординацію щодо прав кредиторів та захист від ризиків;
- цілі підвищення фінансової безпеки діяльності передбачають розробку комплексу заходів щодо нейтралізації зовнішніх та внутрішніх загроз;
- цілі підвищення якості управління стратегічним набором фінансової стійкості передбачають постійно діючий механізм удосконалення підсистем системоутворюючих складових.

За напрямками дій цілі, які підтримують конкурентну позицію, зорієнтовані на підтримку тих тенденцій розвитку банків, які мають високий внутрішній фінансовий потенціал і позитивні зовнішні можливості розвитку. Цілі, спрямовані на запобігання зовнішнім загрозам, передбачають забезпечення ефективної системи антикризового управління.

Цілі, спрямовані на подолання слабких внутрішніх позицій, передбачають формування системи методів адміністративного та економічного регулювання динамічного розвитку банків.

За об'єктами стратегічного управління загально банківські цілі у системі стратегічних цілей займають провідну роль, тому що забезпечують розвиток регіональної банківської системи та окремих банківських установ.

За характером впливу на очікуваний кінцевий результат прямі стратегічні цілі прямо пов'язані з кінцевим результатом – фінансовою стійкістю функціонування банків. Підтримуючі стратегічні цілі спрямовані на забезпечення реалізації прямих стратегічних цілей.

За періодом реалізації довгострокові цілі є орієнтиром для забезпечення фінансової стійкості банків протягом усього стратегічного періоду. Короткострокові стратегічні цілі реалізуються в межах короткострокових етапів стратегічного періоду. Зазначені цілі мають підтримуючий характер по відношенню до основних довгострокових стратегічних цілей та характеризують строки закінчення одного з етапів реалізації основних цілей.

Слід зазначити, що головна, основні та допоміжні стратегічні цілі розглядаються як єдина комплексна система і тому потребують чіткої взаємоузгодженості з урахуванням пріоритетності та рівноважної значущості. Така ієрархічна взаємозалежність окремих стратегічних цілей забезпечується на основі формування «дерева цілей».

Слід зазначити, що методологічною основою системи управління фінансовою стійкістю банків виступає інформаційне забезпечення.

Ефективність будь-якої управлінської системи значною мірою залежить від повного, достовірного та своєчасного інформаційного забезпечення. Тому особливої актуальності набуває розробка системи інформаційного забезпечення управління фінансовою стійкістю банків.

Фундаментальною основою оцінювання фінансової стійкості банків системи виступає інформаційна база. Інформаційна база – це множина

показників: макроекономічних, агрегованих фінансових звітів і балансів, інституцій банківської системи, мікроекономічних.

Інформаційна база для оцінки фінансової стійкості банків повинна містити три типи інформації:

- загальноекономічна та макроекономічна інформація, яка виступає допоміжною інформацією і носить загальноекономічний характер;
- мікроекономічна інформація, яка надає можливість фактичної оцінки рівня фінансової стійкості банківської системи на основі розрахунку необхідних показників;
- інформація про напрямки забезпечення фінансової стійкості банків.

Поряд з інформаційним забезпеченням необхідно виокремлювати систему аналітичного забезпечення, яке передбачає вибір індикаторів оцінювання рівня фінансової стійкості та розробку розрахункових алгоритмів. На підставі інформаційного та аналітичного забезпечення створюється можливість прийняття рішення про напрямок управління фінансовою стійкістю банків (рис. 1.8).

Слід зазначити, що основним інструментом аналітичних методів виступає індикатор, який являє собою набір функцій від одного або декількох базових часових рядів з встановленим часовим вікном. Усі індикатори умовно можна поділити на п'ять категорій:

1. Індикатори тренду. До них відносять індикатори для виміру тренду, його сили та тривалості. Яскравим прикладом трендових індикаторів є ковзна середня.

2. Індикатори зміни. Вони слугують для вимірювання ступеня зміни ціни базисного активу. Зміна – це поняття, яке описує величину щоденних, незалежно від основного напрямку, флуктацій ціни. Зазначені індикатори особливо важливі для аналітичної роботи строкового ринку відповідно до зміни

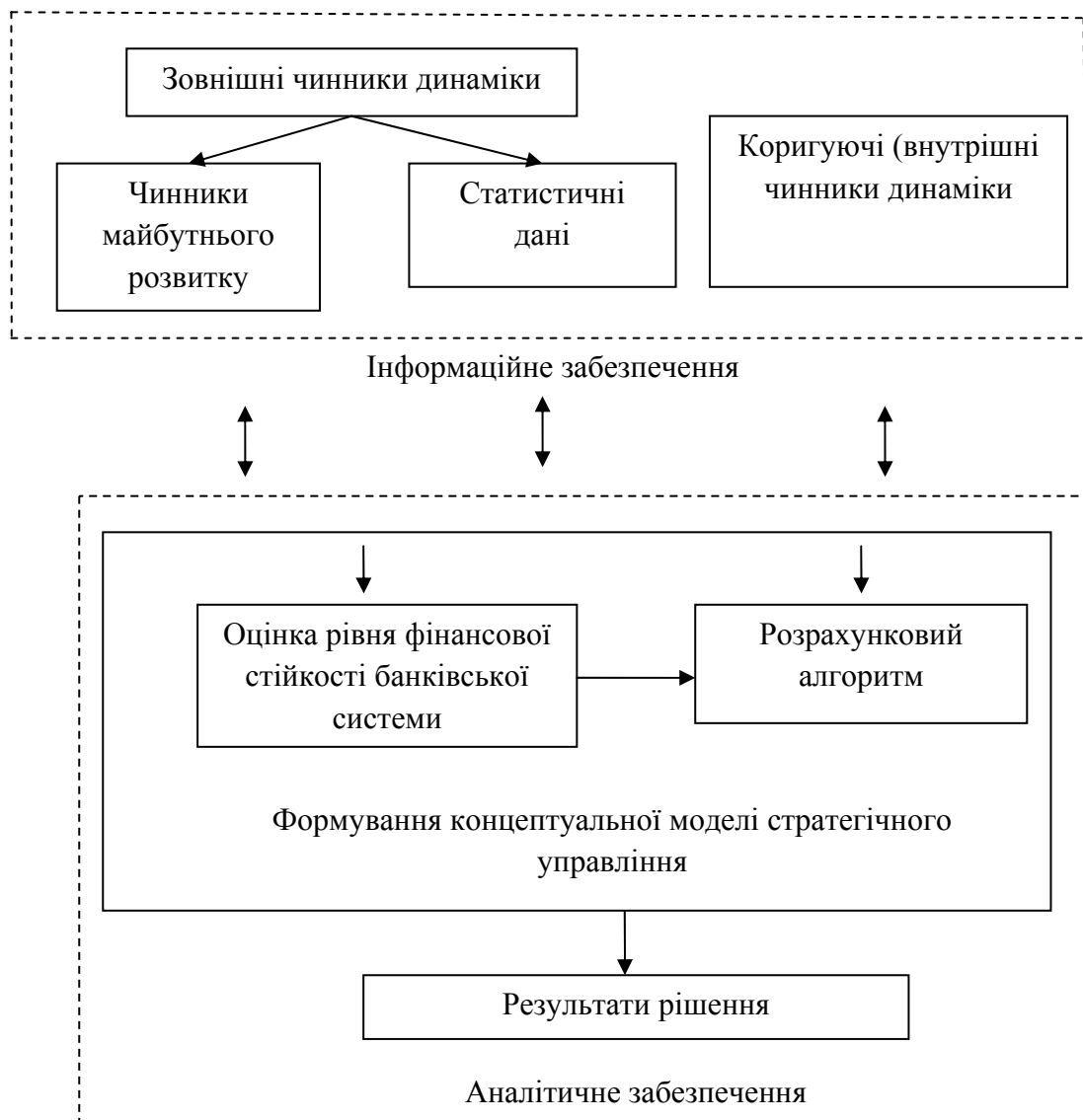

Рис. 1.8. Схема прийняття рішення про розвиток процесу управління фінансовою стійкістю

тренду. Сигнали таких індикаторів, які побудовані з невеликим часовим вікном, дозволяють входити на ринок протягом дня.

3. Індикатори моменту. Вони використовуються для виміру швидкості зміни ціни за певний проміжок часу.

4. Індикатори циклу. Вони слугують для виявлення циклічних складових та їх довжини.

5. Індикатори сили ринку. Ними виступають одна з базових незалежних змінних – змінна обсягу угод, або змінна кількості відкритих позицій.

6. Індикатори зазначеної групи, спираючись на ряди даних обсягу, надають сигнали про силу поточної тенденції.

При визначенні індикаторів фінансової стійкості банків доцільно спиратися на три базові системи обліку – національні рахунки, комерційний бухгалтерський облік, а також керівні принципи банківського нагляду.

Система національних рахунків (СНР) передбачає узгоджений, послідовний, інтерпретований набір макроекономічних рахунків, балансів і таблиць, які базуються на сукупності затверджених на міжнародному рівні концепцій, визначень, систем класифікації і правил обліку. СНР забезпечує комплексну систему обліку, яка дозволяє складати і агрегувати економічні дані у форматі необхідному для цілей економічного аналізу, прийняття рішень і розробки політики. Важливе значення розробки національних рахунків і суміжних методологій має концепція резидентної належності, що актуально на сьогоднішній день в умовах поглиблення інтеграційних процесів, які супроводжуються перетоком капіталів.

Основними джерелами інформації про національні рахунки виступають Система національних рахунків 1993 р., Керівництво про грошово-кредитну і фінансову статистику (МВФ, 2000 р.), п'яте видання Керівництво про платіжний баланс (МВФ, 1993 р.), Керівництво по статистиці державних фінансів (МВФ, 2001 р.), і Статистика зовнішнього боргу. Керівництво для укладачів та користувачів (МВФ, 2005 р.).

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСБО) являють собою набір стандартів комерційного бухгалтерського обліку, у яких визначаються концепції, що лежать в основі підготовки і надання фінансових звітів торгових, промислових і ділових підприємств, які надають звітність до державних і приватних органів управління. Мета фінансових звітів полягає в тому, щоб надати інформацію про фінансовий стан і результати діяльності економічних суб'єктів господарювання, а також зміни в їх фінансовому стані. Консолідована звітність надає інформацію по групі у цілому, що і є предметом зацікавленості користувачів фінансових звітів.

Фінансові звіти дають уявлення про фінансові наслідки проведених операцій та інших подій, групуючи їх в загальні категорії у відповідності з їх економічними характеристиками. З оцінкою фінансового стану безпосередньо пов'язані елементи балансу – активи, зобов'язання і власний капітал. З результатами діяльності безпосередньо пов'язані елементи звіту про прибутки і збитки – доходи і витрати. МСБО розповсюджуються Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

У 1998 році Базельський комітет з банківського нагляду затвердив норми нагляду, які регламентують питання достатності капіталу міжнародних банків. В основі роботи Базельського комітету з банківського нагляду лежить два фундаментальні завдання. По-перше, розроблена ним система направлена на зміцнення стійкості і стабільності міжнародної банківської системи. По-друге, ця система передбачає встановлення справедливості за рахунок високого ступеня послідовності її використання по відношенню до банків різних країн з метою зменшення чинників нерівних умов у конкуренції між міжнародними банками. Зазначена угода застосовується до банків на консолідованій основі, включаючи дочірні підприємства, які здійснюють банківську і фінансову діяльність. В консолідованій звітності відображаються ризики у банківській групі в цілому.

На сучасному етапі у світовій практиці постійне спостереження за фінансовою стійкістю банківської системи є важливим напрямком діяльності центральних банків. Воно виступає інформаційно-аналітичною складовою їх діяльності, що в свою чергу підвищує прозорість і передбачуваність грошово-кредитної політики. Діяльність центрального банку у сфері моніторингу фінансової стійкості відображається у відповідних розділах його статистичних оглядів та відповідних програмах діагностики банківської системи [73, с. 43].

Підготовка оглядів фінансової стійкості є відносно новим напрямком діяльності центральних банків. Слід зазначити, що перші такі огляди були підготовлені центральними банками у середині 1990 -их років у Великобританії і країнах Скандинавії, що було значною мірою пов'язано з банківськими

кризами [389]. При цьому більшість країн у роботі над оглядами дотримуються міжнародних стандартів, зокрема використовують показники фінансової стійкості, розроблені МВФ і Світовим банком.

Крім того, МВФ провів опитування центральних банків та інших регулюючих органів різних країн з метою визначення показників найбільш важливих у межах моніторингу системних ризиків у фінансовій та банківській системах. Зазначені індикатори отримали назву «показники фінансової стабільності» (FSI's – Financial Soundness Indicators), або ПФС.

Перелік показників фінансової стійкості доцільно виокремити із ПФС і розглядати за двома позиціями. Перша – базові показники, які забезпечують необхідний мінімум для аналізу банківської системи та розраховуються виключно за даними звітності банків. Друга – додаткові показники, які розраховуються на підставі звітності банків та інших суб'єктів фінансового ринку (табл. 1.4).

Рекомендований МВФ перелік показників фінансової стійкості досить повно оцінює діяльність комерційних банків з точки зору їх мікроекономічної ефективності, але з позиції фінансової стійкості банківської системи потребує додаткового розгляду індикаторних критеріїв, які б задовольняли принципи розкриття інформації.

У цілому інформаційно-аналітична підсистема управління фінансовою стійкістю банків має формуватися за принципом відповідності інформації вимогам стратегічної значущості. Інформація, яка акумулюється в цій підсистемі, повинна акцентувати увагу кожного з суб'єктів забезпечення стійкої діяльності на найбільш важливих тенденціях того чи іншого явища або процесу, що відбувається при його функціонуванні.

Розглядаючи таку складову управління фінансовою стійкістю банків системи, як фінансова безпека банків, слід відмітити, що вона повинна бути спрямована на нейтралізацію негативного впливу зовнішніх і внутрішніх чинників та досягнення певного ефекту від проведених заходів.

Таблиця 1.4

Система показників фінансової стійкості банків [63, с. 132]

№ пор.	Група показників	Показники
Основна група показників (Core Set)		
1.	Показники достатності капіталу	відношення капіталу до зважених з урахуванням ризику активів; відношення капіталу першого рівня до зважених з урахуванням ризику активів
2.	Показники дохідності, рентабельності	рентабельність активів; рентабельність капіталу; відношення чистих процентних доходів до валового доходу; відношення непроцентних доходів до валового доходу
3.	Показники ліквідності	відношення ліквідних активів до сукупних активів; відношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань
4.	Показники чутливості до ринкового ризику	структура активів за термінами; структура зобов'язань за термінами; відношення чистої валютної позиції до капіталу
Додаткові показники (Encouraged Set)		
5.	Загальний стан банківської системи	відношення капіталу до активів; географічна структура кредитного портфеля; відношення сукупних вимог похідних фінансових інструментів до капіталу; відношення сукупних зобов'язань похідних фінансових інструментів до капіталу; відношення доходів від торгівлі цінними паперами до сукупного доходу; відношення витрат на утримання персоналу до непроцентних доходів; різниця між ставками за кредитами і депозитами; відношення банківських депозитів до кредитів; відношення кредитів в іноземній валюті до загального обсягу кредитів; відношення зобов'язань в іноземній валюті до загального обсягу зобов'язань; відношення чистої позиції за акціями до капіталу
6.	Показники ринкової ліквідності	середня різниця між ціною попиту і пропозиції на ринку цінних паперів; середньоденний показник обороту на ринку цінних паперів

Фінансову безпеку банків доцільно розглядати на двох рівнях, тому що банківська система має дворівневу структуру. При оцінці відповідності банків критеріям і стратегії фінансової безпеки, на думку деяких фахівців, доцільно виділяти три взаємопов'язані аспекти: загальна оцінка життєздатності системи; оцінка ролі центрального банку у банківській системі, його законодавчих функцій і надійності практичного механізму їх реалізації; оцінка здатності банківської системи до взаємодії як між її окремими суб'єктами, так і з

державними та громадськими центрами з приводу вироблення стратегічних і короткострокових цілей розвитку економіки [74, с. 150].

З точки зору проблеми, що досліджується, головною метою фінансової безпеки банків є забезпечення стійкого функціонування банків в умовах, які постійно змінюються, її взаємодії з екзогенним та ендогенним середовищами; виявлення і нейтралізація зовнішніх та внутрішніх загроз стійкому функціонуванню банківської системи, організація протидії цим загрозам, мінімізація наслідків їх впливу.

Антикризове управління банків передбачає систему управлінських заходів та рішень щодо діагностики, попередження, нейтралізації та подолання криз і їх причин на усіх рівнях банківської системи.

Система антикризового управління має властивості, для яких характерний особливий механізм управління: гнучкість і адаптивність, здатність до диверсифікації та своєчасного ситуаційного реагування, а також можливості ефективно використовувати потенціал банківської установи та неформальні методи управління.

Залежно від цілей існують різні стратегії антикризового управління, але для кожної з них важливо своєчасно розпізнавати кризові ситуації, визначати причини, симптоми і фактори кризи. Антикризове управління актуалізує функціональні аспекти щодо виявлення та подолання причин, які протистоять оздоровленню банківської системи, та відновлення її платоспроможності.

Індивідуальність устрою банківської системи у державі вимагає об'єднання діагностики фінансового стану банку з проведенням заходів превентивної санації. У цьому розумінні деталізація поняття «криза» пояснює процесуальну сторону антикризового управління, оскільки фази кризи і стадії кризових ситуацій обумовлюють стадії антикризових заходів, а не навпаки.

В управлінні фінансовою стійкістю банків суттєву роль відіграє організована система ризик-менеджменту, що базується на науково

обґрунтованій методології, предметно адаптованій до реалій банківської діяльності, передових технологіях та світовому досвіді управління ризиками. В умовах глобалізації та інтеграції банківського бізнесу, посилення конкурентної боротьби та збільшення загроз кредитній безпеці постають завдання підвищення власної фінансової стійкості, оптимізації співвідношення конкуруючих характеристик – ризику та дохідності.

З метою раціонального використання вкладених коштів та підвищення їх ефективності використовуються основні прийоми ризик-менеджменту, які передбачають максимізацію вартості коштів, внесених акціонерами, стійкого і стабільного отримання прибутку від банківської діяльності, забезпечення повернення депозитних коштів клієнтам при збереженні оптимального рівня ризику. Реалізація зазначеної мети можлива за рахунок організації ефективного управління та контролю за банківською діяльністю, що фокусується на управлінні фінансовими ризиками банків, які притаманні банківській діяльності і повинно бути ключовим напрямком у системі стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи.

Система управління ризиками – це науково-методичний комплекс заходів щодо управління банками, спрямований на виявлення та оцінку ризику, використання специфічних прийомів і методів з метою створення умов для стійкого функціонування, максимізації власного капіталу, виконання вимог клієнтів і партнерів та забезпечення прибуткової діяльності.

Ризик-менеджмент має результативність тільки при комплексному системному підході до виявлення та мінімізації ризиків, що впливають на фінансову стійкість.

Система управління ризиками, повинна бути зорієнтована на вирішення таких завдань: забезпечення оптимального співвідношення між дохідністю банківських операцій та їх ризиковістю; підтримка ліквідності банківських надходжень на достатньому рівні; забезпечення встановлених норм достатності капіталу.

Питання для самоконтролю.

1. Охарактеризуйте основні функції, що виконує банківська система.
2. Які функції виконують банки?
3. Що таке фінансова стійкість на макроекономічному рівні?
4. Що таке фінансова стійкість на мікроекономічному рівні?
5. Чим відрізняється рейтинговий підхід до оцінки фінансової стійкості від комплексного?
6. Які чинники характеризують внутрішній стан фінансової стійкості банків?
7. Які зовнішні чинники впливають на фінансову стійкість банків?
8. Які чинники носять наддержавний вплив на фінансову стійкість банків?
9. Що відноситься до суб'єкту, об'єкту фінансової стійкості банків?
10. Які принципи і функції визначають фінансову стійкість банків?
11. Які класифікаційні ознаки характеризують фінансову стійкість банків?
12. Які рівні суб'єктів фінансової стійкості банків існують, їх характеристика?
13. Що таке стратегічний набір?
14. Охарактеризуйте структурні компоненти стратегічного набору фінансової стійкості банків.

Ключові слова: банк, банківська система, фінансова стійкість, макроекономічне середовище, мікроекономічне середовище, стратегічний набір, чинники фінансової стійкості.

Тестові завдання.

1. Які чинники характеризують значення та роль банківського сектору у системі суспільних відносин:

- а) загальноекономічні ;
- б) інституційно -правові;
- в) соціальні;
- г) інформаційні;
- д) мікроекономічні.

2. За структурою виділяють наступні елементи фінансової стійкості:

- а) фінансові;
- б) егоїстичні;

- в) загальнокорисні;
- г) збалансовані;
- д) всі відповіді вірні.

3. До внутрішньосистемних суб'єктів стратегічного управління фінансовою стійкістю відносять:

- а) Фонд гарантування вкладів;
- б) Антимонопольний комітет;
- в) Державну податкову службу;
- г) Державна статистичну службу;
- д) всі відповіді вірні.

4. Для виміру швидкості зміни ціни за певний проміжок часу використовують індикатор:

- а) циклу;
- б) моменту ;
- в) сили ринку;
- г) тренду;
- д) всі відповіді вірні.

5. До підходів визначення фінансової стійкості відносять:

- а) мікроекономічний;
- б) макроекономічний;
- в) комплексний;
- г) рейтинговий;
- д) всі відповіді вірні.

6. До трикутника несумісних цілей банківського сектору НЕ відносять:

- а) максимальну доходність;
- б) мінімальні витрати;

- в) мінімальні ризики;
- г) безперервний перерозподіл фінансових ресурсів;
- д) немає вірної відповіді.

7. До внутрішньосистемних чинників,що впливають на фінансову стійкість НЕ відносять:

- а) конкурентоспроможність банківської системи;
- б) система антикризового управління;
- в) державна системи регулювання банківської системи;
- г) макроекономічна ситуація;
- д) рівень ліквідності.

8.До системи стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи відносять:

- а) метод забезпечення фінансової стійкості;
- б) фінансова безпеку;
- в) антикризове управління;
- г) управління ризиками;
- д) всі відповіді вірні .

9.За пріоритетним значенням стратегічні цілі забезпечення фінансової стійкості поділяють на :

- а) головні;
- б) допоміжні;
- в) основні;
- г) прямі стратегічні;
- д) вірні відповіді а,б,в.

10.Рентабельність активів розраховується як відношення:

- а) чистого прибутку до активу;
- б) активів до чистого прибутку;

- в) доходів до чистого прибутку;
- г) чистого прибутку до доходу;
- д) немає вірної відповіді.

11. До трикутника несумісних цілей банківського сектору відносять:

- а) максимальну доходність;
- б) мінімальні ризики;
- в) безперервний перерозподіл фінансових ресурсів;
- г) всі відповіді вірні;
- д) немає вірної відповіді.

12. До загальнодержавних чинників, що впливають на фінансову стійкість НЕ відносять:

- а) конкурентоспроможність банківської системи;
- б) інвестиційну діяльність;
- в) макроекономічну ситуацію;
- г) рівень доходів;
- д) рівень інфляції.

13. До загальнодержавних суб'єктів НЕ відносять :

- а) Державну податкову службу України;
- б) Міністерство Фінансів України;
- в) Кабінет Міністрів;
- г) Верховну Раду України;
- д) НБУ.

14. За видами очікуваного ефекту стратегічні цілі забезпечення фінансової стійкості бувають:

- а) ендогенні;
- б) екзогенні;

- в) цілі, які підтримують конкурентну позицію;
- г) цілі, які направлені на запобігання зовнішнім загрозам;
- д) вірні відповіді а, б .

15. Відповідно до якого підходу поняття фінансової стійкості банку і банківського сектору є результатом синтезу макро та мікро чинників:

- а) комплексного;
- б) макроекономічного;
- в) мікроекономічного;
- г) рейтингового;
- д) немає вірної відповіді.

16. Рівень експорту відноситься до :

- а) бюджетної безпеки;
- б) боргової безпеки;
- в) валютної безпеки;
- г) безпеки страхового та фондового ринку;
- д) немає вірної відповіді.

17. Визначення фінансової стійкості як спроможності окремих банків утримувати платоспроможність, ліквідність, адекватність капіталу на рівні, який є безпечним для їх діяльності визначається наступним підходом:

- а) комплексним;
- б) макроекономічним;
- в) мікроекономічним;
- г) рейтинговим;
- д) немає вірної відповіді.

18. Які з чинників впливають на фінансову стійкість:

- а) зовнішні;

- б) загальнодержавні ;
- в) внутрішньосистемні;
- г) всі відповіді вірні;
- д) немає правильної відповіді.

19.Які з чинників дають можливість оцінити принципи та напрями діяльності органів державного управління, які спрямовані на створення та вдосконалення правового поля:

- а) загальноекономічні ;
- б) інституційно -правові;
- в) соціальні;
- г) інформаційні;
- д) внутрішньосистемні.

20.Який елемент фінансової стійкості за структурою характеризує підсумки діяльності банків, його ресурси, капітал, доходи,витрати,прибутки, збитки, фонди:

- а) організаційний;
- б) фінансовий;
- в) кадровий;
- г) операційний;
- д) діловий.

21.Відповідно до мікроекономічного підходу до визначення поняття «фінансова стійкість банківського сектору»:

- а) здійснюється оцінка спроможності банків утримувати платоспроможність, ліквідність і адекватність капіталу на рівні, який є безпечним для їх діяльності;
- б) фінансова стійкість банківського сектору розглядається як результат зміни показників, що характеризують стан банківського сектору, під впливом макроекономічного середовища;

- в) здійснюється оцінка спроможності банків утримувати платоспроможність, ліквідність і адекватність капіталу на рівні, який є мінімальним для їх діяльності;
- г) фінансова стійкість банківського сектору розглядається як результат зміни показників, що характеризують стан банківського сектору, під впливом мікроекономічного середовища
- д) немає правильної відповіді.

22.Поряд з такими цілями банків та банківського сектору як максимізація прибутку та мінімізація ризиків у «трикутнику несумісності» виділяють:

- а) забезпечення платоспроможності та ліквідності банків;
- б) забезпечення економічного зростання шляхом безперервного перерозподілу фінансових ресурсів;
- в) забезпечення виконання банком своїх зобов'язань;
- г) забезпечення стабільного розвитку ;
- д) забезпечення стабільного розвитку разом з виконанням всіх зобов'язань.

23.До функцій, що виконує банківська система відносять:

- а) трансформаційну, перетворення грошей;
- б) трансформаційну, стабілізаційну, перерозподільчу;
- в) трансформаційну, стабілізаційну, створення грошей;
- г) трансформаційну, створення грошей, регулювання грошової маси, стабілізаційну;
- д) немає правильної відповіді.

24.Знайдіть неправильну відповідь. До основних підходів до визначення поняття «фінансова стійкість банківської системи» відносять:

- а) мікроекономічний;
- б) макроекономічний;
- в) міжнародний (наддержавний);

- г) комплексний;
- д) рейтинговий.

25.Банківський сектор являє собою само організовану та взаємопов'язану сукупність банківських установ, банки виконують функції фінансового посередництва і впливають на пропозицію грошей. Це характерно для:

- а) першого періоду (кін. 18ст. – поч. 20ст.);
- б) другого періоду (1930-1980);
- в) третього періоду (поч. 1980-до теперішнього часу);
- г) немає правильної відповіді ;
- д) правильна відповідь а та б.

26.За характером фінансова стійкість банківської системи поділяють на:

- а) економічний, політичний, моральний елементи;
- б) реальний, уявний елементи;
- в) фінансовий, організаційний, кадровий;
- г) фінансовий, організаційний, кадровий, організаційний та діловий;
- д) немає правильної відповіді.

27.3 позиції адекватності розвитку банку в економічному середовищі виокремлюють:

- а) банки, які швидко розвиваються; банки, які рівномірно розвиваються; банки, які нерівномірно розвиваються;
- б) загальнокорисний, егоїстичний;
- в) збалансований, з нестійкою рівновагою;
- г) правильна відповідь а та б;
- д) правильна відповідь б та в.

28.До зовнішніх суб'єктів стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи відносять:

- а) міжнародні організації;
- б) інституції окремих країн;
- в) інституції окремих країн, які мають договірні взаємовідносини з Україною;
- г) органи державного регулювання, які мають прямий вплив на розвиток банківської системи;
- д) правильні відповіді а та б;
- е) правильні відповіді а та в.

29.Методологія забезпечення фінансової стійкості банківської системи – це:

- а) система принципів, методів та способів, які необхідні для побудови піраміди стратегічного управління фінансовою стійкістю;
- б) визначення ситуації з забезпеченням фінансової стійкості банківської системи в будь-яких умовах;
- в) система заходів у вирішенні проблем забезпечення фінансової стійкості банківської системи;
- г) правильної відповіді немає;
- д) всі відповіді правильні.

30.Індикатори оцінювання рівня фінансової стійкості – це:

- а) основний інструмент аналітичних методів;
- б) набір функцій від одного або декількох базових часових рядів з встановленим часовим вікном;
- в) набір стандартів комерційного бухгалтерського обліку;
- г) правильні відповіді а та б;
- д) немає правильної відповіді.

31.До індикаторів оцінювання рівня фінансової стійкості НЕ відносять:

- а) індикатори тренду;

- б) індикатори зміни;
- в) індикатори моменту;
- г) індикатори дії;
- д) індикатори часу.

32. Метою індикативних заходів є:

- а) визначення оцінки поточного стану;
- б) зниження впливу дисбалансів;
- в) забезпечення достатнього рівня ліквідності;
- г) прямий вплив на окремі банки та банківську систему шляхом встановлення певних правил;
- д) забезпечення виконання банками завдань економічної політики.

33. До інструментів аналізу фінансової стійкості банківської системи НЕ відносять:

- а) моніторинг і діагностика ситуації;
- б) сценарний підхід;
- в) стрес-тестування;
- г) ретроспективний аналіз;
- д) індикатори раннього попередження.

34. За видами очікуваного ефекту виокремлюють наступні стратегічні цілі:

- а) екзогенні та ендогенні;
- б) головна, основна, допоміжні;
- в) прямі, підтримуючі;
- г) стратегічні цілі розвитку, рівноцінні стратегічні цілі;
- д) немає правильної відповіді.

35. В якому з підходів до управління фінансової стійкості є відсутній об'єкт впливу:

- а) макроекономічний;
- б) мікроекономічний;
- в) рейтинговий;
- г) комплексний;
- д) немає вірної відповіді.

36.Дотримання банками вимог чинного законодавства переслідує:

- а) макроекономічний підхід;
- б) мікроекономічний підхід;
- в) рейтинговий підхід;
- г) комплексний підхід;
- д) немає правильної відповіді.

37.Надання інвесторам об'єктивної інформації про рівень фінансової стійкості банківської системи України переслідує:

- а) макроекономічний підхід;
- б) мікроекономічний підхід;
- в) рейтинговий підхід;
- г) комплексний підхід;
- д) немає правильної відповіді.

38. Згідно з макроекономічним підходом визначення фінансової стійкості в основі фінансової стійкості розглядається:

- а) спроможність окремих банків утримувати платоспроможність, ліквідність і адекватність капіталу на рівні, який є безпечним для їх діяльності;
- б) фінансова стійкість банківського сектору є результатом зміни показників, що характеризують стан банківського сектору;
- в) фінансової стійкості банків і банківського сектору» є результатом синтезу макро- і мікроекономічних чинників;

- г) поведінка окремих банків у галузі банківського сектора спроможна впливати на фінансову стійкість усього сектора;
- д) фінансовий стан окремого суб'єкта банківської галузі взаємопов'язан з фінансовим станом окремого підприємства, що обслуговується у банку.

39. Згідно з комплексним підходом визначення фінансової стійкості в основі фінансової стійкості розглядається:

- а) спроможність окремих банків утримувати платоспроможність, ліквідність і адекватність капіталу на рівні, який є безпечним для їх діяльності;
- б) фінансова стійкість банківського сектора є результатом зміни показників, що характеризують стан банківського сектора;
- в) фінансової стійкості банків і банківського сектора» є результатом синтезу макро- і мікроекономічних чинників;
- г) поведінка окремих банків у галузі банківського сектора спроможна впливати на фінансову стійкість усього сектора;
- д) фінансовий стан окремого суб'єкта банківської галузі взаємопов'язан з фінансовим станом окремого підприємства, що обслуговується у банку.

40. Концептуальні зміни у поглядах на значення і роль фінансової стійкості банківського сектора в роботі фінансового ринку, грошовому обігу і економіці країни загалом відбувалися під впливом таких базових груп чинників:

- а) загальноекономічних, політичних, соціальних, інформаційних, культурно-психологічних;
- б) загальноекономічних, інституційно-правових, соціальних та інформаційних;
- в) загальноекономічних, інституційно-правових, політичних, соціальних, інформаційних, культурно-психологічних;
- г) загальноекономічних, інституційно-правових, політичних, соціальних, інформаційних, культурно-психологічних;

д) загальноєкономічних, інституційно-правових, політичних, інформаційних.

41. Принцип однорідності визначається структурою інформаційної бази, яка повинна включати такі групи показників, які характеризують:

- а) стан основних фінансових ринків, мікроекономічні показники;
- б) фінансовий стан банківського сектору, динаміку макроекономічних показників;
- в) фінансовий стан основних секторів економіки;
- г) динаміку макроекономічних показників;
- д) фінансовий стан основних секторів економіки, стан основних ринків, динаміку макроекономічних показників.

РОЗДІЛ 2

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ

Після вивчення даної теми студент повинен:

знати:

- основні принципи і завдання антикризового управління;
- показники ефективності фінансових систем;
- державні інструменти антикризового управління в банківській сфері;
- інструменти антикризового управління банком;
- принципи формування механізму антикризового управління банком.

уміти:

- охарактеризувати системні банківські кризи в умовах фінансової глобалізації;
- надати характеристику основних чинників виникнення кризових ситуацій у банку;
- проводити діагностику і моніторинг банківської діяльності;
- формувати систему індикаторів антикризового управління;
- розробляти систему антикризових заходів для забезпечення фінансової стійкості банків.

2.1. Системні банківські кризи в умовах фінансової глобалізації

Визначення поняття «криза» в енциклопедичних і тлумачних словниках європейських мов в основному співпадають, хоча загальновизнаної дефініції у науковій літературі до цього часу немає. Зокрема, тлумачні словники російської та англійської мов визначають кризу як різкий, крутий перелом у розвитку подій, тяжкий перехідний стан або загострення ситуації [1, с. 515]. Слід зазначити, що така інтерпретація кризи, хоча прямо не визначає настання негативних наслідків тотожних подій, вже не має негативного змістовного навантаження та передбачає небажаність самих криз [2].

У працях науковців можна знайти схожі підходи. Ю. Розенталь визначає, що криза – це ситуація, позначена високою небезпекою, станом невпевненості, відчуттям невідкладності [3, с. 10].

Інші науковці пов'язують поняття кризи з порушенням рівноваги, переломним етапом. При цьому поняття «криза» не ототожнюється з негативними тенденціями в системі, а навпаки, пов'язується з процесами оздоровлення, оновлення та подальшого розвитку. За визначенням Р. Акоффа, кризою є зміна тенденцій життєдіяльності системи, тобто порушення стійкості, що радикально її оновлює [4]. А. Чернявський вважає, що криза є переломним етапом функціонування будь-якої системи, коли вона піддається впливу ззовні або зсередини, що потребує від неї якісно нового реагування [5].

Цікавою є точка зору представників голландської школи дослідження кризи як «серйозної загрози структурам та базовим цінностям або нормам системи, яка змушує ухвалити кардинальне рішення в умовах обмеженого часу та значної невизначеності» [3, с. 10]. Наведене визначення надає перевагу підходам двох класичних західних політологічних та соціологічних теорій – теорії розвитку, яка визначає кризу як «розрив» або переривання розвитку суспільства [6] і теорії вибору [7].

Системний характер явищ, які здійснюють вплив на банківську систему у цілому, на сьогодні виступає об'єктом теоретичних та емпіричних досліджень. Їх основною метою є з'ясування механізмів виникнення та розвитку системних ризиків у банківській системі на підставі аналізу поведінки індикаторів, які попереджають про виникнення фінансових проблем або банківську кризу.

Банківські кризи – це невід'ємна риса ринкової економіки. Вони супроводжують процес поступового розвитку суспільства. В умовах нестабільної рівноваги ринкової економіки, що розвивається, будь-які потрясіння у банківській системі призводять до паралізації платіжної системи, коливань курсу національної валюти, викликають загострення політичних обставин [8, с. 7].

Банківські кризи залежно від їх масштабу та ступеня дестабілізуючого впливу на економіку можна поділити на три види:

- кризи на макроекономічному рівні;
- кризи, що поширюються на мікроекономічному рівні;
- кризи, що характеризуються повномасштабною бюджетно-фінансовою дестабілізацією (призводить до високої інфляції та демонетизації економіки).

А. Ковальов стадії кризи описує наступним чином:

- потенційна криза – наявність можливості кризи, але відсутність достовірних симптомів кризи;
- прихована криза – характеризується прихованою наявною кризою, вплив якої не може бути визначено наявним інструментарієм;
- гостра криза, яку можна подолати – безпосереднє відчуття негативного впливу, гостра криза, яку не можна подолати – посилення інтенсивності направленої проти банку негативного впливу, при якому вимоги для подолання кризи значно перевищують наявний потенціал [9, с. 16–17].

Проведений Д. Я. Родіним аналіз моделей прогнозування банківських криз у досліджуваній ретроспективі дозволив виявити наступні тенденції.

Недостатня розвинутість фінансових та інформаційних потоків у світі у 70–80 роках ХХ століття призвела до появи банківських криз першого покоління, які розповсюджувалися в межах однієї країни.

Кризи другого покоління, характерні для початку 90-х років ХХ століття, охопили країни, які входили до складу одного регіону, наприклад, криза Європейської валютної системи.

Моделі криз третього покоління характеризуються стрімким перетіканням валютно-фінансових криз з одного регіону до іншого за різноманітними каналами.

Моделі криз четвертого покоління, які почалися у ХХІ столітті, здатні виникнути у повністю відкритих системах, у яких розвинуті інформаційні та торгові потоки. У більшості країн банківські кризи призвели до трансформації наглядових органів, створення систем страхування депозитів [10, с. 138].

Класичне пояснення системної кризи та нестабільності було наведено у праці американського науковця-монетариста І. Фішера «Теорія великої

депресії», в якій він доводить, що фінансова нестабільність значною мірою корелює з макроекономічними циклами, зокрема з динамікою загальної заборгованості в економіці [11, с. 340].

На думку І. Фішера, основною причиною кризових явищ є негативна динаміка фундаментальних макроекономічних показників [11, с. 342; 25].

Д. Даймонд і П. Дівбіг причини банківських криз пов'язують з чинниками, що впливають на поведінку вкладників банків у зв'язку з відсутністю рівноваги на фінансових ринках, оскільки економічні агенти вкладають кошти в банки у період певної стабільної фінансової системи, а у випадках будь-яких негативних явищ зростає ймовірність виникнення банківської паніки [12, с. 415–416].

Б. Ейхенгрін та А. Роуз виділяють п'ять основних факторів виникнення банківських криз: внутрішня монетарна політика, зовнішні макроекономічні умови, режим обмінного курсу національної валюти, фінансова структура країни, проблеми банківського контролю та регулювання [13].

У 1997 році Міжнародний банк розрахунків розв'язав проблему ідентифікації банківської кризи. За визначенням МБР, можна вважати, що банківська криза відбулась, якщо в країні спостерігається прояв хоча б одного з чотирьох факторів:

- 1) проблемні активи банків становлять більше 2 % ВВП країни;
- 2) сума коштів, необхідних для порятунку банківської системи, перевищує 2 % ВВП країни;
- 3) у банківському секторі націоналізація набула масового характеру, банківські депозити заморожені, а влада вводить «банківські канікули»;
- 4) Центральний банк гарантує виплати населенню за всіма банківськими депозитами, не забезпечуючи своїх гарантій матеріально [14].

В. В. Коваленко виділяє наступні чинники виникнення банківських криз: фінансова глобалізація, зменшення обсягів виробництва, погіршення платоспроможності підприємств-позичальників, надмірна кредитна експансія під час тривалого економічного підйому, вплив інфляції на банківські системи,

різке коливання товарних цін, цін на фінансові активи, рівень процентних ставок, вплив зовнішньоекономічних чинників, недосконалість нагляду та функціонування органів регулювання [15, с. 80]. Характеристика чинників виникнення системних банківських криз представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Характеристика чинників виникнення системних банківських криз

№ п/п	Чинники	Характеристика
1.	Фінансова глобалізація	Фінансова глобалізація супроводжується надмірним регулюванням та лібералізацією міжнародного руху капіталу, а також розвитком новітніх технологій, які дають змогу проводити одночасно операції на різних фінансових ринках. Фінансова глобалізація проявляється не тільки підвищенням транскордонної мобільності капіталів, але і ліквідацією меж між різними фінансовими функціями. Фінансова глобалізація призвела до посилення розриву між темпами зростання виробництва товарів і послуг (реальної економіки) і темпами зростання фінансових операцій
2.	Зменшення обсягів виробництва, погіршення платоспроможності підприємств – позичальників	Ступінь впливу економічної кризи на банківську систему залежить від багатьох факторів. Однак основна причина цього – стан банківської системи до початку економічної кризи. Тобто визначення ліквідних позицій банку як кредитного портфеля, так і достатності капіталу
3.	Надмірна кредитна експансія під час тривалого економічного підйому.	Зворотним боком кредитної експансії є погіршення якості кредитного портфеля, завищена оцінка забезпечення позик, збільшення кредитного ризику
4.	Вплив інфляції на банківський сектор	Зазначений чинник виникнення системних банківських криз проявляється підвищенням: процентних ставок; послабленням стимулів заощадження і зниження депозитної бази; відтоком національних капіталів за кордон; зміною структури активних і пасивних операцій. При високій інфляції активи та прибуток можуть швидко зростати, але тільки у номінальному вираженні. Одночасно банківські установи, які мають активи з більш тривалим терміном розміщення, ніж терміни відтворення пасивів, потрапляють у скрутне фінансове становище
5.	Різке коливання товарних цін, цін на фінансові активи, процентних ставок	Колівання цін суттєво підвищує загальну невизначеність в економіці і ризик у системі відносин банків з вкладниками, позичальниками, регулюючими органами. У результаті оцінка банками кредитних і ринкових ризиків, а вкладниками і регулюючими органами – фінансового стану банків – значно ускладнюється.

Продовження табл. 2.1

№ п/п	Чинники	Характеристика
6.	Вплив зовнішньоекономічних чинників	Кризам передують швидке зростання зовнішнього боргу за рахунок збільшення зовнішніх запозичень на міжнародному ринку капіталів. Подорожчання вартості ринкового рефінансування і девальвація національних валют призвели до неплатоспроможності банків, яка стала елементом криз зовнішньої заборгованості. Кризи мали довготривалий характер, тому що уряди багатьох країн вживали антиінфляційних заходів на рівні грошово-кредитної і фінансової політики
7.	Недосконалість нагляду та регулювання банківської системи	Непродумана політика ліцензування банків при недостатньому надгляді, невисокий рівень кваліфікації менеджменту, проведення операцій з високим ступенем ризику

Класично вважається, що криза в банківській системі може виникнути лише з двох причин: через різке зниження вартості активів або через проблемну заборгованість, що накопичилась. Обидві причини, особливо перша, мають під собою макроекономічне підґрунтя [16, с. 10].

Таким чином, основні причини виникнення банківської кризи можна звести до наступних:

- макроекономічні дисбаланси – диспропорції у галузях економіки, зростаючий дефіцит бюджету та державного боргу, низькі темпи зростання валового внутрішнього продукту, несприятливі умови для підприємництва, проведення необхідних структурних перетворень;

- неадекватна макроекономічна політика влади відносно національного виробництва у частині реального сектора економіки та у частині банківського сектора;

- фінансова нестабільність – високий рівень інфляції, різке коливання товарних цін та цін на фінансові активи, високі процентні ставки, зростаючий відтік капіталу з країни та національної економіки, зниження запасу золотовалютних резервів держави, різкі коливання курсу національної грошової одиниці;

– низький рівень довіри населення до фінансової системи країни.

Як видно з таблиці 2.2., слід зазначити, що при виникненні проблемності в банківських установах слід визначити симптоми та причини банківських проблем.

Таблиця 2.2.

Причини та симптоми проблемності у банківських установах

Причини	Симптоми
Недосконала політика кредитування	Зростання проблемної кредитної заборгованості
Надмірна концентрація кредитів	Низька якість активів
Прийняття надмірного ризику	Втрата капіталу
Недотримання чинних норм і правил банківської практики	Втрата прибутковості
Шахрайство	Втрата ділової репутації

Слід зазначити, що розвиток кризових ситуацій у банківській системі зазвичай є довготривалим процесом, який проявляється у розгортанні стратегічної та структурної кризи. Криза стратегії характеризується неефективністю обраної менеджерами вищої ланки стратегії функціонування банку або взагалі відсутністю стратегії. Причинами стратегічної кризи є помилкові прийняті управлінські рішення щодо місії діяльності, вибору клієнтів та контрагентів.

Структурна криза проявляється у неадекватній структурній організації стосовно існуючих параметрів зовнішнього економічного середовища і є наслідком прийняття неадекватних стратегічних рішень.

У свою чергу, невирішеність проблем структурної кризи призводить до кризи рентабельності, при цьому стратегічні та структурні прорахунки спричиняють зниження прибутку. На цій стадії керівництво намагається

реалізувати програму короткострокових дій з метою вирішення або приховування проблем.

Якщо зазначені дії не призводять до бажаного результату, то виникає криза ліквідності. Короткострокові дії менеджменту не вирішують фундаментальні проблеми і призводять до дефіциту грошових коштів.

Якщо у процесі розвитку кризи не застосовувались антикризові заходи, то це призводить до неплатоспроможності. Саме на цій стадії застосовуються примусові процедури законодавства стосовно банкрутства (ініціювання процедури санації, реорганізація або ліквідація банку).

Таким чином, кризи, що виникають у процесах функціонування й розвитку банків, мають негативні наслідки та можуть призвести як до банкрутства окремих банків, так і до масової неплатоспроможності, тобто системної кризи банківської системи, а й відповідно, й економіки країни в цілому. Так, фінансова криза 2008–2010 років сягнула світових масштабів.

Слід зазначити, що основними проявами системної кризи є дефіцит ліквідних коштів у банківській системі, скорочення обсягів кредитування, зростання вартості ресурсів на міжбанківському ринку, загострення ситуації з платоспроможністю банків, особливо тих, які мають значну частку депозитних зобов'язань у структурі зобов'язань на неякісні активи.

З цього приводу слід відмітити, що експертами Міжнародного валютного фонду виокремлено три фази системної банківської кризи, кожна з яких має свої ознаки та механізм управління (таблиця 2.3.).

Крім цього, системність – не єдиний параметр, який доцільно розглядати в процесі аналізу виникнення і розвитку кризи у банківській системі. Міжнародний валютний фонд виділяє такі основні причини виникнення світової кризи:

- значна кількість великих фінансово-кредитних установ недооцінила потребу
- в управлінні ризиками ліквідності;
- недооцінка рівня використання запозичених коштів (левериджу) широкого
- кола фінансових установ і невпорядкованість закриття їх позицій;

– рівень капіталізації фінансових установ у багатьох випадках виявився недостатнім для того, щоб ефективно протидіяти кризі.

Таблиця 2.3.

Фази та механізми управління системною банківською кризою

Фаза кризи	Характеристика	Механізм управління
Фаза I – загострення	Наявність диспропорцій у розвитку банківської системи	Застосування оперативних заходів щодо запобігання паніці та забезпеченню стабілізації фінансової системи, передусім у сфері грошово-кредитної політики
	Наявність дисбалансів в економічній системі	Підтримка ліквідності банківських установ центральними банками
	Посилення відтоку капіталу з банківських установ	Гарантії уряду за кредитами та депозитами з метою зниження невизначеності, підготовка до реструктуризації банківської системи
Фаза II – стабілізація	Поступове покращення показників функціонування банківської системи	Зміна у структурі банківської системи. Розробка урядом і центральним банком інструментарію реструктуризації, включаючи фінансові, правові, інституційні заходи. Посилення наглядових функцій за банківською системою
	Істотні фінансові витрати, погіршення фінансових показників діяльності банків	Перегляд політики відносно підтримки ліквідності банків у бік забезпечення їх платоспроможності
Фаза III – оновлення	Нормалізація роботи банківської системи	Повний або частковий відхід від методів державного регулювання. Приватизація націоналізованих під час кризи банків. Реструктуризація боргів

На нашу думку, будь-яка стратегія для управління системною банківською кризою повинна складатися з взаємопов'язаних компонентів.

Перший і найбільш терміновий компонент пов'язаний із гострою кризою ліквідності. Грошові зобов'язання банківської системи повинні бути стабілізовані шляхом обмеження депозитів та скорочення міжбанківських кредитних ліній, відновлення довіри до банків та захисту системи платежів.

Другий компонент – ліквідація некредитоспроможних та нежиттєздатних банків та відновлення банківської системи до рівня фінансової стабільності та прибутковості.

Третій компонент зосереджується на реорганізації NPLs (проблемні борги, прострочка за якими складає більше 90 днів) та операційній реструктуризації банківських позичальників.

При вирішенні проблем виникнення системних банківських криз, на наш погляд, доцільно розглядати систему показників (таблиця 2.4.), що характеризують ефективність фінансових систем, які враховують також і розвиток банківської системи .

Таблиця 2.4.

Показники ефективності фінансових систем

Показники	Характеристика ознак показника
Юридична та правова основа	<ul style="list-style-type: none"> - визначення права на власність, договірне право; - ринкові угоди, які легко застосовуються на практиці; - можливість забезпечувати і користуватися гарантіями; - ґрунтовно розроблене законодавство про банкрутство
Звітність, відкритість та прозорість	<ul style="list-style-type: none"> - практика оцінки позики, класифікації активів та дотримання положень угод, що ґрунтується на ефективній оцінці партнерів; - ефективні і постійно діючі механізми аудиторської перевірки; - інформація про кредитоспроможність фінансових інституцій; - своєчасна публікація відповідних зведених фінансових даних; - наявність об'єктивної інформації про можливості кредитування або оцінки кредитоспроможності
Контроль з боку зацікавлених сторін та інституційне управління	<ul style="list-style-type: none"> - вимоги адекватності капіталу, зважені за ступенем ризику; - заміна керівництва в разі його незадовільної діяльності; - частка активів банківської системи у розпорядженні фінансових установ державного сектора
Органи регулювання та нагляду	<ul style="list-style-type: none"> незалежний від політичного втручання у здійснення повсякденного контролю; повноваження щодо забезпечення прозорості, стягнення штрафів; необхідні ресурси для укомплектування штатів, навчання; здійснення контролю на консолідованій основі; надання інформації іншим наглядовим органам; перевірка інформації про управління ризиком, системи внутрішнього контролю та якості активів шляхом регулярного інспектування або здійснення зовнішніх аудитів; дотримання норм, установлених міжнародними консультативними органами; заходи щодо запобігання виникненню ризиків;

Показники	Характеристика ознак показника
	оцінка систем управління ризиками; кредитування споріднених осіб; виникнення ризику та концентрація позик
Структура ринку	фінансовий сектор відкритий для нових кваліфікованих учасників в тому числі зарубіжних; участь іноземних учасників в управлінні загальними активами; показники концентрації фінансового сектора; ліквідні міжбанківські кошти та ринки капіталу; регулювання, що дозволяє задіяти весь комплекс фінансових інструментів; ефективні і дієздатні системи платежів та розрахунків; посиленний нагляд за якістю активів та адекватністю капіталу з огляду на різкі зміни вартості активів; стратегія визначення фінансової неспроможності
Схема системи мінімального соціального захисту	страхування вкладів, яке оплачують банки і яке передусім спрямоване на захист дрібних вкладників; належний розподіл збитків між учасниками підприємницької діяльності; сувора відповідальність за використання громадських коштів

Аналіз світових банківських криз у ретроспективі показав, що сценарії розвитку кризових явищ у банківських системах настільки різноманітні, що не підлягають будь-якій спрощеній класифікації.

Найбільш вдале визначення валютних і банківських криз за ознаками їх виникнення сформулювали Франкель і Роуз [17, с. 351-366.] та Демиргюч-Кунт і Детрагич [18, с. 81-109].

Франкель і Роуз запропонували валютним ризиком вважати 25 %-не номінальне знецінення національної валюти, що супроводжується 10 %-ним збільшенням темпу знецінення валюти у порівнянні із середнім рівнем за останні п'ять років.

Відповідно до дослідження Демиргюча-Кунта і Детрагича, ситуація у банківській системі може бути оцінена як кризова, якщо виконується хоча б одна із таких умов: питома вага непрацюючих активів у загальному обсязі активів перевищує 10 %; витрати на відновлення банківської системи

перевищують 2 % ВВП; проблеми банківської системи призводять до націоналізації значної (вище 10 %) частини банківської системи; відбувається масове вилучення депозитів або накладаються обмеження по їх виплаті, оголошуються «банківські канікули».

Слід зазначити, що спільний розгляд банківських і валютних криз обумовлений двома причинами: для дослідження застосовуються подібні методи, а використання одних і тих же систем аналізу дозволяє виявити як загрозу виникнення системної банківської кризи, так і ризик суттєвої девальвації національної валюти; банківські і валютні кризи тісно пов'язані між собою – девальвація національної валюти значно підвищує ризик виникнення банківської кризи і навпаки.

Отже, можна зробити висновок про те, що банківські і валютні кризи дуже подібні за механізмом формування. Це свідчить про те, що оцінка фінансової стійкості банківської системи полягає у ранжуванні банків за ступенем стійкості, а також у ранньому попередженні кризових явищ, що важливо для органів банківського нагляду.

Серед відомих підходів до організації банківського моніторингу слід відмітити рейтингові системи, які базуються на основі дистанційного моніторингу та досліджені на місцях, наприклад, система «CAMELS» [19, с. 128], в межах яких використовуються економетричні моделі.

Перелік чинників банківської кризи відрізняється від переліку чинників валютної кризи несуттєво. Із 12 індикаторів валютної кризи та 14 індикаторів банківської кризи 11 є загальними [20, с. 1-48] (табл. 2.5).

На відміну від валютних криз, ймовірність виникнення небезпечних подій у банківській системі збільшується у випадку відтоку капіталу та зростання реальних процентних ставок на вітчизняному фінансовому ринку. Цей факт підтверджує наявність тісного взаємозв'язку банківських і валютних криз та подібність механізмів їх виникнення.

Слід відмітити, що процес визначення чинників, що зумовлюють виникнення кризової ситуації, тобто індикаторів кризи, за допомогою

Таблиця 2.5

Причини, форми прояву і наслідки валютної і фінансової криз

Причини	Форми прояву	Наслідки
<ul style="list-style-type: none"> – Макроекономічні причини: – коливання економічного циклу; – економічні кризи; – структурні диспропорції в економіці; – приплив іноземних інвестицій і неефективне їх використання 	<ul style="list-style-type: none"> – виведення активів; – з національного ринку; – девальвація національної валюти; – криза платіжного балансу; – криза державного і корпоративного боргу – відтік капіталів; – криза на ринку активів – падіння цін, вплив капіталів, девальвація; – кризи в суміжних сегментах фінансового сектора – боргова, банківська, фондова, бюджетна тощо; – банкрутства, поглинання 	<ul style="list-style-type: none"> – знецінення національних активів; – відтік капіталів, зростання боргів; – перерозподіл національного продукту на користь сильних учасників; – витрати бюджету на подолання кризи; – зниження ВВП; – стагнація економічного розвитку; – соціально-політична напруженість; – нереалізовані можливості
<ul style="list-style-type: none"> – Фінансові, грошово-кредитні, валютні причини: – зростання бюджетного дефіциту; – посилення інфляції; – криза в одному із секторів фінансового ринку; – протиріччя між національними і резервними валютами; – безконтрольне зростання світового фінансового ринку; – зміна процентних ставок у провідних країнах і на світовому фінансовому ринку 		
– Надзвичайні чинники: війна; катастрофи; геоекономічна війна; валютна війна		
– Специфічні проблеми країн, що розвиваються: невелика місткість і глибина ринків; високі витрати; нерозвиненість законодавства та інституційної		
– структури, політичні ризики		
– Психологічні причини: асиметричність інформації; рефлексність; кризові очікування, недовіра		
– Помилки при проведенні економічної політики: помилки державних органів і корпорацій при виборі стратегії розвитку і проведенні поточної		
– політики; помилки менеджменту; корупція		

економетричних методів дослідження активно розпочався у 90-ті роки ХХ ст. Поява емпіричних досліджень пізніше ніж теоретичних розробок пояснюється двома причинами. По-перше, аналіз причин криз за допомогою математико-статистичних методів потребує наявності довготривалих спостережень. По-друге, спочатку доцільно розробити відповідні методики дослідження.

У результаті, в економічній науці було розроблено три ґрунтовні підходи до визначення чинників фінансових криз на основі регресійного аналізу, методу сигналів та теорії ймовірності.

Підхід на основі регресійного аналізу. Вперше зазначений метод був застосований Саксом, Торнеллом та Веласко [16, с. 147-215] з метою вивчення причин мексиканської валютної кризи 1994-1995 рр. (модель STV). У даному підході стандартні регресивні моделі використовуються для аналізу впливу різних чинників виникнення валютних криз.

Модель STV передбачає, що чинники мають передбачувальний характер щодо валютних криз, якщо кожне індивідуальне значення параметрів β_i та їх сума статистично відрізняються від нуля за рівнянням:

$$Ind = a_0 + \sum_{i=1}^n \beta_i F_i, \quad (2.1)$$

де Ind – значення кризового індексу, який дорівнює зваженій сумі змін золотовалютних резервів за період кризи та відхиленням фактичного валютного курсу від трендового значення, де вага забезпечується рівноважно умовними дисперсіями компонентів індексу;

β_i – індивідуальне значення i -го параметру;

F_i – значення змінної (конкретне значення чинника або «фіктивна» (бінарна) змінна, яка набуває значення від 0 до 1 залежно від того, чи переважає значення чинника на встановлений критичний рівень чи ні) [21].

У моделі STV показано, що схильність країни до валютної кризи була тим більшою, чим нижчим був рівень покриття золотовалютними резервами грошової маси (M2); чим більша переоцінка національної валюти в реальному вираженні щодо рівня тренду; чим вищі у попередні роки були темпи зростання

кредитної заборгованості приватного сектора перед банками; чим вища питома вага короткострокових коштів у структурі залученого капіталу; чим вища питома вага державних витрат у ВВП.

Підтвердженням цих досліджень є наукові роботи автора [22,23], в яких розрахунки основних індикаторів кризи ще у 2006 році прогнозували виникнення кризи у банківській системі України.

По-перше, це значні темпи споживчого кредитування. Стурбованість аналітиків Fitch Ratings викликали дуже високі темпи зростання споживчого кредитування в Україні. За методикою Fitch Ratings, країна, яка відповідає категорії MPI2, повинна мати реальні темпи зростання кредитування не більше 15 % (в Україні 30-40 %). За 2006 рік обсяг ринку кредитування фізичних осіб збільшився у 2,3 раза у порівнянні з 2005 роком. Питома вага кредитів, наданих фізичним особам, в структурі кредитного портфеля банків України склала 31,66 %. Темпи зростання обсягів кредитування є стрімкими, свідченням чого є приріст кредитного портфеля за 2006 рік.

При цьому вітчизняній банківській системі притаманні ризики, пов'язані з кредитуванням, а саме: розриви в термінах і сумах між пасивами і активами (криза ліквідності); відставання рівня доходів населення, його неплатоспроможність; погіршення якості кредитних портфелів; індикатор відношення суми кредитів, виданих фізичним особам, до валового внутрішнього продукту. За даними НБУ, на кінець 2006 року загальна сума кредитів, виданих банками фізичним особам, перевищила 50,9 млрд грн. (на початку року цей показник знаходився на рівні 33 млрд грн.), що складає близько 40 % від суми кредитів, виданих юридичним особам, і більше 17 % поточного показника ВВП.

По-друге, доларизація економіки. Головним показником інтервенції іноземної валюти в країні вважається рівень доларизації – співвідношення депозитів в іноземній валюті до грошової маси. Цей показник до кінця серпня склав 26,97 % проти 23,6 % на початок 2006 року, з кінця 2004 року зріс на 4,6 % (для порівняння, в Польщі рівень доларизації в складає всього 12,3 %.).

До такого стану призвело, перш за все, накопичення валютних депозитів при фактично незмінному рівні депозитів в гривні. Темпи зростання зобов'язань банків в іноземній валюті були найбільшими за останні декілька років і склали на кінець 2006 року 53,8 % (70,2 млрд грн.).

По-третє, невідповідність обсягу довгострокових кредитів і довгострокових депозитів і постійне збільшення розриву між ними з урахуванням валютних дисбалансів. За даними НБУ, обсяг кредитів, виданих українськими банками на 01.01.2007, склав 245,52 млрд грн. При цьому на депозитах і поточних рахунках банків знаходиться 184,2 млрд грн., що на 42,62 млрд грн. менше виданих коштів. Найбільший розрив намітився між довгостроковими залученими і розміщеними коштами. Так, обсяг наданих довгострокових кредитів збільшився на 81,7 %, а довгострокових депозитів – на 57,4 %, що в абсолютному відношенні складає розрив на 74,6 млрд грн.

Необхідно відзначити, що кредитуючи населення такими швидкими темпами, банки спонукають до виникнення інфляційних процесів: швидке зростання кредитування фізичних осіб збільшує внутрішнє споживання і сприяє зростанню цін на різних ринках (доказом виступає зростання цін на нерухомість при лібералізації ринку іпотечного кредитування). Розрив між довгостроковими кредитами в іноземній валюті і довгостроковими депозитами в іноземній валюті зріс більш ніж в 4 рази у порівнянні з кінцем 2004 року.

Метод сигналів. Дана модель була запропонована Камінські, Лізондо та Рейнхартом (KLR) [20, с. 1-48]. На відміну від моделі STV, модель KLR розширює кількість чинників, які є можливими індикаторами кризи. Основне завдання зазначеного методу – пошук показників, які дозволяють визначити можливість виникнення кризи протягом 24 місяців (система ранніх індикаторів).

Сутність цього методу полягає в тому, що змінна, яка вивчається, посиляє сигнал, коли її значення перевищує критичне значення. При цьому сигнал розглядається як «добрий», якщо криза триває протягом 24 місяців після того. Цінність моделі KLR визначається тим, що критичні значення, які

встановлюються за принципом мінімізації шуму, і є унікальними для кожної країни. У свою чергу, величина шуму розраховується на підставі наявності в системі помилок двох типів (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Розподіл значень індикаторів при отриманні сигналів про кризу [21]

Сигнал	Криза відбулася протягом 24 місяців	Криза не відбулася
	A	B
	C	D

У графах табл. 2.6 відображена кількість місяців, протягом яких відбувалася кожна подія. При виборі індикаторів враховується питома вага «позитивних» сигналів $A/(A+C)$, питома вага «негативних» $B/(B+D)$, «відношення шуму до сигналів» $[B/(B+D)]/[A/(A+C)]$. Крім того, для «позитивного» індикатора є умовна ймовірність того, що відбудеться криза $A/(A+B)$, яка повинна бути більшою, ніж безумовна $(A+C)/(A+B+C+D)$.

На прикладі валютних криз, які відбулися у 20 розвинених країнах в період з 1970 по 1995 р., Камінські засвідчила, що як ранні індикатори валютної кризи можуть розглядатися такі: високий щодо ВВП обсяг внутрішнього кредитування; швидке зростання грошової пропозиції; відтік коштів вкладників із банків; зниження експортних доходів; переоцінка національної валюти в реальному вираженні; високі процентні ставки на міжнародному ринку капіталів; значний зовнішній борг; низький рівень золотовалютних резервів; низьке покриття резервами короткострокових зобов'язань; негативні коливання на фондовому ринку [20, с.1-48].

Крім того, валютна криза в одній країні відрізняється від іншої і підвищує ймовірність її настання в інших країнах, особливо у тих, які розташовані в одному регіоні або активно пов'язані торгівельними каналами (ефект «зараження»).

Підхід на основі теорії ймовірності. Переваги зазначеного методу полягають у тому, що він дозволяє: оцінити вплив кожного чинника на

виникнення кризи; розглядати дані про наявність кризи в кожній країні у різні періоди часу як незалежні події та не обмежує кількість чинників, що досліджуються. З метою проведення аналізу на основі теорії ймовірності, зазвичай, використовуються річні статистичні дані.

Відповідно до цього методу ймовірність того, що криза виникне в певний час в окремо взятій країні, є функцією вектора n , змінних, які позначаються $X(i, t)$. Змінна, що позначається $P(i, t)$, набуває значення 1 у випадку, якщо валютна криза відбулася у країні i у час t , а значення 0 – в інших випадках.

Для визначення впливу екзогенних змінних у формування кризової ситуації використовується метод максимальної правдивості. Функція, що досліджується, у даному випадку має такий вигляд:

$$InL = \sum_{t=1}^T \sum_{i=1}^n P(i, t) \ln\{F[\beta X(i, t)]\} \div [1 - P(i, t)] \ln\{1 - F[\beta X(i, t)]\}, \quad (2.2)$$

де InL – функція максимальної правдивості;

T – кількість періодів спостереження;

F – кумулятивна функція імовірнісного розподілу;

β – вектор оцінювання коефіцієнтів за змінними, що пояснюються [18].

Слід відмітити, що аналіз за допомогою імовірнісного підходу підтверджує факт подібності механізмів формування валютних і банківських криз [18, с. 81-109; 24].

Загалом, криза в банківській системі може виникнути лише з двох причин: через різке зниження вартості активів або через проблемну заборгованість, що накопичилася. Ці причини, особливо перша, мають під собою макроекономічне підґрунтя.

Таким чином, для передбачення та подолання кризових явищ у банківських установах необхідна дієва система антикризового управління. Особливо це стосується системних банків, які чинять найбільший вплив на фінансову стійкість банківської системи.

2.2. Характеристика державних інструментів антикризового управління банками

В умовах виникнення банківської кризи основні учасники (банки, вкладники, держава, кредитори) не можуть визначити ступінь відповідальності за нанесений збиток. Тому, визначаючи особливу роль банківської системи у функціонуванні економіки, держава повинна застосовувати фінансові інструменти для оздоровлення банківської системи.

Категорія антикризового управління встановлює понятійну залежність одного типу управління від іншого. Багатогранність економічного, особливо управлінського сприйняття зазначеної категорії, на наш погляд, обумовлена двоякою природою будь-якої кризи, яка одночасно створює і руйнує, тобто формує передумови та створює умови для подальшого розвитку. При цьому суб'єкт господарювання позбавляється попередньої стратегії бізнесу.

В узагальненому вигляді під антикризовим управлінням варто розглядати таке управління, яке буде запобігати або пом'якшувати кризові ситуації. Відносно даного тлумачення суті антикризового управління доцільно визначити наступні підходи:

- передкризове управління, яке здійснюють для своєчасного виявлення та вирішення проблем (прийняття рішень) для запобігання кризі;
- управління в умовах кризи, яке визначає стабілізацію нестійких станів і збереження керованої системи;
- управління процесами виходу з кризи, яке здійснюють для мінімізації втрат і втрачених можливостей під час виведення з кризи [25, с. 64–65].

Для оздоровлення банківської системи на макроекономічному рівні доцільно використовувати фінансові, операційні та структурні інструменти.

Фінансові інструменти використовуються для вирішення першочергових проблем. В основному вони полягають у фінансовій підтримці банків.

Операційні інструменти акцентують увагу на управлінні та ефективності банків, а структурні спрямовані на вирішення проблем на рівні банківської

системи на підставі впровадження принципів конкуренції та надійності. Час та заходи застосування зазначених інструментів відображені на рисунку 2.1.

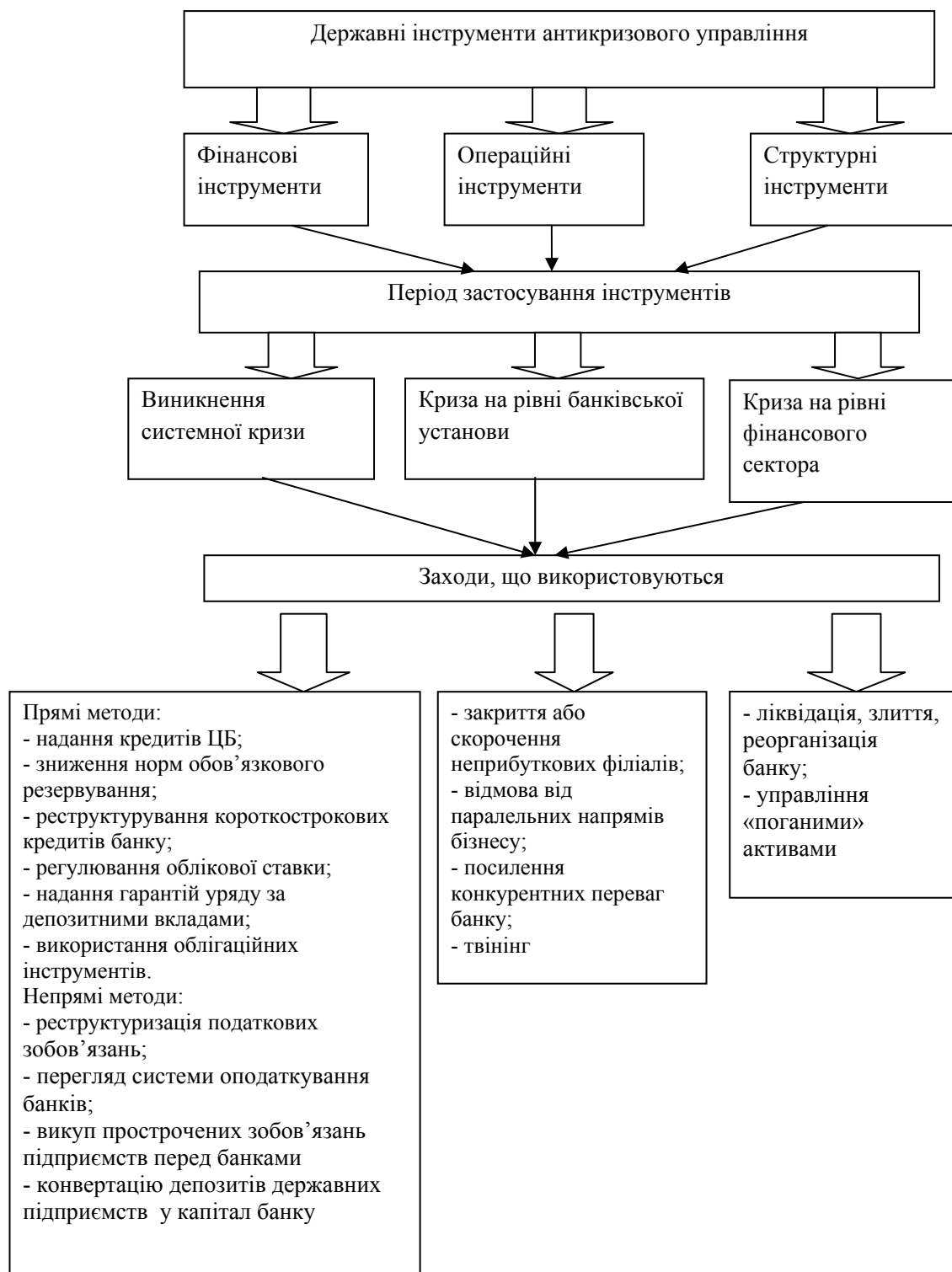

Рис.2.1. Державні інструменти антикризового управління в банківській сфері

Використання фінансових інструментів характерне для системної кризи при виникненні проблеми з ліквідністю банківської системи. При цьому дії центрального банку спрямовані на покращення якості банківських активів, урегулювання зобов'язань, пряме покращення капіталу, зниження норм обов'язкового резервування, регулювання облікової ставки, реструктуризацію податкових зобов'язань банків, надання гарантій уряду за депозитними вкладками. Тобто визначаються заходи щодо покращення балансу банків, відновлення його платоспроможності.

Попит на гроші для здійснення операцій зумовлений не тільки задоволенням поточних потреб споживчого характеру, а й необхідністю проведення ділових операцій, що дає змогу отримати певний дохід. Попит на гроші формується залежно від цін на акції й облігації та відповідно до їх зміни.

Пропозиція грошей контролюється державою через центральний банк з допомогою таких інструментів монетарної політики, як облікова ставка та операції на відкритому ринку. Зокрема, в періоди криз центральний банк підвищує облікову ставку, а у періоди стабільної економічної ситуації в країні поступово знижує облікову ставку.

Попит та пропозиція грошей певною мірою перебувають у прямій залежності від облікової ставки центрального банку. Якщо облікова ставка зменшується, то знижується вартість рефінансування для банківських установ. Визначення облікової ставки НБУ здійснюється на принципах забезпечення достатнього рівня її щодо рівня інфляції, встановлення у межах коридору ринкових ставок за кредитами та депозитами, наближення до рівня міжбанківських процентних ставок, відповідності поточній політиці НБУ з регулювання грошово-кредитного ринку, урахування обмінного курсу, ліквідності банківських установ, попиту на кредит тощо. За допомогою обов'язкового резервування НБУ поза емісійним шляхом збільшує або зменшує обсяг вільних коштів у банках, відповідно змінюючи їхні можливості кредитувати позичальників, купувати цінні папери, здійснювати валютні операції тощо.

Пропозиція грошей перебуває в оберненій залежності від норм обов'язкового резервування. Чим вища норма резервування депозитів, тим банки мають менше можливостей використовувати залучений капітал для кредитування економіки.

Використання фінансових інструментів в умовах системної кризи зумовлює додаткові ризики. Досвід багатьох країн свідчить про те, що штучне продовження нестійкості банків, зумовлює складнощі при їх регулюванні, посилює потенційні проблеми та збитки в майбутньому.

При наявності системної кризи важко визначитися з неліквідними і неплатоспроможними банками. Відповідно до проведеного МВФ дослідження оптимальна політика центрального банку повинна зводитися до надання банком коштів при погіршенні макроекономічної ситуації. Допомога повинна надаватися систематично усім банківським установам без винятку. Накладання штрафів на непогашені кредити може, з одного боку, стимулювати повернення коштів, з іншого боку – змусити банк ризикувати [26].

Допомога проблемним банкам повинна надаватися і за рахунок ініціативи його власників. У банківському законодавстві може бути передбачене право центрального банку на позачергове скликання загальних зборів акціонерів чи прийняття рішення про додатковий внесок акціонерами капіталу. Наприклад, стаття 52 французького Закону «Про банки» дозволяє центральному банку проводити вливання в капітал слабких банків за рахунок акціонерів без залучення державних коштів [27].

Недоліки управління практично завжди є однією з головних причин виникнення проблем у банківській сфері, тому заміна керівництва – це найбільш важливий захід щодо відновлення довіри. Відповідно до Положення «Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства», затвердженого постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 369, Національний банк України в ситуації виникнення кризових явищ у банківських установах може запроваджувати тимчасову адміністрацію, усувати її керівництво від прямих

під нерухомість, можна вирішити за допомогою ізоляції цих активів. Однак у цьому випадку необхідно продовжувати управління активами для максимізації надходжень і обмеження витрат на реструктуризацію. Професійне управління активами необхідне і при ліквідації банківських установ з метою мінімізації витрат і підтримки платіжної дисципліни.

Коло кризових ситуацій, які можуть виникнути у системного банку відповідно до антикризових державних інструментів, можна класифікувати за допомогою трьох категорій.

1. Фінансові: недостатня капіталізація банку та невиконання обов'язкових економічних нормативів; поточні збитки або наявність простроченої заборгованості; невиконання банком обов'язкових платежів і внесків у встановлені строки; факти порушень у порядку обов'язкового резервування; неефективна депозитна й кредитна політики банку, в тому числі фінансування довгострокових активів за рахунок короткострокових ресурсів; іммобілізація грошових потоків шляхом вилучення їх з обороту на витрати капітального характеру; низька якість кредитного портфеля (переважання сумнівної та безнадійної заборгованостей); призупинення або велика заборгованість з виплати дивідендів акціонерам банку.

2. Операційні: відсутність антикризового елемента в менеджменті банку, недосконала організація ризик-менеджменту та системи безпеки банківської діяльності; неповне й недостовірне формування банківської звітності, її невідповідність законодавчим нормам, відсутність прозорості функціонування банку; непродумана кадрова політика; погіршення позицій на фінансових ринках, звуження кола операцій підвищення питомої ваги непроцентних доходів у загальній структурі доходів банку; суттєва залежність банку від конкретного клієнта, проекту або напрямів діяльності; агресивна процента політика з метою привертання додаткових ресурсів.

3. Структурні: наявність недоліків в організаційній структурі, системі внутрішнього контролю; невиконання вимог до формування власного капіталу;

судові справи, які у випадку негативного для банку вирішення загрожують повною або частковою втратою платоспроможності.

2.3. Характеристика внутрішньобанківських антикризових інструментів.

Зовнішні та внутрішні чинники виникнення кризових ситуацій у діяльності банків доцільно класифікувати за ознаками, що представлені рисунку 2.2.

Рис. 2.2. Зовнішні та внутрішні чинники виникнення кризових ситуацій у діяльності банків

Ефективність антикризового управління банками можлива лише тоді, коли менеджери будуть здатні передбачати та прогнозувати складні економічні явища. Досягти поставлених цілей можна при гнучкому підході до процесу управління. Ресурси мають розподілятися відповідно до антикризових пріоритетів.

Сутність антикризового управління банками розкривається через системний підхід, який дозволяє розглянути об'єкт дослідження як систему, що об'єднує певну множину взаємодіючих підсистем організаційного і фінансового характеру (рис.2.3.).

Рис. 2.3. Система антикризового управління банками

Інструменти антикризового управління на мікрорівні можна вважати спеціальними. Вони застосовуються окремими банками відповідно до ситуації,

що складається на певний період часу і покликані забезпечувати піднесення антикризової роботи у банку на якісно новий рівень. Зазначені заходи необхідні у діяльності вітчизняних банків на даному етапі їх розвитку (рис.2.4.).

Рис.2.4. Інструменти антикризового управління мікроекономічного спрямування

Система антикризового управління має властивості, які забезпечують особливий механізм управління: гнучкість і адаптивність; здатність до диверсифікації та своєчасного ситуаційного реагування; можливість ефективно використовувати потенціал банківської системи та неформальні методи управління.

Сукупність інструментів антикризового управління повинна бути направлена на реалізацію як регулюючих і контролюючих заходів, так і

превентивних з боку центрального банку і кожної окремої банківської установи.

Основними параметричними критеріями, на які слід спиратися при розробці антикризового управління банком, мають бути наступні:

- оцінка якості кредитного портфеля, оскільки це один з головних показників
- того, з яким масштабом проблем може зіткнутися банк найближчим часом;
- оцінка клієнтської бази банківської установи – пріоритети клієнтів банку,
- кількість клієнтів, чисельність банкоматів;
- імідж банку – оцінюється як суб’єктивне уявлення про продуктивний
- банківський ряд банку, якість послуг, надійність та спроможність виконувати власні зобов’язання;
- наявність потужного акціонера, наприклад держави, або іноземної групи;
- професіоналізм менеджменту банківської установи;
- готовність та можливість власників банку рятувати свою установу – аналіз
- фінансового стану материнських структур, важливість банківського сектора
- для їхнього бізнесу;
- загальна фінансова стійкість – оцінюється з урахуванням якості кредитного
- портфеля та можливостей материнських структур підтримувати банк,
- причому основними критеріями тут можуть бути капіталізація, адекватність
- капіталу, поточна ліквідність та графік погашення зобов’язань, в тому числі і
- швидкість відтоку депозитів фізичних осіб, тощо [29].

Процес антикризового управління банками можна представити у вигляді певних етапів на рисунку 2.5.

1-й етап – формування робочої групи кризис-менеджменту, розробка плану-графіка, формування інформаційної бази, необхідної для розробки антикризової програми. На даному етапі формується антикризова служба, цілі функціонування якої можна сформулювати наступним чином: розробка та реалізація превентивних антикризових заходів – дана ціль домінує при роботі банку у періоди відсутності гострих кризових проявів; розробка критеріїв та

переліку заходів з антикризового управління банком у період гострої фази кризи [30; 31].

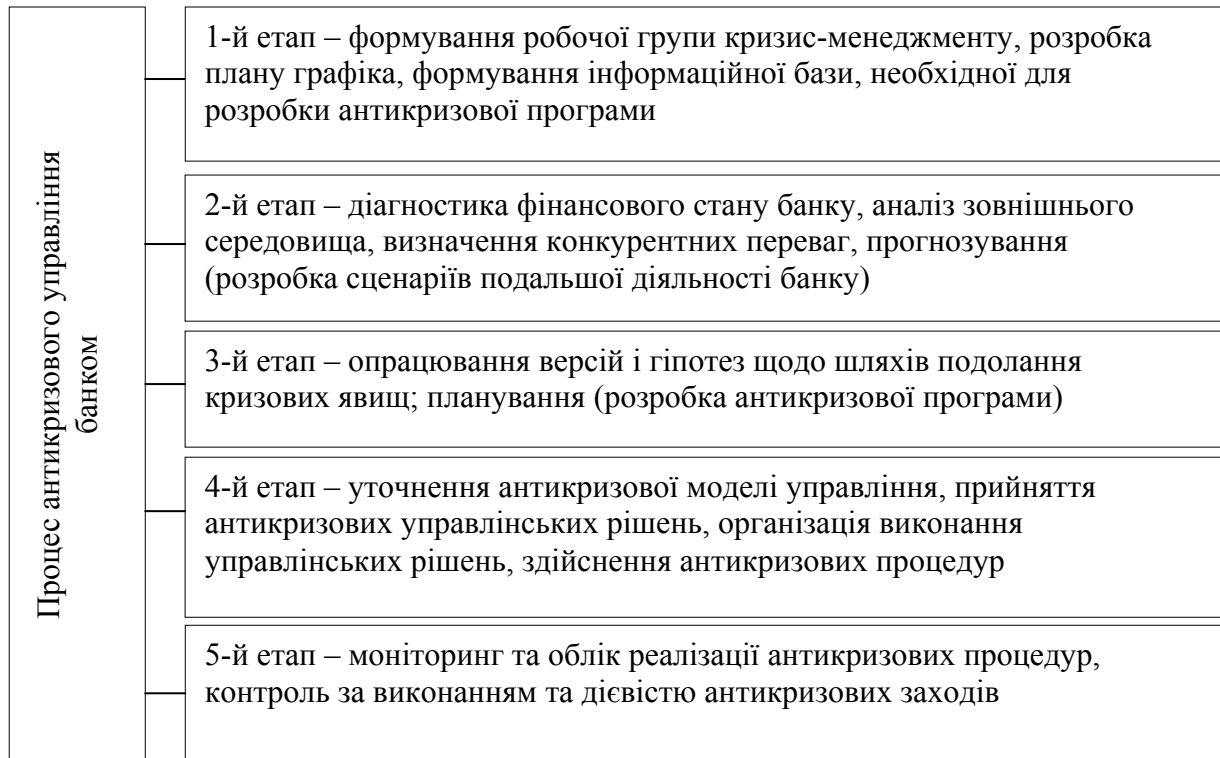

Рис.2.5. Процес антикризового управління банками

Перша ціль передбачає діяльність антикризової служби стосовно збору та співставлення аналітичних даних про внутрішні та зовнішні джерела ризику, ступінь їх впливу на фінансову стійкість банку, а також здатність банку адекватно управляти даними ризиками.

Отримана таким чином інформація використовується для моделювання основних напрямків можливого розвитку кризи в банку. Аналіз отриманих моделей дозволяє прийняти рішення щодо розробки та підтримки адекватної системи корпоративного управління та контролю, яка здатна звести вплив дестабілізуючих факторів до мінімуму [32; 33].

Для досягнення даної цілі необхідно вирішити наступні завдання:

- обґрунтування можливих сценаріїв розвитку кризи внаслідок впливу зовнішніх та внутрішніх чинників для подальшого її моделювання;

- формування системи оперативного отримання інформації про фінансові показники банку та основні параметричні ознаки зовнішнього середовища;
- формування механізму оперативної корекції проблем несистемного характеру, що виникають, без кардинальної модифікації систем корпоративного управління та контролю;
- на основі аналізу найбільш ймовірних сценаріїв розвитку кризи, а також у випадку виявлення потенційних фінансових проблем системного характеру ініціювання підготовки змін до корпоративної системи управління і контролю;
- аналіз ефективності корпоративного управління, а також аналіз надійності систем контролю [30; 34; 10].

Друга ціль стосується розробки системи, яка здатна на основі розроблених критеріїв своєчасно сигналізувати про те, що превентивні заходи, які застосовуються, не є ефективними, а кризові прояви зростають, а також у максимально короткі строки перевести бізнес-процеси банку на режим активної фази антикризового управління.

Для досягнення даної цілі необхідно вирішити наступні завдання:

- виявити потенційні чинники, які здатні послабити фінансову стійкість банку;
- розробити систему показників-індикаторів, специфічних для системного банку, яка дозволить сформувати критерії «критичної» концентрації впливу негативних чинників;
- розробити різноманітні схеми побудови бізнес-процесів, моделі управління банком залежно від можливого сценарію розвитку кризового стану;
- розробити різноманітні моделі прийняття управлінських та фінансових рішень на етапі активного антикризового управління залежно від можливого сценарію розвитку кризи [34; 35].

2-й етап – діагностика фінансового стану банку, аналіз зовнішнього середовища, визначення конкурентних переваг, прогнозування (розробка

сценаріїв подальшої діяльності банку). Діагностика – це система цільового фінансового аналізу, спрямованого на виявлення можливих тенденцій і негативних наслідків кризового стану [36].

У процесі діагностики визначається фінансовий стан банку в умовах визначеності, невизначеності чи ризику. У випадку оцінки фінансового стану в умовах визначеності (докризовий), кризис-менеджери банку розробляють систему превентивних заходів щодо запобігання кризі, до яких можна віднести наступні: скорочення обсягу активних операцій у найбільш ризикових напрямках діяльності; підвищення рівня страхування ризиків, що виникають внаслідок діяльності, пов'язаних з чинниками, які негативно впливають на фінансовий стан банку; скорочення витрат; реструктуризація банку; сек'юритизація активів та реалізація інших активів банку з метою збільшення резервів фінансових ресурсів; диверсифікація за активними та пасивними операціями.

Діагностика і прогнозування кризових явищ повинна включати експрес-аналіз відхилення індикаторів, що обрані, від нормативних або порогових; виявлення причин і прогнозування можливих варіантів розвитку кризи, масштабів збитків, створення зворотного зв'язку для вивчення розвитку кризи.

Прогнозування майбутнього фінансового стану банку здійснюється шляхом розробки багатофакторних регресійних моделей із застосуванням інформаційного і аналітичного забезпечення першого етапу. Під час прогнозування враховуються фактори, які здійснюють найбільш суттєвий негативний вплив на фінансовий розвиток банку.

3-й етап – опрацювання версій і гіпотез щодо шляхів подолання кризових явищ; планування (розробка антикризової програми). На даному етапі відбувається уточнення і поглиблення реалістичності планів подолання кризової ситуації; удосконалення підходів до розгляду проблем і прийняття управлінських рішень; аргументація альтернативних варіантів планів подолання кризи й передбачення ризику кожного з них.

На етапі планування розробляється антикризова політика банку, що являє собою сукупність методів, принципів і форм організаційної діяльності в банку, які спрямовані на збереження, покращення та зміцнення його фінансового стану. Антикризова політика банку формується відповідно до визначеної стратегії антикризового управління – сукупності послідовно визначених дій, які дозволяють оцінити, проаналізувати та розробити необхідний комплекс дій оздоровлення банку з метою запобігання банкрутству [37, с. 59–63].

План заходів повинен містити наступну інформацію: перелік антикризових заходів; обсяг фінансових ресурсів, які виділяються на подолання кризи; строки реалізації окремих антикризових заходів; підрозділи та особи, відповідальні за реалізацію окремих антикризових заходів; очікувані результати фінансової стабілізації [36].

4-й етап – уточнення антикризової моделі управління, прийняття антикризових управлінських рішень, організація виконання управлінських рішень, здійснення антикризових процедур. Антикризові процедури – це комплекс процедур, спрямованих на збереження фінансової стабільності банку, підвищення рівня його платоспроможності та виведення із кризового стану [38]. Антикризові процедури повинні бути оптимізовані на оперативному, тактичному і стратегічному рівнях системи управління банківською установою.

5-й етап – моніторинг та облік реалізації антикризових процедур, контроль за виконанням та дієвістю антикризових заходів. Моніторинг зовнішніх і внутрішніх чинників ґрунтується на розумінні того, що зовнішні загрози з боку регулюючих органів, конкурентів і злочинних угруповань найбільш безпечні і можуть спричинити руйнування антикризових заходів і їхніх результатів. Для систематичного контролю за виконанням антикризових заходів здійснюється облік результатів їх реалізації, тобто відповідність управлінських рішень їх виконанню та результат, отриманим від антикризової діяльності.

Методологія антикризового управління банком має включати наступні блоки: діагностика фінансового стану, оскільки саме неплатоспроможність є

основним чинником виникнення кризової ситуації на рівні банку; вибір інструментів антикризового управління (рис. 2.6).

Рис.2.6. Класифікація інструментів антикризового управління банками

Діагностика – це категорія антикризового управління, яка характеризується специфічним порядком зв'язків, структурою та функціями.

Стрес-тестування містить у собі компоненти як кількісного, так і якісного аналізу. Кількісний аналіз направлений на визначення можливих коливань основних макроекономічних показників та оцінку впливу таких коливань на

різні складові активів банку. За допомогою методів зазначеного аналізу визначаються ймовірні стресові ситуації (сценарії).

Якісний стрес-аналіз зосереджений на двох основних завданнях: оцінювання спроможності капіталу банку компенсувати можливі крупні збитки, визначення комплексу дій, які повинні бути застосовані банком для зниження рівня ризиків та збереження капіталу.

Класифікацію стрес-тестів наведено в рисунку 2.7.

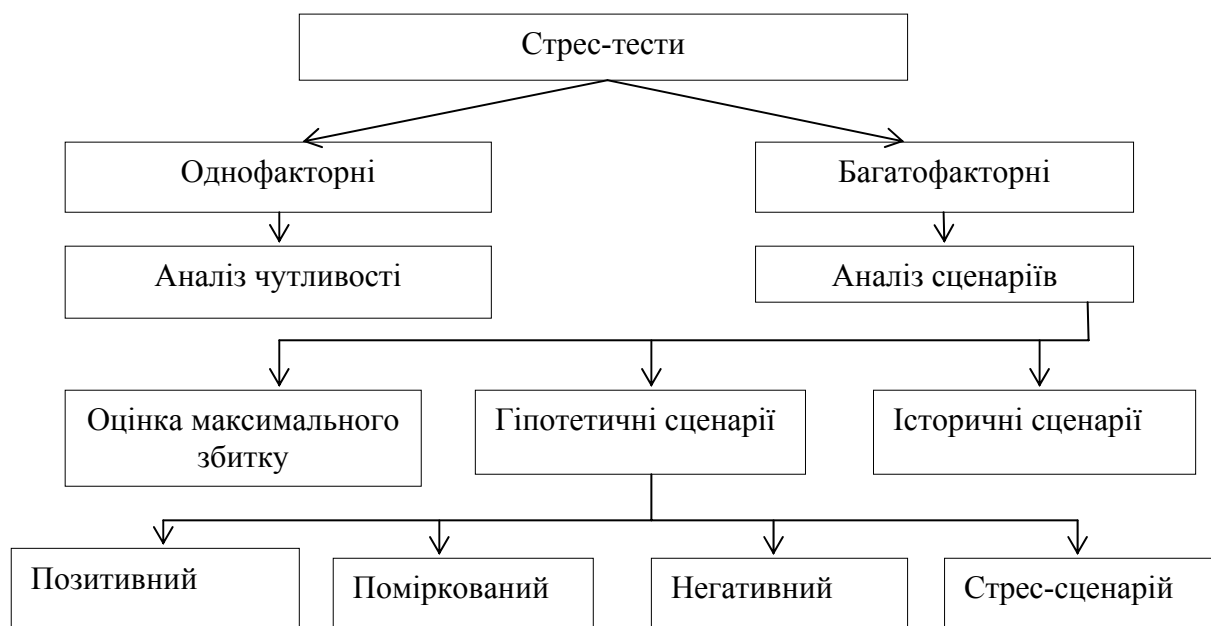

Рис. 2.7. Класифікація стрес-тестів

Узагальнюючи світовий досвід [39; 40; 41], можна виділити чотири базові методи проведення стрес-тесту: метод еластичностей, метод оцінки втрат, сценарний метод, індексний метод.

Перший метод – метод еластичностей – найчастіше використовується в країнах, де існує невизначеність у часі щодо кількісної оцінки економічних зв'язків, відсутні адекватні або реалістичні прогнози параметрів економічної політики, значну роль відіграє тіньовий сектор економіки країни.

Суть цього методу полягає у визначенні односторонньої зміни об'єкта стрес-тесту внаслідок шокowego коливання значень основних економічних показників, зокрема відсоткової ставки та валютного курсу. Такий формат стрес-тестування характеризується синтезом математичних інструментів і

аналітичних експертних оцінок щодо рівня впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, а його результати мають вигляд кривої еластичності зміни показників діяльності банку в результаті зміни економічного середовища. Метод еластичностей за логікою побудови та інструментами проведення може проводитися в рамках будь-якої системи і не залежить від її рівня. Разом треба враховувати, що результати стрес-тестування, які будуть отримані за цим методом, не міститимуть інформації щодо подальшої поведінки об'єкта, який зазнав змін унаслідок шокового впливу макропоказника, і характеру впливу об'єкта стрес-тестування на інші показники фінансової стійкості.

Проведення стрес-тесту за методом еластичностей здійснюється шляхом ідентифікації кореляційного зв'язку між об'єктом стрес-тестування і окремим, макроекономічним фактором, з подальшою побудовою однофакторної регресії. У разі, коли основні базові характеристики є задовільними (найчастіше висновок робиться, виходячи з коефіцієнта детермінації в поєднанні з тестом на наявність автокореляції – в залишках), приймається рішення щодо можливості прийняття отриманих результатів.

Результатом стрес-тесту є значення коефіцієнтів регресії, які власне і є еластичностями зміни залежної змінної до незалежної. Їх економічна інтерпретація має такий вигляд: зростання на 1 одиницю вимірювання незалежної змінної дорівнює зростанню залежної на значення коефіцієнта останньої.

Незважаючи на відносну простоту наведеного підходу, є декілька важливих зауважень щодо його використання.

По-перше, обов'язковою умовою для змінних, що включені до складу регресії, є їх стаціонарність.

По-друге, застосування однофакторної регресії повинно бути обґрунтоване, принаймні з економічного погляду. Однак слід зауважити, що досить важко знайти економічний показник, який перебував би під впливом виключно одного динамічного фактора.

По-третє, незважаючи на переважаючу думку серед дослідників, що економічні взаємозв'язки мають, як правило, нелінійний характер використання лінійної форми регресії, є обґрунтованим, але потребує доведення за допомогою тесту Рамсея на лінійність форми представлення.

По-четверте, значення коефіцієнтів регресії не дають уявлення про тривалість взаємозв'язку. Мова може йти лише про те, що на даний момент часу зростання одного показника призведе до зміни залежного.

Другим методом проведення стрес-тестування є визначення втрат унаслідок реалізації економічних ризиків. Аналітичним інструментом для цього є модель VaR (Value at Risk) [42]. Економічна сутність отриманих за цим методом результатів полягає у виявленні максимального обсягу збитку, якого може зазнати інвестор за певний період часу за заданої ймовірності.

Результат, який отримується за допомогою VaR для портфеля заданої структури, являє собою найбільш очікуваний збиток і буде залежати від: визначеного часового горизонту; заданої ймовірності його неперевищення (довірчий інтервал); заданого припущення про характер поведінки ринку (метод розрахунку).

Головною перевагою VaR-методу є те, що зміну вартості портфеля в цьому методі представлено у вигляді лінійної комбінації дохідностей факторів ризику.

Істотним обмеженням застосовності цього методу є невиконання ключового посилення про нормальний розподіл факторів ризику. Натомість, сама ідея проведення стрес-тестування полягає у виявленні поведінки показника, який перебуває під впливом визначеного тренду. В будь-якому разі щільність його розподілу буде швидко змінюватися в часі, а тому розраховувати на те, що числовий ряд можна буде описати за допомогою нормального розподілу, навряд чи має сенс.

Ще один метод, найпоширеніший серед центральних банків при проведенні стрес-тесту – сценарний метод [41]. Його основна ідея полягає в порівнянні базового прогнозу динаміки об'єкта стрес-тестування за різних

шоків з боку економічного середовища. З точки зору застосування інструментів економіко-математичного аналізу, він найскладніший серед усіх інших, і його використання потребує виконання таких умов.

По-перше, за своєю економічною сутністю він передбачає наявність чітко визначеної системи взаємозв'язків між банківською системою та базовими секторами економіки та макроекономічними показниками.

По-друге, апріорі передбачається наявність якісної системи державного прогнозування розвитку економіки принаймні в середньостроковому періоді (три роки).

Для побудови сценарію використовуються економіко-математичні моделі векторної авторегресії. Цей клас моделей являє собою систему взаємопов'язаних рівнянь, кількість яких строго відповідає значенню незалежних змінних. Вибір VaR-моделі зумовлюється можливістю виявлення одночасного та лагового взаємозв'язку між усіма внутрішніми змінними, що дає змогу більш реально оцінити вплив однієї змінної на іншу і представити результати у зручній формі функцій відгуків на імпульси.

Основною проблемою, що може вплинути на якість результату, є ймовірність структурних змін в економічній та фінансовій системах. Такі трансформації змінюють рівень зв'язку між позичальниками і кредиторами, що негативно впливає на якість аналізу, тому значення параметрів моделі слід контролювати і перевіряти як експертними оцінками розвитку секторів, так і результатами аналізу фінансової стійкості інших секторів економіки.

Останнім методом, який використовується центральними банками при проведенні стрес-тесту, є побудова так званих «індексів ризику», або індексний метод. Динаміка встановлених за результатами стрес-тесту значень індексів залежить від сукупного впливу основних ризиків, які на даний період часу вважаються суттєвими і впливають на стійкість. Результати, отримані за цим методом, є наочними і зрозумілими, проте використовувати його доцільно в межах лише окремої системи – на макро- чи мікрорівні (в межах одного банку).

Друга група інструментів антикризового управління представлена встановленням внутрішніх лімітів і нормативів у банку.

Внутрішні нормативи банку – це локальний аналог обов’язкових нормативів, що встановлюється Національним банком України. Такі індивідуальні нормативи банк за потребою розробляє самостійно. Основними параметрами їх встановлення є наступні.

По-перше. Внутрішньобанківські нормативи повинні бути більш вагомими, ніж нормативні.

По-друге. Внутрішньобанківські нормативи можуть розповсюджуватися на більш широке коло параметрів діяльності банку. Кількісне значення таких нормативів не лімітується, і банк встановлює їх самостійно.

По-третє, система внутрішньобанківських нормативів повинна бути гнучкою, рухомою. При цьому такі нормативи повинні бути обґрунтовані.

Внутрішньобанківські ліміти можуть бути декількох видів.

Внутрішні фінансові ліміти – граничні значення суми операцій, які дозволяються виконавчими органами.

Клієнтські фінансові ліміти – граничні значення сум, на які банк може проводити операції з суб’єктами економічної діяльності різних галузей і видів виробництва, різних країн і регіонів, з різними категоріями фізичних осіб, з використанням різних фінансових інструментів.

Матеріальні ліміти – норми витрат матеріальних ресурсів.

До специфічної групи внутрішніх нормативів доцільно віднести систему тарифів на банківські послуги.

Банку необхідно використовувати комплексний підхід при встановленні власних лімітів усіх видів. Система лімітів повинна охоплювати не тільки відношення з контрагентами і партнерами банку, але і усі напрямки його діяльності. При цьому зазначена система повинна будуватися таким чином, щоб при дотриманні лімітів структура балансу наближалася до оптимальної з позиції стратегії розвитку банку та з точки зору дотримання нормативів ризикованості операцій і заданих показників їх прибутковості.

Слід зазначити, що в процесі функціонування системного банку виникає потреба у прийнятті рішень щодо внутрішньої реорганізації організаційної, управлінської структур та структури філій.

Основною проблемою при прийнятті зазначених рішень є розробка певних стандартів, специфічних для окремої банківської установи, які доцільно узгоджувати з регулюючими органами.

Відповідно до Спеціального порядку здійснення заходів щодо фінансового оздоровлення банків реорганізація за рішенням власників здійснюється на підставі скликання загальних зборів акціонерів (учасників) банку, які приймають рішення про реорганізацію банку та затвердження плану реорганізації банку відповідно до плану фінансового оздоровлення [43]. Банки – учасники реорганізації подають до Національного банку України для затвердження план реорганізації, яким передбачено здійснення реорганізаційних процедур, а також рішення загальних зборів акціонерів (учасників) про проведення реорганізації та затвердження плану реорганізації банку.

До типових реорганізаційних проблем, які постійно повинні вирішувати банки, слід віднести наступні:

- зміни організаційної структури – відкриття нових служб та окремих структурних підрозділів, включаючи філіали; скорочення і ліквідація частини підрозділів, оновлення складу та чисельності співробітників і керівників;
- зміна складу учасників, організаційно-правової форми;
- входження в банківські групи, холдинги, фінансово-промислові групи та вихід з них;
- зміна існуючих бізнес-процесів, технології обслуговування клієнтів, менеджменту в цілому.

При настанні кризової ситуації обирається план дій банку, який може включати як реорганізацію банків за власною ініціативою, так і пошук нових можливостей та конкурентних переваг (бенчмаркінг), а також намагання

підвищити професійність діяльності та певною мірою зменшити витрати за рахунок аутсорсингу.

Аутсорсинг – метод оптимізації витрат і організаційної структури, який передбачає передачу на договірній основі частини певних бізнес-функцій або частин бізнес-процесу стороннім спеціалізованим компаніям або використання зовнішніх ресурсів компаній-підрядників для виконання діяльності, яка традиційно проводиться власним персоналом з використанням власних ресурсів.

Національний банк України визначає аутсорсинг як виконання певних функцій і робіт, які традиційно вважаються внутрішніми і виконуються штатними працівниками, шляхом залучення зовнішніх незалежних сторін на договірній основі [44]. Використовується для оптимізації витрат і процесів у банку.

Для банків аутсорсинг найбільш притаманний галузям інформаційних технологій та обслуговування фінансових карт, маркетингу, реклами, зв'язків, обслуговування офісних приміщень банку, а також обліку, оптимізації оподаткування та юридичного забезпечення. Класифікацію аутсорсингу наведено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6.

Класифікація аутсорсингу в банках

Класифікаційна ознака	Вид	Характеристика
Спосіб організації механізму реалізації банківського аутсорсингу	Функціональний – передача іншій компанії окремих функцій банку	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ступінь впливу аутсорсера на бізнес – мінімальний. 2. Часткове скорочення витрат на внутрішній персонал. 3. Фактично залишається відділ, який відповідає за даний процес у банку, структура управління банком не змінюється. 4. Аутсорсер діє за принципом консультанта, несе лише ризик втрати репутації

Класифікаційна ознака	Вид	Характеристика
	Аутсорсинг бізнес-процесів* – передача окремих бізнес-циклів або окремих операцій повністю на аутсорсинг іншій організації (управління персоналом, маркетингом)	1. Значне скорочення витрат на персонал. 2. У банку лишається лише функція контролю за процесом. 3. Можлива зміна структури управління банком, у випадку ліквідації відділу залишається лише функція контролю. 4. Процес прийняття рішень у більшості випадків передається зовнішній організації
Напрямок аутсорсингу	ІТ-аутсорсинг	1. Зниження сукупної вартості володіння ІТ-інфраструктурою. 2. Зниження ризиків, пов'язаних зі звільненням або помилками ІТ-персоналу. 3. Ліквідація обмежень по фонду заробітної плати або штатному розкладу, що особливо актуально для державних організацій
	Аутсорсинг бізнес-процесів	Аналогічно*

На основі даної класифікації можемо зробити висновок про те, що у випадку аутсорсингу бізнес-процесів відбувається перерозподіл ризиків між банком та компанією-аутсорсером, що є позитивним для банку під час антикризового управління.

Основними етапами реалізації стратегії аутсорсингу є прийняття рішення про аутсорсинг та розробка концепції аутсорсингу для певних функцій, вибір партнера, укладання відповідної угоди, супроводження процесу аутсорсингу. Національний банк України у разі використання банком послуг аутсорсингу, для зменшення ризиків рекомендує здійснити такі дії: з'ясувати обставини, за яких можуть використовуватись послуги аутсорсингу, та перелік операцій, до

яких можуть бути залучені сторонні особи; визначити процедуру та критерії вибору постачальників послуг; провести моніторинг якості роботи і ризиків, пов'язаних з використанням сторонніх постачальних послуг [45].

До основних переваг аутсорсингу для банку у процесі антикризового управління слід віднести: підвищення прозорості та керованості внутрішньої структури банку; зменшення часу реакції банку на зміну зовнішнього середовища; більш чіткий розподіл та балансування повноважень і відповідальності; скорочення внутрішнього документообігу; підвищення швидкості інформаційного обміну.

Бенчмаркінг – систематична діяльність, націлена на пошук і оцінку кращих параметрів бізнес-практики та навчання співробітників на цих прикладах, який є попереджувальним інструментом в антикризовому управлінні.

На основі аналізу джерел [46; 47; 48; 49] можна зробити висновок, що бенчмаркінг на сучасному етапі – це процес виявлення, дослідження, запозичення та адаптації передового досвіду підприємств однієї галузі, а також підприємств інших галузей (“out-of-box”) з метою розвитку.

Застосування бенчмаркінгу полягає у таких послідовних діях: розуміння деталей власних бізнес-процесів, аналіз бізнес-процесів інших компаній, порівняння власних результатів з результатами інших банків, впровадження необхідних дій для скорочення різниці. Методика бенчмаркінгу відображена на рисунку 2.8.

Рис. 2.8.Методика бенчмаркінгу бізнес-процесів банківської мережі

2.4. Діагностика і моніторинг фінансової стійкості банків

Управління складними системами є антикризовим на етапах функціонування і розвитку (рис. 2.9.), а вміння передбачати, розпізнавати кризу, що наближається, яку неможливо розглядати як статистичний стан, повинно визначати ефективність управлінських рішень [50].

Об'єктом процесу діагностики виступає банківська система та її елементи. Метою діагностики є своєчасне розпізнання ознак і природи кризи,

подолання її небажаних наслідків, локалізації кризи, використання елементів дослідження як заходів превентивної санації, відновлення платоспроможності.

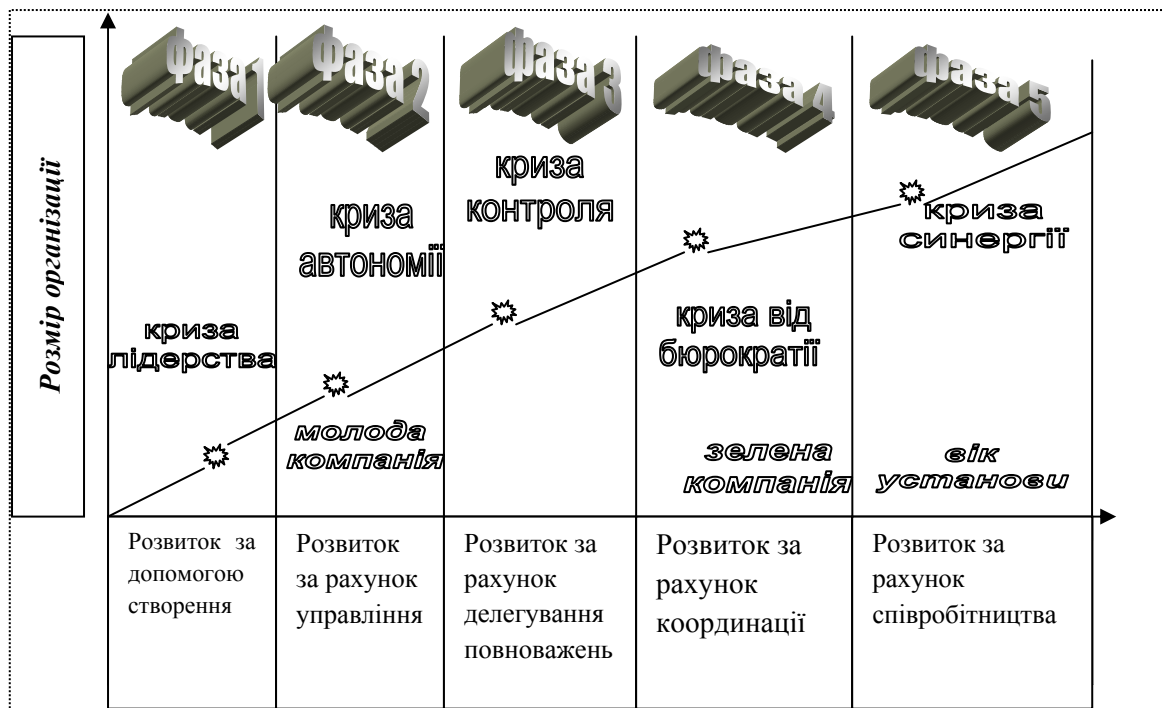

Рис. 2.9. Модель життєвого циклу установ за Гейнером

Послідовність проведення діагностики включає наступні етапи:

- визначення стійкості банківської системи на даний час та на прогнозовану перспективу;
- оцінка ефективності виконання функцій банківською системою в економіці;
- визначення чинників, що спричиняють дестабілізацію банківської системи на поточний час, середньо- та довгострокову перспективу;
- розробка методики інституціональних норм як базових показників.

Результати нашого дослідження свідчать про те, що ефективність діагностики більша, якщо визначені такі етапи її виконання:

- встановлення належності об'єкта до певного класу або групи об'єктів;
- виявлення відмінностей об'єкта, що діагностується, від об'єктів цього класу
- шляхом порівняння його фактичних параметрів з базовими; розробка методики формування інституціональних норм як базових показників [51].

Індивідуальність банківської системи вимагає об'єднання діагностики фінансового стану банку з проведенням заходів щодо превентивної санації. У цьому сенсі деталізація поняття «криза» пояснює процесуальний бік антикризового управління, оскільки фази кризи і стадії кризових ситуацій обумовлюють стадії антикризових заходів, а не навпаки.

Перша стадія кризи (зазвичай, прихована) – це падіння граничної фінансово-економічної ефективності діяльності, показників ліквідності банків, зниження рентабельності, обсягів отримуваного прибутку, тобто криза у широкому розумінні.

Внаслідок кризи погіршується фінансовий стан банків, скорочуються джерела і резерви розвитку. Антикризове вирішення зазначених проблем полягає у перегляді стратегії і тактики банків, що призводить до скорочення витрат, скорочення штату управлінського апарату, реструктуризації філіальної мережі. Однак масштаб і складність проблеми можна визначити і попередити на стадії діагностики, визначивши цілі діагностування, притаманні цьому етапу.

Друга стадія кризи – поява збитковості у діяльності банків. Зазначена проблема вирішується шляхом стратегічного управління і реалізується шляхом добровільної реструктуризації. У цьому випадку засоби, що використовуються, відрізняються від інших своєю спрямованістю, методами і вимогами вихідної інформації.

Третя стадія кризи означає відсутність у банках власного капіталу. Це негативно впливає на перспективи його розвитку, довгострокове і середньострокове планування грошових потоків, раціональне бюджетування і супроводжується зниженням обсягів надання банківських послуг, тому що погіршується структура активів банків.

Програма стабілізації фінансового стану банків вимагає екстрених заходів щодо надходження коштів для її здійснення. У випадку невжиття оперативних заходів може наступити криза ліквідності і банкрутство (результат регресії четвертої стадії). Особливістю діагностики на цій стадії є розрахунок діагностичної цінності ознак, що характеризують кризу і рівень ризику при

прийнятті управлінських рішень. Наприклад, перегляд депозитної політики банків, запозичення у центральному банку, випуск облігацій банками, програма капіталізації.

Четверта стадія кризи – стан гострої неплатоспроможності. У цій ситуації діагностика з використанням показників достатності капіталу, ліквідності, оцінки ризику дозволяє встановити факт фінансової нестійкості банків та можливості її нейтралізації через процедуру ліквідації [22].

Особливістю антикризового управління є поєднання у систему діагностики, попередження, подолання кризи, стратегії реструктуризації, застосування нестандартних методів в управлінні персоналом. З цих позицій антикризове управління можна розглядати як конструктивну реакцію на виявлення у результаті діагностики змін, що загрожують банкрутством або порушенням оптимального функціонування.

Правомірність такого підходу можна підтвердити ефективністю результатів управлінських рішень шляхом співставлення рівня витрат і ступеня досягнення цілей. При цьому слід підкреслити, що однією із цілей антикризового управління є збереження власної ідентичності та нівелювання диспропорції внутрішніх і зовнішніх параметрів банків. Це виступає необхідною умовою його подальшого розвитку і адаптації до динаміки зовнішніх умов. Банківські установи досягають найвищих стадій розвитку, підтримують стійку рівновагу, протистоять руйнівній тенденції кризи, імітуючи, за висловом Кейнса стан, «квазібуму» [52, с. 112] .

Економічна діагностика фінансової нестійкості, організаційної дисфункції, на наш погляд, – це основні поняття, які характеризують процес антикризового управління в цілому. Це свідчить, що діагностика є функцією і специфічною стадією антикризового управління. При діагностичних дослідженнях в антикризовому управлінні необхідно також виділяти належність досліджуваного об'єкта за класом, типом, групою або виявленою нетрадиційною сукупністю ознак, їх діагностичну цінність для визначення результату.

Отже, діагностика – це категорія антикризового управління, яка характеризується специфічним порядком зв'язків, структурою, функціями. Метою діагностики в антикризовому управлінні є своєчасне виявлення ознак і природи кризи, а також локалізація небажаного впливу.

Враховуючи аналіз теорій, можна сказати, що при антикризовому управлінні діагностика банкрутства, фінансового стану, організаційної системи і системи управління повинна бути доповнена методологією інституційного підходу. За допомогою нього оцінка здатності банків утримувати напругу під час кризової ситуації виходить із розпізнання рівня їх корпоративності, організації і технологій.

Проблема специфічних властивостей діагностики, які проявляються при антикризовому управлінні, містить у собі:

- вивчення нових якостей розвитку банків як об'єктів управління в результаті розвитку фінансової і банківської систем;
- виявлення причинно-наслідкових зв'язків у розвитку об'єктів і суб'єктів банківської системи;
- визначення меж експертних знань менеджера та експертних систем, що використовуються при діагностиці кризи, її попередженні, і вихід з неї;
- моніторинг зміни стану ситуації в банківській сфері в умовах високої ентрогенності ринкового макросередовища банків;
- необхідність підвищення ефективності антикризових і прогностичних функцій діагностики.

Узагальнюючи підходи до поняття діагностики як елемента розпізнання причин виникнення кризових явищ у банках, їх попередження і профілактики в майбутньому, слід підкреслити, що в діагностиці присутні інструментальні ознаки антикризової технології. Це вимагає введення в науковий оборот ідеї інституціонального і корпоративного змісту діагностики.

Діагностика в антикризовому управлінні повинна визначати інституціонально-нормативне середовище функціонування банків і доповнювати тим самим профілактику банкрутств і заходи щодо фінансового

оздоровлення. Водночас, аналіз умов і чинників підвищення ефективності антикризового управління банками призводить до необхідності введення класифікації типів і видів діагностики в антикризовому управлінні (рис.2.10.)

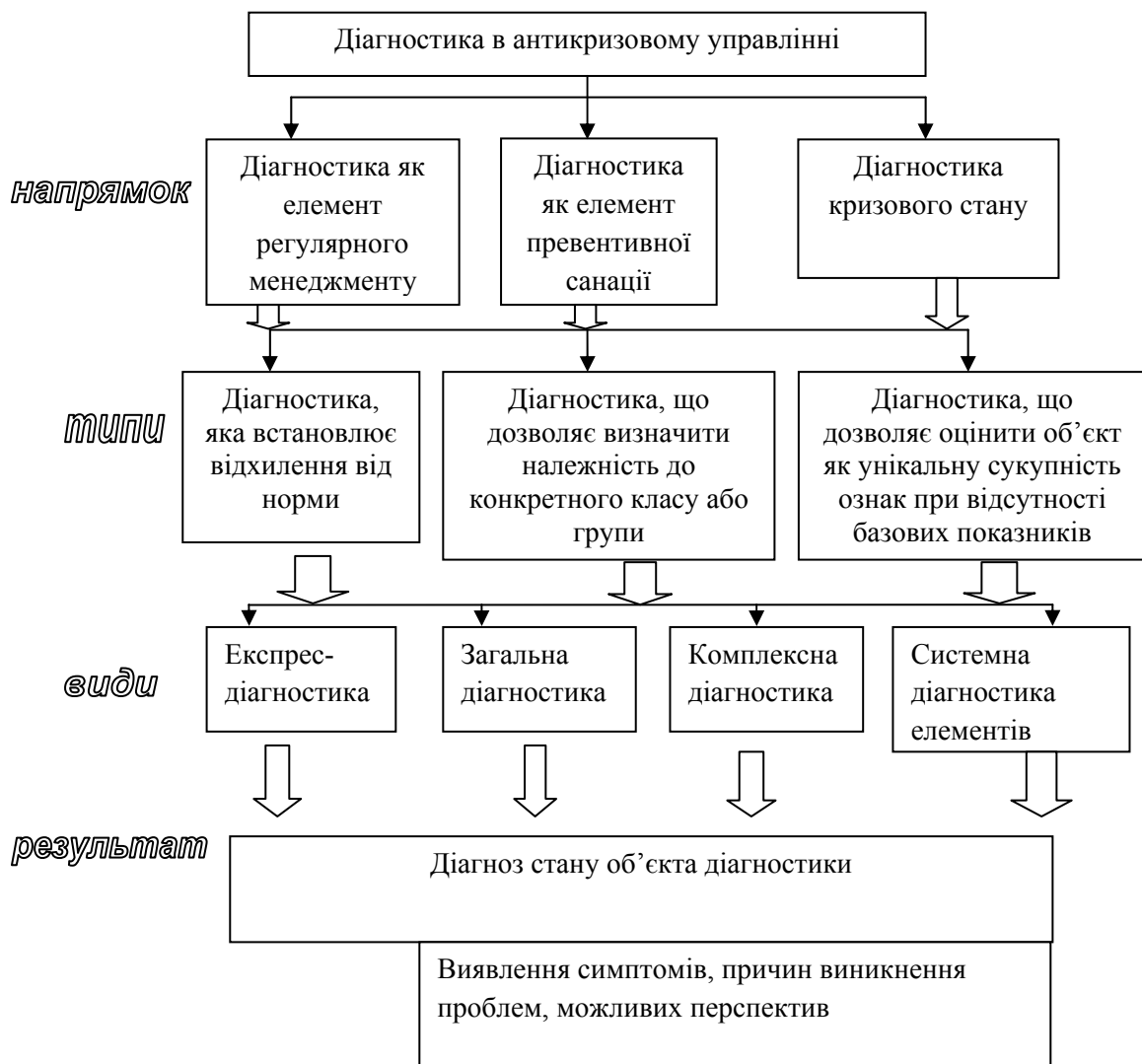

Рис.2.10. Класифікація типів і видів діагностики

Діагностика стійкості банківської системи – це аналіз та оцінка ситуації в національній банківській системі, а також виявлення позитивних або негативних чинників, які зумовлюють зміни в банківській системі в подальшому.

Діагностика банківської системи повинна проводитися за такими напрямками: визначення стійкості банківської системи на даний час та прогнозовану перспективу; оцінка ефективності виконання функцій банківською системою в економіці; визначення чинників, що зумовлюють

дестабілізацію банківської системи на даний час, середньо- та довгострокову перспективу.

Метою діагностики в антикризовому управлінні є своєчасне виявлення ознак і природи кризової ситуації, а також локалізація небажаного впливу.

Проблема специфічних властивостей діагностики, які мають прояв в антикризовому управлінні, складається з: вивчення нових якостей розвитку банку як об'єкта управління в результаті розвитку фінансової і банківської систем; виявлення причинно-наслідкових зв'язків у розвитку об'єктів та суб'єктів банківської системи; визначення меж експертного знання менеджера та експертних систем, що використовуються в діагностиці кризи, її попередження та виходу з неї; необхідність підвищення ефективності антикризових та прогностичних функцій діагностики [16, с. 127–128].

Основними завданнями процесу діагностики кризових ситуацій банку є аналіз фінансового стану банку та його прогноз, своєчасне виявлення причин та основних чинників, які призводять до розвитку кризових ситуацій, моніторинг зовнішнього та внутрішнього середовищ банку та прогноз його розвитку.

Рівень фінансового стану банку пов'язаний з його платоспроможністю. Процес діагностики проблеми неплатоспроможності та банкрутства можна розглядати як систему досліджень, які у сукупності дають змогу сформувати необхідні висновки стосовно стану, в якому опинився банк, та можливих шляхів виходу з нього. Структурну схему діагностики проблемних кризових ситуацій та банкрутства банку розглянемо на рисунку 2.11.

Таким чином, діагностика кризи розвитку банку – це система ретроспективного, оперативного і перспективного цільового аналізу, спрямованого на виявлення ознак кризи банку, ідентифікацію її глибини та можливих наслідків, оцінку можливостей переборення, задоволення інших аналітичних потреб суб'єкта антикризового управління.

Рис.2.11. Структурна схема діагностики проблеми кризових ситуацій та банкрутства банку

Основним призначенням діагностики як висхідного етапу антикризового управління є:

- діагностування наявності кризи, оцінювання її масштабів, стадії, гостроти
- прояву, у тому числі ймовірності та часу виникнення ситуації банкрутства;
- прогнозування можливих тенденцій подальшого розвитку кризи за
- песимістичним (ліквідаційна процедура) та оптимістичним (санаційна
- процедура) сценаріями;
- надання суб'єктові антикризового управління аналітичної інформації,
- необхідної для прийняття відповідних управлінських рішень;

- оцінка можливості, доцільності та передумов виведення банку з кризового стану;
- захист інтересів вкладників і кредиторів.

Діагностика банківської системи повинна здійснюватися під час проведення моніторингу стійкості банківської системи. У свою чергу, фінансовий моніторинг банківської системи – це частина наглядових функцій центрального банку, основною метою його є забезпечення органів державного управління і банківської системи інформацією, що відображає результати діяльності банківської системи та вплив чинників, які визначають стійкість банківської системи.

Основними завданнями фінансового моніторингу є такі:

- збір і накопичення інформації, яка відображає основні показники економічного розвитку країни у контексті динамічного розвитку банківської системи;
- збір і накопичення інформації, яка відображає діяльність банківської системи;
- аналіз і прогноз показників фінансової стійкості національної банківської системи;
- оцінка системних ризиків банківської системи;
- виявлення і оцінка ступеня впливу основних чинників, які визначають стійкість банківської системи;
- оцінка ефективності заходів, які здійснюються у межах державного регулювання банківської системи.

З метою забезпечення ефективного функціонування системи моніторингу стійкості банківської системи, на наш погляд, повинні виконуватися ряд принципів, зазначених нижче.

Принцип наукового обґрунтування використання у процесі моніторингу методик, що означає необхідність постійного удосконалення методичного забезпечення моніторингу стійкості банківської системи. Слід зазначити, що на

сьогодні не існує єдиного загальновизнаного методологічного підходу до оцінки стійкості банківської системи.

Моніторинг стійкості банківської системи повинен здійснюватися безпосередньо як у банківській системі України в цілому, так і в регіонах країни відповідно до регіональних банківських систем. Зазначений принцип передбачає урахування специфічних рис розвитку регіональних банківських систем. Зазначені відмінності передбачають нерівномірність впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на стійкість банківських структур в різних регіонах.

Моніторинг стійкості банківської системи повинен базуватися на принципі безперервності, який означає, що робота пов'язана зі збором і оцінкою інформації, повинна проводитися постійно, а не періодично.

Принцип зіставлення вихідних даних і результативних показників моніторингу. Він означає, що вихідні дані, які складають інформаційну базу моніторингу стійкості банківської системи, повинні порівнюватися на різних відрізках часу. Для цього необхідно забезпечувати постійні форми звітності банківських установ і суб'єктів господарювання економіки. Крім того, повинна забезпечуватися можливість однозначної інтерпретації вихідних даних моніторингу, тобто результативних показників стійкості банківської системи.

Принцип доступності висновків і результатів моніторингу свідчить про необхідність розгляду та обговорення документально зафіксованих висновків моніторингу усіма зацікавленими користувачами інформації про банківську систему.

При проведенні оцінки фінансової стійкості необхідно розглянути питання інформаційного забезпечення – інформаційну базу та інформаційні потоки. Інформаційною базою для аналізу і оцінки стійкості банківської системи є: бухгалтерська звітність банківських установ; бухгалтерська і статистична звітність підприємств і організацій; статистична інформація про соціально-економічний стан країни в цілому, зокрема інформація про діяльність домашніх господарств; параметри бюджету регіонів і країни в цілому; прогнози соціально-економічного розвитку регіонів і країни в цілому; прогнози розвитку

окремих галузей економіки регіону і країни. У свою чергу, інформаційні потоки в системі моніторингу стійкості банківської системи об'єднують між собою організації та інститути, які надають первинну інформацію для аналізу, центри обробки інформації та кінцевих користувачів інформації.

Актуальним питанням організації системи моніторингу є її методичне забезпечення. У цьому процесі повинен використовуватися широкий спектр математичного інструментарію: моделі на основі класичних методів математичної статистики; сучасні методи математичного моделювання і статистики; динамічні моделі на основі системи рівнянь і часних похідних; моделі системного аналізу; дискретної математики, теорії ігор. Оскільки одним із завдань моніторингу стійкості банківської системи є оцінка системних ризиків, необхідно також широко використовувати сучасні прийоми та інструменти ризик-менеджменту.

Дискусійним питанням методичного забезпечення системи моніторингу стійкості банківської системи залишається вибір оціночних показників (індикаторів). Зазначені показники характеризують стійкість банківської системи, перехід за межі якої оцінюється як прояв нестабільності, нестійкості.

Узагальнення та аналіз існуючих підходів до розробки індикаторів стійкості банківської системи дозволили структурувати їх наступним чином.

По-перше, це індикатори, які оцінюють виконання банківською системою основних функцій на макроекономічному рівні. У зазначену групу доцільно включати такі показники:

- динаміка розвитку банківської системи (капітал, активи, кредити, депозити), співвідношення з макроекономічними показниками (ВВП, доходи населення) розвитку країни;
- динаміка питомої ваги активів банківської системи у ВВП по відношенню до рівня монетизації економіки;
- індекси перерозподілу ресурсів між контрагентами, індекс перерозподілу ресурсів за термінами, трансформації ресурсів за термінами;
- стану розрахунків в економіці: структура дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств і організацій, коефіцієнт

монетизації економіки, обсяг картотеки за банківськими рахунками клієнтів, які не сплачені через відсутність коштів на кореспондентських рахунках банків, обсяг неоплаченої картотеки на кореспондентських рахунках банків.

По-друге, це індикатори, за допомогою яких можна оцінити ефективність банківської системи (достатність капіталу, якість активів, дохідність та прибутковість, ліквідність, чутливість до ризику). До зазначеної групи доцільно також віднести показник відношення великих ризиків до капіталу, чистого спреда, відношення чистої відкритої позиції за акціями до капіталу.

По-третє, це індикатори, які оцінюють здатність банківської системи протистояти дії внутрішніх і зовнішніх чинників, а саме: рівень концентрації банків; залежність банківської системи від міжбанківських кредитів; питома вага кредитного портфеля в активах; мультиплікатор розширення депозитної бази; питома вага іноземного капіталу в банківській системі.

Питання для самоконтролю.

1. Що таке антикризове управління?
2. Які особливості антикризового управління у забезпеченні фінансової стійкості банків?
3. Що таке антикризова стратегія?
4. Які чинники впливають на виникнення банківських криз?
5. Які підходи використовують для оцінювання можливості виникнення банківської кризи?
6. Охарактеризуйте показники, що використовуються для оцінки ефективності фінансової системи?
7. Які види діагностики існують?
8. Що таке діагностика банківської системи?
9. Що таке моніторинг банківської системи?
10. Які принципи моніторингу використовуються?
11. Які інструменти використовуються в антикризовому управлінні банками?

12. Які види стрес-тестів використовують в антикризовому управлінні?
13. Що таке аутсорсинг та його види?
14. Які індикатори використовують при проведенні діагностики і моніторингу банків ?
15. Які існують державні антикризові заходи?

Ключові слова: антикризове управління, антикризова стратегія, діагностика, моніторинг, індикатори, стрес-тест, антикризові заходи.

Тестові завдання.

1. Відношення капіталу першого рівня до зважених з урахуванням ризику активів це:

- а) коефіцієнт ліквідності;
- б) показник доходності капіталу;
- в) рентабельність капіталу;
- г) показник достатності капіталу;
- д) показник чутливості до ринкового ризику.

2. До форм здійснення індикативного регулювання НЕ відноситься:

- а) встановлення обов'язкових економічних нормативів;
- б) операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- в) управління золотовалютними резервами;
- г) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
- д) визначення норм обов'язкових резервів для банків.

3. Контроль за рівнем кредитного ризику забезпечується виконанням наступних нормативів:

- а) Н7;
- б) Н8;
- в) Н9;
- г) Н10;
- д) всі відповіді вірні.

4.Основними джерелами інформації про національні розрахунки виступають:

- а) Система національних рахунків 1993 р.;
- б) Керівництво про грошово-кредитну та фінансову статистику 2000 р ;
- в) Керівництво про платіжний баланс 1993 р.;
- г) Керівництво по статистиці державних фінансів 2001р;
- д) всі відповіді вірні.

5. До форм здійснення адміністративного регулювання відноситься:

- а) встановлення обов'язкових економічних нормативів;
- б) операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- в) управління золотовалютними резервами;
- г) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
- д) визначення норм обов'язкових резервів для банків.

6. До методів адміністративного регулювання НБУ НЕ відносять:

- а) реєстрація банків та ліцензування їх діяльності;
- б) застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;
- в) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
- г) надання рекомендацій щодо діяльності банків;
- д) рефінансування банків.

7.До методів індикативного регулювання НЕ відносять:

- а) встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;
- б) встановлення обов'язкових економічних нормативів;
- в) визначення норм обов'язкових резервів для банків;
- г) операцій з цінними паперами на відкритому ринку;
- д) надання рекомендацій щодо діяльності банків.

8.Інституційний рівень проведення стрес-тесту фінансової стійкості включає:

- а) знизу вверху;
- б) зверху вниз;
- в) змішаний;
- г) всі відповіді вірні;
- д) немає правильної відповіді.

9.Державні інструменти антикризового управління в банківській сфері діляться на наступні групи:

- а) адміністративні, операційні, ліквідаційні;
- б) фінансові, адміністративні, операційні;
- в) фінансові, операційні, структурні;
- г) системні, фінансові, структурні;
- д) прямі та непрямі.

10.Серед міжнародних чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку виділяють:

- а) традиції, репутації та імідж;
- б) рівень капіталізації;
- в) розвиток філіальної мережі;
- г) рівень конкурентоспроможності;
- д) правильної відповіді немає.

11.Фінансова складова антикризового управління системними банками включає:

- а) управління ризиками;
- б) корпоративне управління;
- в) стратегічне управління;
- г) управління власним капіталом;

д) правильні відповіді а) та в).

12. Процес антикризового управління системним банком включає наступну кількість етапів:

- а) 1;
- б) 2;
- в) 3;
- г) 4;
- д) 5.

13.Стрес-тести бувають:

- а) прямі та непрямі;
- б) однофакторні та багатофакторні;
- в) строкові та безстрокові;
- г) позитивні та негативні;
- д) історичні та гіпотетичні.

14.Причиною такого симптому, як зростання проблемної кредитної заборгованості, є:

- а) надмірна концентрація кредитів;
- б) недосконала політика кредитування;
- в) прийняття надмірного ризику;
- г) недотримання чинних норм і правил;
- д) шахрайство.

15.Причиною такого симптому, як низька якість активів,є:

- а) надмірна концентрація кредитів;
- б) недосконала політика кредитування;
- в) прийняття надмірного ризику;
- г) недотримання чинних норм і правил;

д) шахрайство.

16. Причиною такого симптому, як втрата капіталу, є:

- а) надмірна концентрація кредитів;
- б) недосконала політика кредитування;
- в) прийняття надмірного ризику;
- г) недотримання чинних норм і правил;
- д) шахрайство.

17. Причиною такого симптому, як втрата прибутковості, є:

- а) надмірна концентрація кредитів;
- б) недосконала політика кредитування;
- в) прийняття надмірного ризику;
- г) недотримання чинних норм і правил;
- д) шахрайство.

18. Причиною такого симптому, як втрата ділової репутації, є:

- а) надмірна концентрація кредитів;
- б) недосконала політика кредитування;
- в) прийняття надмірного ризику;
- г) недотримання чинних норм і правил;
- д) шахрайство.

19. До чинників виникнення системних банківських криз не відноситься:

- а) фінансова глобалізація;
- б) зменшення обсягів виробництва;
- в) надмірна кредитна рестрикція;
- г) вплив інфляції;
- д) коливання товарних цін.

20.Наявність диспропорцій у розвитку банківської системи характеризує таку фазу кризи:

- а) загострення;
- б) стабілізація;
- в) оновлення;
- г) немає відповіді;
- д) всі відповіді вірні.

21.Наявність дисбалансів в економічній системі характеризує таку фазу кризи:

- а) загострення;
- б) стабілізація;
- в) оновлення;
- г) немає відповіді;
- д) всі відповіді вірні.

22.Посилення відтоку капіталу з банківських установ характеризує таку фазу кризи:

- а) загострення;
- б) стабілізація;
- в) оновлення;
- г) немає відповіді;
- д) всі відповіді вірні.

23.Істотні фінансові витрати, погіршення фінансових показників характеризують таку фазу кризи:

- а) загострення;
- б) стабілізація;
- в) оновлення;
- г) немає відповіді;

д) всі відповіді вірні.

24.Нормалізація роботи банківської системи характеризує таку фазу кризи:

- а) загострення;
- б) стабілізація;
- в) оновлення;
- г) немає відповіді;
- д) всі відповіді вірні.

25.Поступове покращення показників функціонування банківської системи характеризує таку фазу кризи:

- а) загострення;
- б) стабілізація;
- в) оновлення;
- г) немає відповіді;
- д) всі відповіді вірні.

26.Ознаками якого з перерахованих показників ефективності фінансових систем є визначення права на власність, договірне право, ринкові угоди, які легко застосовуються на практиці:

- а) звітність, прозорість та відкритість;
- б) контроль з боку зацікавлених сторін та інституційне управління;
- в) юридична та правова основа;
- г) структура ринку;
- д) органи регулювання і нагляду.

27. Надання кредитів Центральним банком відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;

- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

28. Зниження норм обов'язкового резервування відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

29. Регулювання облікової ставки відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

30. Надання гарантій уряду за депозитними вкладками відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

31. Використання облігаційних інструментів відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

32. Перегляд системи оподаткування відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

33. Викуп прострочених зобов'язань підприємств перед банками відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

34. Конвертація депозитів державних підприємств у капітал банку відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;

- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

35. Реструктуризація податкових зобов'язань відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

36. Закриття або скорочення неприбуткових філіалів відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

37. Відмова від паралельних напрямків бізнесу відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

38. Посилення конкурентних переваг банку відноситься до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

39. Ліквідація,злиття,реорганізація банку відносяться до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

40. Управління «поганими активами» відносяться до таких державних інструментів антикризового управління, як:

- а) фінансові інструменти;
- б) операційні інструменти;
- в) структурні інструменти;
- г) відповідь а і б вірні;
- д) немає вірної відповіді.

41. Інтеграційні процеси відносяться до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) міжнародні;
- г) вірні відповіді а і в;
- д) вірні відповіді б і в.

42. Міжнародні інвестиції відносяться до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) міжнародні;
- г) вірні відповіді а і в;
- д) вірні відповіді б і в.

43. Міжнародний рух капіталів відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) міжнародні;
- г) вірні відповіді а і в;
- д) вірні відповіді б і в.

45. Міжнародні стандарти банківської діяльності відносяться до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) міжнародні;
- г) вірні відповіді а і в;
- д) вірні відповіді б і в.

46. Зовнішня політика держави відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) національні;
- г) вірні відповіді б і в;

д) вірні відповіді а і в.

47. Рівень доходів населення відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) національні;
- г) вірні відповіді б і в;
- д) вірні відповіді а і в.

49. Макроекономічна ситуація відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) національні;
- г) вірні відповіді б і в;
- д) вірні відповіді а і в

50. Інвестиційна діяльність відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) національні;
- г) вірні відповіді б і в;
- д) вірні відповіді а і в.

51. Традиції, репутація, імідж банку відносяться до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) конкурентна позиція;
- б) політика в різних напрямках;

- в) фінансовий менеджмент;
- г) міжнародні;
- д) національні .

52. Рівень конкурентоспроможності банку відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) конкурентна позиція;
- б) політика в різних напрямках;
- в) фінансовий менеджмент;
- г) міжнародні;
- д) національні .

53. Система управління ризиками відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) конкурентна позиція;
- б) політика в різних напрямках;
- в) фінансовий менеджмент;
- г) міжнародні;
- д) національні .

54. Продуктова стратегія банку відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) конкурентна позиція;
- б) політика в різних напрямках;
- в) фінансовий менеджмент;
- г) міжнародні;
- д) національні .

55. Структура балансу банку відноситься до таких чинників виникнення кризових ситуацій у системному банку:

- а) конкурентна позиція;
- б) політика в різних напрямках;
- в) фінансовий менеджмент;
- г) міжнародні;
- д) національні.

56.Методика сценарного аналізу відноситься до таких внутрішньобанківських антикризових заходів:

- а) внутрішні нормативні ліміти;
- б) реорганізація банку;
- в) стрес-тестування ;
- г) спеціальні заходи;
- д) немає вірної відповіді.

57.Методика сценарного аналізу відноситься до таких внутрішньобанківських антикризових заходів:

- а) внутрішні нормативні ліміти;
- б) стрес-тестування ;
- в) реорганізація банку;
- г) спеціальні заходи;
- д) немає вірної відповіді.

58.Зміна складу учасників банку відноситься до таких внутрішньобанківських антикризових заходів:

- а) внутрішні нормативні ліміти;
- б) стрес-тестування ;
- в) реорганізація банку;
- г) спеціальні заходи;
- д) немає вірної відповіді.

59. Реінжиніринг бізнес-процесів відноситься до таких внутрішньобанківських антикризових заходів:

- а) внутрішні нормативні ліміти;
- б) стрес-тестування ;
- в) реорганізація банку;
- г) спеціальні заходи;
- д) немає вірної відповіді.

60. Бенчмаркінг відноситься до таких внутрішньобанківських антикризових заходів:

- а) внутрішні нормативні ліміти;
- б) стрес-тестування ;
- в) реорганізація банку;
- г) спеціальні заходи;
- д) немає вірної відповіді.

61. Аутсорсинг відноситься до таких внутрішньобанківських антикризових заходів:

- а) внутрішні нормативні ліміти;
- б) стрес-тестування ;
- в) реорганізація банку;
- г) спеціальні заходи;
- д) немає вірної відповіді.

62. Діагностика фінансового стану банку та аналіз зовнішнього середовища відноситься до такого етапу антикризового управління системним банком:

- а) 1-й етап ;
- б) 2-й етап ;
- в) 3-й етап;
- г) 4-й етап ;

д) 5-й етап .

63.Опрацювання версій і гіпотез щодо шляхів подолання кризових явищ,планування відноситься до такого етапу антикризового управління системним банком:

- а) 1-й етап ;
- б) 2-й етап ;
- в) 3-й етап ;
- г) 4-й етап ;
- д) 5-й етап .

64. Уточнення антикризової моделі управління та прийняття антикризових управлінських рішень відноситься до такого етапу антикризового управління системним банком:

- а) 1-й етап;
- б) 2-й етап;
- в) 3-й етап;
- г) 4-й етап;
- д) 5-й етап.

65. Моніторинг та облік реалізації антикризових процедур відноситься до такого етапу антикризового управління системним банком:

- а) 1-й етап;
- б) 2-й етап;
- в) 3-й етап;
- г) 4-й етап;
- д) 5-й етап.

66. Банківські кризи залежно від їх масштабу та ступеня дестабілізуючого впливу на економіку можна поділити на такі види:

- а) кризи на макроекономічному рівні; кризи на макроекономічному рівні; кризи, що характеризуються повномасштабною бюджетно-фінансовою дестабілізацією.
- б) кризи на міжгалузевому рівні; кризи на рівні конкретних банків; кризи на рівні корпоративних груп; кризи на макроекономічному рівні; міждержавні кризи банківської галузі.
- в) кризи на макроекономічному рівні; кризи, що поширюються на мікроекономічному рівні.
- г) кризи на міжгалузевому рівні; кризи на рівні конкретних банків; кризи на рівні корпоративних груп; міждержавні кризи банківської галузі.
- д) кризи на макроекономічному рівні; кризи, що поширюються на мікроекономічному рівні; кризи, що характеризуються повномасштабною бюджетно-фінансовою дестабілізацією.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

Після вивчення даної теми студент повинен:

знати:

- економічну сутність, цілі, завдання, функції фінансової безпеки банків;
- суб'єкти і об'єкти фінансової безпеки банків;
- характеристику загроз фінансовій безпеці банківської системи та окремого банку;
- організаційно-функціональні злочини проти банків та заходи щодо їх подолання.

уміти:

- ідентифікувати загрози фінансовій безпеці банків;
- аналізувати та оцінювати індикатори фінансової безпеки банків.

3.1. Характеристика структурних елементів фінансової безпеки банків

Банківська система — це одна з важливих складових сучасної ринкової економіки. Основою її є банківські установи, які володіють певною сукупністю важелів впливу на фінансову, інвестиційну, виробничу та інші сфери економіки.

В умовах зростаючої відкритості економіки України та послідовної її інтеграції у світове господарство забезпечення фінансової безпеки банківської системи є актуальним завданням в контексті стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи. Це зумовлено впливом зовнішнього середовища, яке сьогодні характеризується елементами поглиблення фінансової кризи, та внутрішнього середовища, зокрема поглибленням конкуренції та консолідації банківського бізнесу. Вплив внутрішнього середовища зумовлює

виникнення загроз, які перешкоджають процесу реалізації стратегічних напрямків розвитку банків з точки зору прибутковості та мінімізації ризиковості. Тому проблема забезпечення фінансової безпеки банківської системи є досить актуальною і повинна розглядатися як системоутворюючий елемент фінансової стійкості банківської системи.

Безпеці банківської діяльності присвячено багато наукових праць, в яких безпека банків розглядається з різних точок зору, зокрема безпеки банків, економічної безпеки, фінансової безпеки, безпеки проведення банківських операцій та ін.

В енциклопедії банківської справи наводиться таке визначення безпеки банків: система заходів, яка забезпечує захищеність інтересів власників, клієнтів, працівників і керівництва банку від зовнішніх та внутрішніх загроз [1, с. 91].

У концепції економічної безпеки України, розробленій Інститутом економічного прогнозування при Національній академії наук України, фінансовою безпекою вважається захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин [2].

Окремі дослідники економічною безпекою банку вважають здатність протистояти деструктивним змінам на фінансовому ринку і забезпечити виживання в конкурентній боротьбі банківського бізнесу [3]. Подібної думки дотримуються також інші автори наукових праць [4, 5].

Враховуючи те, що економічна безпека банківської системи є складовою фінансової безпеки країни, доцільно розширити зміст аналізованого поняття наступним чином: економічна безпека банків – це такий стан, за якого банківські установи не можуть втрачати фінансову стійкість і ділову репутацію в результаті цілеспрямованих дій певної групи осіб чи організацій як усередині, так і за межами держави, а також у результаті негативних макроекономічних та політичних чинників.

У методиці розрахунку рівня економічної безпеки України, яка затверджена наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60

фінансова безпека трактується як стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної систем та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечувати ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [6].

М. Єрмошенко зазначає, що економічна безпека повинна безпосередньо включати як ґрунтовну складову фінансову безпеку або безпеку фінансово-кредитної сфери [7].

В.А. Гамза, І.Б. Ткачук трактують фінансову безпеку як стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується спроможністю держави забезпечувати ефективне функціонування національної економічної системи, її структурну збалансованість, стійкість до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів [8, с. 69].

Велику увагу проблемі забезпечення фінансової безпеки банківської діяльності приділяє О. Барановський. Він дає таке визначення фінансової безпеки комерційного банку: сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини, попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдавати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкоджати досягненню банком статутних цілей; стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує» [9, с. 13]. Із наведеного визначення видно, що автор пов'язує фінансову безпеку з фінансовою стійкістю.

Якщо розглядати стратегічне управління банківською системою, доцільно характеризувати стійкість, яка передбачає певну систему параметрів, перехід за межі яких переводить систему із стійкого стану до нестійкого. Тому при переході межі стійкості суттєво зростає ступінь ризику.

На стійкість банківської системи впливають ряд чинників, які можна поділити на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх слід віднести ті чинники, на

зміну яких діяльність банківської системи безпосередньо не впливає, а саме: система управління економікою країни, нормативно-правова база, інфляційні очікування, стабільність цін, податкова система та ін. Щодо банківської системи зовнішні чинники можна охарактеризувати поняттям «економічне середовище». Ризики, які виникають у результаті його негативного впливу на банківську систему, можна назвати системними ризиками.

До внутрішніх належать чинники, які залежать безпосередньо від діяльності банків. До них слід віднести різні форми і механізми банківської діяльності. У зв'язку зі складною внутрішньою структурою банку класифікацію внутрішніх чинників, на наш погляд, доцільно будувати на основі його функціональної діяльності. У цьому випадку її основними елементами будуть організаційно-структурна, комерційна, капітальна, фінансово-економічна (характеризує обсяг і якість власних та запозичених коштів банку, ефективність їх використання), інформаційна діяльність.

Враховуючи те, що на фінансову стійкість банківської системи впливають зовнішні та внутрішні чинники, фінансова безпека банків повинна бути спрямована на нейтралізацію їх негативного впливу та досягнення певного ефекту від проведених заходів. Зарубіжний та вітчизняний досвід свідчить про те, що для забезпечення безпеки необхідно створити цілеспрямовану протидію усім злочинним та протиправним діям [10].

Систему безпеки банківської діяльності можна визначити як організовану сукупність спеціальних органів, коштів, методів і заходів, що забезпечують захист діяльності від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз (рис. 3.1).

При організації ефективної системи фінансової безпеки необхідно дотримуватися таких принципів:

комплексність – забезпечення безпеки персоналу, матеріальних та фінансових ресурсів від можливих загроз усіма доступними законними засобами, методами; забезпечення безпеки інформаційних ресурсів протягом усього життєвого циклу, на усіх технологічних етапах їх обробки та

використання, в усіх режимах функціонування; спроможність системи до розвитку та удосконалення відповідно до змін умов функціонування суб'єкта;

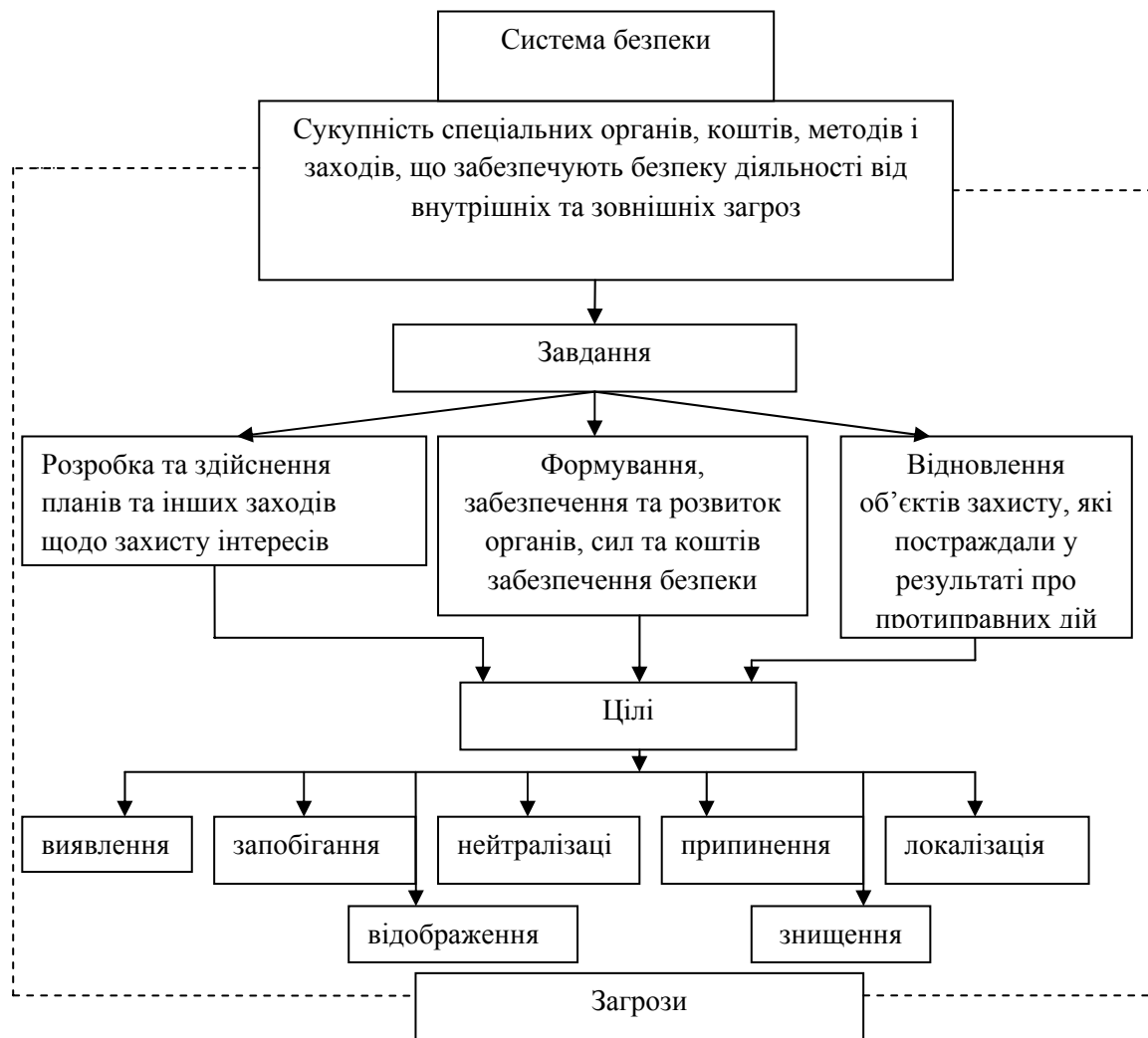

Рис. 3.1. Система безпеки банківської діяльності

своєчасність – попереджувальний характер заходів щодо забезпечення безпеки. Постановка завдань, формування комплексної безпеки на попередніх стадіях розробки системи безпеки на підставі аналізу та прогнозування обставин, загроз безпеці, а також розробка ефективних заходів попередження;

безперервність – використання злочинцями законних і незаконних методів з метою боротьби з методами захисту, що забезпечують безпеку діяльності;

активність – захист інтересів банківських установ шляхом використання стандартних і нестандартних методів;

законність – система безпеки на основі законодавчої бази, що регулює процес здійснення банківської діяльності;

обґрунтованість – заходи і засоби захисту, які повинні реалізовуватися на сучасному рівні розвитку безпеки та відповідати встановленим вимогам і нормам;

економічна доцільність – співставлення можливих збитків та витрат на забезпечення безпеки (критерій ефективності – вартість);

спеціалізація – залучення до розробки та впровадження заходів та засобів захисту спеціалізованих підрозділів або установ;

взаємодія та координація – здійснення заходів забезпечення безпеки на основі чіткої взаємодії усіх зацікавлених підрозділів та служб, сторонніх спеціалізованих установ;

удосконалення заходів і засобів захисту на основі власного досвіду, нових технічних засобів з урахуванням зміни методів і засобів розвідки, схем відмивання грошей, фінансування тероризму та фінансового шпіонажу;

централізація управління – самостійне функціонування системи безпеки за єдиними організаційними, функціональними та методологічними принципами з централізованим управлінням системою безпеки.

Основною метою системи безпеки банків є попередження збитків від розголошення конфіденційної інформації; крадіжки фінансових та матеріально-технічних цінностей, порушення функціонування інформаційних систем.

Цілями системи фінансової безпеки повинні бути: захист прав банківських установ, їх структурних підрозділів та співробітників; збереження та ефективне використання фінансових, матеріальних, інформаційних ресурсів; підвищення конкурентоспроможності та зростання прибутковості за рахунок забезпечення якості банківських послуг та безпеки для клієнтської бази.

Завданнями системи фінансової безпеки повинні бути: своєчасне виявлення та ліквідація загроз, чинників та умов, що спричиняють фінансовий, матеріальний та моральний збиток банківській системі; віднесення інформації до категорії обмеженого доступу; створення механізму та умов оперативного

реагування на загрози безпеці та появу негативних тенденцій у функціонуванні банківської системи; створення умов для максимально можливого відшкодування та локалізації збитків, що отримані на підставі неправомірних дій фізичних та юридичних осіб, для послаблення негативного впливу порушень безпеки на досягнення стратегічних цілей.

Розглядаючи фінансову безпеку банків як систему, доцільно виділити її об'єкти і суб'єкти (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Суб'єкти і об'єкти фінансової безпеки банків

Фінансову безпеку банків необхідно розглядати на двох рівнях, тому що банківська система має дворівневу побудову. При оцінці відповідності банківської системи критеріям і стратегії фінансової безпеки, на думку фахівців, доцільно виділяти три взаємопов'язані аспекти: загальна оцінка життєздатності системи; оцінка ролі центрального банку в банківській системі, його законодавчих функцій і надійності механізму їх реалізації; оцінка здатності банківської системи до взаємодії як між її окремими суб'єктами, так і

з державними і громадськими центрами з приводу вироблення стратегічних і короткострокових цілей розвитку економіки [11, с. 150].

Відповідно до визначених критеріїв та стратегій доцільно розглянути основні загрози, які шкодять системі стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи та її основному елементу – фінансовій безпеці.

М. Зубок загрозою безпеці банку вважає потенційно можливі або реальні дії зловмисників чи конкурентів, які здатні завдати банку матеріальної або моральної шкоди, що проявляються сукупністю факторів і умов, які створюють небезпеку для нормального функціонування банку відповідно до його завдань та інтересів [12, с. 55-58].

На думку А. Артеменка, існують зовнішні і внутрішні загрози фінансовій безпеці комерційних банків [13]. М.М. Єрмошенко вважає, що основними загрозами для банківської системи є: низький рівень капіталізації банківської системи; слабкість вітчизняної системи комерційних банків, їх роботи з управління грошовими ресурсами, дефіцит фінансових послуг та інструментів; участь банківської системи в тіньовій діяльності та її криміналізації; недостатнє законодавче регулювання банківської діяльності; недостатній контроль за діяльністю комерційних банків з боку НБУ; характер кредитної діяльності банківської системи; низький рівень залучення іноземної валюти і готівки у національній валюті, що знаходиться у населення; відсутність достатнього золотого запасу; відсутність системи страхування вкладів населення і депозитів підприємств у комерційних банках; платіжна криза і використання пов'язаних з нею сурогатів; невідповідність вимог до збільшення темпів розвитку банківської системи і обсягів реального грошового капіталу для формування коштів банків; невиправдано високі обсяги коштів комерційних банків, заощаджених у вигляді викуплених у держави ОВДП, зокрема і реструктуризованих урядом у конвертовані ОВДП [7].

Слід зазначити, що система безпеки банків в основному базувалася на використанні силових, технічних засобів захисту та фізичній охороні банку при недостатньому обліку чинників, які носять фінансовий характер.

Сама категорія «безпека банків», виходячи із визначення, що представлено у Великому енциклопедичному словнику, являє собою «состояние защищенности его жизненно важных интересов от недобросовестной конкуренции, противоправной деятельности криминальных формирований и отдельных лиц, способность противостоять внешним и внутренним угрозам, сохранять стабильность функционирования и развития в соответствии с уставными целями» [14, с. 75].

Основними інтересами банків, якщо розглядати життєво важливі, є придбання, накопичення та розподіл у відповідності з уставними цілями грошових коштів [15]. Всі інші сфери діяльності банків мають підпорядкований характер і витікають із основної мети – отримання прибутку.

Безпека діяльності банків щодо отримання прибутку являє собою стан захищеності самого банку та його клієнтів від загрози можливих збитків. У банківській практиці такі загрози прийнято називати ризиками. Відповідно до теорії економічного ризику «угроза потери части ресурсов, вероятностью недополучения доходов или появления дополнительных расходов является обратной стороной любой финансовой и производственной деятельности субъектов рыночных отношений. В то же время снижение уровня риска прямо связано с уменьшением вероятности получить высокую прибыль» [16, с. 4].

Таким чином, факт отримання прибутку відносно захищеності банків необхідно розглядати як оптимальне співвідношення рівня існуючих загроз (ризиків) та прибутковості банківської діяльності. Такий стан досягається за умови своєчасного виявлення існуючих видів та чинників ризику банківської діяльності, їх кваліфікованої оцінки та ефективного управління ними.

Система загроз фінансовій безпеці банків, враховуючи макро- та мікросередовище функціонування банків подана у табл. 3.1.

Кожну із наведених загроз можна деталізувати відповідно до рівня фінансової безпеки, що досліджується.

Таблиця 3.1

Загрози фінансовій безпеці банківської системи

Зовнішні загрози (макро- рівень)	Внутрішні загрози (мікро- рівень)
Глобальні банківські кризи. Причини виникнення: фінансова глобалізація; зменшення обсягів виробництва, погіршення платоспроможності підприємств-позичальників; надмірна кредитна експансія під час тривалого економічного підйому; вплив інфляції на банківський сектор; різке коливання товарних цін, цін на фінансові активи процентних ставок; вплив зовнішньоекономічних чинників [17, с. 18-22]	Недосконалість організації системи фінансового менеджменту в банку: некваліфіковане управління; помилки в стратегічному плануванні та прогнозуванні банківської діяльності; недостовірні оцінки прибутковості від діяльності банку та капіталу банку, визначення джерел поповнення власного капіталу; виникнення конфлікту інтересів між акціонерами; значне вкладання коштів в основні засоби; необґрунтовані високі виплати дивідендів або повернення банком коштів, залучених на умовах субординованого боргу [18]
Механізм використання монетарних інструментів: рівень обов'язкового резервування, обсяги рефінансування НБУ, процентна політика, політика курсоутворення, система управління золотовалютними резервами	Недосконалість організації проведення основних банківських операцій: кредитний процес: частка прострочених відсотків і пролонгованих кредитів у кредитному портфелі; недостовірні інформації про позичальників; недосконала оцінка кредитного ризику; цінні папери: необачлива політика, пов'язана з недостатньо прорахованою підпискою на цінні папери; вкладення коштів у неефективні проекти; використання фальшивих векселів, цінних паперів і гарантійних листів
Недосконалість банківського нагляду та регулювання: наявність економічних нормативів, що регламентують банківську діяльність, їх обґрунтованість і безумовне дотримання; застосування вимог до капіталу банків; система заходів щодо попереднього реагування на проблеми банків та застосування пруденційних заходів впливу	Недотримання ліквідності банківської установи: нераціональна структура підрозділів, що проводять активні операції, неврахування у внутрішніх положеннях та процедурах при визначенні якості активів усіх особливостей, що притаманні проведенню операцій; нераціональна структура активів; дисбаланс між залученням і розміщенням коштів [19, с. 45-46]
Незабезпечення фінансової стійкості банків через недовіру до банківської та грошової систем і купівельної спроможності національної валюти	Відсутність висококваліфікованого та чесного кадрового персоналу банку: розтрата коштів банківськими службовцями; незаконне привласнення доходу; маніпуляції з витратами; зловживання реальними активами банку чи клієнта; дії, що виходять за межі повноважень управлінського персоналу банку; підrobка документів або внесення до них фіктивних даних, незаконні бухгалтерські записи

Зовнішні загрози (макро- рівень)	Внутрішні загрози (мікро- рівень)
Конкурентне середовище в банківській системі: методи, що застосовуються в конкурентній боротьбі, проблема присутності іноземного банківського капіталу [20, с. 43-53]	Слабкість маркетингової політики банку: відсутність ретельного аналізу ситуації на фінансовому ринку; невміння обирати партнерів; неефективна рекламна політика просування банківських продуктів на ринок банківських послуг
Система запобігання та протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму [21]	Неефективна система фінансового моніторингу в банку: відсутність відповідального працівника, внутрішніх правил та програм проведення фінансового моніторингу, необґрунтована політика “Знай свого клієнта” [22]
Нестійкість податкової, кредитної та страхової політики	Наявність каналів витоку інформації з банку: недостатні або невідповідні потребам банку інформаційні системи; відсутність надійної міжфіліальної інформаційної мережі
Несприятливі макроекономічні умови: загальноекономічна ситуація в країні та регіонах	Проблеми, пов’язані з ринковими ризиками: неочікувана загроза валютного, процентного та інших ризиків; неглибоке розуміння працівниками банку природи системних ризиків

Функціонування служби фінансової безпеки в банку передбачає розробку певних положень щодо встановлення загроз за кожним об’єктом, що підпадає під обстеження і контроль.

Питання безпеки банків актуальні не тільки безпосередньо для банків, а також для усіх учасників ринкових відносин. Безумовно, в першу чергу зазначеній проблемі приділяють увагу власники банку, його акціонери, які турбуються за розвиток власного бізнесу та несуть за нього матеріальну, моральну та соціальну відповідальність. Безпека банків також турбує клієнтів і партнерів. Таким чином, безпека банку повинна ґрунтуватися на: безпеці банку як організації; безпеці банківського персоналу; безпеці банківських операцій.

Зазначені напрямки повинні складати основний комплекс забезпечення безпеки будь-якого учасника ринку незалежно від його конкретної діяльності. Слід відмітити, що розгляд питань безпеки банків потрібно починати з оцінки позиціонування банків на ринку банківських послуг щодо його впливу на галузеву та регіональну структуру економіки.

Розглядаючи безпеку банків через призму організації, важливо акцентувати увагу як на її зовнішньому, так і на внутрішньому середовищі. У

зовнішньому середовищі слід розглядати дії з боку клієнтів, партнерів, конкурентів, державних установ, а також кримінальне середовище. Внутрішнє середовище – це дії персоналу банків в особі спеціалістів та менеджерів відділів банків, неформальних груп, а також адміністрації банків. Загрози безпеці банків наведені у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Загрози безпеці банківської установи

Вид загрози	Характеристика загрози
Загрози безпеці банку з боку зовнішнього середовища	
Загрози з боку клієнтів банку	<ul style="list-style-type: none"> - чи є вони реальними клієнтами, тобто чи потребують конкретних банківських послуг та проводять свої платежі через банк; - чи є вони клієнтами, яка філософія бізнесу банку співпадає із задачами та цілями, яких вони намагаються досягти на ринку; - чи є вони клієнтами, які не можуть заподіяти шкоди банку, заволодіти цінностями банку
Загрози з боку партнерів банку	<ul style="list-style-type: none"> - чи є вони реальними партнерами банку на ринку, які виконують угоди та взяті зобов'язання, дотримуються нейтралітету та утримуються від вступу до конкуруючих з банком груп; - чи це партнери, для яких філософія банку співпадає з філософією їх бізнесу та не суперечить досягненню поставлених цілей і задач; - чи це партнери, які не застосовують ніяких дій, щоб навмисно залучити банк до незаконних операцій
Загрози з боку конкурентів банку	<ul style="list-style-type: none"> - безпосередні конкуренти банку, які беруть участь у конкурентній боротьбі проти банку за конкретними напрямками діяльності; - реальні конкуренти, які за своїм становищем на ринку можуть скласти конкуренцію банку з урахуванням слабких та сильних сторін діяльності; - сумнівні конкуренти – учасники ринку, які фактично не мають можливості конкурувати з банком, але власними діями підривають авторитету банку
Загрози з боку кримінальних угруповань	<ul style="list-style-type: none"> - реальний кримінал, його конкретні організації; - профани, які видають себе за кримінальні угруповання, але лише імітують таку поведінку
Загрози з боку держави	<ul style="list-style-type: none"> - дії проти банку законні чи протиправні; - приватні чи корумповані; - кваліфіковані чи некваліфіковані; - з кримінальним нахилом або тільки з точки зору особистої зацікавленості; - виконані професійно в межах власних повноважень або навмисні з використанням свого службового становища

Вид загрози	Характеристика загрози
Загрози з боку громадян держави	<ul style="list-style-type: none"> - чи є такі клієнти громадянами держави; - чи сприймається ними роль та значення банку як об'єкта для "скачування" грошей; - чи мають вони психофізіологічні проблеми; - чи пов'язані вони з криміналом
Загрози з боку внутрішнього середовища	
Загрози з боку власників	<ul style="list-style-type: none"> - чи є вони законослухняними особами, які ведуть свій бізнес прозоро; - їх бізнес постійний чи для отримання прибутку та самоліквідації; - з якою метою був створений банк: для фінансової підтримки власних структур; для економії фінансових коштів при здійсненні внутрішніх розрахунків та платежів; для створення власної економічної імперії; - для маскуванню кримінального характеру основного бізнесу
Загрози з боку адміністрації банку	<ul style="list-style-type: none"> - професіоналізм та компетентність при виконанні дій з управління банком або навпаки; - чи використовуються тимчасово вільні кошти для цілей особистого збагачення шляхом придбання різних установ; - адміністрація працює тільки за високу заробітну плату та інші форми заохочення; - адміністрація розуміє власну репутацію та пов'язує її з репутацією банку
Загрози з боку менеджерів підрозділів	<ul style="list-style-type: none"> - професіоналізм та компетентність при виконанні дій з управління банком або навпаки; - менеджери, яких цікавить робота у банку чи тільки заробітна плата; - менеджери, які мають великий практичний стаж роботи в банку, вміють керувати і професійно контролювати спеціалістів банку та операції, які ті виконують; - менеджери, які працюють у банку і не пов'язані з іншими банком, кримінальними структурами
Загрози з боку спеціалістів банку	<ul style="list-style-type: none"> - професіоналізм та компетентність при виконанні дій з управління банком або навпаки; - спеціалісти, яких цікавить робота у банку чи тільки заробітна плата; - спеціалісти, які вміють зберігати банківську таємницю; - спеціалісти, які намагаються отримати особисту вигоду за місцем роботи та посади; - спеціалісти, які схильні до встановлення неформальних контактів з клієнтом; - спеціалісти, які готові погодитися на будь-які угоди з конкурентами; - спеціалісти, які власними діями зміцнюють корпоративну культуру та репутацію банку на ринку
Загрози з боку неформальних груп	<ul style="list-style-type: none"> - підконтрольні адміністрації та менеджменту банку; - діють спонтанно, врозріз з філософією бізнесу банку; - протидіють конкретним задачам підрозділів щодо поставлених цілей; - за своєю суттю більш соціальні або більшою мірою створені на основі приватних інтересів, хобі банківського персоналу; - виступають у ролі суб'єкта, який може вирішувати конфліктні ситуації у колективі

Специфіка діяльності банків полягає в: перетіканні капіталу між галузями та регіонами держави; впливі на грошовий обіг; можливості активно брати участь в інвестиційних проектах; обслуговуванні кредитного та фінансового сервісу для клієнтів; ролі центру, що інформує про фінансовий стан учасників ринку; організації безготівкового та готівкового обігу.

Організаційно-функціональні злочини проти банків та заходи щодо їх подолання наведені у таблиці 3.3. До них слід віднести: злочини проти власності банку (незаконне оволодіння майном (грошима) шляхом обману або зловживанням довірою при отриманні кредиту, крадіжка майна (грошей) банку у сфері обігу платіжних засобів, крадіжки та незаконне використання касової готівки та прирівняних до них коштів; злочини, які посягають на економічну діяльність; злочини порушення порядку функціонування банку (зловживання повноваженнями, комерційний підкуп, посягання на інформацію, яка становить банківську таємницю, протиправні посягання у сфері комп'ютерної інформації банку, протиправні посягання на кадрове забезпечення банку, протиправні посягання на нематеріальні активи банку).

Головною метою фінансової безпеки є забезпечення стійкого функціонування банківської системи в умовах її взаємодії з екзогенним та ендогенним середовищами, які постійно змінюються, а також виявлення і нейтралізація зовнішніх та внутрішніх загроз стійкого функціонування банківської системи, організація протидії цим загрозам, мінімізація наслідків їх впливу.

Головна та функціональні цілі зумовлюють формування необхідних структуроутворюючих елементів і загальної схеми організації фінансової безпеки. Загальна схема організації фінансової безпеки містить дії (заходи), що здійснюються послідовно або одночасно, а саме: формування необхідного ресурсного потенціалу (капіталу, персоналу, прав, інформації, технології та устаткування); загальностратегічне прогнозування та планування фінансової безпеки за функціональними складовими; стратегічне прогнозування для забезпечення фінансової стійкості банківської системи; загальнотактичне

Організаційно-функціональні злочини проти банку

Види злочинів	Основні передумови виникнення	Дії банку
Злочини проти власності банку		
Незаконне заволодіння майном (грошима) банку шляхом обману або зловживання довірою при отриманні кредиту	Надання неправдивої інформації: про майбутнього позичальника; про правдиві наміри майбутньої позики; про предмет та умови забезпечення. Випадки навмисного порушення процедури надання кредиту	<ul style="list-style-type: none"> • перевірка достовірності відомостей і документів, що засвідчують право організації укладати договір кредитування в обсязі і на умовах, що передбачені проектом договору; • отримання відомостей, що підтверджують реальне існування організації-позичальника шляхом вивчення статутних документів, відомостей із податкових органів; • оцінка спроможності позичальника погашати суму позики у майбутньому; • перевірка достатності вкладень власного капіталу позичальником в об'єкт кредитування; • провести юридичної та фактичної оцінок документів на предмет вторинних джерел погашення боргу; • встановлення і перевірка цілей кредитування; • моніторинг кредитної операції
Крадіжка майна (грошей) банку у сфері обігу платіжних засобів	Крадіжка майна банку з використанням підробних грошей або цінних паперів.	при виявленні – повідомлення правоохоронних органів та вилучення із обігу
	Крадіжка майна банку з використанням підробних розрахункових карток та інших платіжних документів	при виявленні – повідомлення правоохоронних органів та вилучення із обігу
	Крадіжка з використанням векселів	<ul style="list-style-type: none"> • необхідність розробленого положення про простий та переказний вексель із зазначенням усіх необхідних реквізитів, які повинні бути перевірені; • збір та обробка інформації про фактичну надійність та справжність векселів;

Види злочинів	Основні передумови виникнення	Дії банку
	Крадіжки з використанням підrobних акредитивів	<ul style="list-style-type: none"> • перевірка банку-емітента; • встановлення факту надходження доручення банка-емітента про відкриття акредитиву, спосіб виконання акредитиву, спосіб повідомлення постачальника; • перевірка наявності покриття акредитиву; • перевірка справжності документів, що засвідчують особу отримувача коштів; • перевірка реквізитів, наданих банком-емітентом та отримувачем на відповідність; • перевірка правильності оформлення отримувачем реєстру рахунків.
	Крадіжки з використанням підrobних чеків	<ul style="list-style-type: none"> • перед зарахуванням коштів на рахунок чекоутримувача перевірка наявності необхідної суми на рахунок; • зарахування коштів на рахунок чекоутримувача проводиться тільки після списання коштів з рахунку банку-платника; • перевірка терміну дії чека; • перевірка справжності чека
	Крадіжки з використанням підrobних облігацій	<ul style="list-style-type: none"> • перевірка справжності облігації відповідно до встановлених вимог
	Крадіжки за допомогою платіжних карток (крадіжки карток, підrobка карток)	<ul style="list-style-type: none"> • організація емісії карток повинна починатися з письмового узгодження певних заходів між підрозділами, що беруть участь у даному процесі; • проведення попередньої перевірки персональних даних майбутніх власників платіжних карток та розробка рекомендацій щодо підвищення надійності їх зберігання; • підвищення надійності процедури передачі інформації платіжної системи та ідентифікації власника карток; • зовнішній і внутрішній контроль операцій з платіжними картками

Продовж. табл. 3.3

Види злочинів	Основні передумови виникнення	Дії банку
	Крадіжки з використанням підrobних платіжних доручень (несанкціоноване списання грошових коштів з поточного рахунку клієнта банку)	<ul style="list-style-type: none"> • перевірка справжності платіжного доручення; • переконатися, що сума платіжного доручення не перевищує суми, що знаходиться на рахунку платника; • перевірка наявності первинних документів, які є підставою для переказу коштів; • вжиття заходів профілактичного характеру; • відслідковування та реагування на випадки надходження непідтверджених платіжних доручень та спроби несанкціонованого доступу до комп'ютерної інформаційної системи банку
Крадіжки та незаконне використання касової готівки та прирівняних до них коштів	<p>Крадіжка касової готівки особою, що не є працівником банку.</p> <p>Крадіжка касової готівки працівниками банку.</p> <p>Присвоєння грошових сум, що надходять у банк у результаті касових операцій.</p> <p>Крадіжка готівки шляхом обрахування клієнтів з боку контролюючого працівника.</p> <p>Крадіжка готівки, що оприбуткована у касі.</p> <p>Крадіжки, які здійснюються співробітниками банку за співучастю з особами, які не є співробітниками банку.</p> <p>Крадіжка готівки зі спеціально створених фіктивних рахунків.</p> <p>Незаконне використання коштів, що надійшли при несвоєчасному їх зарахуванні на рахунок клієнта.</p> <p>Протиправні дії касирів валютно-обмінної каси.</p> <p>Присвоєння коштів банку шляхом крадіжки видаткових документів</p>	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечення режиму роботи каси у відповідності до положення про порядок ведення касових операцій; • навчання працівників каси; • систематичний контроль за збереженням цінностей та дотримання правил ведення касових операцій

Продовження табл. 3.3

Види злочинів	Основні передумови виникнення	Дії банку
Злочини, які посягають на економічну діяльність банку	Незаконне отримання кредиту	<ul style="list-style-type: none"> • аналітичне супроводження банком кредитних договорів із позичальниками; • своєчасне вжиття заходів, направлених на запобігання збитку від навмисного неповернення кредиту (зазначення у кредитному договорі умов супроводження кредитної справи)
Злочини щодо порушення порядку функціонування банку		
Зловживання повноваженнями	<p>Особа формально діє в межах своєї службової компетенції, однак фактичні діяння здійснюються всупереч цілям і задачам, принципам і правилам діяльності банку.</p> <p>Діяння спричиняє суттєвий негативний вплив на права та законні інтереси громадян, установ.</p> <p>Наявність прямого зв'язку між неправомірними діями суб'єкта заподіяною шкодою</p>	<ul style="list-style-type: none"> • відстеження ефективності та працездатності систем, які контролюють дотримання працівником встановлених правил проведення банківських операцій
Комерційний підкуп		<ul style="list-style-type: none"> • застосування комплексу заходів організаційного, адміністративного та фінансового характеру, а також прийомів та методів, які використовуються службою безпеки банку
Посягання на інформацію, яка відноситься до банківської таємниці	<p>Незаконне заволодіння конфіденційною інформацією шляхом крадіжки документів.</p> <p>Незаконне заволодіння конфіденційною інформацією шляхом перехвату документів.</p> <p>Незаконне заволодіння конфіденційною інформацією, яка знаходиться в автоматизованих системах</p>	<ul style="list-style-type: none"> • закриття вільного доступу до відомостей, що становить комерційну таємницю; • встановлення персональної відповідальності осіб, які працюють з матеріалами, за схоронність документів
Протиправні посягання у сфері комп'ютерної інформації банку	Порушення правил експлуатації ПЕОМ	<ul style="list-style-type: none"> • блокування доступу до інформаційних систем банку

Продовження табл. 3.3

Види злочинів	Основні передумови виникнення	Дії банку
Протиправні посягання на кадрові забезпечення банку		<ul style="list-style-type: none"> • захист кадрового потенціалу шляхом розробки спеціальних стандартів поведінки, направлених на захист інтересів банку, його клієнтів та ділових партнерів, та прийняття працівниками банку додаткових зобов'язань щодо їх дотримання; • захист кадрового потенціалу банку шляхом здійснення заходів організаційного та соціального характеру; • забезпечення безпеки кадрового потенціалу шляхом припинення трудових відносин з працівниками, які завдають шкоду інтересам банку; • дії адміністрації у випадку виявлення ознак проникнення у банк небажаних осіб або здійснення протиправних дій працівниками банку
Протиправні посягання на нематеріальні активи банку	<p>Посягання на авторські права, патенти.</p> <p>Підлив ділової репутації банку.</p> <p>Розповсюдження інформації, яка наносить шкоду конкурентоспроможності</p>	<ul style="list-style-type: none"> • притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності порушників

планування фінансової безпеки за функціональними складовими; тактичне прогнозування в системі забезпечення фінансової стійкості банківської системи; оперативне управління фінансовою стійкістю банківської системи; здійснення функціонального аналізу рівня фінансової безпеки; загальна оцінка досягнутого рівня фінансової безпеки.

Тільки за умови здійснення в необхідному обсязі зазначених заходів можна досягти належного рівня фінансової безпеки банківської системи.

В цілому фінансова безпека повинна базуватися на ідентифікації ознак і виділення наступних її аспектів:

- трактування безпеки як засобу забезпечення довгострокового стійкого розвитку та захист від стратегічних загроз (в межах стратегічного управління);
- трактування безпеки як фінансової безпеки (в межах управління ризиками);
- виділення специфічної діяльності щодо захисту інтересів акціонерів (в межах корпоративного управління).

Вище перелічені аспекти пов'язані між собою та визначають певний перелік специфічних характеристик стратегії як важливої складової загальної системи стратегічного управління фінансовою стійкістю. Якщо розглядати організаційний бік управління фінансовою безпекою, то він тісно пов'язаний з системою управління ризиками при проведенні поточних банківських операцій. Ризиковий аспект фінансової безпеки пов'язаний з тим, що безпека та ризик є взаємопов'язаними категоріями. Чим вище рівень фінансової безпеки, тим більш спрощена модель управління ризиками, і навпаки, зволікання питаннями фінансової безпеки підвищує ймовірність негативних наслідків, пов'язаних з надмірними ризиками. Так, Р.М. Качалов пропонує розробку спеціальної стратегії безпеки, сутність якої полягає у забезпеченні достатнього рівня та нарощування соціально-економічного потенціалу підприємства, стійкого розвитку бізнесу, спроможності до саморозвитку та підготовки підприємства у цілому, його керівництва та провідних спеціалістів до можливих змін у сфері його функціонування [23, с. 140].

Слід зазначити, що мінімізація збитків за рахунок ефективного управління ризиками пов'язана з більш глобальним завданням збереження контролю за власністю та збільшення капітальної бази, що в свою чергу пов'язано з специфічною діяльністю захисту інтересів акціонерів банківської установи – фінансова безпека у цьому аспекті являє собою корпоративну безпеку банку. Захист інтересів акціонерів від не доброчинного поглинання банку, виводу його активів, фіктивного банкрутства, не ринкової конкуренції та інших кримінальних загроз виступає важливим завданням корпоративного управління, націленого на зростання бізнесу. Значний збиток капіталізації наносить неефективна система менеджменту, зловживання службовим становищем вищого керівництва банківської установи. Протистояння зазначеним внутрішнім і зовнішнім загрозам стійкому розвитку банківської установи та зростанню її вартості виступає важливою умовою забезпечення корпоративної безпеки, що є основною складовою загальної фінансової безпеки банку. Таким чином, можна запропонувати дворівневу систему фінансової безпеки банківської установи (рис.3.3).

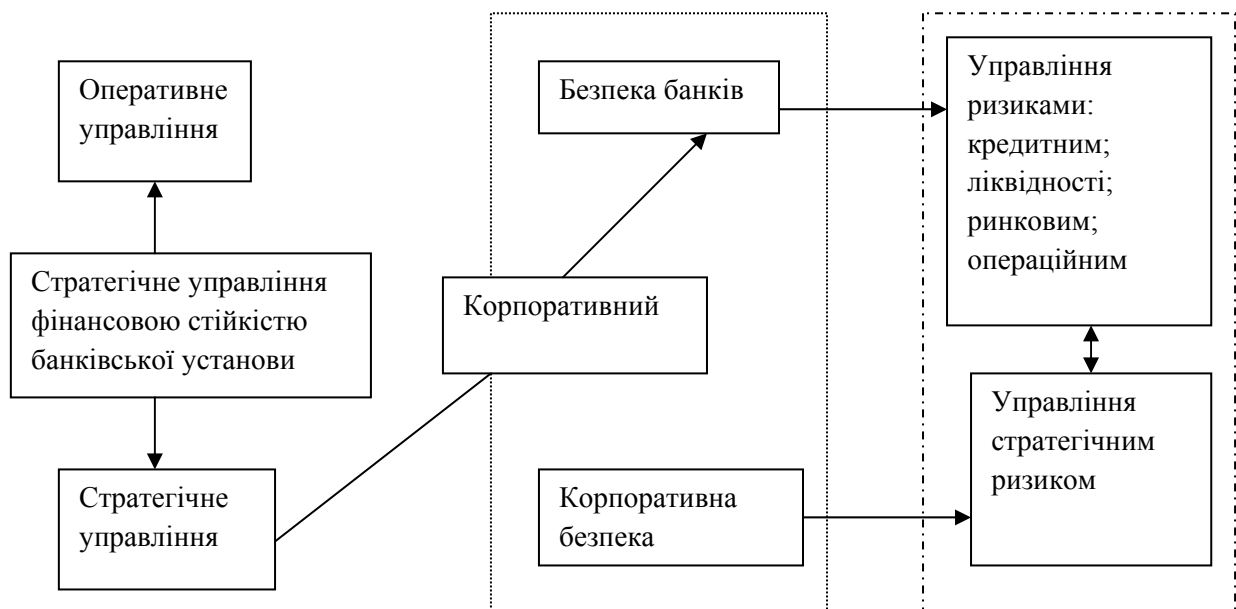

Рис. 3.3. Дворівнева система фінансової безпеки банків

Для визначення рівня фінансової безпеки банків використовується алгоритм (рис. 3.4.).

Рис. 3.4. Схема визначення стану фінансової безпеки банків

Вихідним і визначальним моментом у дослідженні фінансової безпеки банківської системи є оцінка її рівня шляхом обґрунтування концепції єдиного інтегрального показника.

Він має містити такі параметри, які найбільш точно характеризують результати діяльності банківської системи, насамперед це показники достатності капіталу, темпів його зростання, оцінки ліквідності й доходності активів.

Він має містити такі параметри, які найбільш точно характеризують результати діяльності банківської системи, насамперед це показники

достатності капіталу, темпів його зростання, оцінки ліквідності й дохідності активів.

Система фінансової безпеки повинна мати певну оцінку ефективності з метою її позитивного впливу на фінансову стійкість банків. Для цього формується система індикаторів оцінки та визначати інтегрального показника фінансової безпеки. Оскільки властивості фінансової безпеки характеризуються сукупністю ознак, то при упорядкуванні одиниць сукупності виникає необхідність агрегування усіх ознак множини в одну інтегральну оцінку.

Інтегральний показник з такими властивостями відіграє роль умовного експерта, оскільки він за незмінними правилами та в єдиний спосіб відображає зведену оцінку діяльності банків за основними показниками: дохідності, ліквідності, достатності капіталу і темпів зростання капіталу. Для поглибленого дослідження запропонованої категорії фінансової безпеки надалі передбачається використання показників саме такого змісту. З метою інтеграції багатьох властивостей реальних об'єктів в один інтегральний показник звернемося до теорії надійності [24, с. 140-150].

Оскільки властивості соціально-економічних явищ характеризуються, як правило, множиною ознак ($m \geq 2$), то при упорядкуванні одиниць сукупності виникає необхідність агрегування усіх ознак множини в одну інтегральну оцінку. При цьому, агрегування ознак ґрунтується на так званій теорії «адитивної цінності», згідно з якою цінність цілого дорівнює сумі цінностей його складових. Якщо ознаки множини мають різні одиниці вимірювання, то адитивне агрегування потребує приведення їх до однієї основи, тобто попередньої нормалізації. Вектор первинних ознак $[x_1, x_2, \dots, x_m]$ замінюється вектором нормалізованих значень $[z_1, z_2, \dots, z_m]$.

На практиці застосовують різні способи нормалізації. Усі вони ґрунтуються на порівнянні емпіричних значень показника x_i з певною величиною a . Такою величиною може бути максимальне x_{max} , мінімальне x_{min} , середнє значення сукупності $[x_1, x_2, \dots, x_m]$ чи еталонне (порогове) x_e значення показника. Якщо x_{ij} – деякі показники, $j=1, \dots, m$; $i=1, \dots, n$, які в сукупності

характеризують банківську систему, то інтегральний показник (індекс) безпеки для цієї галузі повинен мати вигляд лінійної згортки.

Формула для розрахунку інтегрального індексу фінансової безпеки має такий вигляд:

$$I\,fb = \sum_{j=1}^i a_{ij} z_{ij}, \quad (3.1)$$

де a_{ij} – вагові коефіцієнти, що визначають ступінь внеску j -го показника в інтегральний індекс i -ї сфери економіки;
 z_{ij} – нормалізовані значення вхідних показників x_{ij} .

Цей індекс дорівнює 1 тоді, коли всі x_{ij} набувають «найкращих», або оптимальних, значень, і 0 тоді, коли всі показники «найгірші».

Вимоги до a_{ij} та z_{ij} :

усі a_{ij} задовольняють такі умови:

$$0 \leq a_{ij} \leq 1; \quad (3.2)$$

$$\sum_j a_{ij} = 1. \quad (3.3)$$

Кожен із z_{ij} є нормалізованим, тобто $0 \leq z_{ij} \leq 1$, причому $z_{ij} = 1$ відповідає оптимальному значенню, а $z_{ij} = 0$ – найгіршому.

Методика містить такі етапи конструювання інтегральної оцінки фінансової безпеки: формування множини індикаторів; визначення характеристичних (оптимальних, порогових та граничних) значень індикаторів; нормалізація індикаторів; визначення вагових коефіцієнтів; розрахунок інтегрального індексу. Як індикатори можна обрати такі показники: відношення активів банківської системи до ВВП; частка активів недіючих банків у загальній сумі активів комерційних банків; розмір чистих активів НБУ (грошова маса і розмір емісій); розмір чистих зовнішніх резервів НБУ (різниця між зовнішніми кредитами і розміщенням валютних цінностей НБУ за межами України); частка іноземного капіталу у її сукупному капіталі; питома вага проблемних кредитів в обсязі чистих активів; співвідношення високоліквідних

активів і поточних пасивів; співвідношення власних і залучених коштів, обсяг фонду страхування депозитів, коефіцієнт покриття відсотків, обсяг активів на одного співробітника банку і таке інші.

Врахування у розрахунку індексу фінансової безпеки показників, які характеризують капітальну базу, рівень залучення коштів, питомої ваги проблемних кредитів пов'язано із сучасними тенденціями функціонування банків. Представлені характеристики (за умови їх неспівпадіння з рекомендованим рівнем) доцільно розглядати як загрози, які виникають у період невизначеності діяльності банківських установ.

Фінансова безпека банків передбачає розробку комплексу заходів щодо протидії негативному впливу потенційних загроз на процес забезпечення фінансової стійкості та стабільного функціонування банківської системи і кожного окремого банку. У цьому контексті набуває актуальності проблема виміру фінансової безпеки банків, тому що від адекватної оцінки наявного рівня фінансової безпеки залежить повнота, результативність та своєчасність прийняття управлінських рішень щодо нейтралізації дії негативних чинників на фінансову стійкість банківської системи.

3.2. Вплив іноземного капіталу на фінансову стійкість банків

Наявність в економіці будь-якої країни значних обсягів іноземного капіталу є ознакою макроекономічної стабільності, високого рівня довіри інвесторів до законодавчої і виконавчої влади. Перш за все, це стосується не короткотермінових та спекулятивних інвестицій, а довгострокових й переважно прямих інвестицій. При цьому слід зазначити, що зменшення порівняно з минулими періодами або уповільнення темпів зростання іноземних інвестицій є прямою ознакою нестабільності та недовіри до країни.

Стратегія розвитку банківської системи повинна спрямовуватися на посилення можливостей банків щодо акумулювання заощаджень і перетворення їх на інвестиції. Стан банківської системи (рівень капіталізації,

обсяг кредитів, відсоткова ставка, частка довгострокових кредитів, якість послуг) зумовлює кредитний потенціал банків, оптимальність розрахунків, можливості активізації фондових операцій, обсяг інвестицій.

Досвід показує, що будь-яка країна не може досягти економічної стабільності в умовах ізоляції від світової економічної системи. Саме взаємопроникнення окремих національних економік через механізм іноземних інвестицій, створення спільних транснаціональних корпорацій і є основою глобалізації світової економіки.

Подальший розвиток банківської системи України значною мірою буде пов'язаний з глобалізаційними процесами, що відбуваються у світовій економіці. У зв'язку з цим дослідження проблеми доступу іноземного капіталу в банківську систему України, його вплив на підвищення рівня капіталізації набуває особливої актуальності.

Прихильники політики припливу іноземного капіталу вважають, що присутність іноземних банків буде позитивним фактором для розвитку банківської системи, оскільки підвищить рівень конкуренції, забезпечить надходження інвестицій, поліпшить обслуговування економіки України. Однак результати впливу іноземних банків на українську економіку і банківську систему недостатньо досліджені [25, с. 38-43].

Вихід іноземних банків на фінансово-банківську арену України розпочався у 1994 р. Лише за один рік було відкрито 12 банків з іноземними капіталом. До 2000 р. їх кількість зросла до 30, а у 2001 р. стрімко зменшилася на третину. У ситуації зростання ВВП країни і банки отримали можливість розвиватися, кредитуючи реальну економіку [26, с. 86]. У зв'язку зі звуженням ринку державних цінних паперів, зниженням рівня інфляції і зменшенням дохідності банківських операцій іноземні інвестори віддали перевагу виходу з ринку попри переорієнтації на інвестиційні кредити.

Слід зазначити, що проблемі припливу іноземного капіталу в банківську систему України приділяють увагу багато вітчизняних економістів та практиків. Вагомий внесок у розв'язання цієї проблеми зробили О. Балануца

[27, с. 65-70], О. Барановський [28, с. 12-20.], О. Кіреєв [29, с. 78-84], В. Міщенко, Р. Набок [30, с. 38-44.], С. Моїсєєв [31, с. 44-51], А. Росинский [32, с. 44-49] та інші. Незважаючи на те, що існують дослідження щодо проблеми припливу іноземного банківського капіталу у вітчизняну банківську систему, наукові та практичні пошуки у даному напрямку доцільно продовжувати.

Передумови іноземного інвестування корпорацій описуються в різноманітних теоріях. Так, модель формування інвестиційного портфеля Г. Марковиця дозволяє знайти оптимальне рішення щодо інвестицій корпорацій на основі оцінки співвідношення очікуваної прибутковості та стандартного відхилення можливих інвестиційних проектів в інвестиційному портфелі [34].

За моделлю Манделла-Флемінга рух капіталу за межі країни залежить від різниці значень прибутковості інвестиційних проектів. Тобто чим менша прибутковість інвестиційних проектів у країні перебування порівняно з прибутковістю закордонних інвестиційних проектів, тим більшим буде відтік капіталу і меншим приплив, і навпаки [34, с. 322-335].

Згідно з підходом Д. Кейнса мета діяльності корпорації полягає в тому, що вона намагається максимізувати ринкову вартість власного капіталу, тобто прагне досягти найвищої капіталізації своїх цінних паперів [35].

З іншого боку, за підходом Д. Тобіна, корпорація намагається одержати найбільш можливий прибуток у поточному році, інвестуючи позиковий фінансовий капітал до тієї межі, поки прибуток від кожної нової інвестиції буде більшим, ніж вартість позичених для інвестування коштів [36, с. 3-51]. Якщо метою діяльності корпорації вважати максимізацію консолідованої чистої теперішньої вартості грошових потоків, то такий погляд виключає суперечність між підходами Д. Кейнса та Д. Тобіна: узагальнюючою підставою здійснення корпорацією інвестицій, зокрема за межами країни перебування, є намагання одержати найбільш можливі значення чистої теперішньої вартості потоку платежів від здійснюваних компанією інвестиційних проектів, що забезпечить одержання найбільш можливого прибутку в поточному та наступних роках.

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» банк з іноземним капіталом – це банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному нерезиденту, перевищує 10 відсотків. Для створення банку з іноземним капіталом його засновники зобов'язані отримати попередній дозвіл Національного банку України [15].

Банківська система України сьогодні відкрита для входження іноземного капіталу. Чинне законодавство дає можливість створювати в Україні банки із 100 %-ним іноземним капіталом, але з обов'язковою вимогою, що це мають бути дочірні банки, які діють у правовому полі України. Створення філій іноземних банків, які не є самостійними юридичними особами, а лише структурними підрозділами головних банків, які знаходяться за кордоном і діяльність яких регулюється іноземним законодавством, може підірвати фінансову безпеку банків.

Географічна експансія та консолідація банків вийшли далеко за межі окремих країн і охопили весь світ. Банки стають потужними фінансовими конгломератами, які є новим типом трансформованих, сфокусованих і регенерованих універсальних банків.

В останні роки банківська система України зіткнулася з рядом проблем, однією з яких є неспроможність українських банківських установ конкурувати з іноземними, частка яких на вітчизняному ринку постійно зростає. Таке становище також поглиблюють процеси глобалізації, які здійснюють безпосередній вплив на банківську систему України.

Фінансова криза на міжнародному ринку та економічна нестабільність в Україні визначили для банківських установ нове операційне середовище. Довгострокові інвестиції користуються серед населення меншим попитом, що негативно впливає на економічну діяльність підприємств. Наслідком цього може бути зростання простроченої заборгованості у кредитному портфелі банків. Слід враховувати і той факт, що робота з простроченою заборгованістю вимагає від банків запровадження нових методів і прийомів фінансової безпеки. Можливості позик на зовнішніх ринках у банків на сьогодні недостатні. Зростає

процентна вартість позик, Національний банк України стримує ліквідність гривні, що призводить до підвищення процентних ставок на міжбанківському ринку. У цій ситуації рівень фінансової безпеки банківської системи визначається здатністю локалізувати вплив загроз. Одним із таких завдань є визначення умов і ефективності функціонування банків з іноземним капіталом.

Слід зазначити, що причинами фінансової кризи у світовому просторі можна вважати проблеми в американській економіці, які виникли унаслідок різкого скорочення заощаджень, зростання обсягів дешевих кредитів, неадекватного споживання та спекуляцій на ринку ризикових іпотечних цінних паперів. Поширення фінансової кризи із США на інші країни відбулося у три основні етапи:

- перший – розпочався у 2007 році, коли на світових фондових ринках відбулося перше падіння індексів провідних банків і фінансових компаній. При цьому спекулятивний капітал розпочав рух з ринків розвинутих країн до ринків країн, що розвиваються, у яких спостерігалася ситуація високих темпів зростання та прибутковості. Китай і Україна стали лідируючими країнами зазначеного зростання. Протягом 2007 року українська економіка запозичила 24,3 млрд дол. США середньо- та довгострокових кредитів;
- другий – розпочався на початку 2008 року, супроводжувався переорієнтацією фондових ринків вкладень з одних активів на інші, в основному на сировинні. За підсумками січня-липня 2008 року, ціна на метал у середньому за вісьмома регіонами світу зросла майже на 81 %, вартість нафти – на 32 %;
- третій – характеризується перетворенням глобальної фінансової кризи в економічну. Основними наслідками зазначеного процесу стали банкрутства провідних світових фінансових компаній і поширення фінансової кризи на реальний сектор світового господарства [37, с. 37].

Сучасна криза значно розширилася через фінансову глобалізацію, яка прискорила рух спекулятивного іноземного капіталу, посиливши вплив на економіки зовнішніх чинників. При цьому спекулятивний капітал практично не реалізується в

економіці, оскільки функціонально проявляється через вкладення в короткострокові активи. Так, у 1975 році в режимі вільного курсоутворення функціонувало 14 % валют країн – членів Міжнародного валютного фонду, у 1985 році – 28 %, а в 1997 році – 59 % [37, с. 38]. Протягом 2007-2008 років спостерігалось значне нарощування обсягів кредитів, які видавалися в іноземній валюті на споживчі цілі, при збереженні тенденції зниження макроекономічних показників.

До значного подорожчання кредитних ресурсів у національній валюті призводить активне використання грошової маси, що означає довгострокове кредитування урядів країн-емітентів. Зазначене впливає на економічне зростання їх економік, підвищення конкурентоспроможності і відповідно зниження економічного потенціалу вітчизняної економіки. З цього приводу слід відмітити, що ставлення до валюти країни-емітента та країни-реципієнта відрізняються. Тому функціонування грошових систем різних країн є неоднозначним. У світовій практиці виділяють три групи країн щодо використання іноземної валюти у національній економіці [38, с. 18].

До першої групи належать країни з офіційним використанням іноземної валюти. У Панамі, Еквадорі, Сальвадорі, Пуерто-Ріко як внутрішню грошову одиницю використовують долар США, в Андоррі, Ватикані, Чорногорії, Монако – євро, на північному Кіпрі – турецьку ліру, у Гренландії – датську крону.

Друга група країн напівофіційно використовує валюту, емітовану в інших країнах: у Співдружності Багамських островів – це багамський долар і долар США, Брунеї – брунейський і сінгапурський долари, Таджикистані – російський і таджицький рублі.

Третю групу становлять країни, в яких практикується використання іноземної валюти. Зазвичай, вона не виконує функції обігу і використовується іноді як міра вартості, для заощаджень, як засіб платежу в екстремальних випадках (у тіньовій частині економіки, за умови великих сум платежів). Відповідно до Закону України «Про Національний банк України» [39], єдиною офіційною грошовою одиницею на території України є гривня, проте кількість

валютних депозитів і кредитів (офіційна доларизація економіки) щороку зростає .

Відносно рівня доларизації, можна виділити основні причини її зростання:

- нестабільний рівень реальної дохідності гривневих фінансових інструментів порівняно з доходом фінансових активів, деномінованих в іноземній валюті;
- більш стабільні процентні ставки за кредитами й депозитами в іноземній валюті;
- прискорена лібералізація валютного регулювання, що розширює можливості доступу до ринку позик в іноземній валюті і дозволяє розміщувати цінні папери на міжнародних ринках капіталу;
- недостатня ліквідність національного валютного ринку;
- низький рівень розвитку ринку фінансових інструментів;
- високі ризики ліквідності і низький рівень довіри до національної валюти;
- долар США використовується в Україні як міра вартості, незважаючи на досить стабільний за останні роки валютний курс національної грошової одиниці.

Банківський капітал – важлива складова фінансового капіталу. Від нього значною мірою залежить подальший розвиток економіки України, її інтеграція у світову спільноту. Основою для зміцнення банківської системи України, підвищення її надійності та стійкості до криз є достатній рівень капіталізації.

Упродовж останніх років спостерігається тенденція до збільшення частки іноземного капіталу, зокрема російського, в сукупному банківському капіталі України. На банки за участю іноземного капіталу припадає значна частина сукупного статутного капіталу банківської системи України.

Іноземні банки виходять на новий ринок шляхом створення відділень або філій, тобто за рахунок органічного розвитку, або шляхом придбання місцевого банку. Серед недоліків виходу банку на ринок шляхом органічного розвитку

слід виділити необхідність досконалого планування його діяльності відповідно до банківського законодавства України. Придбання контрольного пакета акцій банку потребує ініціювання процедури реорганізації, що зумовлює додаткові витрати на пошук і відрядження до придбаної банківської установи висококваліфікованих спеціалістів, переведення банку, що реорганізується, на операційну модель іноземного банку.

З точки зору управління активами банки з іноземним капіталом мають такі переваги: вища ефективність діяльності порівняно з вітчизняними банками; вища якість активів; розширення спектра банківських послуг; підвищення якості банківських послуг; зниження вартості банківських послуг; висока корпоративна культура та прозора діяльність.

Для обґрунтування механізму припливу іноземного капіталу в банківську систему України доцільно виділити як переваги, так і недоліки цього процесу.

До переваг присутності іноземних банків на території України слід віднести: прискорене впровадження передових методів банківської діяльності;

- визначення оптимальної структури і якості кредитного портфеля; зростання обсягу кредитних ресурсів та посилення стабільності їх джерел;
- впровадження комплексного підходу обслуговування різних клієнтів;
- здешевлення банківських послуг;
- запровадження фінансових механізмів фінансового оздоровлення, реорганізації та реструктуризації банків;
- впровадження принципів банківського нагляду і регулювання (Базель II, Базель III);
- ведення ефективного фінансового моніторингу банків.

До недоліків присутності іноземних банків на території України відносимо:

- диференціація у наданні кредитів відповідно до зміни економічної ситуації в державі;
- ініціювання банкрутства вітчизняних банків, які неспроможні конкурувати з іноземними банками;

- проведення банками спекулятивної діяльності при відсутності надання якісних банківських послуг;
- проблеми банківського нагляду за іноземними банками;
- прихід іноземних банків, які мають низький міжнародний рейтинг;
- відтік національних банківських ресурсів за кордон;
- обмеження доступу національних позичальників до внутрішніх заощаджень.

При дослідженні ефективності присутності іноземного капіталу доцільно проводити оцінку ризиків для фінансової безпеки вітчизняної банківської системи. Визначення ризиків присутності іноземного капіталу потрібно проводити на основі таких критеріальних ознак: функціональний рівень прояву наслідків дії ризиків; сегмент захоплення ринку банківських послуг; стратегія проникнення іноземного капіталу у банківську систему; середовище виникнення ризиків; стадії проникнення іноземного капіталу у банківську систему; ієрархічна структура впливу ризиків на розвиток країни (табл. 3.3).

При збереженні негативних економічних процесів у країні, слабкому операційному середовищі, а також нестабільній грошово-кредитній та валютній політиці привабливість вітчизняної банківської системи буде залишатися на низькому рівні внаслідок локальних та глобальних ризиків.

Зазначений факт може призвести до відмови у підтримці західними материнськими структурами дочірніх підрозділів в Україні, які частково є збитковими та недокапіталізованими.

При збереженні негативних економічних процесів у країні, слабкому операційному середовищі, а також нестабільній грошово-кредитній та валютній політиці привабливість вітчизняної банківської системи буде залишатися на низькому рівні внаслідок локальних та глобальних ризиків. Зазначений факт може призвести до відмови у підтримці західними материнськими структурами дочірніх підрозділів в Україні, які частково є збитковими та недокапіталізованими.

Класифікація ризиків присутності іноземного капіталу у банківській системі
України

Критеріальна ознака ризику	Види ризиків	Характеристика
За функціональним рівнем прояву наслідків ризиків	<ul style="list-style-type: none"> - ризики на рівні фінансової системи; - ризики на рівні банківської системи; - ризики на рівні господарського сектора 	Визначається ступенем впливу ризиків нестабільності функціонування банківської системи
За сегментом захоплення ринку банківських послуг	<ul style="list-style-type: none"> - ризики, що виникають при кредитному входженні; - ризики, що виникають при депозитному входженні на ринок; - ризики, що виникають при входженні на ринок шляхом надання комплексу послуг 	<p>Неспроможність вітчизняної економіки ефективно засвоювати такі обсяги ресурсів і виникнення кризи, надмірний контроль з боку іноземних позичальників, втрата конкурентних позицій вітчизняних банків.</p> <p>Процес залучення коштів через реалізацію депозитних програм у період згортання або переміщення бізнесу іноземного банку може призвести до соціального ризику – втрати довіри населення до банківської системи, посилення політичних впливів, погіршення рівня фінансової безпеки</p>
За способом проникнення іноземного капіталу у банківську систему країни перебування	<ul style="list-style-type: none"> - ризики, що виникають при злитті банків; - ризики, що виникають при приєднанні банків; - ризики, що виникають при купівлі банками вітчизняних структур 	Визначається захопленням нових ринків, монополізацією банківських сегментів, отриманням високих прибутків, цілеспрямованістю на послаблення та знищення банківської системи країни перебування
За інтенсивністю проникнення іноземного капіталу у банківську систему	<ul style="list-style-type: none"> - ризики, що виникають на стадії входження та інтенсивного проникнення; - ризики, що виникають на стадії отримання контролю; - ризики, що виникають на стадії наповнення і виходу на нові ринки 	Ризики, які пов'язані з процесом входження, інтенсивного проникнення, отримання контролю, наповнення і виходу на нові ринки іноземного капіталу

Критеріальна ознака ризику	Види ризиків	Характеристика
За сферою виникнення	<ul style="list-style-type: none"> - ринкові; - фінансові; - структурні; - функціональні; - конкурентні; - політичні; - концентрації; - довіри; - втрати суверенітету 	Обумовлені середовищем, в якому здійснюють вплив ризикоутворюючі чинники; можливістю прояву наслідків ризиків на рівні втрати конкурентних позицій вітчизняними банками частки ринку; фінансовими втратами, порушенням ліквідності та організаційної структури; негативними функціональними змінами у роботі банківської системи; концентрацією капіталу у банківському секторі на користь надпотужних банківських груп; втратою довіри вкладників; порушенням виконання соціальних функцій банківською системою; негативними політичними впливами

За специфікою своєї діяльності філії як структурні підрозділи іноземних банків не здійснюють формування капіталу. Таким чином, дохід, отриманий від їх діяльності на території України, після сплати податку буде повністю переведений до іноземного банку. Водночас прибутки українських банків, зокрема з іноземним капіталом, в основному залишаються в Україні та направляються на капіталізацію банків.

Досвід багатьох держав з перехідною економікою, в яких акцент був поставлений на зовнішніх інвестиціях, показав, що банківські системи цих країн майже повністю складаються з великих міжнародних банків. За таких умов банки з іноземним капіталом починають здійснювати вирішальний вплив на характер та пріоритети економічного розвитку цих держав, контролювати найбільш ефективні сфери діяльності. При цьому такі банки мають специфічні стратегічні пріоритети, які часто не співпадають з національними інтересами. Більше того, рішення про умови надання кредитів можуть прийматися з урахуванням міжнародних клієнтів чи акціонерів материнського банку, що може означати відмову у фінансуванні конкурентних виробництв. Така схема розвитку банківської системи призведе до порушення цілісності економічних інтересів держави, суттєво загальмує розвиток національного виробництва, перш за все малого та середнього бізнесу. Наслідок – зростання безробіття та інших соціальних проблем, з якими протягом останніх років зіштовхуються

країни Східної Європи, зокрема Польща. Для збереження економічного суверенітету країни доцільно було б запровадити систему державного регулювання присутності іноземного капіталу в сукупному капіталі банківської системи. У світовій практиці виділяють декілька принципів доступу іноземного капіталу до національної банківської системи.

Принцип національного режиму. Цей принцип полягає у відсутності будь-якої дискримінації в порівнянні з національними інституціями [43]. Фактично це означає, що при ліцензуванні банківської діяльності враховується її національна приналежність, а у процесі діяльності банківської установи застосовуються норми банківського регулювання і нагляду як до установ-резидентів. На практиці принцип національного режиму використовується зазвичай на підставі міждержавних угод (ОЄСР, ВТО, ЄС).

В ОЄСР, наприклад, цей принцип діє лише у частині регулювання і нагляду за діяльністю банківських установ, які контролюються нерезидентами з країн – членів ОЄСР [43]. У рамках ЄС принцип національного режиму реалізується через прийняття єдиних стандартів банківського регулювання і нагляду, включаючи впровадження принципу єдиної банківської ліцензії та визначення переліку видів банківських операцій, які взаємно визнаються на території країн – членів ЄС [43].

Принцип взаємності. Зазначений підхід передбачає, що країна, яка дозволяє створення на своїй території іноземного банку, діяльність якого контролюється нерезидентом за правилами, які дозволені у країні походження нерезидента. Принцип взаємності існує у законодавстві Канади, Іспанії, Японії, Швейцарії. Федеральне законодавство США де-юре визначає національний режим як на допуск, так і на регулювання, де-факто – закони окремих штатів щодо прийняття рішень про ліцензування банків, які контролюються нерезидентом.

Принцип консолідованого нагляду за діяльністю банків, які функціонують в транснаціональному масштабі, їх структурних підрозділів, що передбачає спільну участь у наглядових заходах як країни, де створюється іноземний банк,

так і країни походження [44]. Представництва іноземних банків дотримуються цього принципу, тому що не здійснюють банківських операцій. Наглядові заходи реалізуються за трьома напрямками: платоспроможність, ліквідність та конверсійні операції. Розподіл функцій нагляду за платоспроможністю залежить від типу установи, яка створюється з участю нерезидента. Моніторинг за спроможністю іноземного дочірнього банку відповідати за своїми зобов'язаннями покладається на обидві сторони, тому що платоспроможність материнського банку може бути адекватно оцінена з урахуванням фінансового стану всіх підконтрольних філіалів. Моніторинг стану ліквідності іноземного філіалу підпадає під компетенцію країни перебування. Аналіз конверсійних операцій і відкритих валютних операцій здійснюється на спільній основі. В межах зазначеної моделі компетентні наглядові органи держав інформують один одного про фінансовий стан або виявлені правопорушення.

Рівень присутності нерезидентів у банківській системі визначається режимом їх доступу, який має широку градацію від режиму, що адекватний місцевим банківським установам, і корелює не тільки з економічними потребами в іноземному капіталі, але і з чинниками політичного характеру. Досвід свідчить, що різні обмеження щодо іноземних інвестицій широко використовуються у країнах з ринками, які розвиваються, а також у розвинених країнах (табл. 3.4). В українському законодавстві не передбачено квотування присутності іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі. Нині немає квоти на участь іноземців у капіталі російських банків, хоча до 1996 р. вона дорівнювала 12 %. У законі про банківську діяльність є “спляче” посилення, що розмір участі іноземного капіталу в банківській системі Російської Федерації встановлюється федеральним законом за пропозицією уряду, яка погоджена з Банком Росії. Зазначена квота розраховується як відношення сумарного капіталу, що належить нерезидентам у статутних капіталах кредитних організацій з іноземними інвестиціями, та капіталу філій іноземних банків до сукупного статутного капіталу кредитних організацій на території країни [28, с. 13].

Таблиця 3.4

Обмеження, що застосовуються до функціонування іноземного капіталу у
різних країнах

Країна	Характеристика обмежень
Бразилія	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення розміру і ваги участі в статутному капіталі банків та приватизації державних установ; - доступ іноземних компаній до фінансової національної системи може бути закритий центральним банком у випадках порушення стійкості платіжного балансу; - купівля нерезидентами державних фінансових інститутів дозволена у таких випадках: якщо для придбання використовуються тільки іноземні кошти; якщо є спеціальний дозвіл Міністерства планування і бюджету
Канада	<ul style="list-style-type: none"> - встановлено ліміт сумарного розміру активів дочірніх банків, який контролюється нерезидентом не із США, – 12 % від сукупних активів банківської системи; - для відкриття неамериканським дочірнім банком більше одного філіалу необхідний дозвіл відповідних органів
Мексика	<ul style="list-style-type: none"> - на період не більше трьох років, починаючи з 2000 р, встановлюється максимальна питома вага участі в капіталі банку країни – 25 %; - при перевищенні питомої ваги участі в банківському капіталі нерезидентів із країн – членів ОЕСР можуть бути проведені консультації з метою аналізу впливу цих банків на економіку країни з можливою часовою фіксацією ліміту цієї участі; - дочірні фінансові установи, які контролюються нерезидентами, не можуть створювати філіали, агентства і дочірні структури за межами країни
Норвегія	<ul style="list-style-type: none"> - дочірні банки нерезидентів створюються на умовах взаємності; - до 1995 р. створення філіалів іноземних банків було заборонене
Ісландія	<ul style="list-style-type: none"> - розмір прямих інвестицій в банки країни обмежений лімітом 25 % від сукупного статутного капіталу усіх банків
Туреччина	<ul style="list-style-type: none"> - дозволений порядок створення філіалу або дочірнього банку нерезидентами; - кількість відкритих філіалів іноземних банків не може перевищувати п'яти (2 – в Стамбулі та по одному в інших містах); - для першого філіалу встановлено вимогу мінімального розміру додаткового капіталу у розмірі 10 млн. дол. США; - діє принцип взаємності
Великобританія	<ul style="list-style-type: none"> - поширюється принцип взаємності
Франція	<ul style="list-style-type: none"> - “національний режим” щодо банків, які не є членами ЄС, запроваджується на умовах взаємності; - у процесі приватизації інвесторами не із ЄС не може бути реалізовано більше 20 % статутного капіталу установи
США	<ul style="list-style-type: none"> - федеральна резервна система може відмовити комерційному або інвестиційному банку, який контролюється нерезидентом, у виконанні ним функцій дилера державних цінних паперів, якщо на американські банки у зазначеній сфері не розповсюджується національний режим; - обмеження на рівні окремих штатів

Іноземні інвестиції в банківській системі безперечно важливі з точки зору надходжень додаткових фінансових ресурсів, нових банківських технологій, підтримки конкуренції між банками тощо. Однак це виправдано, якщо сформувалася національна банківська система, яка має власну ресурсну базу.

Відомо, що рівень монетизації в Україні (близько 30 % від ВВП) значно нижчий, ніж в країнах з розвинутою економікою, де цей показник наближається до ВВП або навіть перевищує його. Суттєво меншим є і розмір ВВП.

В умовах, коли ці показники не співставні, прихід в Україну іноземних філій, діяльність яких буде регулюватися розміром капіталу материнського банку, поставить іноземні банківські установи в більш вигідне становище. У цій ситуації українські банки не можуть скласти їм адекватну конкуренцію.

Для порівняння можна сказати, що активи та капітал всієї банківської системи України менші від середнього європейського банку. За цих умов не може виконуватися принцип рівних конкурентних можливостей, який підтримується багатьма міжнародними організаціями.

Отже, можна зробити висновок про те, що між фінансовою безпекою та ефективністю присутності іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі існує тісний взаємозв'язок, який проявляється через визначення цілей прибуткової та стабільної банківської діяльності; забезпечення захисту інтересів вкладників; створення системи захисту від загроз, які постають перед банківською системою.

Для розширення сфери впливу іноземного банківського капіталу необхідно уникати його надмірної концентрації та монополізації на одному із сегментів ринку банківських послуг; забезпечувати належний рівень прозорості джерел зовнішнього інвестування; стимулювати не тільки приплив іноземних коштів у вітчизняну банківську систему, а й запозичувати передовий досвід, передусім новітній менеджмент і технології ведення банківського бізнесу, нових послуг і продуктів, програмного забезпечення, що заохочувало б вітчизняні банки до підвищення рівня обслуговування власної клієнттури.

3.3. Механізм запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, в системі фінансової безпеки банків

Однією з найактуальніших світових фінансових проблем останнім часом є зростання кількості випадків участі банків у процесі відмивання брудних грошей. Це завдає величезних збитків кредитним установам, підриває довіру порядних вкладників, крім того, обіг таких коштів шкодить економіці держави.

Світ дійшов висновку, що боротьба з відмиванням брудних грошей у банківській системі економіки – справа виняткової ваги. В Україні на сьогодні склалися об'єктивні умови для активного відмивання грошових коштів. Поширенню цього явища значною мірою сприяє закритість кредитно-фінансових установ, існування банківської таємниці, невизначеність законодавчої бази щодо реєстрації та джерел походження первинного капіталу. Банківська справа продовжує залишатися основною ланкою у сфері відмивання коштів підприємницьких структур [22, с. 3].

Донедавна в Україні не існувало законодавчої бази та системи контролю за нелегально отриманими коштами. Потрапивши до чорного списку Групи з розробки заходів щодо боротьби з відмиванням брудних грошей (FATF), Україна почала вживати реальні заходи щодо вирішення цієї проблеми: прийнято законодавчі акти, впроваджено систему фінансового моніторингу на рівні банківських установ другого рівня тощо.

Організовуючи роботу і розробляючи внутрішньобанківську систему запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, банківські установи повинні не тільки зупиняти неправомірні операції клієнтів та притягати їх до відповідальності, а й відстежувати весь ланцюжок легалізації незаконно добутих коштів, викривати злочинців, конфісковувати їхні активи. Тобто основний тягар системи фінансового моніторингу припадає на банківську систему.

Феномен відмивання грошей базується на специфічних аспектах розвитку організованої злочинності. Їх можна позначити як інтенсивні та екстенсивні.

Інтенсивні аспекти пояснюються якісними змінами процесу відмивання грошей. Це передусім пов'язано з бурхливим розвитком всієї економіки та сектора фінансових послуг, що відбувався в другій половині XX ст., зумовлено появою і розвитком нових технологій, лібералізацією ринку та загальною тенденцією глобалізації економічного процесу. Але ті ж інструменти та ринки, що сприяють міжнародним фінансам і роблять країни взаємозалежними, також являють собою потенційну загрозу міжнародній фінансовій системі.

Крім того, така світова фінансова інтеграція вплинула на перерозподіл фінансових агрегатів, тобто у світі дедалі зменшується обіг готівкових грошових коштів і паралельно розвивається обіг безготівкових грошових коштів. Отже, злочинці, які отримують величезні прибутки готівкою, аби позбутися підозр щодо їх джерел, змушені інтегрувати свої фонди в легальну фінансову систему. Момент збування готівкової маси є невід'ємною частиною процесу відмивання грошей.

Екстенсивні аспекти відмивання грошей пов'язані із безпрецедентним розвитком організованої злочинності. Цей розвиток безпосередньо пов'язаний із розвитком суспільства, про який вже йшлося. Серед конкретних причин цього розвитку можна виділити такі:

- соціальні зміни полягають насамперед у збільшенні потоків міграції, пов'язаної з лібералізацією пересування людей у світі. У свою чергу, міграція є наслідком дедалі помітнішого розриву між рівнем добробуту у країнах із розвинутою економікою та країнах так званого третього світу;
- технологічний розвиток, тобто поява нових технологій, які дозволили злочинцям більш ефективно та організовано здійснювати свою діяльність. Адже прискорення перевезень, розвиток авіатранспорту розширює можливості для втечі від правосуддя. Розвиток телекомунікацій сприяє організації та координації злочинної діяльності з будь-якої точки планети. Слід згадати також про нові можливості приховування злочинних доходів,

нові технології, які дали злочинцям нові високотехнологічні засоби для здійснення злочинів;

- збільшення кількості об'єктів, які є предметом злочинів. Розвиток економіки пов'язаний із розширенням асортименту товарів та послуг, які споживаються. Такі привабливі товари, як різноманітна побутова техніка, комп'ютерні товари, одяг популярних торгових марок, прибуткові товари мистецтва та шоу-бізнесу не можуть не привертати уваги злочинців [21, с. 77-79].

Система запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, базується на двох категоріях: відмивання грошей та фінансування тероризму.

Відмивання грошей – це обробка доходів, отриманих злочинним шляхом, з метою укриття їх незаконного походження і використання у легальній економіці.

Фінансування тероризму – використання коштів із законних або незаконних джерел з метою фінансування майбутньої терористичної діяльності.

Основними первинними злочинами, які призводять до відмивання грошей, є: великі злочини (усі злочини); торгівля наркотиками; незаконна торгівля зброєю; корупція; ухилення від сплати податків; крадіжки і шахрайство; підробка документів; контрабанда; махінації з цінними паперами; злочини, пов'язані з інтелектуальною власністю.

Існують наступні злочини між відмиванням грошей і фінансуванням тероризму:

- *за джерелами походження коштів: відмивання грошей* – будь-які первісні злочини, злочинна діяльність; фінансування тероризму; *фінансування тероризму*: законні джерела – заробітна плата, продаж публікацій, держави-спонсори; збір коштів; незаконні джерела – торгівля наркотиками, смарагдами із зони конфлікту, використання внесків на благодійність не за призначенням, інші види злочинної діяльності;

– за використанням коштів: відмивання грошей – витрати на заможне життя, фінансування іншої злочинної діяльності; фінансування тероризму – фінансова підтримка планування терористичних актів, фінансування терористичних угруповань.

Подібності між відмиванням грошей і фінансуванням тероризму: методи, що використовуються; загальна мета [21, с. 23].

Основні характеристики відмивання грошей та фінансування тероризму наведені у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Основні характеристики відмивання грошей та фінансування тероризму

[21, с. 24]

Структурні складові відмивання грошей та фінансування тероризму	Характеристика відмивання грошей та фінансування тероризму
Елементи відмивання грошей та фінансування тероризму	Інтеграція; розмежування; розміщення
Система введення коштів у фінансову систему	<ul style="list-style-type: none"> - переведення в інші валюти чи номінали; - депонування готівкових коштів на рахунок; - подрібнення вкладів; - переведення в чеки, золото, цінні папери на пред'явника; - змішування із законними коштами
Маскування слідів	<ul style="list-style-type: none"> - розподіл коштів з наступним поєднанням; - операції між фінансовими установами; - альтернативні грошові перекази; - позики, депозити, цінні папери; - компанії – «оболонки»
Інвестиції у легальну економіку	<ul style="list-style-type: none"> - цінні папери; нерухомість; - дорогоцінні метали і каміння; - антикваріат; предмети розкоші

Потреба в державній системі контролю за легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, нині очевидна. Світовий досвід пропонує застосовувати три основні системи організації фінансового контролю.

Перша система контролю передбачає заборону великих за обсягом угод з готівкою без участі професійного посередника. Вона реалізована в межах Європейського Союзу. Наприклад, італійське законодавство не вимагає, щоб

підприємці або фінансисти вели облік значних угод про оборот готівки та повідомляли про них. Навпаки існує заборона на здійснення таких угод без законного фінансового посередника, який веде відповідний облік.

Друга система контролю передбачає обов'язкове повідомлення уповноваженого органу про всі угоди, сума яких перевищує певний обсяг. Така система діє в США та Австралії. Система, безумовно, примітивна, але це гарантує отримання уповноваженим органом необхідної інформації. Крім того, простота критерію вибору операцій, що підлягають контролю, робить правила гри зрозумілими для всіх учасників і виключає момент підозри з боку суб'єкта фінансового моніторингу.

Третя система контролю передбачає інформування про сумнівні угоди. Проблема реалізації цієї системи полягає у визначенні сумнівності. Якщо вона базується на жорсткій фіксації протиправних дій, то на суб'єкта фінансового моніторингу автоматично покладається виявлення причин здійснення таких дій [22, с.11-12].

В Україні реалізується модель фінансового контролю змішаного типу. Національний банк проводить роботу з обмеження готівкового обігу без участі банківських установ. Ця модель здійснюється через створення та використання системи фінансового моніторингу, яка регулюється Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [47], Положенням про здійснення банками фінансового моніторингу [48] та іншими законодавчими актами.

Слід зазначити, що FATF також тісно співпрацює з низкою міжнародних та регіональних організацій, які впроваджують заходи з метою запобігання відмиванню доходів. Як спостерігачі у роботі FATF беруть участь такі організації та органи: Група країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону з відмивання грошей (APG); Азійський банк розвитку; Група країн Карибського басейну з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (CFATF); Секретаріат Співдружності; Рада Європи; Європейський банк реконструкції та розвитку (EBRD); Міжнародний валютний фонд (IMF); Банк

розвитку країн Південної та Північної Америки (IDB); Комісія з контролю за обігом наркотиків Організації країн Північної та Південної Америки (OAS/CICAD); Інтерпол; Міжнародна організація комісії з цінних паперів (IOSCO); Група представників офшорних країн у сфері банківського нагляду (OGBS); Комітет ООН з контролю за обігом наркотичних речовин та запобігання злочинності (UNODCCP); Світовий банк; Всесвітня митна організація (WCO).

FATF (The Financial Action Task Force on Money Laundering) - міжурядовий орган 34-ох країн та 2-ох регіональних організацій, метою якого є розробка та покращення політик як на національному, так і на міжнародному рівнях з метою протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. З моменту свого створення FATF очолила роботу з імплементації заходів, спрямованих на протидію використанню фінансової системи з метою відмивання грошей та фінансування тероризму. FATF розробляє та підтримує актуалізацію спеціальних міжнародних стандартів у сфері боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму.

Рекомендації FATF представляють вичерпну та послідовну систему заходів, які повинні бути імplementовані країнами з метою боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, а також фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення.

Оригінальні Сорок Рекомендацій FATF були розроблені в 1990 р. як ініціатива по боротьбі з незаконним використанням фінансових систем особами, які відмивають кошти від продажу наркотиків. У 1996 р. Рекомендації були вперше переглянуті для відображення розвитку тенденцій і схем відмивання грошей, та для розширення їх сфери за межі відмивання грошей від продажу наркотиків. У жовтні 2001 р. FATF розширила свій мандат для розгляду питань щодо фінансування терористичних актів та терористичних організацій, і зробила важливий крок щодо створення восьми (пізніше розширених до дев'яти) Спеціальних Рекомендацій по запобіганню фінансуванню тероризму [49].

Рекомендації FATF були переглянуті вдруге в 2003 р. і разом зі Спеціальним Рекомендаціям були схвалені більш ніж 180 країнами. Ці Рекомендації є загальновизнаними міжнародними стандартами протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму.

Відповідно до висновків Третього раунду взаємної оцінки своїх членів FATF у лютому 2012 р. переглянула і оновила Рекомендації в тісній співпраці з регіональними групами за типом FATF та організаціями-спостерігачами, в тому числі Міжнародним валютним фондом, Світовим банком і Організацією Об'єднаних Націй. Перегляд усуває нові загрози, роз'яснює та посилює багато існуючих зобов'язань при збереженні необхідної стабільності та суворості Рекомендацій [50].

Всі редакції Сорока рекомендацій FATF охоплюють такі основні блоки питань: кримінально-правове переслідування осіб, пов'язаних з відмиванням доходів, включаючи забезпечувальні заходи та конфіскацію злочинних доходів; заходи, що вживаються фінансовими організаціями з метою запобігання відмиванню доходів; інституційні заходи, включаючи створення ПФР, а також правове та матеріальне забезпечення діяльності правоохоронних та наглядових органів; міжнародне співробітництво у сфері протидії відмиванню коштів, у тому числі у частині обміну інформацією між компетентними органами. Порівняння двох останніх редакцій Рекомендацій FATF представлено в табл.3.6.

Сам механізм контролю за відмиванням грошей та фінансування тероризму безпосередньо пов'язаний з системою оцінки ризику. Загальні вимоги до процесу оцінки ризику відмивання грошей та фінансування тероризму відображено в рекомендаціях Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму.

Стандарти FATF 2012 р. посилюють вимоги для ситуацій, які становлять високий ризик, а також рекомендують країнам застосовувати більш направлений підхід в сферах, де ризик є високим або де імплементація може бути посилена.

Таблиця 3.6

Порівняльна характеристика Рекомендацій FATF в редакції 2003 р. та
2012 р.

Порівняльна ознака	Рекомендації FATF 2003 р.	Рекомендації FATF 2012 р.
Назва	40 Рекомендацій FATF	Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення (Рекомендації FATF)
Кількість рекомендацій/ блоків	40 / 4	40 / 7
Структура рекомендацій	<ul style="list-style-type: none"> – правові системи; – заходи, що мають вживатися фінансовими установами та підприємствами у нефінансових сферах діяльності для запобігання відмиванню грошей і фінансуванню тероризму – інституційні та інші заходи, необхідні для систем боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму; – міжнародне співробітництво 	<ul style="list-style-type: none"> – політика та координація в сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму; – відмивання коштів та конфіскація; – фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового ураження; – запобіжні заходи; – прозорість та бенефіціарна власність юридичних осіб та організацій; – повноваження та відповідальність компетентних органів влади та інші інституційні заходи; – міжнародне співробітництво
Зобов'язання із вжиття превентивних заходів фінансовими та нефінансовими установами та професіями	+	+
Необхідність створення ПФР	+	+
Оцінка ризиків та застосування підходу, ґрунтованого на оцінці ризиків	-	+
Протидія фінансуванню тероризму	\pm ¹	+
Протидія поширенню зброї масового знищення	-	+

1 – в Рекомендації включено протидію фінансуванню тероризму в якості мети попереджувальних заходів та механізмів міжнародного співробітництва

Підхід, що ґрунтується на оцінці ризиків, дозволяє країнам в рамках вимог FATF прийняти більш гнучкий комплекс заходів для того, щоб більш ефективно зосередити свої ресурси і застосовувати попереджувальні заходи, які відповідають характеру ризиків для зосередження своїх зусиль в найбільш ефективний спосіб.

Розповсюдження зброї масового знищення є серйозним питанням безпеки, тому в 2008 р. мандат FATF було розширено з метою включення питань боротьби з фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Для боротьби з цією загрозою у 2012 р. FATF прийняла нову Рекомендацію (Рекомендація 7) спрямовану на забезпечення послідовної та ефективної імплементації цільових фінансових санкцій, у разі якщо вони накладаються Радою Безпеки ООН.

Таким чином, найважливішими нововведеннями в редакції 2012 р. Сорока рекомендацій FATF є наступні: оцінка ризиків та застосування підходу, ґрунтованого на управлінні ризиками; інтеграція в Рекомендації заходів, спрямованих на протидію фінансуванню тероризму, встановлення цільових фінансових санкцій за розповсюдження зброї масового знищення.

Базельський комітет з банківського нагляду розробляє загальні норми та принципи банківського нагляду, а також рекомендації із впровадження передового досвіду у даній сфері. Комітет не має офіційних наднаціональних повноважень у сфері регулювання наглядової діяльності, і його висновки та рішення не мають обов'язкової юридичної сили. Питаннями протидії відмиванню доходів та фінансування тероризму займається Група з регулювання міжнародної банківської діяльності, до складу якої входять члени Базельського комітету та Офшорної групи банківських наглядових (ОГБС) [51].

Три документи з числа наглядових норм та указівок Базельського комітету стосуються питань відмивання грошей: Декларація про запобігання злочинного використання банківської системи з метою відмивання грошових коштів (1988 р.); Основні принципи ефективного банківського нагляду (1997 р.); Належна перевірка клієнтів банками (2001 р.) [51].

Декларація про запобігання злочинного використання банківської системи з метою відмивання коштів, прийнята Базельським комітетом у грудні 1988 р., вперше встановила міжнародні стандарти протидії відмиванню коштів для фінансової системи. В даному документі розкривається зміст наступних трьох базових положень, із яких слід виходити банкам з метою протидії відмиванню коштів: ідентифікація клієнтів; відповідність законодавству; співробітництво з правоохоронними органами.

Основні принципи ефективного банківського нагляду, опубліковані Комітетом у вересні 1997 р., представляють собою комплексний план організації банківського нагляду та охоплюють широке коло питань, включаючи протидію відмиванню коштів.

Із 25 основних принципів принцип №15 відноситься до протидії відмиванню коштів та передбачає обов'язок органів банківського нагляду встановлювати, чи має банк адекватні регламенти, положення та інструкції (включаючи суворі правила «Знай свого клієнта»), які сприяють дотриманню високих етичних та професійних норм у фінансовому секторі та запобіганню навмисного або ненавмисного використання банку кримінальними елементами.

Правила «Знай свого клієнта» («ЗСК»), іменовані також «Належною перевіркою клієнта» («НПК»), являються найважливішою частиною основи ефективної системи протидії відмивання грошей та фінансування тероризму кожної країни.

Вольфсберзька група була заснована у 2000 р. 11-ма найбільшими банками світу. Метою групи є розробка принципів протидії відмиванню грошей у приватному банківському секторі. Принципи, які розробляє Вольфсберзька група, формально не мають юридичної сили та є публічним зобов'язанням банків-учасників дотримуватись певних етичних правилах. Враховуючи реальний вплив членів Групи, контролюючих значну частину світового грошового обігу, прийняття ними таких принципів служить дійовим стимулом для їх виконання іншими приватними банками [51].

Враховуючи швидкі темпи та специфіку розвитку фінансово-кредитних відносин в Україні, можна спрогнозувати, що розробка механізмів запобігання прояву тіньових операцій саме у цій сфері посідатиме чільне місце при розв’язанні проблем детінізації національної економіки.

Незважаючи на значну увагу до даної проблеми, якість оцінок поки що лишається незадовільною. Це пояснюється тим, що різні методи оцінки тіньової економіки дають різні результати. Серед методів розрахунку оцінки нелегальної економіки існують такі:

- монетарний метод, який базується на гіпотезі про використання тіньовим сектором тільки готівки. Аналіз динаміки готівкової грошової маси дає досить повну інформацію про розмір сектора тіньової економіки;
- метод балансів доходів та видатків, при якому декларовані доходи порівнюють із реальним обсягом споживання товарів і послуг;
- аналіз зайнятості. Кількість незареєстрованих безробітних опосередковано свідчить про розмір тіньового сектора економіки;
- метод технологічних коефіцієнтів. Співставлення спожитої електроенергії та задекларованого обсягу виробленої продукції;
- метод опитування господарюючих суб’єктів та керівників підприємств;
- соціальний метод. Аналіз особливих норм, за якими здійснюються нелегальні угоди.

Оскільки методи принципово відрізняються один від одного, то результати оцінок також суттєво відрізняються. Оцінку сектора тіньової економіки з боку Національного банку України доцільно здійснювати через застосування монетарного методу. Таким методом є так званий експрес-метод, що ґрунтується на певній закономірності: рівень тінізації економіки обернено пропорційний рівню оподаткування юридичних і фізичних осіб:

$$k = \frac{g}{r}, \quad (3.4)$$

де k – співвідношення податкового навантаження і питомої ваги податків у дохідній частині бюджету;
 g – середньозважене податкове навантаження, яке формує дохідну частину бюджету;
 r – частка податків, які формують дохідну частину бюджету.

Якщо в початкову формулу підставити значення грошових агрегатів, отримаємо кінцеву формулу для розрахунку, яка має такий вигляд:

$$K = \sqrt{\frac{g_1 \cdot r_1 \cdot d_1}{g_0 \cdot r_0 \cdot d_0}} \quad (3.5)$$

де K – рівень тіньової економіки;
 d – співвідношення готівки ($M0$) та обсягу грошової маси ($M3$)
 [201, с. 83]

$$d = \frac{M0}{M3}, \quad (3.6)$$

де $M0$ – обсяг готівки;
 $M3$ – обсяг грошової маси.

З точки зору універсальності найбільш привабливою для відмивання грошей є банківська система, що зумовлюється наявністю стійких зв'язків з іноземними установами, швидким банківським обслуговуванням, можливістю оперувати значними сумами тощо. Тому швидкість виявлення схем відмивання грошей та фінансування тероризму залежить від активної участі саме банків у процесі протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Основні питання здійснення фінансового моніторингу в банківській системі України визначаються сукупністю нормативно-правових документів, які можна виділити у три групи (див. табл. 3.6): міжнародні документи у сфері запобігання та протидії легалізації кримінальних доходів та фінансуванню тероризму; національні законодавчі та нормативно-правові акти; внутрішні нормативні документи банків.

Таблиця 3.6

Нормативно-правове забезпечення фінансового моніторингу в
банківській системі України

Група	Назва
Нормативні документи міжнародних організацій та комітетів	Міжнародні конвенції: Конвенція ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин, Конвенція Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності та про фінансування тероризму, Міжнародна конвенція ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Конвенція ООН проти корупції та інші
	Резолюції Ради Безпеки ООН
	Документи Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF): Рекомендації FATF
	Документи Базельського комітету банківського нагляду
	Документи інших міжнародних та регіональних організацій
Національні нормативні документи	Закони України: «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», «Про банки і банківську діяльність»
	Нормативно-правові документи Національного банку України (далі – НБУ): Положення НБУ «Про здійснення банками фінансового моніторингу»; «Про порядок організації та проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму»; «Про застосування Національним банком України санкцій за порушення законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму»; листи та роз'яснення щодо окремих питань здійснення фінансового моніторингу в банках тощо
	Нормативно-правові документи Кабінету Міністрів України (далі - КМУ): Порядок формування переліку осіб, які пов'язані з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції, Перелік офшорних зон та інші
	Нормативно-правові документи Держфінмоніторингу
Внутрішньо-банківські нормативні документи	Правила внутрішнього фінансового моніторингу банку
	Програма ідентифікації та вивчення клієнтів банку
	Програми здійснення фінансового моніторингу за певними напрямками діяльності банку в процесі обслуговування клієнтів
	Програма оцінки та управління ризиками легалізації кримінальних доходів/фінансування тероризму
	Програма навчання та підвищення кваліфікації працівників банку
	Інші нормативні документи (наприклад, Положення про підрозділ фінансового моніторингу тощо)

Ураховуючи організаційну структуру національної системи фінансового моніторингу України слід уточнити наступні елементи системи протидії легалізації доходів та фінансування тероризму в банківській системі:

підзвітними особами є банки, платіжні організації та члени платіжних систем, що є банківськими установами; наглядовим органом є Національний банк України.

Ст. 6 ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», а також Положення НБУ «Про здійснення банками фінансового моніторингу» визначають завдання, обов'язки та права банків як суб'єктів первинного фінансового моніторингу [47, 48].

Банк встановлює правила, розробляє програми проведення фінансового моніторингу та призначає працівника, відповідального за його проведення.

Банк зобов'язаний: стати на облік в ДСФМУ як суб'єкт первинного фінансового моніторингу; виявляти та реєструвати фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, стосовно яких є достатні підстави підозрювати, що вони пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму; здійснювати ідентифікацію, вивчення та класифікацію клієнтів з урахуванням установлених банком критеріїв ризиків; надавати ДСФМУ інформацію відповідно до вимог законодавства України з питань запобігання легалізації кримінальних доходів/фінансуванню тероризму; забезпечувати управління ризиками легалізації кримінальних доходів/фінансування тероризму; зупиняти фінансові операції у разі, якщо такі операції містять ознаки легалізації, чи якщо учасником або вигодоодержувачем за фінансовою операцією є особа, яку включено до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції; забезпечувати зупинення та/або відстеження (моніторингу) фінансових операцій клієнтів за рішенням (дорученням) ДСФМУ; погоджувати призначення та звільнення відповідального працівника банку.

Банк з метою виконання покладених на нього завдань має право звертатися із запитом до органів виконавчої влади, правоохоронних органів, Національного банку України, юридичних осіб, які в установленому законодавством порядку інформують про результати розгляду такого запиту.

Ст. 14 ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» визначає завдання, обов'язки та права НБУ як суб'єкта державного фінансового моніторингу [47].

НБУ як суб'єкт державного фінансового моніторингу зобов'язані: здійснювати регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму за діяльністю банків, платіжних організацій та членів платіжних систем, що є банківськими установами; забезпечувати надання методологічної, методичної та іншої допомоги банкам у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; проводити перевірку організації професійної підготовки працівників та керівників підрозділів, відповідальних за проведення фінансового моніторингу; надавати ДСФМУ інформацію про дотримання банківськими установами, вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, у тому числі про виявлені порушення та заходи, вжиті для їх усунення; забезпечувати зберігання інформації, що надійшла від суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу і правоохоронних органів.

НБУ має право одержувати від банківських установ інформацію, необхідну для виконання ним функцій з регулювання і нагляду за ними.

НБУ та інші державні органи забезпечують відповідно до законодавства доступ ДСФМ до своїх інформаційних ресурсів для створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

НБУ визначає і розробляє процедуру застосування відповідних запобіжних заходів щодо країн, які не виконують або неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним

шляхом, або фінансуванням тероризму: посилена увага під час погодження створення в таких країнах філій, представництв чи дочірніх підприємств банків; попередження суб'єктів первинного фінансового моніторингу не фінансового сектору про те, що операції з фізичними або юридичними особами у відповідній країні можуть мати ризик відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; обмеження ділових відносин або фінансових операцій з відповідною країною або особами в такій країні.

НБУ здійснює нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму за діяльністю банків, платіжних організацій та членів платіжних систем, що є банківськими установами, шляхом проведення планових та позапланових перевірок, у тому числі виїзних [52].

Перевірка банку, платіжної організації та члена платіжної системи, що є банківською установою, відокремленого підрозділу банку, філії іноземного банку (далі - банк) щодо дотримання вимог законодавства з питань фінансового моніторингу (далі - перевірка) проводиться з метою визначення достатності та відповідності заходів, що здійснюються банком, вимогам законодавства з питань фінансового моніторингу, а також рівня ризику використання послуг банку для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму.

Службовці Національного банку здійснюють безвиїзний нагляд з питань фінансового моніторингу шляхом проведення аналізу дотримання банком вимог законодавства з питань фінансового моніторингу на підставі: даних матеріалів перевірок банку; даних статистичної звітності банку подається до Національного банку України; інформації та копій документів, отриманих від банку; інформації та документів, отриманих від підрозділів Національного банку, суб'єктів державного фінансового моніторингу, інших органів державної влади.

Інформацію, документи (копії документів) і пояснення, необхідні для проведення безвиїзного нагляду з питань фінансового моніторингу, банк надає

на відповідний запит Національного банку у термін та порядку, що встановлюються у відповідному запиті.

Виїзна планова перевірка - перевірка, яка проводиться відповідно до затвердженого Національним банком річного плану перевірок з питань фінансового моніторингу. Планова перевірка банку (крім відокремлених підрозділів банків) проводиться не рідше одного разу на два роки.

Національний банк за наявності обґрунтованих підстав може прийняти рішення про проведення позапланової перевірки банку. Такими підставами є: результати безвиїзного нагляду з питань фінансового моніторингу; інформація інших підрозділів Національного банку, державних органів, органів нагляду іноземних держав про ознаки порушення вимог законодавства з питань фінансового моніторингу; результати узагальнення матеріалів перевірок окремих банків, що несуть взаємопов'язаний або системний зміст.

У разі виявлення порушень банком законодавства у сфері протидії легалізації доходів та фінансуванню тероризму Національний банк адекватно вчиненим порушенням застосовує до банку санкції (далі - санкції), до яких належать: накладання штрафу на банк; обмеження, тимчасове припинення дії чи анулювання ліцензії або іншого спеціального дозволу на право провадження певних видів діяльності; тимчасове відсторонення посадової особи банку від посади [53].

Таким чином, спираючись на існуюче національне законодавство та нормативно-правові документи міжнародних організацій, якими визначені основні функції, завдання та повноваження суб'єктів фінансового моніторингу, можна запропонувати загальний механізм фінансового моніторингу в банківській системі України (див. рис. 3.5).

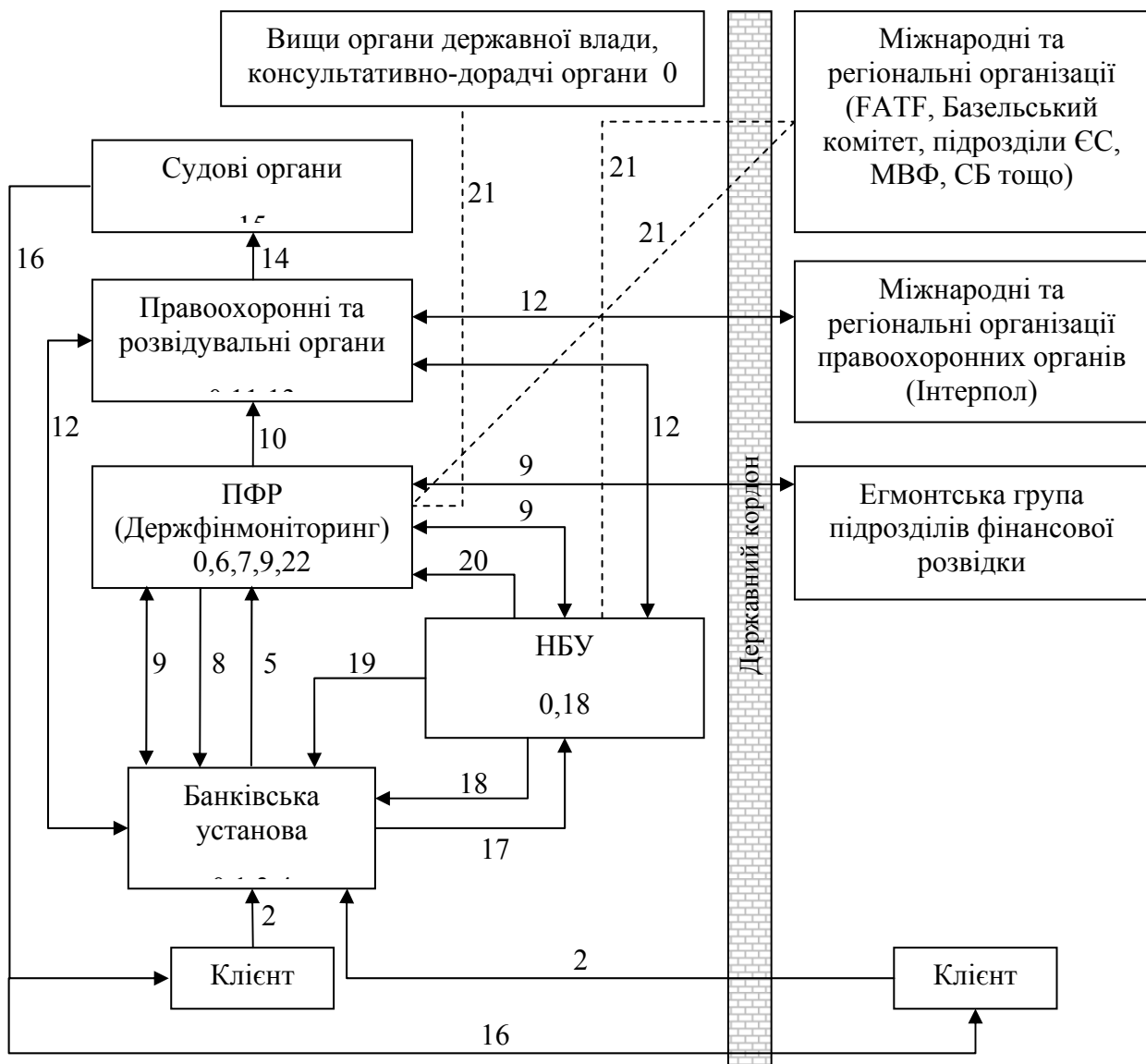

Рис. 3.5 Механізм фінансового моніторингу в банківській системі України

Позначення до рисунку:

0 – прийняття нормативно-правових документів в сфері протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму відповідними органами та установами;

1 – організація внутрішньої системи фінансового моніторингу банку;

2 – намір здійснити фінансову операцію;

3 – ідентифікація клієнта, перевірка фінансової операції на наявність ознак легалізації доходів чи фінансування тероризму,

3.1 – у разі відсутності ознак - проведення фінансової операції без реєстрації;

3.2 – у разі наявності ознак проведення операції з подальшою реєстрацією;

3.3 – зупинення фінансової операції, що здійснюється на користь або за дорученням клієнта, якщо її учасником або вигодоодержувачем за нею є особа, яку включено до переліку осіб, пов'язаних зі здійсненням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції; а також операції, або за якою є вмотивована підозра щодо належності операції до легалізації доходів чи фінансування тероризму;

4 – реєстрація фінансової операції, прийняття рішення про подання інформації про фінансову операцію, що підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу в Держфінмоніторинг;

5 – подання інформації про фінансову операцію до Держфінмоніторингу;

6 – формування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму;

7 – аналіз повідомлень від банківських установ щодо їх приналежності до процесу відмивання грошей та фінансування тероризму,

7.1 – у разі відсутності ознак по операції, що не була зупинена – аналіз завершується;

7.2 – у разі відсутності ознак по операції, що була зупинена - прийняття рішення про поновлення операції;

7.3 – у разі наявності ознак по операції, що не була зупинена – подальший аналіз;

7.4 – у разі наявності ознак по операції, що була зупинена - прийняття рішення про додаткове зупинення операції (до 5 днів) з подальшим аналізом;

8 – повідомлення банківської установи про прийняте рішення (у разі попереднього зупинення операції);

9 – аналітична робота, збір, обробка та аналіз додаткової інформації щодо фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;

9.1 – у разі відсутності ознак по операції, що не була зупинена – аналіз завершується;

9.2 – у разі, якщо за результатами перевірок фінансової операції, що була зупинена, ознаки легалізації не підтверджуються Держфінмоніторинг скасовує рішення щодо зупинення операції та повідомляє про це банківську установу та аналіз завершується;

9.3 – у разі, якщо за результатами перевірок операції, що не була зупинена, ознаки легалізації підтверджуються Держфінмоніторинг формує для правоохоронних органів узагальнені матеріали по підозрілим фінансовим операціям;

9.4 – у разі, якщо за результатами перевірок, що була зупинена, ознаки легалізації підтверджуються Держфінмоніторинг приймає рішення про додаткове зупинення операції (загальний строк не повинен перевищувати 14 днів) та формує для правоохоронних органів узагальнені матеріали по підозрілим фінансовим операціям;

10 – передача правоохоронним органам узагальнених матеріалів за повідомленнями про фінансові операції, що надійшли від банків та інших СПФМ;

11 – аналіз узагальнених матеріалів, що надійшли від Держфінмоніторингу; проведення попередніх розслідувань

12 – уточнення інформації про фінансові операції та їх учасників;

13 – порушення кримінальних справ (ст. 209, ст. 258 ККУ), встановлення винних осіб;

14 – передача справ до суду;

15 – здійснення правосуддя, винесення вироку;

16 – притягнення до відповідальності;

17 – подання банком до НБУ звітності щодо здійснення фінансового моніторингу;

18 – здійснення НБУ безвиїзного та виїзного нагляду за дотриманням банками законодавства в сфері протидії легалізації доходів, фінансуванню тероризму;

19 – внаслідок виявлених порушень в ході безвиїзного та виїзного нагляду застосування НБУ заходів впливу до банків;

20 – надання інформації Держфінмоніторингу про дотримання банками законодавства у сфері протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму;

21 – забезпечення налагодження співпраці, взаємодії та інформаційного обміну з державними органами, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями в сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

22 – формування звітності про функціонування національної системи фінансового моніторингу.

Внутрішньобанківську систему запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, можна поділити на декілька етапів відповідно до внутрішньобанківських документів та нормативно-правової бази Національного банку України (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Основні напрямки внутрішнього фінансового моніторингу

При встановленні відносин з банком вивчення клієнта починається з його ідентифікації, отримання всіх обов'язкових відомостей, що вимагаються законодавчими документами. Працівник банку зобов'язаний отримати від клієнта документи і відомості, достатні для з'ясування його особи, суті

діяльності, фінансового стану клієнта, мети і характеру майбутніх ділових відносин із банком, пов'язаних осіб, а також ідентифікувати фізичних осіб, які є власниками істотної участі в юридичній особі або мають прямий чи опосередкований вплив на неї та отримують економічну вигоду від її діяльності.

За результатами ідентифікації клієнта на етапі встановлення відносин з ним формується і ведеться анкета. Вона є внутрішнім документом банку і містить інформацію, отриману за результатами щоквартального аналізу операцій, а також висновки банку відносно репутації клієнта й оцінку ризику шляхом здійснення ним операцій, пов'язаних з легалізацією кримінальних доходів або фінансуванням тероризму.

Система щоквартального аналізу банком операцій клієнта доцільно здійснювати за двома напрямками – фінансовим станом клієнта і суттю діяльності клієнта. Аналіз повинен здійснюватися співробітниками підрозділу фінансового моніторингу за попередній квартал у такому порядку:

1. *Формування переліку клієнтів, а саме:*

- перелік клієнтів, за рахунками яких обіг коштів у кварталі, що аналізується, значно (у декілька разів) більший порівняно з попереднім кварталом;
- перелік клієнтів, які у попередньому кварталі здійснювали операції з готівкою у значних сумах, визначених банком;
- перелік клієнтів, з моменту реєстрації яких не минуло 3 місяців;
- перелік клієнтів, які почали користуватися послугами банку у звітному кварталі;
- перелік клієнтів, які віднесені до категорії з великим ризиком;
- перелік клієнтів, про яких надходили запити від контролюючих органів (арешт коштів, проведення вилучення документів тощо);
- інформація про клієнтів, операції яких стали об'єктом фінансового моніторингу та внесені до реєстру;

- інформація про запити від Спеціально уповноваженого органу про надання додаткової інформації про фінансові операції, які стали об'єктом фінансового моніторингу.

На підставі такої інформації працівники підрозділу фінансового моніторингу формують перелік клієнтів, які потребують більш детального вивчення.

2. Проведення додаткового аналізу, а саме:

- аналіз інформації про банківські послуги, якими користується клієнт;
- аналіз інформації про наявність рахунків, відкритих безпосередньо у банку та інших банках;
- аналіз інформації про запити, що надійшли від контролюючих органів;
- аналіз інформації про операції, які стали об'єктом фінансового моніторингу;
- аналіз інформації про запити від Спеціально уповноваженого органу щодо надання додаткової інформації про фінансові операції, які стали об'єктом фінансового моніторингу;
- аналіз інформації, отриманої із ЗМІ.

3. Встановлення причин, які призвели до:

- істотного збільшення обороту коштів за рахунком клієнта;
- здійснення операцій з готівкою у значних розмірах за рахунком клієнта;
- зарахування на рахунок клієнта платежів від фізичних осіб на суму, що не перевищує 150 000 грн. або гривневий еквівалент, у тому числі через касу банку, якщо діяльність особи не пов'язана з наданням послуг населенню, збором обов'язкових або добровільних платежів.

4. Встановлення відповідності операцій, що проводяться, суті діяльності та фінансовому стану.

Встановлення відповідності проводиться шляхом порівняння інформації, отриманої від клієнта (статутні, реєстраційні документи тощо) та реальних

фактів проведення операцій за рахунками. Додатково використовується інформація, отримана в ході щоденного аналізу операцій, які стали об'єктом фінансового моніторингу.

5. Проведення уточнення інформації про клієнта.

При невідповідності інформації, отриманої за результатами аналізу, виконавець підрозділу фінансового моніторингу проводить роботу щодо з'ясування джерел походження додаткових коштів та (або) зміни напрямків діяльності клієнта (направлення запиту структурному підрозділу, який обслуговує рахунки клієнта, для отримання додаткової інформації від клієнта).

6. Відображення результатів аналізу

Після проведення всіх вищезазначених заходів працівник підрозділу фінансового моніторингу (ПФМ) робить висновки про відповідність чи невідповідність інформації, отриманої під час аналізу операцій, інформації, наданої клієнтом, та результатів попереднього аналізу.

За результатами аналізу оцінка ризику проведення клієнтом операцій з легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом (віднесений до категорії клієнтів з високим ризиком / не віднесений до категорії клієнтів з високим ризиком) може змінитися чи залишається без змін.

Висновки щоквартального аналізу підрозділу фінансової розвідки у формі службової записки подаються відповідальному працівнику банку, в якій зазначаються результати проведеного аналізу, результати вжитих заходів та кількість клієнтів, яким за результатами аналізу необхідно змінити рівень ризику.

Питання для самоконтролю.

1. Що таке фінансова безпека?
2. Які особливості організації фінансової безпеки в банках?
3. Що таке загрози банківської діяльності?
4. Які принципи фінансової безпеки банківської діяльності існують?

5. Які підходи до визначення рівня фінансової безпеки банківської діяльності існують?
6. Охарактеризуйте загрози фінансової безпеці банківської системи.
7. Охарактеризуйте загрози фінансовій безпеці банківської діяльності.
8. Охарактеризуйте ризики присутності іноземного капіталу у банківській системі України.
9. Який вплив іноземного капіталу здійснюється на рівень фінансової безпеки?
9. Що таке доларизація?
10. Охарактеризуйте переваги і недоліки присутності іноземного капіталу в банківській системі України?
11. Які індикатори характеризують рівень фінансової безпеки?
12. Що таке процес легалізації доходів отриманих злочинним шляхом?
14. Охарактеризуйте суб'єктів державного фінансового моніторингу.
15. Охарактеризуйте суб'єктів внутрішнього фінансового моніторингу.

Ключові слова: фінансова безпека, загрози фінансовій безпеці, принципи фінансової безпеки, іноземний капітал, легалізація доходів одержаних злочинним шляхом, фінансовий моніторинг

Тестові завдання.

1. Рівень експорту відноситься до :

- а) бюджетної безпеки;
- б) боргової безпеки;
- в) валютної безпеки;
- г) безпеки страхового та фондового ринку;
- д) немає вірної відповіді.

2. Фінансова безпека держави включає:

- а) бюджетну безпеку, валютну, боргову, грошово-кредитну та безпеку страхового та фондового ринку;
- б) бюджетну безпеку, валютну, безпеку банківської діяльності;

- в) валютну, боргову, грошово-кредитну;
- г) правильні відповіді б та в;
- д) немає правильної відповіді.

3. Інтеграційні процеси та залучення іноземних інвестицій відносять до:

- а) бюджетна безпека;
- б) валютна безпека;
- в) боргова безпека;
- г) безпека страхового і фондового ринку;
- д) грошово-кредитна безпека.

4. До безпеки страхового і фондового ринку НЕ відносять:

- а) забезпечення фінансовими ресурсами страхової компанії;
- б) стійкий фінансовий стан фондового ринку;
- в) залучення іноземних інвестицій;
- г) капіталізація ринку;
- д) всі відповіді вірні.

5. До юридичної та правової основи ефективності фінансових систем відноситься:

- а) визначення права на власність, договірне право;
- б) можливість забезпечувати і користуватись гарантіями;
- в) страхування вкладів, яке оплачують банки;
- г) правильні відповіді а) та б);
- д) правильної відповіді немає.

6. Фінансова безпека держави складається з:

- а) бюджетної;
- б) валютної;
- в) боргової;
- г) безпеки страхового і фондового ринку;
- д) всі відповіді вірні.

7. До бюджетної безпеки належить:

- а) платоспроможність держави, система курсоутворення, капіталізація ринку;
- б) інтеграційні процеси, стійкий фінансовий стан фондового ринку, рівень внутрішнього і зовнішнього боргу;
- в) платоспроможність держави, баланс доходів і видатків місцевих бюджетів, ефективне використання бюджетних коштів;
- г) доступність кредитних ресурсів, низький рівень інфляції, економічне зростання;
- д) правильної відповіді немає.

8. Фінансова безпека банку - це:

- а) стан банківської установи, який характеризується збалансованістю та стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз;
- б) проведення активних операцій на ринку банківських послуг;
- в) здатність досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку;
- г) емісія цінних паперів.

9. Забезпечення фінансової безпеки банку полягає у:

- а) забезпеченні фінансової стійкості та незалежності комерційного банку;
- б) наданні нетрадиційних банківських послуг;
- б) підтримці технологічної незалежності;
- в) оптимізації організаційної структури;
- г) здійсненні розрахунково-касових операцій.

10. Виконання яких із перелічених завдань забезпечує фінансову безпеку банків?

- а) визначення індикаторів фінансової безпеки;
- б) ідентифікація загроз банку;

- в) впровадження системи діагностики та моніторингу стану фінансової безпеки;
- г) здійснення відрахувань до спеціалізованих фондів.

11. Які види зовнішніх загроз можуть впливати на рівень фінансової безпеки банків?

- а) розбалансованість активів і пасивів банку;
- б) робота з платіжними картками;
- в) конкурентне середовище;
- г) нормативне регулювання банківської діяльності.

12. Які види внутрішніх загроз можуть впливати на рівень фінансової безпеки банків?

- а) політична нестабільність країни;
- б) залежність від інсайдерів;
- в) якість кредитного портфеля;
- г) економічна криза в країні.

13. Фінансова безпека окремого банку:

- а) тісно пов'язана з безпекою банківської системи;
- б) не пов'язана з безпекою банківської системи;
- в) впливає на політичну ситуацію в країні;
- г) впливає на рівень фінансової безпеки банківської системи.

14. Які з перелічених видів безпеки можна віднести до банківської безпеки?

- а) особиста безпека;
- б) колективна безпека;
- в) економічна безпека;
- г) інформаційна безпека.

15. Що, на вашу думку, є складовими національної ідеї:

- а) економічна безпека;
- б) фінансова безпека;
- в) національна безпека;
- г) відповіді а), б), в).

16. Забезпечення фінансової безпеки банків здійснюється за допомогою:

- а) методів встановлення процентної ставки;
- б) методів стратегічного планування;
- в) методів фінансового менеджменту;
- г) методів оцінки ринкової вартості застави.

17. До базових внутрішніх методів забезпечення фінансової безпеки банків належать:

- а) фінансове планування;
- б) банківський нагляд;
- в) фінансовий контроль.
- г) банківське регулювання.

18. До базових зовнішніх методів забезпечення фінансової безпеки банків належать:

- а) фінансове планування;
- б) банківський нагляд;
- в) фінансовий контроль.
- г) банківське регулювання.

19. У системі економічного управління об'єктами фінансового менеджменту банку є:

- а) капітал банку;
- б) залучені й позикові ресурси;

- в) фінансові результати діяльності банку;
- г) особи, які відповідають за прийняття рішень.

20. Забезпечення процесу управління фінансами здійснюють підсистеми:

- а) зовнішнього і внутрішнього нормативного забезпечення;
- б) кадрового забезпечення;
- в) інформаційного забезпечення;
- г) правильна відповідь відсутня.

21. Фінансове планування банку базується на:

- а) матеріалах звітів Міністерства фінансів;
- б) урахуванні граничних критеріїв, які встановлені для країн - кандидатів для вступу до ЄС;
- в) ставках НБУ на кредити в національній валюті;
- г) стратегічному і тактичному планах банку.

22. Функціями фінансового управління є:

- а) оперативне управління прибутковістю банку;
- б) визначення й аналіз показників нормативів діяльності банку, які встановлені зовнішніми регулювальними органами;
- в) оперативне управління фінансовими ризиками банку;
- г) визначення й аналіз показників ефективності окремих підрозділів банку та окремих видів операцій.

23. Стратегічний фінансовий контроль - це:

- а) контроль за виконанням затверджених бюджетів;
- б) контроль фінансової політики та її цільових показників;
- в) контроль поточних фінансових планів;
- г) контроль за дотриманням працівниками трудової дисципліни.

24. Які з перелічених завдань є завданнями системи фінансової безпеки банку:

- а) забезпечення росту попиту на внутрішньому ринку;
- б) здійснення моніторингу фінансового стану банку для раннього виявлення ознак його кризового розвитку;
- в) дослідження основних факторів, що обумовлюють кризовий розвиток банку;
- г) збільшення обсягів експорту продукції вітчизняних виробників.

25. Функція визначення потенційних проблем банку включає:

- а) повторну перевірку наявності даної проблеми;
- б) вибір необхідних важелів впливу на проблему;
- в) ідентифікацію проблеми;
- г) оцінку масштабів та визначення факторів, які призвели до виникнення проблеми.

26. Основними завданнями підсистеми фінансової діагностики є проведення:

- а) експрес-аналізу;
- б) комплексного аналізу;
- в) фундаментального аналізу;
- г) встановлення бюджетного дефіциту країни на рівні 5-7 % від ВВП.

27. Який з перелічених принципів забезпечення фінансової безпеки банку передбачає необхідність здійснення діагностичних та превентивних заходів щодо забезпечення стабільної та ефективної діяльності банку:

- а) принцип мінливості;
- б) принцип об'єктивності;
- в) принцип конфіденційності;

- г) принцип явності в інтерпретації результатів.

28. При ухваленні рішення про вибір можливого варіанта усунення кризової ситуації керуються принципом:

- а) безперервності та оперативності;
- б) комплексності та системності;
- в) альтернативності варіантів розвитку;
- г) дотримання компромісу між ступенем ризику і очікуваними результатами.

29. Для здійснення оцінки рівня фінансової безпеки банку проводять:

- а) оцінку внутрішніх і зовнішніх ризиків банку;
- б) аналіз співвідношення прямих та непрямих податків;
- в) визначення факторів зростання реальних доходів населення;
- г) маркетингові дослідження.

30. За результатами проведення діагностики рівня фінансової безпеки при отриманні висновку про її недостатність банківському аналітику необхідно:

- а) сформулювати на основі результатів діагностики перелік заходів щодо недопущення кризи в діяльності банку;
- б) внести пропозиції керівництву про скорочення штату працівників;
- в) активізувати роботу із залучення та запозичення коштів;
- г) відмовитися від проведення валютних операцій.

31. Повторна діагностика рівня фінансової безпеки банку проводиться з метою:

- а) мінімізації кредитних ризиків;
- б) здійснення моніторингу погашення проблемних позик;
- в) оцінки фактичного рівня фінансової безпеки банку;
- г) визначення зміни рівнів ризиків.

32. Розробка заходів щодо збільшення фінансової безпеки за результатами проведеної діагностики здійснюється:

- а) на початку року;
- б) у кінці року;
- в) до досягнення належного рівня фінансової безпеки банку;
- г) кожного кварталу поточного року.

33. Система фінансової безпеки банку - це:

- а) сукупність взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних і контрольних заходів фінансового характеру;
- б) цілісність бюджетної системи як фінансової основи держави;
- в) покращення соціально-економічного стану в державі;
- г) розробка та впровадження нових конкурентоспроможних банківських продуктів.

34. Які з перелічених заходів є завданнями підсистеми фінансових важелів і методів у системі фінансової безпеки?

- а) втілення інформаційної системи маркетингу у банку;
- б) нейтралізація кризових явищ;
- в) усунення причин і наслідків кризи;
- г) забезпечення ефективної діяльності банку.

35. Визначте з переліку фінансові методи як способи дії фінансових відносин:

- а) амортизаційні відрахування;
- б) фінансові санкції;
- в) фінансовий аналіз;
- г) оподаткування.

36. Назвіть фінансові важелі як способи дії фінансового методу:

- а) орендна плата;
- б) дивіденди;
- в) франшиза;
- г) фінансове планування та прогнозування.

37. Які заходи необхідно вжити для мінімізації протиправних дій з боку службовців банків?

- а) формування ефективної системи внутрішнього аудиту;
- б) справедлива оплата в процесі визначення заробітної плати працівникам банку;
- в) диверсифікація кредитного портфеля;
- г) вихід основного капіталу з тіньового сектору економіки.

38. Інструменти підсистеми фінансових важелів та методів дають можливість банку:

- а) не допустити розвитку кризових ситуацій;
- б) зменшити кількість безробітних в країні;
- в) забезпечити ефективну діяльність банку;
- г) збільшити обсяги національного виробництва товарів.

39. Міжбанківське кредитування дає можливість банку:

- а) поповнювати ресурсну базу;
- б) регулювати ставки НБУ на кредити в національній валюті;
- в) покривати поточні потреби в ліквідних активах;
- г) збалансувати зростання соціальних видатків з темпами зростання валового внутрішнього продукту.

40. Діяльність банків на валютному ринку полягає в:

- а) зростанні (зменшенні) сальдо торговельного балансу по товарах;
- б) впливі на цільовий характер використання бюджетних ресурсів;
- в) розміщенні власних боргових зобов'язань на іноземних ринках;

- г) управлінні пасивами та активами в іноземній валюті.

41. Як впливає дострокова реалізація активів банку?

- а) збільшує прибуток банку;
- б) збільшує обсяг експорту товарів;
- в) впливає на здатність держави погашати борги;
- г) призводить до втрат, оскільки банку доводиться реалізовувати їх з дисконтом.

42. До способів боротьби з падінням ринкових курсів цінних паперів належать:

- а) створення резервів під торгові операції;
- б) диверсифікація вкладень у цінні папери;
- в) лімітування обсягів операцій з цінними паперами;
- г) усі відповіді правильні.

43. Проблеми ліквідності банку проявляються:

- а) зростанням проблемної заборгованості за окремими групами позичальників;
- б) нездатністю банку виконувати свої поточні зобов'язання;
- в) злочинними діями співробітників банку;
- г) падінням ринкового курсу цінних паперів, що знаходяться у власності банку.

РОЗДІЛ 4

УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ

Після вивчення даної теми студент повинен:

знати:

- структурні особливості і формування системного підходу при дослідженні ризиків банківської діяльності;
- зовнішні і внутрішні фактори впливу на систему ризик-менеджменту;
- функції системи ризик-менеджменту як складової управління фінансовою стійкістю банків;
- класифікацію ризиків банківської діяльності.

уміти:

- використовувати методи управління ризиками банківської діяльності;
- проводити ідентифікацію банківських ризиків;
- будувати організаційну структуру ризик-менеджменту банків.

4.1. Класифікація ризиків банківської діяльності.

Концептуалізоване поняття ризику сприймається неоднозначно:

- ризик як відображення об'єктивної невпевненості, що сприймається як свідомо інтерпретація невпевненості суб'єкта оцінювання, управління;
- ризик як невпевненість внаслідок психологічного сприйняття. У цьому розумінні ризик є комбінацією азарту і цілеспрямованих дій та вимірюється за допомогою показника ймовірності переконаності особи;
- зв'язок “ризик – невпевненість” можна трактувати як суто психологічне явище, що проявляється лише в аспекті людських відчуттів і людського досвіду (поведінки суб'єкта) [1].

Отже, ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка стосується діяльності суб'єктів, пов'язаної з подоланням невизначеності й конфліктності в ситуації неминучого вибору.

Найбільш важливими елементами, покладеними в основу класифікації банківських ризиків є: тип (вид) комерційного банку; сфера виникнення і впливу банківського ризику; склад клієнтів банку; метод розрахунку ризику; ступінь банківського ризику; розподіл ризику в часі; характер обліку ризику; можливість керування банківськими ризиками; кошти керування ризиками.

Тип (вид) банку і ризику. На даний момент з урахуванням напряму діяльності банків можна говорити про три типи (види) комерційних банків: спеціалізовані, галузеві, універсальні.

У спеціалізованому, наприклад інноваційному банку переважають підвищені ризики, пов'язані з кредитуванням ризикових підприємств, технологій, реалізація яких на початку ускладнена. Це вимагає й особливих методів регулювання банківського ризику, зокрема одержання гарантій від держави, впровадження заставного права на нерухомість і т.ін. Холдингова установа, що спеціалізується на купівлі контрольних пакетів цінних паперів, робить оцінку ризику з операціями з цінними паперами тощо. Таким чином, спеціалізовані банки несуть ризики з тих специфічних банківських операцій, що складають напрям їх діяльності.

Галузеві банки тісно пов'язані з певною галуззю, тому спектр їх ризиків, крім основних ризиків з банківських операцій, залежить переважно від економічних (тобто зовнішніх для банку) ризиків клієнтів банку. У галузевому банку необхідно розраховувати розмір середньогалузевого ризику для визначення невикористаних резервів на підприємствах і установах галузі основних напрямів діяльності банків.

Універсальні банки змушені враховувати у своїй діяльності всі види банківських ризиків. З цього приводу варто виробити оптимальний набір видів ризику для кожного типу (виду) банку. Підвищеним ступенем ризику в розглянутих варіантах володіють галузеві банки як невеликі, немобільні, із жорсткою прив'язкою до галузі та клієнта, а найменшим — універсальні банки, що мають можливість покрити збитки від одного виду діяльності прибутками від іншого. Сфера виникнення і впливу банківських ризиків.

Залежно від сфери виникнення банківські ризики класифікуються на:

- ризик країни;
- ризик фінансової надійності окремого банку (ризики недостатності капіталу банку, незбалансованої ліквідності, недостатності обов'язкових резервів);
- ризик окремого виду банківської операції (ризик неплатежу, невідшкодування, інкасування: банківські гарантії, юридичний ризик, ризик нерентабельності кредиту тощо).

З іншого боку, ризики залежно від сфери виникнення або впливу поділяються на зовнішні і внутрішні.

До зовнішніх належать ризики, не пов'язані з діяльністю банку чи конкретного клієнта. Мова йде про політичні, соціальні, економічні, географічні та інші ситуації і викликані ними збитки банку і його клієнтів. До економічних зовнішніх ризиків банку, не пов'язаних безпосередньо з його діяльністю, можна віднести: нестійкість валютних курсів; інфляцію; неплатоспроможність чи банкрутство клієнтів банку, відмову його від платежів і несплату боргу в установлений термін; зміну ціни товару після укладання контракту; помилки в документах чи оплаті товарів; зловживання клієнтами або розкрадання ними валютних коштів, виплату за підробленими банкнотами, чеками.

Внутрішні ризики поділяються на ризики в основній і допоміжній діяльності банку.

Ризики в основній діяльності являють собою розповсюджену групу видів: кредитний, відсотковий, валютний, ризик з факторингових та лізингових операцій, ризик з розрахункових операцій банку й операцій з цінними паперами.

Ризики в допоміжній діяльності банку включають збитки з формування депозитів, ризики банківських зловживань, ризики поза балансовими операціями, ризики втрати позицій банку на ринку, втрати репутації банку, складу його клієнтів, ризик зниження банківського рейтингу і т.ін. Вони

відрізняються від ризиків з основної діяльності банку тим, що найчастіше мають лише умовну, непрямую оцінку і виражаються у втраченій вигоді. Але й усередині кожного з перелічених видів ризиків можна виділити додаткові групи. Наприклад, поява нових видів кредитів (авального, ломбардного, диспозиційного, консорціального, облікового і акцептного) створила нові види ризиків за кредитними операціями і різні окремі методи їх розрахунку.

Склад клієнтів банку і методи розрахунку ризиків. Складом клієнтів банку визначається метод розрахунку ризику і його ступінь. Водночас великі кредити, видані одному або групі пов'язаних між собою позичальників, галузі, регіону чи країні, нерідко служать причиною банкрутств. Істотне значення має і правильний вибір кращого клієнта для банку. Звичайно до таких партнерів належать підприємства, що володіють високим ступенем фінансової стійкості і мають гарні показники ліквідності.

В умовах ринкової економіки посилюється нестійкість банківської системи. Це впливає на стан різних галузей економіки і підприємств. Суб'єкти, що хазяйнують, починають скорочувати власні кошти і резерви, що призводить до порушення нормального кругообігу кредитних ресурсів і підвищення ризику всіх банківських операцій. Тому в даний час найпоширенішим методом є мінімізація ризиків — виділення і дотримання економічних нормативів банківської ліквідності. Багато комерційних банків, особливо спеціалізованих, розраховують лише окремі види ризиків за різними напрямками банківської діяльності. Перспективним стає визначення розміру припустимого сукупного ризику банку, окремого клієнта, республіки (економічного регіону).

Залежно від методів розрахунку ризику бувають комплексними і позиційними. Комплексний ризик включає оцінку і прогнозування величини ризику банку і дотримання економічних нормативів банківської ліквідності. Позиційний ризик — це ризик окремої банківської позиції.

Ступінь банківського ризику (зважування ризику). Ступінь банківського ризику враховує повний, помірний і низький ризик залежно від розташування

за шкалою ризиків. Ступінь банківського ризику характеризується ймовірністю події, що веде до втрати банком коштів з даної операції. Вона виражається у відсотках чи у визначених коефіцієнтах.

Особливістю перебування ступеня банківського ризику є його індивідуальна величина, пов'язана з прийняттям на себе конкретного ризику з конкретної банківської операції. Вона визначається суб'єктивною позицією кожного банку.

Розподіл ризику за часом. Це важливий фактор в умовах нинішньої економіки. Основні операції банку піддаються минулому і поточному ризику (в окремих випадках — і майбутньому). Поточному ризику підлягають операції з видачі гарантій, акцепту переказних векселів, документарні акредитивні операції, продаж активів із правом регресу та ін. Але сама можливість оплати гарантії через визначений час, оплата векселів, здійснення акредитива за рахунок банківського кредиту піддає ці операції й майбутньому ризику. При настанні часу оплати гарантії, якщо банк не врахував ймовірність цих втрат, він несе і минулий ризик, тобто той, який банк прийняв на себе безпосередньо при видачі гарантій. Розподіл ризику в часі відіграє дуже важливу роль для прогнозування майбутніх втрат банку. Враховуючи цей фактор можна уникнути накладення минулих ризиків і помилок на майбутню діяльність банку.

Характер обліку операцій та ризику. За характером обліку банківські ризики поділяються на ризики з балансових операцій і із забалансових операцій. Найчастіше кредитний ризик, що виникає щодо балансових операцій, поширюється і на позабалансові операції, наприклад при банкрутстві підприємства. Тут важливо правильно врахувати ступінь можливих збитків від однієї і тієї ж діяльності, що проходить одночасно як за балансовим, так і за позабалансовим рахунками. Так, оцінку ступеня ризику операції за валютними опціонами (нових видах цінних паперів) варто робити виходячи не тільки з валютного ризику, а й ринкового ризику за операціями з цінними паперами, а

також ризиків з окремих забалансових операцій: з казначейськими зобов'язаннями, євродепозитами, біржовими індексами тощо.

Можливості управління банківськими ризиками. За можливостями управління ризику бувають відкритими і закритими. Відкриті ризики не підлягають регулюванню, закриті навпаки регулюються. З деяких операцій вводяться спеціальні обмеження з ризиків. Наприклад, одним з перетворень до інвалютних рахунків є обов'язково закрита позиція у валюті на кінець кожного робочого дня. Мається на увазі перерахування валюти, яка знецінюється, у валюту, курс якої підвищується.

Наведена класифікація й елементи, покладені в основу економічної класифікації, мають на меті не стільки перерахування усіх видів банківських ризиків, скільки демонстрацію наявності певної системи, що дозволяє банкам звертати увагу на окремі різновиди при визначенні сукупного розміру ризиків у комерційній і виробничій сфері розглянуті в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1.

Систематизація ризиків і загроз та заходи щодо їх запобігання

Ризики (загрози)	Заходи щодо їх запобігання
Кредитний ризик	<ul style="list-style-type: none"> створення кредитного меморандуму розробка положення про кредитний комітет установлення лімітів кредитування контрагентів на одного позичальника лімітів за галузями і регіонами проведення суворого і ретельного аналізу заявок на кредит супровід кредитних угод (візит до позичальника, контроль його фінансового стану тощо) застосування штрафів і стягнень пені при невчасному погашенні позики та порушенні інших умов договору списання безнадійних кредитів із суми резервів, а якщо недостатньо — із прибутку проведення маркетингу ринку кредитних ресурсів — прогнозування стану ринку кредитів
Відсотковий ризик (ризик зміни відсоткових ставок)	<ul style="list-style-type: none"> прогноз поведінки ринків (превентивна аналітика) відповідність природи відсоткових ставок залучення і розміщення (плаваючі ставки залучення відповідають плаваючим ставкам розміщення, фіксовані ставки залучення відповідають фіксованим ставкам розміщення) розподіл ризику між позичальником і банком диверсифікація позичальників
Курсовий ризик на ринку цінних паперів	<ul style="list-style-type: none"> моніторинг ринку цінних паперів безпосередня участь в управлінні підприємством-емітентом ц/п, акції чи облігації якого містяться в портфелі консультування підприємств-емітентів ц/п із питань грошового обігу й оподаткування, встановлення мінімальної суми падіння вартості цінного паперу, при перевищенні якої цінний папір продається автоматично

Продовження табл. 4.1

Ризики (загрози)	Заходи щодо їх запобігання
Валютний ризик	<ul style="list-style-type: none"> • прогнозування динаміки валютного курсу “ робота з різними валютами (диверсифікація ризику) • розподіл валютного ризику шляхом укладання угод типу форвард, своп, опціон • аналіз і прогнозування міжнародних валютних ризиків
Ризик при формуванні депозитів	<ul style="list-style-type: none"> • гнучкість депозитних угод (можливість перегляду відсоткової ставки) • диверсифікація ринку депозитів
Операційний ризик	<ul style="list-style-type: none"> • організація простого й ефективного документообігу • розробка і впровадження технічних карт • програмне забезпечення
Ризик зменшення розміру прибутку від неефективного управління банком	<ul style="list-style-type: none"> • поєднання інтересів інвесторів, акціонерів, менеджменту і співробітників банку
Незбалансованість інтересів учасників процесу	<ul style="list-style-type: none"> • гнучка система оплати праці і матеріального заохочення працівників
Невідповідність оргструктури сформульованим цілям	<ul style="list-style-type: none"> • моніторинг оргструктури — заслуховування на правлінні питань щодо відповідності оргструктури не менше двох разів на рік
Розрив між рівнем кваліфікації працівників і поставленими завданнями	<ul style="list-style-type: none"> • програма підвищення кваліфікації і розвитку персоналу • формалізація та автоматизація операцій • делегування прав і відповідальності працівників банку • добір і розстановка кадрів за кваліфікаційною ознакою. Наявність базової економічної освіти
Низький рівень мотивації праці	<ul style="list-style-type: none"> • положення про моральне і матеріальне заохочення. Програма просування по службі — оволодіння керівниками технікою мотивації і делегування повноважень
Недостатність інформаційного забезпечення працівників	<ul style="list-style-type: none"> • систематичні зустрічі вищого керівництва з начальниками управлінь та відділів — випуск інформаційного бюлетеня
Зовнішні загрози	
Збільшення продуктів-замінників	
Зміна курсів урядів, зміна торговельної політики	<ul style="list-style-type: none"> • диверсифікація клієнтської бази та послуг
Криза в діловому циклі	
Зміна потреб і смаків клієнтів	<ul style="list-style-type: none"> • систематичний аналіз тарифних ставок банків-конкурентів

Національний банк України як центральний орган державного управління банківською системою здійснює регулювання і нагляд за діяльністю вітчизняних банків і визначає банківський ризик як імовірність того, що події, очікувані або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та (або) надходження банку [2]. Відповідно до Методичних вказівок з інспектування банків «Система оцінки ризиків», затверджених постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 № 104, з метою здійснення банківського нагляду Національний банк України виділив дев'ять категорій ризику, а саме:

1) кредитний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання виконувати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконувати взяті на себе зобов'язання;

2) ризик ліквідності – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконувати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат;

3) ризик зміни процентної ставки – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі зміни процентної ставки;

4) ринковий ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів, товарів і курсів іноземної валюти;

5) валютний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют і цін на банківські метали;

6) операційно-технологічний ризик – потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів обробки інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості й безперервності роботи;

7) ризик репутації – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду;

8) юридичний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через імовірність двозначного тлумачення;

9) стратегічний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через помилкові управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі.

Вивчаючи зміст та причини виникнення різних ризиків, які пов'язані з банківською діяльністю на фінансовому ринку, перелік стандартної класифікації ризиків доцільно доповнити наступними:

- *регіональний ризик*, який пов'язаний з можливими небажаними змінами у соціально-економічному середовищі функціонування банків (соціальні, політичні, правові, загальний економічний стан регіону та його зв'язки з іншими регіонами);

- *ризик інфляційного знецінення* активів і капіталу банківської системи, який пов'язаний із загрозою зниження їх ринкової вартості, з одного боку, і недоотриманням доходів – з іншого. Однак сама по собі інфляція не створює загрози знецінення капіталу і активів, тому що вона включається в ціну кредиту або до інвестиційного доходу. Загрозою є помилкове прогнозування майбутніх темпів інфляції та динаміки процентної ставки. Таким чином, слід зазначити, що ризик інфляційного знецінення фінансових активів і капіталу виникає у період зниження очікуваної інфляції та процентних ставок. У період їх збільшення причиною від'ємного приросту процентного доходу може бути перевищення встановленої кредитором процентної ставки конкурентного обмежувального значення. Зазначена ситуація викликана не інфляційним

ризиком, а ризиком концентрації фінансових активів біля однієї або декількох груп позичальників або одержувачів інвестицій;

- *ризик концентрації банківських операцій* біля певного позичальника або одержувача інвестицій, емітента довгострокових зобов'язань, а також біля джерела кредитних ресурсів. Тому для загального аналізу галузі позичальника доцільно використовувати такі показники: поточний економічний стан галузі, в яку банки розміщують свої кредитні або інвестиційні активи; перспективи розвитку галузі; циклічність розвитку галузі; конкуренція; стійкість суб'єктів економічної діяльності галузі до змін у технологіях, а також залежність галузі від імпорту ресурсів; структура галузевих витрат, середні за галуззю фінансові показники, а також диверсифікація виробництва; бар'єри для входження в галузь, ступінь директивного впливу держави на її суб'єктів та стійкість відносин між акціонерами та менеджерами крупних підприємств.

При аналізі групи банківських ризиків, які пов'язані з фінансовим ринком, необхідно відмітити їх альтернативний, об'єктивно-суб'єктивний характер. Вони не можуть призвести до втрати вартості одних банківських активів через порушення їх руху на фінансовому ринку, а тільки через зниження ринкової вартості у часі або одних активів відносно інших. Зазначене можливе при небажаній зміні попиту і пропозиції на фінансовому ринку. Коли грошові кошти перетворюються на банківські активи, тобто набувають терміновість, поверненість і платність, вони стають чутливими до ринкових і цінових ризиків. Охарактеризуємо ринкові і цінові ризики.

Ризик зниження ринкової ліквідності цінних паперів як об'єкта банківських інвестицій полягає у загрозі зниження ринкової вартості, а також дострокового відкликання деяких цінних паперів із обігу. Якщо банки залучають позичковий капітал, емітуючи боргові зобов'язання (облігації, векселі, депозитні сертифікати), для них існує загроза, що реальний процент за ними, який буде сплачений, при пониженні ринкових процентних ставок буде більшим, ніж номінальний. Небажана зміна процентних ставок призведе до

зменшення попиту у даному сегменті фінансового ринку, що в свою чергу призведе до зниження швидкості обігу його інструментів.

Процентний ризик передбачає загрозу нанесення банкам прямих збитків, коли ціна залучених кредитних ресурсів визначається ринковою нормою процента і альтернативних, нерозміщених банком кредитних ресурсів на ринку на більш вигідних умовах, якщо плата за кредит фіксована. В цілому процентний банківський ризик визначається такими умовами: відповідністю швидкості обігу різних фінансових інструментів, що використовують банки для залучення та розміщення коштів; відповідністю типів процентних ставок, які є основою процентного доходу, які отримують банки за активними операціями та виплатами за пасивними операціями для фінансових інструментів відповідно до термінів погашення; невизначеністю попиту і пропозиції на фінансовому ринку, мінливістю процентних ставок, а також ринковою ліквідністю фінансових інструментів.

Валютний ризик можна подати як операційний (конверсійний) та трансляційний. Операційний валютний ризик пов'язаний з терміновістю угод, до яких залучається іноземна валюта, тобто з невизначеністю ринкової вартості банківського фінансового активу і створюваного ним доходу через певний проміжок часу.

Джерелом трансляційного валютного ризику є загроза невідповідності залучених і розміщених банківських фінансових активів і пасивів, які виражені у різних іноземних валютах. Зазначена невідповідність може виникати у період появи у банківських операціях більш ніж однієї валюти. Однак у практиці банківської діяльності бувають ситуації, коли певний напрямок зміни цін на ринку є лише частиною іншого коливання, більш глобального і довготривалого, яке виникає внаслідок впливу на фінансову сферу процесів циклічного розвитку усієї економіки. Тому поряд із вищезазначеними валютними ризиками доцільно виділити і економічний. Він пов'язаний з тим, що ринок іноземної валюти за своєю суттю є посередником між ринком грошей і кредитних ресурсів у одній країні та ринком товарів, кредитів та інвестицій – в іншій. Таким чином,

коливання валютних курсів залежать від темпів розвитку грошового ринку, банківської системи, товарного виробництва, законодавства, від співвідношення обсягів і структури експорту та імпорту в країні.

Доцільно також виділити ризик реінвестування, який пов'язаний зі зниженням ринкової вартості грошових потоків фінансових активів і доходу за ним. Невизначеність курсів валют і процентних ставок у майбутньому призводить до невпевненості банківської установи в отриманні доходу при наступному реінвестуванні коштів на той же термін у фінансові інструменти, що використовувалися раніше. Можливість повторного інвестування визначається постійною або зростаючою ліквідністю ринку, що робить його привабливим для банків. У цьому випадку зазначений ризик є проекцією поточного процентного і валютного ризиків на майбутні кредити та інвестиції банку. Ризик реінвестування також пов'язаний з вкладенням вивільнених кредитних ресурсів з метою хеджування поточного валютного та процентного ризиків.

Поряд з ціновими банківськими ризиками, які тісно пов'язані з фінансовим ринком, важливу роль у забезпеченні стійкого функціонування банків відіграють ризики, які безпосередньо пов'язані з об'єктом банківських фінансових угод. Ризик втрати основної суми боргу і процента за ним, збільшення терміну кредиту, зміна позичальника, а також зміна вартості забезпечення є для банку внутрішніми ризиками. Вони також пов'язані з зовнішніми ризиками, які зумовлені невизначеністю фінансового ринку, економіко-політичної ситуації в країні. Отже, суб'єктивні банківські ризики є відображенням впливу об'єктивних процесів фінансових інвестицій, кредиторів та інвесторів.

Виходячи з аналізу чинників утворення банківських ризиків, їх можна класифікувати таким чином:

— *об'єктивні ризики*, які пов'язані з об'єктом банківських операцій. Вони включають інфляційний, регіональний, концентраційний, ринковий та кредитний ризики.

— *суб'єктивні ризики*, які пов'язані з суб'єктами банківської діяльності: ризик рентабельності, платоспроможності і ліквідності позичальників, одержувачів інвестицій або елементів довгострокових зобов'язань, ризик зниження банківської ліквідності та дохідності активних операцій;

— *управлінські ризики*, які опосередковано впливають на фінансову діяльність банків: загрози зловживань та крадіжок, порушення у комп'ютерних системах, втрата іміджу банків.

У цілому структура банківських ризиків є відображенням впливу процесів, які відбуваються в різних галузях і сферах економіки, на діяльність банківських установ. Слід зазначити, що поряд із дослідженням структурних особливостей ризиків вивчення впливу банківських ризиків доцільно проводити на основі системного підходу. Системний підхід до вивчення банківських ризиків полягає перш за все у тому, що банківська діяльність розглядається як відкрита динамічна система у сукупності її важливих внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Зниження банківських ризиків є результатом оптимізації зазначеної системи.

Для використання системного підходу необхідно визначити основні зв'язки між елементами системи банківських ризиків, які, на нашу думку, реалізуються через встановлення принципів, компонентів, факторів та параметрів, які розглянуті в таблиці 4.2.

З огляду на все вищезазначене можна стверджувати, що банківські ризики є складовою системного ризику, який пов'язаний з розвитком фінансово-кредитної системи держави. \

Системний ризик – це ризик втрат, пов'язаних з небажаними змінами на ринку в цілому, які викликані:

– «ефектом доміно» на фінансовому ринку, якщо криза однієї або групи фінансових інституцій або компаній реального сектора, криза сегмента ринку або системи розрахунків передається у розширеному обсязі, через перетин зобов'язань, на інші групи фінансових інституцій або компаній

Складові системного підходу у дослідженні банківських ризиків

Назва	Характеристика
Принципи системного підходу	
Методологічний	Визначають концептуальні загальні положення і не залежать від специфіки ризику, що досліджується. До них належать однотиповість, коректність, комплексність, взаємозалежність
Методичний	Безпосередньо пов'язані з видом діяльності, його специфікою. До них належать, різносприятливість, динамічність, узгодженість
Операційний	Пов'язані з наявністю, достовірністю, однозначністю інформації і можливостями її обробки. До них належать моделювання і симплексний зв'язок
Компоненти системного підходу	
Гностичний	Накопичення та аналіз нової інформації про реальні та потенційні системи управління банками
Проектний	Пов'язаний з плануванням та прогнозуванням банківської діяльності у напрямку досягнення цілей, пов'язаних з мінімізацією ризиків та наслідків від їх реалізації
Конструктивний	Дії щодо відбору і формування механізму впливу на систему банківських ризиків
Комунікативний	Відображає процеси, пов'язані з встановленням доцільної взаємодії між суб'єктами банківської діяльності у процесі функціонування банків як організацій фінансового ринку
Організаційний	Дії банківських менеджерів з реалізації певних дій щодо прийняття ризиків та їх мінімізації
Фактори системного підходу	
Ресурсний	Розробка системних заходів фінансово-кредитного, інноваційного, організаційного, законодавчого регулювання банківської системи з метою зниження її ризикованості
Управління системними процесами	Розробка управлінської інформації, її розповсюдження на підсистеми банківської діяльності, контроль і коригування реагування суб'єктів системи на інформацію, що отримується
Реалізація регулюючого впливу	Отримання очікуваного ефекту від розповсюдження управлінської інформації між різними суб'єктами банківської системи

Назва	Характеристика
Параметри системного підходу	
Базові параметри функціонування різних елементів банківської системи і закономірності їх зміни	Обсяги власних капіталів, залучених і запозичених коштів; рівні рентабельності; фінансова стійкість; конкурентна позиція
Інтегральні системні якості банківських ризиків	Об'єднання різних елементів систем банківської діяльності і банківських ризиків у цілісний об'єкт

реального сектора, сегмента ринку або системи розрахунків, поступово охоплюючи увесь ринок; у випадку, коли криза фінансового ринку однієї країни або групи країн передається на іншу;

– кризою довіри серед інвесторів, які створюють ситуацію неліквідності на ринку [3].

Класифікація системних ризиків за ступенем впливу на суб'єкти економічних відносин наведена в таблиці 4.3.

Таблиця 4.3.

Класифікація системних ризиків за ступенем впливу на суб'єкти економічних відносин

Класифікаційна ознака	Характеристика
За ступенем охоплення	Фінансовий сектор, фінансові ринки, грошовий обіг і кредит, міжнародні фінанси, державні і корпоративні фінанси
За ступенем впливу	Середньо і довгостроковий негативний вплив на економічну активність в державі і на добробут населення
За ступенем прояву	<i>У фінансовій сфері:</i> різке зростання проценту, збільшення проблемних банків і боргів, суттєве скорочення кредитів, ланцюгові банкрутства, перехід до збиткової моделі банківської діяльності, перевага спекулятивної над інвестиційною фінансовою діяльністю, масштабне падіння курсу цінних паперів, затримки розрахунків, банківська паніка

Класифікаційна ознака	Характеристика
	<i>У міжнародних фінансах:</i> неконтрольоване падіння курсу національної валюти, масовий відплив капіталів із країни, некероване зростання зовнішнього боргу і прострочених платежів держави, передача системного ризику на міжнародний ринок і фінансові ринки інших країн
	<i>У сфері грошового обігу:</i> некероване зростання цін з переходом у хронічну інфляцію, відмова від національної валюти, масова поява грошових сурогатів
	<i>У сфері державних фінансів:</i> різке падіння золотовалютних резервів і державних стабілізаційних фондів, виникнення дефіциту або загострення дефіцитності бюджету, падіння фінансування державних витрат, некероване зростання внутрішнього державного боргу

Таким чином, складність емпіричного вирішення проблеми зростання ризиків в міру розвитку банківської системи вимагає системного підходу. При його використанні необхідно враховувати такі якісні характеристики ризиків як протиріччя та альтернативність. Це означає можливість для державних органів регулювання обирати певні співвідношення «потенційний дохід – ризикові втрати», а також шляхи захисту від ризику.

4.2. Підходи до управління банківськими ризиками

Успішна діяльність банку в цілому значною мірою залежить від обраної концепції управління ризиками. Мета процесу управління банківськими ризиками полягає в їх обмеженні або мінімізації, оскільки повністю уникнути ризиків неможливо.

Система управління ризиками – це науково-методичний комплекс заходів відносно управління банками, націлених на виявлення та оцінку ризику, використання специфічних прийомів і методів з метою створення умов для стійкого їх функціонування, максимізації власного капіталу, виконання вимог клієнтів і партнерів банків та забезпечення прибуткової діяльності.

Ризиками можна і потрібно свідомо управляти, керуючись такими правилами:

- усі види ризиків взаємопов'язані;
- рівень ризику постійно змінюється під впливом динамічного оточення;
- ризики, на які наражаються банки, безпосередньо пов'язані з ризиками їх клієнтів;
- банкіри повинні намагатися уникнути ризиків навіть більше, ніж інші підприємці, оскільки вони працюють не з власними, а з чужими грошима.

Процес управління ризиками складається з чотирьох етапів:

- 1) усвідомлення ризику, визначення причин його виникнення та ризикових сфер;
- 2) оцінювання величини ризику;
- 3) мінімізація або обмеження ризиків шляхом застосування відповідних методів управління;
- 4) здійснення постійного контролю за рівнем ризиків з використанням механізму зворотного зв'язку.

Щоб досягти успіхів у тій сфері діяльності, яка характеризується підвищеною ризиковістю, банкам необхідно створювати та розвивати системи управління ризиками. З їх допомогою керівництво банку зможе виявити, оцінити, локалізувати та проконтролювати той чи інший ризик.

Система управління ризиками складається з розглянутих далі елементів і підсистем: управління активами і пасивами; реалізація кредитної політики; установлення нормативів і лімітів; ціноутворення продуктів і послуг; управлінський облік та фінансовий аналіз; вимоги до звітності та документообігу; інформаційно-аналітична служба; розподіл повноважень у процесі прийняття рішень; моніторинг; аудит; служба безпеки.

Механізм прийняття рішень має не лише ідентифікувати ризик, а й дозволяти оцінити, які ризики і якою мірою може прийняти на себе банк, а також визначати, чи виправдає очікувана дохідність відповідний ризик.

Виправданий або допустимий ризик - необхідна складова стратегії і тактики ефективного менеджменту.

З'ясувати існування ризику, проаналізувати його на якісному рівні - це необхідні, але не достатні кроки. Важливо виявити величину того чи іншого ризику, тобто кількісно його оцінити. Ступінь ризику певного економічного рішення оцінюється втратами (збитками), яких можна очікувати в разі його реалізації, а також ймовірністю, з якою ці втрати можуть статися. Коли ймовірність втрат висока, а розмір їх малий або навпаки — збитки малоймовірні, хоча й оцінюються як значні, то ризик вважається невисоким (малим).

Ймовірність настання певної події визначається за допомогою об'єктивних та суб'єктивних методів. Об'єктивні методи визначення ймовірності ґрунтуються на обчисленні частоти, з якою в минулому відбувалася розглядувана подія. Це методи теорії ймовірностей, економічної статистики, теорії ігор та інші математичні методи. Суб'єктивні методи спираються на використання оцінок і критеріїв, сформованих на підставі припущень, власних міркувань і досвіду менеджера, оцінок експертів, суджень консультантів, порад консалтингової фірми тощо. Суб'єктивні методи застосовуються тоді, коли ризики не піддаються кількісному вимірюванню — квантифікації.

У процесі управління банківськими ризиками виникають багатофакторні залежності з численними зворотними зв'язками, які не піддаються формалізації. Коли цим знехтувати, то сутність процесу може настільки спотворитися, що буде дискредитовано саму ідею застосування формалізованого підходу. Кількісні методи, як показує практика, дають змогу підвищувати ефективність управління ризиками в банківській справі лише до певної межі, а далі виникають не виправдані ілюзії і ризик зростає.

Одним із важливих інструментів у процесі оцінювання та управління ризиками є аналіз сценаріїв — альтернативних варіантів, за якими можуть розвиватися події в майбутньому. Такий аналіз базується на оцінці періоду

часу, протягом якого банк наражається на конкретний вид ризику, а також ступеня впливу ризику та ймовірності його реалізації. Наявність ризику означає існування кількох сценаріїв, які відрізняються як за ймовірністю настання події, так за можливими наслідками. Самі сценарії мають бути описані та сформульовані на основі експертних оцінок, тобто суб'єктивними методами: розмір (величина) — обсяг можливих втрат; ймовірність настання негативної події; тривалість періоду впливу ризику.

Ступінь складності системи оцінювання ризику має відповідати ступеню ризиковості середовища, в якому працює банк. Системи слід створювати заздалегідь, оскільки втрати через їх відсутність можуть значно перевищити витрати на їх створення та впровадження. Типовим прикладом такої системи є система кредитних рейтингів, за допомогою якої оцінюють кредитний ризик позичальників за різними галузями, видами наданих позик, напрямками кредитування, типами позичальників (юридична або фізична особа) тощо. Система кредитних рейтингів допомагає керівництву банку встановити обґрунтовану відсоткову ставку, яка включає компенсацію за прийнятий банком ризик.

Наступним етапом процесу управління ризиками є порівняння реального та допустимого рівнів ризиків. Якщо фактичний ризик не перевищує меж допустимого, керівництво банку може обмежитися контролюючою функцією, аби не допустити зростання рівня ризиковості.

У разі, коли рівень реального ризику перевищує допустимі межі, необхідно його знизити, застосувавши відповідні методи управління. Вибір методу визначається насамперед видом ризику, а також особливостями й можливостями конкретного банку, загальним станом економіки, ступенем розвитку інфраструктурних елементів банківської системи, законодавчим та нормативним середовищем тощо.

Так, цінові ризики мінімізуються за допомогою методів хеджування, що базуються на проведенні операцій з похідними фінансовими інструментами (деривативами) на строкових фінансових ринках. Необхідною умовою

здійснення операцій хеджування є активно діючий строковий ринок, який створює можливості для проведення фінансових операцій у будь-який час і в будь-яких обсягах. В Україні, наприклад, строковий ринок перебуває у стадії становлення, тому застосування методів хеджування вітчизняними банками значно обмежене.

У процесі мінімізації кредитного ризику банк може вдатися до таких методів: аналіз кредитоспроможності позичальника або емітента цінних паперів; диверсифікація; установлення лімітів; вимоги забезпечення кредиту і т. ін. Вибір методу або групи методів управління кредитним ризиком залежить від стратегії конкретного банку, ставлення керівництва до проблеми ризику, рівня підготовки співробітників, кола клієнтів та особливостей того сегмента ринку, який обслуговує банк. Так, для спеціалізованих банків можливості застосування методу диверсифікації обмежені. Банк, який працює з невеликими клієнтами, може не практикувати встановлення лімітів.

Функціональні ризики банку можуть бути мінімізовані завдяки посиленню систем контролю та внутрішнього аудиту; застосуванню спеціального програмного забезпечення, що виявляє помилки та локалізує збої в комп'ютерних мережах; відпрацюванню систем повноважень і посадових інструкцій; удосконаленню технічних засобів зв'язку та передавання інформації тощо.

Якщо рівень ризику з якоїсь причини не вдається мінімізувати, керівництво банку може прийняти рішення про його обмеження. Обмеження ризику або його зниження до допустимого рівня досягається обмеженням обсягів операцій, у зв'язку з якими виникає ризик, і (або) скороченням періоду часу, протягом якого банк наражається на відповідний ризик. Обмеження обсягів операцій забезпечує зменшення розмірів можливих втрат, а скорочення ризикового періоду дає змогу знизити ймовірність настання негативної події.

У своїй діяльності банки можуть використовувати тактику уникнення ризику, відмовляючись від проведення певних фінансових операцій, освоєння нових ринків, впровадження нових послуг і продуктів та інших дій, які

супроводжуються підвищеним ризиком. Але в банківській практиці, на відміну від інших видів бізнесу, такий підхід не завжди прийнятний. Якщо компанія може працювати без залучення кредитних ресурсів, розміщення коштів на депозитах, купівлі цінних паперів, проведення експортно-імпортних операцій і завдяки цьому уникнути багатьох видів ризиків, то для банку такий шлях неприйнятний. Адже переважна більшість банківських операцій визначається, насамперед, потребами клієнтів, без яких банк існувати не зможе. Тому у процесі управління ризиками банк має якнайширше застосовувати методи їх мінімізації, удосконалювати відомі та шукати нові підходи до вирішення проблем ризиковості діяльності. Водночас банки наражаються й на такі ризики, вплинути на які вони не в змозі. У такому разі ризики оцінюються й беруться до уваги при розрахунках загального рівня ризиковості. Може статися так, що доведеться знизити інші ризики таким чином, щоб загальний ризик не перевищував допустимого рівня.

Рівень банківських ризиків контролюють за допомогою систем управління, спираючись на різні методики та щоденну діяльність конкретних підрозділів банку. Оперативний контроль за рівнем ризику належить до обов'язків менеджерів, тоді як стратегічний контроль за діяльністю банку та самого оперативного керівництва може бути реалізований лише власниками — акціонерами банку. Якщо засновники банку не створюють дієвих механізмів контролю на рівні ради директорів, то їхні шанси на досягнення очікуваних результатів істотно знижуються.

У процесі здійснення оперативного контролю банківське керівництво має насамперед правильно розставити кадри на місцях та організувати ресурсне забезпечення діяльності установи. Недостатнє кадрове, матеріально-технічне та фінансове забезпечення конкретних операцій породжує невиправданий ризик. Наприклад, банк має розвинену комп'ютерну мережу, яка дає змогу здійснювати операції з деривативами на міжнародних фінансових ринках. Проте за відсутності високопрофесійних аналітиків та відповідного рівня

організації роботи казначейства банку, проведення таких операцій спричиниться до значного підвищення загального ризику банківської установи.

Однією з важливих складових системи контролю за банківськими ризиками є внутрішній управлінський контроль. Завдання його зводяться до чіткого визначення та розмежування посадових повноважень, забезпечення подвійного контролю, ротації кадрів, організації контролю за окремими операціями безпосередньо на робочих місцях, створення досконалих систем передавання та зберігання інформації. І хоча не існує такої системи внутрішнього контролю, яка змогла б запобігти службовим зловживанням, проте правильно організований механізм контролю істотно знижує рівень функціональних ризиків.

Кожний структурний підрозділ банку, а також здатні оцінити ризик фахівці володіють певною частиною інформації, необхідної для всебічного аналізу ризику. Створення відповідної системи взаємодії зазначених власників інформації розглядається як обов'язковий елемент управлінського процесу. Однією з форм реалізації цього положення є система моніторингу ризику.

Моніторинг ризику означає процес функціонування регулярної незалежної системи оцінювання та контролю за ризиком з механізмом зворотного зв'язку. Моніторинг здійснюється завдяки інформаційним звітам структурних підрозділів та окремих посадових осіб, внутрішньому і зовнішньому аудиту та аналітичній діяльності спеціалізованих служб банку. Звітність, застосовувана в рамках моніторингу, забезпечує менеджерам зворотний зв'язок, а також надає докладну зведену інформацію. Така інформація допомагає аналізувати поточну діяльність як з погляду ризиковості, так і щодо прийняття загальних управлінських рішень.

Для ефективного використання ресурсів банку, які спрямовуються на здійснення моніторингу, ризики потрібно класифікувати за ступенем їх значущості для конкретного банку і внести до системи стеження лише ключові види ризиків. Усі ті ризики, які перебувають за межами встановлених вартісних лімітів, виводяться за рамки складання деталізованої звітності в системі

моніторингу. Функція контролю здійснюється вибірково, а докладний аналіз — лише в разі надходження сигналів небезпеки, таких як порушення строків платежу, порушення нормативів, лімітів тощо. За такого підходу гарантовано, що кошти будуть спрямовані саме на виявлення та ретельне стеження за істотними для банку ризиками.

Система моніторингу ризиків допомагає коригувати поточну діяльність згідно із сигналами попередження, що їх вона генерує з використанням механізму зворотного зв'язку. Результативність системи управління ризиками в цілому істотно залежить від ефективності системи моніторингу. За такого підходу до організації процесу управління менеджери середньої ланки відповідають як за надійність локальної системи, так і за втілення в життя стратегічних цілей, сформульованих на рівні вищого керівництва банку.

У великих банках з метою посилення контролю за банківськими ризиками створюються комітети управління ризиками або спеціалізовані відділи, які діють під егідою ради директорів. Їх завданням є, зокрема, збір, обробка та аналіз інформації, яка надходить зі структурних підрозділів, її узагальнення та прогнозування можливих сценаріїв для врахування ризиків на рівні банку в цілому.

Вітчизняні банки проблему створення ефективних систем управління ризиками ще мають вирішити. При цьому важливо використати міжнародний досвід та пам'ятати, що становлення практики управління ризиками ще не завершене. Створити універсальну методику побудови зазначених систем не можна в принципі, оскільки кожний банк по-своєму унікальний, орієнтований на власну ринкову нішу, можливості своїх співробітників, усталені зв'язки. Механічне копіювання вдалої моделі управління ризиком, створеної конкретним банком, призведе швидше до негативних наслідків в іншому банку.

На початковій стадії банки стикаються, здебільшого, з важко контрольованими зовнішніми ризиками, такими як ризик зміни умов державного регулювання, ризик здійснення кримінальних акцій тощо. Такі ризики потребують створення особливих систем безпеки, вартість яких досить

висока. При зіставленні можливих результатів та витрат виявляється, що контроль за цією групою ризиків не виправданий з економічної точки зору. На тлі їх визначального впливу управління більшістю фінансових та функціональних ризиків втрачає свою актуальність. На цьому етапі втрати від реалізації ризиків компенсуються за рахунок високої дохідності банківської діяльності, як однієї з найризиковіших сфер економіки.

З розвитком ринкових відносин та ускладненням банківських операцій співвідношення між зазначеними групами ризиків змінюється. Настає момент, коли створювати системи управління основними фінансовими та функціональними ризиками виправдано й доцільно, а згодом ці дії перетворюються на необхідні. Для вітчизняної банківської системи такий момент уже настав. Принагідно зауважимо, що функціонування загальнодержавної системи банківського нагляду та контролю за ризиками не може бути альтернативою створенню власних внутрішньобанківських методик аналізу та систем управління ризиками. Центральні банки підходять до оцінювання ризиків з позицій нагляду за діяльністю банківської системи в цілому, а найпоширенішим підходом до реалізації даної функції є встановлення нормативів і лімітів, проведення перевірок на місцях. Крім того, центральні банки контролюють певну групу ризиків, таких як ризик ліквідності, платоспроможності, кредитний і валютний, водночас оцінка деяких важливих видів ризиків, наприклад, ризику зміни відсоткових ставок, ринкового ризику, не проводиться. Отже, лише деякі положення й елементи методики аналізу та оцінювання ризиків центральних банків можуть бути включені до складу власної системи управління ризиками кожного банку.

4.3. Організація системи ризик-менеджменту у банках

Слід зазначити, що в Україні зарубіжні методології та моделі ризик-менеджменту вимагають перегляду позицій щодо прив'язки їх до існуючих економічних реалій. З цього приводу слід навести вислів керівника кредитного

департаменту американського банку Chase: «Для нашого портфеля ми розробляємо сценарій глибокої економічної рецесії; для портфеля такого складу, які в минулому характеризувались найбільшими втратами, тестуємо. Далі ми виходимо з рівня дефолту наших клієнтів (вище фактичного в умовах рецесії) і оцінюємо ситуацію по истеченню двох років, стараючись зрозуміти, наскільки поганою вона може бути в кінці» [4]. Тому, можна сказати, що ризик-менеджмент має результативність тільки при комплексному, системному підході до виявлення та мінімізації ризиків, що впливають на фінансову стійкість.

Система ризик-менеджменту повинна включати процес прийняття рішень, подальший моніторинг ризикових позицій, їх хеджування, порядок взаємодії суб'єктів, які сприяють забезпеченню фінансової стійкості банківської системи, та контроль за прийнятими ризиками. При аналізі ефективності системи ризик-менеджменту доцільно використовувати як основний методологічний інструмент системний підхід. Системний підхід уявляє собою всебічний підхід, який фокусує увагу не тільки на банківській системі, а і на навколишньому середовищі [5, с. 11]. При цьому центральним поняттям системного підходу є поняття «система», яке являє собою множину елементів, що знаходяться у взаємодії, відносинах, зв'язках та завдяки цьому являє собою цілісність [6]. Можна сказати, що система – це нова якість, яка виникає завдяки зв'язкам у системі, які здійснюють перенесення властивостей кожного елемента системи до усіх інших елементів системи. Зазначені зв'язки мають назву інтегральних або системних. Ефективність системного підходу у формуванні положень ризик-менеджменту полягає в ефективній взаємодії між частинами системи.

Таким чином, система ризик-менеджменту уявляє собою сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, кінцевою метою існування яких є мінімізація ризиків. Процес ризик-менеджменту у прийнятті рішень управління ризиками в системі стратегічного управління фінансовою стійкістю доцільно представити за наступними блоками: збір і обробка даних; якісний

аналіз ризиків; кількісна оцінка ризиків; оцінка прийнятності ризику; оцінка можливості зниження ризику; вибір методів та формування варіантів зниження ризику; оцінка можливості збільшення ризиків; формування та вибір варіантів збільшення ризиків; оцінка доцільності зниження ризиків; оцінка доцільності збільшення ризику; вибір варіанта зниження ризику; реалізація проекту (прийняття рішень); відмова від реалізації проекту (уникнення ризику).

Слід зазначити, що блок – збір та обробка інформації за аспектами ризиків подані у як перший етап. Але в дійсності зазначена робота здійснюється протягом усього періоду прийняття рішень. В міру переходу від одного етапу до іншого може уточнюватися потреба у додатковій інформації.

Функціонування банківської системи як в цілому, так і окремого банку, здійснюється на основі прийняття стратегічних, тактичних і оперативних рішень. Однак їх реалізація знаходиться під впливом об'єктивно суттєвої невизначеності. Будь-який прояв невизначеності може затримати настання прогнозованих подій, змінити їх зміст або кількісну оцінку, викликати небажаний розвиток подій як очікуваних, так і неочікуваних.

Підсистема управління ризиком складається з об'єкта та суб'єкта управління. Як об'єкт управління виступають банківські установи та його конкурентні позиції на ринку банківських послуг. Змінною, якою управляють, є розрахункова величина – рівень ризику. Управляючою частиною, або суб'єктом управління, у даній підсистемі є підрозділ ризик-менеджменту, який на підставі отриманої інформації, використовуючи різні методи теорії ризику, розробляє заходи керуючого впливу для зниження рівня ризику або утримання його на певному рівні.

Слід зазначити, що використання системного підходу при формуванні ризик-менеджменту у стратегічному управлінні фінансовою стійкістю банківської системи передбачає визначення зовнішніх та внутрішніх чинників виникнення проблем (рис.4.1.).

Динамічність передбачає швидку зміну зовнішнього середовища, яке оточує функціонування банківської системи. Тому основною задачею є

створення адаптивної системи ризик-менеджменту, яка б не протистояла змінам зовнішнього середовища, а змінювалася відповідно до них.

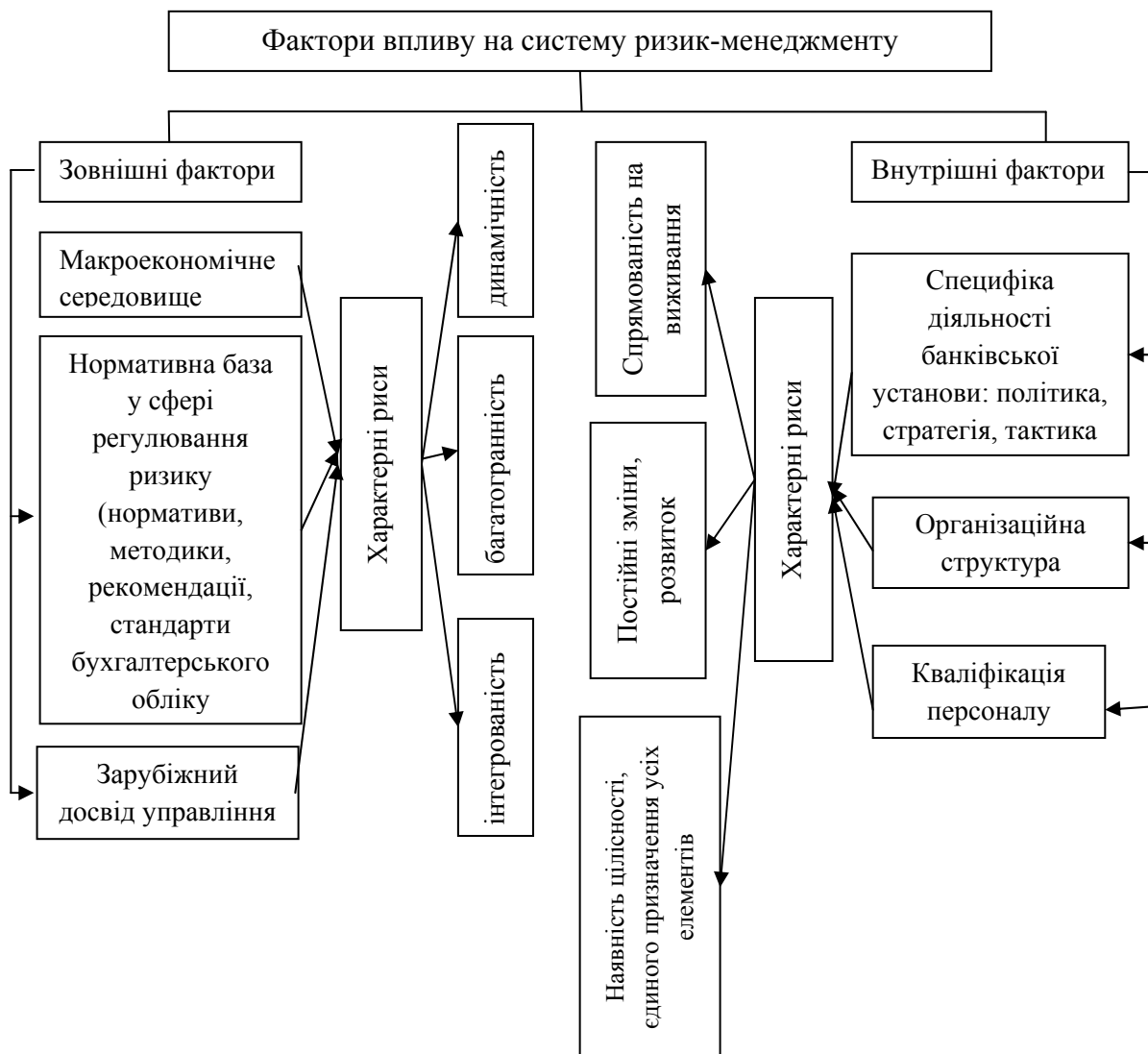

Рис.4.1. Зовнішні і внутрішні фактори впливу на систему ризик-менеджменту

Сучасна банківська система взаємодіє з великою кількістю суб'єктів: акціонерами, клієнтами, партнерами, органами влади, учасниками фінансового ринку, конкурентами – і в цьому полягає її багатогранність. Уся ця багатогранність ускладнюється тим, що всі суб'єкти пов'язані між собою великою кількістю взаємовідносин (економічних, інформаційних, політичних, адміністративних), тобто постійно впливають один на одного, а це свідчить про інтегрованість зовнішнього середовища. Відповідно, зміна взаємодії

банківської системи з будь - яким із цих суб'єктів призводить до зміни відносин з іншими.

Сама по собі система ризик-менеджменту передбачає здійснення певних процесів та дій, які представляють елементи системи, а саме: ідентифікація та локалізація ризику, аналіз і оцінка ризику, способи мінімізації, моніторинг ризикових позицій.

Система ризик-менеджменту як складова управління фінансовою стійкістю банків повинна виконувати наступні функції:

- методологічна: розробка нормативних положень, системи вимог до звітності та документообігу, системи розподілу повноважень в процесі прийняття рішень;

- аналітична: створення єдиного інформаційно-аналітичного простору, оцінка можливих збитків та ймовірності їх настання;

- регулююча: управління активами і пасивами, ціноутворення банківських продуктів та послуг, реалізація кредитної політики, встановлення нормативів і лімітів;

- контрольна: моніторинг, аудит, фінансова безпека.

Виконання зазначених функцій можливе через реалізацію вказаних нижче етапів управління ризиками.

Виявлення ризику та причин його виникнення. Основним методом виявлення ризику виступає комплексний аналіз банківських операцій, яким притаманний ризик, та аналіз зовнішніх факторів, що впливають на їх утворення та зміну ризику. В межах такого аналізу отримують уявлення про фінансову стійкість банківської системи, існуючих тенденцій її зміни, у тому числі при можливому негативному впливі зовнішнього середовища. Для досягнення мети повного і своєчасного виявлення ризиків банків економічний аналіз повинен базуватися на комплексному підході, який включає аналіз і прогнозування поведінки зовнішнього і внутрішнього середовища.

Оцінка ризику і можливих збитків. Залежно від типу банківських операцій здійснюється кількісна оцінка можливих збитків, а також визначається

ймовірність настання небажаної події, яка призводить до збитків. На цьому етапі можливо використовувати методики: розрахунок чутливості вартості портфеля до ринкових ризиків – альфа, бета аналіз, аналіз дюрації; розрахунок ризикової вартості портфеля – облік кореляцій між фінансовими інструментами, які складають портфель; розрахунок кредитного ризику – кореляція між станом різних позичальників: ризик ліквідності та фондування – розрахунок геп-ліквідності; ризик ліквідності активів – визначення співвідношення розміру позиції банку до розміру усього ринку; операційний ризик – організація системи моніторингу операцій, що пов’язані з відмиванням (легалізацією) брудних грошей.

Прийняття рішень про облік або відмова від ризику. Оцінюється уся сукупність ризиків, які прийняті банками, а також можливість управління прийнятими ризиками.

Здійснення регулюючого впливу на ризик. Основними методами управління ризиками слугують:

1. Діагностика і моніторинг. Діагностика стійкості банків повинна здійснюватися під час проведення моніторингу стійкості банківської системи. В свою чергу фінансовий моніторинг банківської системи виступає частиною наглядових функцій центрального банку. Основна його мета – забезпечення органів державного управління і банківської системи інформацією, що відображає результати діяльності банківської системи та вплив чинників, які визначають її стійкість [7, с. 193-199].

Основними завданнями фінансового моніторингу виступають: збір і накопичення інформації, яка віддзеркалює основні показники економічного розвитку країни у контексті динамічного функціонування банків; збір і накопичення інформації, яка віддзеркалює діяльність банківської системи; аналіз і прогноз показників фінансової стійкості національної банківської системи; оцінка системних ризиків банків; виявлення і оцінка ступеня впливу основних чинників, які визначають стійкість банків; оцінка ефективності

заходів, які здійснюються у межах державного регулювання банківської системи.

2. Встановлення нормативів і лімітів. Це введення обмежень на величину фінансових операцій і наступний контроль за виконанням прийнятих рішень. Зазначений метод використовується для уникнення концентрації кредитних і ринкових ризиків та підтримки ліквідності банків на певному рівні.

Слід зазначити, що операції, які підлягають лімітуванню, доцільно згрупувати наступним чином: операції за конверсією однієї валюти; операції з цінними паперами; кредитно-депозитні операції на міжбанківському ринку; операції з похідними фінансовими інструментами.

3. Диверсифікація. Передбачає розподіл активів і пасивів за різними компонентами як на рівні фінансових інструментів, так і за їх складовими з метою зниження ризику.

Як основні форми диверсифікації можна використовувати: диверсифікацію портфеля цінних паперів, диверсифікацію кредитного портфеля, диверсифікацію валютного кошика, диверсифікацію джерел залучення коштів.

4. Формування резервів на покриття збитків. Зазначений інструмент дозволяє покривати ризик за рахунок власних коштів банків, що резервуються (резерв під кредитні операції, операції з цінними паперами, під дебіторську заборгованість). Зазначені заходи спрямовані на забезпечення банками фінансової стійкості та дозволяють запобігти коливанням величини прибутку банків у зв'язку зі списанням збитків. При цьому зростання резерву збільшує витрати (зменшує капітал), а зменшення резерву, навпаки, збільшує доходи (капітал). Такий порядок виступає елементом фінансового планування в банківських установах. Це пов'язано, по-перше, з тим, що створені резерви по кредитах віднесені до більш високої групи ризику, і формуються за рахунок прибутку. При цьому банківські установи за допомогою сформованих резервів

можуть штучно завищувати або занижувати власний фінансовий результат, а тому, і корегувати суму податку на прибуток.

5.Хеджування. Використання одного фінансового інструмента для зниження ризику, пов'язаного з негативним впливом ринкових факторів на ціну іншого, пов'язаного з першим інструментом. Таким чином, хеджування застосовується для зниження ризику збитків, пов'язаних зі зміною ринкових чинників (цін на фінансові інструменти, обмінних курсів валют, процентних ставок) шляхом застосування певних заходів. Такими заходами можуть бути: ф'ючерсні операції, опціони, операції своп, процентний арбітраж. Фактично хеджування означає створення зустрічних вимог та зобов'язань за операціями з цінними паперами, валютою та реальними активами. Вибір методів управління або їх комбінації здійснюється в залежності від виду ризику, специфіки діяльності банків, їх фінансового стану.

Організація процесу контролю. На даному етапі здійснюється наступний контроль за обсягом прийнятого фінансового ризику, рівнем збитків, дотриманням встановлених нормативів та лімітів, оцінюється ефективність управління окремими видами ризиків. Процес контролю є основним механізмом захисту від потенційних помилок та збитків.

Зазначена схема організації системи ризик-менеджменту за наведеними етапами відповідає класичній схемі управлінського процесу: аналіз – планування – формування регулюючого впливу – облік і контроль. Увесь процес управління є безперервним, усі всі його етапи здійснюються одночасно для різних видів ризиків.

Система управління ризиками повинна бути зорієнтована на вирішення наступних завдань:

- забезпечення оптимального співвідношення між дохідністю банківських операцій та їх ризиковістю;
- підтримка ліквідності банківських надходжень на достатньому рівні за умови оптимізації обсягу прибутку;
- забезпечення встановлених норм достатності капіталу.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день найбільшу загрозу для банківських установ становлять такі види ризику, які прямо не пов'язані з проведенням банківських операцій. До них слід віднести ризики, пов'язані з репутацією банківських установ, з конкуренцією у банківській сфері та операційні.

Таким чином, при вирішенні проблем управління фінансовими ризиками, доцільно взяти за основу розробку методики управління окремими видами ризику з метою виявлення, локалізації, вимірювання та контролю над ризиками та мінімізації їх впливу.

Відповідно до міжнародної практики ведення банківського бізнесу основним документом, що дає класифікацію банківських ризиків, є стандарти Базельського комітету з банківського нагляду щодо здійснення ефективного банківського нагляду [8].

Забезпечення фінансової стійкості банків істотно залежить від удосконалення управління ризиками, яке полягає в реалізації сукупності методів і прийомів прогнозування появи ризикових подій та необхідності вживати відповідні заходи для ліквідації чи зменшення негативних наслідків таких подій [9].

Якщо розглядати систему ризик-менеджменту на конкретному банку, то слід визначити стратегічну мету банку, якою повинно бути управління співвідношенням «дохідність/ризиковість». Традиційний підхід до управління ризиками ґрунтується на виконанні регулятивних вимог Національного банку України, а також на апробації і впровадженні «кращої світової практики» в частині оцінки та управління ризиками. Правління банку розуміє, що для забезпечення високих темпів зростання розвитку Банку потрібно розглядати ризики разом з прибутковістю відповідно до поставлених акціонерами завдань.

Основна стратегічна мета ризик-менеджменту - розвиток кількісної оцінки ризику з метою більш ефективного управління ризиками конкретних банківських операцій, а також контроль рівня загального ризику для зменшення його негативного впливу на інвестований акціонерами капітал.

Основне завдання ризик-менеджменту - профілактика виникнення ризиків, мінімізація негативних наслідків, заподіяних реалізацією ризиків, максимізація додаткового прибутку, який одержується в результаті ефективного управління ризиками.

Поставлені завдання в банку реалізується за допомогою:

- вивчення можливих наслідків діяльності в ризиковій ситуації та ідентифікація реальних ризиків для чіткого визначення об'єктів управління в усіх сферах діяльності банку;
- розробки заходів, які не допускають, запобігають або зменшують розмір збитку від впливу повністю неврахованих ризикових факторів, непередбачуваних обставин за допомогою аналізу негативного впливу «критичних» сценаріїв на діяльність банку в цілому;
- реалізації такої системи адаптації та толерантності до ризиків, за допомогою якої можуть бути не тільки нейтралізовані або компенсовані негативні ймовірні результати, а й максимально використані шанси на отримання високого доходу.

Управління банківськими ризиками здійснюється за допомогою щорічного проходження наступних етапів:

Етап 1: Постановка стратегічних і тактичних завдань на наступний рік, з регулярним аудитом «план-результат» і, за необхідності, проведення оперативної корекції тактичних завдань.

Етап 2: Перевірка ефективності організаційної структури Ризик-менеджменту для управління і контролю найбільш вагомих видів банківських ризиків.

Для ефективного управління групами ризику в банках функціонує така організаційна структура, яка розглянута на рисунку 4.2.

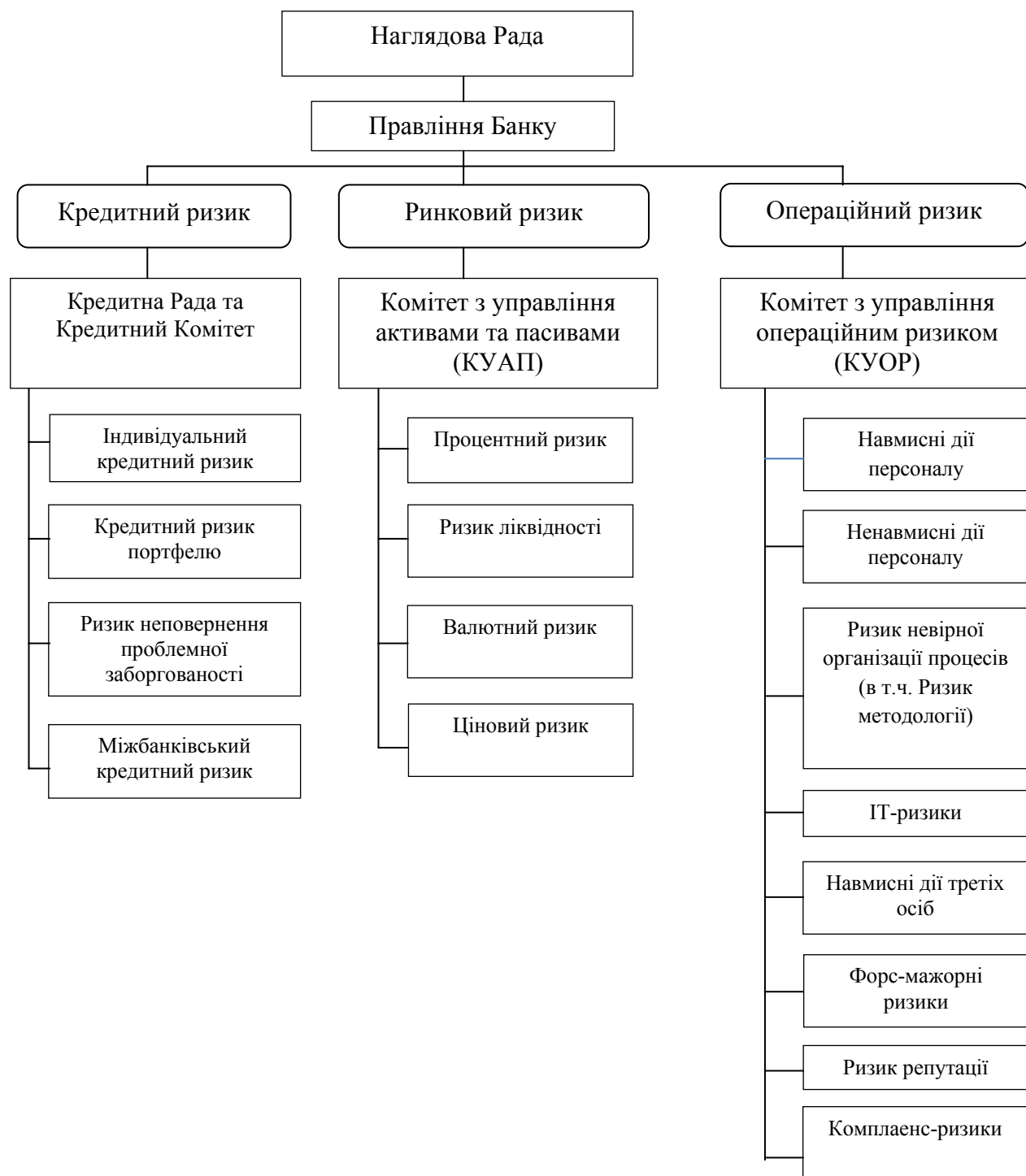

Рис. 4.2. Організаційна структура ризик-менеджменту в банку

4.4. Методи управління ризиками в банках

Система управління кредитним ризиком

Кредитний ризик - невизначеність фінансового результату банку, внаслідок можливих втрат, зумовлених нездатністю позичальників (юридичні та фізичні особи) погашати в зумовлені кредитними договорами терміни основну суму кредиту та нараховані за ним відсотки.

Кредитний ризик є домінуючим елементом ієрархічної системи банківських ризиків в банку та невід'ємною складовою сукупного банківського ризику.

Управління кредитним ризиком здійснюється за допомогою аналізу на рівні сукупного кредитного портфелю, окремого позичальника, продукту, операції, який проводиться системно та комплексно у взаємозв'язку з іншими видами ризику (процентний, операційний, валютний).

Процес управління кредитним ризиком банку реалізує наступні принципи:

- цілісність (розгляд елементів кредитного ризику як сукупної цілісної системи);
- відкритість (взаємозв'язок з іншими видами ризику);
- структуризація (процес має чітко визначену структуру, основною ознакою якою є сталість взаємозв'язків між її елементами, а також правила даних зв'язків);
- ефективність (забезпечення стратегічного співвідношення ризик/дохід);
- регламентованість (усі процеси, що виникають у системі управління кредитним ризиком, повинні мати чіткий регламент);
- узгодженість (стратегія управління кредитним ризиком узгоджується з загально банківською стратегією розвитку бізнесу);
- інформованість (процес управління кредитним ризиком супроводжується наявністю об'єктивної, достовірної та актуальної інформації та звітами).

Система управління кредитним ризиком - процес, що послідовно реалізується через наступні етапи: ідентифікація ризику; оцінка наслідків настання ризиків; вибір управлінського рішення; контроль (моніторинг та облік, звітність, відповідальність).

Ідентифікація.

Ідентифікація кредитного ризику є базовим етапом в процесі управління системою кредитного ризику. Під ідентифікацією кредитних ризиків розуміється виявлення їх специфіки, прогнозування можливостей та особливостей реалізації, вимірювання ризику у часі, рівень взаємозв'язків з іншими ризиками, фіксування факторів, що впливають на кредитний ризик, який ідентифікується.

На даному етапі визначається рівень подібності ризикової позиції з її запланованими характеристиками, та в результаті цього формується рейтинг ризикової позиції, що аналізується, в залежності від того наскільки відрізняються кількісні та якісні параметри об'єкту, що розпізнається, від параметрів прийнятих банком.

Головна ціль ідентифікації - створення умов для третього етапу управління кредитним ризиком, під час якого відбувається безпосередній вибір управлінського рішення.

Оцінка.

Оцінці підлягають кредитні ризики, визначені на етапі ідентифікації, в розрізі наступних часових категорій:

- Дані минулих років. Проводиться збір статистичних даних, що дозволяє провести оцінку наслідків настання кредитного ризику та зробити висновки щодо статистичного характеру подій, пов'язаних з появою зазначених ризиків.
- Дані на дату оцінки. Проводиться збір даних, що дозволяє здійснити корегування оцінки, що побудована на історичних даних, з метою їх використання в дійсному часі, оскільки така інформація дає можливість врахувати часові зміни в операційному середовищі банку.

– Прогнозування майбутніх позицій. Проводиться збір даних, необхідних для прогнозування, а також інформації, що дозволяє врахувати майбутні зміни, що впливають на характеристики операційного середовища. В банку виокремлюються такі фактори кредитного ризику: фактори індивідуальних кредитних ризиків; фактори сукупного кредитного ризику.

Зазначений розподіл обумовлений можливістю здійснення аналізу кредитного ризику на рівні конкретного позичальника та на рівні кредитного портфелю в цілому. Фактори, що впливають на величину кредитного ризику розглянуті в таблиці 4.4.

Таблиця 4.4.

Фактори, що впливають на величину кредитного ризику

Індивідуальний ризик	Сукупний ризик
Нестабільність економічної ситуації	
Зміна фінансового стану позичальника	Зміна грошово-кредитної політики НБУ (вимоги до резервування)
Кредитна історія позичальника	Зміна в кредитній політиці
Зміна якості забезпечення кредиту	Макроекономічний фактор
Якість управління підприємством-позичальником	Особистий фактор (Поведінковий)
Зміни умов кредитування	
Особистий фактор (Поведінковий)	

Управління ризиком

Головною метою управління кредитним ризиком є: запобігання ризику - досягається шляхом ліквідації передумов виникнення кредитного ризику; дотримання ризику на визначеному рівні; мінімізація ризику (табл. 4.5).

Таблиця 4.5.

Методи управління кредитним ризиком

Метод	Характер впливу на ризик	Що включає
Запобігання ризику	Непрямої вплив	-Відбір і оцінка кредитних спеціалістів -Оптимізація процесу кредитування -Розвиток персоналу -Аналіз потенційного клієнта -Постійний моніторинг клієнта

Метод	Характер впливу на ризик	Що включає
Оцінка, вимірювання і прогнозування ризику	Непрямий вплив	-Оцінка кредитоспроможності позичальника -Оцінка якості кредитного портфеля банку -Вимірювання кредитного ризику -Прогнозування кредитного ризику
Уникнення кредитного ризику	Прямий вплив	-Відмова у наданні кредиту ненадійному клієнту
Мінімізація ризику	Прямий вплив	-Раціоналізація кредитів -Диверсифікація кредитів -Резервування кредитів -Структурування кредитів
Страхування ризику	Непрямий вплив	-Перерозподіл обов'язків щодо відшкодування кредитних втрат на страхову компанію
Утримання ризику	Непрямий вплив	-Створення структурних підрозділів по роботі з проблемними кредитами -Призупинення кредитної діяльності у високо ризикових галузях Пошук нових секторів кредитного ринку і розробка нових кредитних продуктів

Банк використовує експертні рейтингові моделі. Рейтинг встановлюється в залежності від фінансової стійкості позичальника і відображає експертну оцінку відносної можливості його дефолту. Для стандартизованих кредитних продуктів Банк використовує автоматизовані інструменти оцінки - скорингові моделі.

Оцінка кредитного ризику позичальника здійснюється у відповідності з внутрішніми нормативними документами. З метою зниження ризиків фінансування клієнтів з негативною репутацією, Банком впроваджена система перевірки даних щодо клієнтів (верифікація). За результатами ідентифікації та оцінки приймається рішення щодо управління кредитним ризиком. В банці визначають наступні стратегії управління кредитним ризиком:

- Стратегія уникнення застосовується у випадку, якщо вартість реалізації ризикової події перевищує оціночну вартість об'єкту, що наражається на ризик, при відсутності критичної необхідності у даному об'єкті.

- Стратегія прийняття і нехтування застосовується у випадку, якщо затрати на управління ризиковою позицією перевищують вартість реалізації ризикової події, а уникнення є неможливим.
- Стратегія прийняття і управління використовується при відсутності можливості застосування вищезазначених стратегій, шляхом використання спеціального інструментарію з управління банківськими ризиками.

Банк приймає одне з 3 рішень: відмова у наданні кредиту (уникнення); прийняття і управління (надання кредиту); прийняття з умовами мінімізації (встановлення додаткових вимог до позичальника, кредиту, застави, часткове затвердження параметрів кредиту).

Контроль.

Процес управління кредитним ризиком продовжується і після прийняття рішення щодо видачі кредиту до повного погашення тіла та відсотків.

Рівень кредитного ризику до змін здійснюється за допомогою моніторингу показників ризику (якість обслуговування боргу, фінансовий стан позичальника, виконання умов кредитного договору, стан та якість забезпечення тощо), їх динаміки для своєчасного управлінського реагування в разі раптових відхилень значень ризикової позиції від запланованих/бюджетних величин.

Для зниження рівня проблемних кредитів, контролю обсягів та динаміки прострочених зобов'язань, в банку побудовані аплікаційні скорингові моделі для продуктів роздрібного бізнесу та поведінкова скорингова модель для збору заборгованості фізичних осіб.

Управління ринковим ризиком

Напрямок «Ринкові ризики» включає в себе ризик ліквідності, валютний, процентний та ціновий ризики. Ринковими ризиками управляє Комітет управління активами та пасивами. Ринкові ризики - ризики виникнення у Банку фінансових втрат/збитків внаслідок зміни ринкової вартості фінансових інструментів торгового портфелю, процентних ставок, а також курсів іноземних

валют та/або дорогоцінних металів. Відмінною рисою ринкових ризиків від інших банківських ризиків є їх залежність від кон'юнктури ринку.

Метою управління ринковими ризиками є підтримання прийнятого на себе Банком ризику на рівні, визначеному відповідно до власних стратегічних завдань.

У банку існує трирівнева система управління ризиком ліквідності.

Перший рівень складається з розробки стратегічних планів. Основні принципи стратегічного управління ліквідністю визначаються при складанні бізнес-плану у вигляді обсягів, структури активів і зобов'язань банку.

На другому рівні визначаються тактичні завдання і шляхи їх виконання. Тактичне управління ліквідністю здійснюється КУАП і складається з регулярного аналізу відповідної звітності та підготовки відповідних вказівок підрозділам банку, які безпосередньо впливають на обсяг і структуру операцій банку.

Управління третього рівня полягає в забезпеченні відповідності поточних виплат і надходжень грошових коштів і здійснюється на щоденній основі Казначейським управлінням.

Інструментами регулювання ринкових ризиків є:

- встановлення лімітів за фінансовими інструментами;
- управління дисбалансами (GAP) для утримання ризику в межах внутрішніх нормативів, встановлених Наглядовою Радою;
- прогноз очікуваних майбутніх грошових потоків з використанням сценаріїв, розроблених на основі статистичних даних про результати діяльності банків України в умовах фінансової кризи;
- забезпечення дотримання нормативів ліквідності НБУ;
- стрес-тестування окремих фінансових інструментів і портфелю в цілому з використанням сценарного підходу, а також аналіз чутливості фінансового результату до факторів ризику, оцінка волатильності і взаємозв'язків факторів ризику (кредитний, процентний, фондовий, валютний);
- розрахунок показника Value at Risk (VaR).

Ризик ліквідності.

Для обмеження рівня ризику ліквідності керівництво банку забезпечує диверсифіковані джерела фінансування на додаток до основної депозитної бази, шляхом управління активами і пасивами з урахуванням дотримання принципів ліквідності і щоденного контролю майбутніх грошових потоків і рівня ліквідності.

У процесі управління ліквідністю банк керується наступними основними принципами:

- управління ліквідністю здійснюється щоденно і безперервно;
- при прийнятті рішень банк дозволяє конфлікт між ліквідністю і прибутковістю на користь ліквідності;
- кожна угода, що впливає на стан ліквідності, повинна бути прийнята до уваги ризику ліквідності. При розміщенні активів у різні фінансові інструменти банк суворо враховує строковість джерела ресурсів і його обсяг.

З метою аналізу ризику втрати ліквідності проводиться аналіз залежності Банку від операцій на міжбанківському ринку, операцій великих клієнтів, концентрації кредитних ризиків. Для управління загальною ліквідністю Банк аналізує розриви в термінах погашення вимог і зобов'язань.

Процентний ризик.

Управління процентним ризиком полягає в забезпеченні оптимальної структури (включаючи за термінами переоцінки) чутливих до змін процентних ставок активів і пасивів. Управління структурою чутливих до процентних змін активів і пасивів банку здійснюється шляхом ціноутворення за прибутковими активами і платними зобов'язаннями в залежності від їх виду, валюти та строковості.

Управління ринковим ризиком включає в себе такі елементи: прогноз можливих втрат від зміни ціни інструменту при величині позиції на дату прогнозу; порівняння прогнозних втрат із встановленими лімітами; за

необхідності зміна позиції за інструментом таким чином, щоб прогнозні втрати не перевищили ліміт.

Тактичне управління ринковим ризиком здійснює Комітет управління активами і пасивами (КУАП) шляхом розробки вказівок підрозділам, які впливають на розмір і структуру відкритих валютних позицій, портфелю цінних паперів, а також активів і пасивів банку. Банком проводиться аналіз строковості переоцінки активів і пасивів і моделювання отримання процентних доходів у випадку паралельного зміщення кривої прибутковості. Результати даного аналізу є основою для прийняття ризик-управлінських рішень в частині управління ринкового ризику КУАП. КУАП встановлює базові процентні ставки, а також встановлює чіткі межі зі зміни даних процентних ставок шляхом делегування відповідних повноважень та здійснює щомісячний контроль відповідності фактичних процентних ставок встановленому рівню базових ставок.

Валютний ризик

Управління валютним ризиком здійснюється за допомогою щоденного моніторингу валютної позиції. Рівень валютного ризику оцінюється за допомогою оцінки ризикової вартості і стрес-тестування значних коливань курсів валют.

У банку операційний ризик визначається як імовірність настання події, яка може призвести до фінансових збитків або вплинути на досягнення стратегічних цілей Банку, з причини неадекватної роботи систем і технологій, недосконалості процесів, внутрішнього і зовнішнього шахрайства або реалізації форс-мажорів. Це потенційний ризик для існування Банку, який посилюється кумулятивним впливом поєднання різних факторів операційного ризику.

У банку діє «Єдиний Класифікатор операційного ризику», який визначає перелік та ідентифікує основні ризики, притаманні банківським процесам.

Система управління операційним ризиком реалізується при проходженні таких етапів:

- ідентифікація (знання Класифікатору ризиків, потенційні загрози і можливі події операційного ризику - за допомогою листів-нагадувань, інформаційних листів);
- виявлення - процес виявлення вже фактично реалізованої події (створення зацікавленості працівників у виявленні та реєстрації подій);
- оцінка на місці виникнення (проводиться при заповненні полів форми для реєстрації операційних ризиків);
- консолідована оцінка та складання управлінської звітності для розгляду Підкомітетами (співробітники Управління ринкових та операційних ризиків щотижнево консолідують дані, отримані від Ризик-офіцерів, оцінюють події, контролюють якість внесених даних, а також складають регулярні звіти і супроводжують засідання Комітет з управління операційним ризиком (КУОР) і його Підкомітетів);
- реагування на подію: обов'язкова розробка заходів для мінімізації подій з урахуванням рівня ризику та їх впровадження на місцях виникнення ризику (прийняття рішень на Підкомітетах та контроль їх виконання, а також оцінка ефективності проведених заходів);
- контроль ефективності вжитих заходів (аналіз результатів на чергових засіданнях КУОР і його Підкомітетів, а також порівняння статистики).

Як би не була виявлена подія, вона підлягає внесенню до бази даних операційних подій, форма якої є єдиною для всього Банку.

У банку проводиться щотижнева консолідація виявлених операційних подій серед всіх структурних підрозділів Банку.

Єдина база даних подій операційного ризику формується співробітниками Управління ринкових та операційних ризиків. Головне завдання консолідованої бази подій операційного ризику - це розуміння Керівництвом, з якими видами операційного ризику стикаються структурні підрозділи, щоб приймати своєчасні та ефективні рішення щодо мінімізації/ліквідації/необхідності проведення профілактичних заходів для

недопущення збільшення кількості реалізованих подій операційного ризику певної категорії або їх появи в майбутньому (табл. 4.6.).

Таблиця 4.6.

Підходи щодо консолідованої оцінки операційного ризику (далі – ОР)

Оцінка (підходи для визначення рівня ризику)	Контроль (підходи для регулярного моніторингу)
Збір статистики інцидентів в базу ОР	Контроль збитків/витрат
Щорічна самооцінка рівня ОР керівниками підрозділів	Контроль витрат
Аналіз процесів з оцінкою чутливості до факторів ОР	Контроль кількості подій за період
Визначення рівня ОР для контролю (ризик-апетит);	Контроль певних показників ризику КІРів
Стрес-тестування «критичних» ОР	

Основна вимога до результатів використовуваних підходів - це можливість співставлення результатів в єдину карту ризику.

За результатами оцінки і контролю складаються звіти, які мають форму, затверджену КУОР, і відповідають основним критеріям управлінської звітності: інформативність, об'єктивність, правильність, порівнюваність, своєчасність, ретроспективність.

Для оперативного управління та реагування на зафіксовані операційні ризики на основі КУОР доцільно створити 4 підкомітети для управління одним з чотирьох факторів операційного ризику.

Підкомітет «Персонал» - питання навмисних і ненавмисних дій персоналу/помилки персоналу, оцінка кваліфікації та достатності персоналу тощо.

Підкомітет «Процеси» - питання організації процесів, якості комунікацій, ефективності існуючих процесів і необхідності оптимізації тощо.

Підкомітет «Зовнішні чинники» - питання навмисних дій третіх осіб (у тому числі шахрайство, проникнення в електронні бази даних, спроби порушити цілісність, безпеку, конфіденційність банку) та ліквідація наслідків форс-мажорів та навмисне завдання шкоди репутації банку.

Підкомітет «Системи» - питання якості роботи інформаційних систем, формування єдиного розуміння ІТ-ризиків і розробка збалансованих рішень щодо Інформаційної безпеки та ІТ- ризиків, з урахуванням специфіки та інтересів бізнес-підрозділів банку.

Оскільки існує безліч проявів операційного ризику, реальною можливістю впровадження ефективного контролю є аналіз банківського процесу «поетапно», виявлення справжньої причини реалізації події та подальша розробка заходів щодо недопущення повторення події (за допомогою перевірки наявності/правильності складання технологічних карт, зміни послідовності виконання етапів, встановлення додаткових контролів на різних етапах процесу).

При управлінні операційним ризиком банк періодично переглядає встановлені рівні операційного ризику (т.зв. ризик-апетити) і свою стратегію управління ризиками. Для всіх типів операційного ризику необхідно прийняти рішення: прийняти; передати/страхувати; зменшити; уникнути.

Для забезпечення безперервної діяльності та мінімізації збитків у банку розроблений і затверджений План безперервної діяльності. Практична сторона розробки Плану - це розгляд «критичних» стрес-сценаріїв розвитку події операційного ризику, в результаті чого будуть визначені критичні процеси, системи та ключові посади.

Залежно від профілю операційного ризику банк може використовувати такі методи управління операційним ризиком:

- Тестування існуючих продуктів/процесів/ресурсів (у тому числі ІТ-ресурсів) з позиції чутливості до негативного впливу чинників операційного ризику і впроваджуваних/стратегічних процесів/продуктів/ресурсів.
- Пошук найкращих управлінських рішень (best practices). У зв'язку з недостатнім розвитком кількісної оцінки ризику за допомогою якісних підходів до оцінки можна визначити «слабкі» місця процесу та

запровадити кращі методи оптимізації або контролю (наприклад, «подвійної пари очей»).

- Лімітування ризику. Встановлення граничних значень ризику, а також затвердження лімітів відповідальності для прийняття рішень.
- Страхування.
- Передача/трансфер ризику, передача ризикованих процесів на аутсорсинг.
- Формування резервів для компенсації непередбачених збитків.
- Уникнення ризику за допомогою скасування ризикованих операцій, процесів, продуктів, систем.
- Регулярний внутрішній контроль і аудит. Внутрішній контроль - це інструмент превентивних дій, а не констатації фактів минулих подій.

Дії «прямого» контролю реалізуються за допомогою наявності таких умов: відповідальність кожного співробітника чітко визначена і зрозуміла; доступ (фізичний і системний) контролюється Компетентними підрозділами; впроваджена адекватна процедура самоконтролю і постконтролю керівником або наступним підрозділом в ланцюжку процесу; транзакції авторизуються; транзакції записуються; політики, процедури, обов'язки документуються; передбачено постійне навчання нового та підвищення кваліфікації існуючого персоналу; аналіз процесів на адекватність/обґрунтованість поділу обов'язків (уникнення дублювання функцій); регулярна інвентаризація ресурсів: враховані активи порівнюються з наявними.

Моніторинг проводиться на рівні структурних підрозділів та/або в усьому банку. З метою підтримки «проактивного» управління розроблені індикатори раннього попередження (ключові індикатори ризику - КІРи) для відображення потенційних джерел загроз для реалізації операційного ризику. Частота моніторингу визначається значимістю індикатора і складністю процесу моніторингу. Індикатори визначаються експертами Компетентних підрозділів. Такі індикатори є основними показниками ризику для чутливості діяльності банку до факторів операційного ризику.

4.5. Організація внутрішнього контролю за банківськими ризиками

Для побудови ефективної системи управління банківськими ризиками банк паралельно з процесом управління ризиками повинен реалізувати стратегію «ризик-орієнтованого» контролю, який передбачає виявлення причин виникнення ризиків та своєчасне управління ними. Результатом впровадження «ризик-орієнтованого» підходу до контролю стало впровадження в банку системи внутрішнього контролю, яка полягає в: аналізі ризиків і встановленні причин їх виникнення; удосконаленні системи виявлення ризиків на ранній стадії; усвідомленні всіма співробітниками необхідності впровадження/проведення «самоконтролю».

Зазначена система являє собою сукупність органів та напрямків внутрішнього контролю, що забезпечує порядок здійснення та досягнення цілей, які встановлюються законодавством, положеннями про систему внутрішнього контролю, установчими та внутрішніми документами банків.

Відповідно до визначення, яке подано А.О. Єпіфановим, внутрішній контроль – це сукупність процедур, що забезпечують достовірність і повноту інформації, яка передається керівництву підприємства чи установи, дотримання вимог внутрішніх та зовнішніх нормативних актів при здійсненні операцій, збереження, оптимальне використання ресурсів, забезпечення чіткого виконання працівниками службових зобов'язань і розпоряджень органів управління [89, с. 285].

Основними цілями проведення внутрішнього контролю виступають:

- забезпечення ефективності та результативності діяльності банківської установи при здійсненні банківських операцій, управління активами і пасивами, схоронність активів, управління банківськими ризиками;
- достовірність, повнота, об'єктивність та своєчасність складання та надання фінансової, бухгалтерської звітності та забезпечення інформаційної безпеки;
- дотримання норм правових актів, стандартів саморегуючих установ, засновницьких та внутрішніх документів;

- уникнення ситуації залучення банками та участі їх у здійсненні протиправної діяльності, у тому числі відмиванні коштів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванні тероризму, а також забезпечення своєчасного подання у відповідності із законодавством відомостей до державних регуляторних органів і Національного банку України.

Внутрішній контроль повинен містити у собі такі основні напрямки:

- контроль з боку органів управління за організацією діяльності банку;
- контроль за функціонуванням системи управління банківськими ризиками і їх оцінку;
- контроль за розподілом повноважень при здійсненні банківських операцій та інших угод;
- контроль за системою управління інформаційними потоками та забезпечення її безпеки;
- контроль за функціонуванням системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;
- контроль відповідності діяльності банків на ринку цінних паперів вимогам законодавства та нормативних актів.

Таким чином, система управління ризиками є складовою внутрішнього контролю. З метою визначення основних ризиків, пов'язаних з діяльністю банків, а також методів управління ними, розробляється Концепція управління банківськими ризиками, яка базується на рекомендаціях Базельського комітету з банківського нагляду та відповідних законодавчих актах.

З метою адекватної оцінки ризиків, які виникають в процесі проведення банківської діяльності, доцільне створення організаційно-методологічної бази оцінки ризиків, яка включає в себе систему методик і процедур, що дозволяють проводити аналіз та моніторинг банківських ризиків.

Організаційно-методологічна база оцінки, контролю та управління банківськими ризиками включає визначення елементів ризику та методологію управління (табл. 4.7).

Елементи та методологія управління ризиками

Елементи ризику	Методологія управління
Ринковий ризик	
Управління GAP, управління дюрацією, синтетичне управління процентним ризиком (використання строкових фінансових інструментів), валютний метчинг	Постійний моніторинг стану фінансових ринків з метою прогнозування можливих сценаріїв зміни параметрів; відпрацювання стратегій операцій на фондовому ринку; створення системи процедур, націлених на підтримку запланованого рівня ризику, у тому числі прийняття рішень за операціями, що несуть у собі ринковий ризик; встановлення і контроль лімітів на інструменти, емітентів, ліміти збитків; багаторівневість контролю за дотриманням лімітів; сукупність методик і процедур, що дозволяють проводити всебічний аналіз і оцінку ринкових ризиків
Ризик ліквідності	
Оперативне управління ліквідністю, стратегічне управління ліквідністю	Аналіз стану зовнішнього середовища з точки зору ліквідності банку, у тому числі аналіз ступеня ліквідності та розвитку фінансового ринку, аналіз наявних у банку можливостей щодо залучення ресурсів для поповнення ліквідності; визначення величини дефіциту або надлишку ліквідних активів та узгодження угод, які направлені на ліквідацію дефіциту (надлишку) ліквідності; планування грошових потоків з урахуванням мінімально допустимого рівня високоліквідних і ліквідних активів; контроль клієнтської бази з метою її диверсифікації та підтримка на необхідному рівні
Операційний ризик	
Створення систем внутрішнього контролю, документування усіх процесів, незалежне прийняття рішень; перевірка процедури проведення усіх банківських операцій	Створення підрозділів методології і банківських технологій
Ризик репутації	
Використання принципів прозорості операцій при взаємовідносинах з контрагентами; зважена маркетингова політика, уникнення факторів недобросовісної конкуренції	Інформаційна служба банку повинна проводити аналіз інформації про банк у засобах масової інформації, проведення аналізу діяльності банку незалежними рейтинговими агентствами

Елементи ризику	Методологія управління
Кредитний ризик	
Ідентифікація кредитного ризику; якісна та кількісна оцінка ризику; методи мінімізації; створення систем процедур, направлених на підтримку запланованого рівня ризику; належне вивчення клієнта банку(при встановленні відносин з банком; при підтримці договірних відносин з банком); організація функціонування системи “Знай свого клієнта”	Обмеження концентрації кредитних ризиків за позичальниками: банк повинен провести укрупнення у сегментах малих та середніх підприємствах, питома вага яких у кредитному портфелі зростає; обмеження кредитного ризику за галузями: у даних макроекономічних обставинах, які склалися в Україні, переглядає власну стратегію по відношенню до кредитування тих чи інших видів діяльності, в залежності від рівня неплатежів; обмеження концентрації кредитних ризиків за видами забезпечення: з метою запобігання можливим ускладненням відносно реалізації застави; обмеження концентрації кредитних ризиків за строками кредитування: з метою зниження зазначеного виду ризику, необхідно проводити збалансування активів і пасивів банку, встановлювати максимальні терміни надання кредиту у залежності від кредитних продуктів, характеру забезпечення, а також фондування угоди; банк обмежує коло власних контрагентів на фінансових ринках тільки суто надійними фінансовими інституціями, встановлюючи ліміти ризику на банки – контрагенти та інвестиційні компанії; банк встановлює ліміти ризику на емітентів боргових зобов’язань; в умовах нестабільності на фондовому ринку формує власний портфель тільки із боргових зобов’язань найбільш надійних емітентів та у невеликих обсягах; банк встановлює ліміти на страхові компанії; зазначені ліміти використовуються банком як інструмент зниження ризиків шляхом страхування застави у декількох більш надійних

В цілому служба внутрішнього контролю відповідає не за внутрішній контроль, а за його незалежну оцінку та допомогу керівництву у його удосконаленні. У ситуації обмеженості ресурсів виконання даної цілі можливе шляхом використання ризик-орієнтованого підходу. Концепція ризик-орієнтованого підходу внутрішнього контролю, який базується на визначенні та моніторингу рівня ризику, що прийнятний для банківських установ, передбачає передавання на усі рівні управління відповідальності за ідентифікацію ризику

та їх оцінку. Доцільно виділити два підходи організації системи внутрішнього контролю – за традиційною моделлю і моделлю ризик-орієнтованого підходу.

За традиційною моделлю система внутрішнього контролю включає в себе наступні компоненти: нормативні акти і внутрішні регламенти; акти перевірок служби внутрішнього контролю – звіти про виявлені порушення; план заходів служби внутрішнього контролю; звіт для керівництва з переліком найбільш вагомих порушень; нерегулярний контроль виконання розпоряджень.

За моделлю ризик-орієнтованого підходу система внутрішнього контролю включає в себе наступні компоненти: стандарт-прийнятність рівня ризику, який забезпечується системами внутрішнього контролю, у тому числі ризику невідповідності законодавству; за кожним виявленим фактом здійснюється аналіз вразливості системи контролю, інформується керівництво; – висновки підтверджуються банківським бізнесом, план дій готують підрозділи, зацікавлені у зменшенні ризику; служба внутрішнього контролю готує підсумковий звіт, у якому зазначаються основні проблеми, оцінка адекватності запропонованих дій; щомісячний контроль виконання плану дій.

З метою створення системи внутрішнього контролю, ґрунтованого на ризик-орієнтованому підході, доцільно виділити об'єкти, які включаються до методологічної процедури формування системи внутрішнього контролю.

Методологія при визначенні ризику у банківських установах включає: окреслення кола об'єктів, що підлягають перевірці; визначення факторів ризику; прив'язку об'єктів перевірки до бізнес-процесів банківських установ; методологію присвоювання балів факторам ризику; методологію визначення рівня ризику за об'єктами перевірки; розробку програми оцінки ризиків; обговорення та координацію методології оцінки ризиків з підрозділами банківської установи; розробку внутрішнього документа, який включає методологію оцінки ризиків для виконання цілей служби внутрішнього контролю; підготовку інструкції роботи з програмою оцінки ризиків для співробітників служби внутрішнього контролю.

Об'єкти управління і контролю банківської установи доцільно поділити на ресурси і види діяльності. До об'єктів ресурсів включають фінансові і матеріальні ресурси, основні фонди, нематеріальні активи і людські ресурси.

Види діяльності об'єктів управління і контролю поділяють:

- продаж банківських продуктів – маркетингові дослідження і операції з формування ринку банківських продуктів, операції зі зростання обсягів банківських продуктів, контроль якості продуктових стратегій;
- операційне обслуговування – технології обслуговування клієнтів, операції удосконалення банківських продуктів і розробки нових;
- фінансовий менеджмент – управління фінансовими ресурсами, грошовими потоками, забезпечення проектів, маркетингова діяльність із залучення і розміщення коштів;
- забезпечення діяльності – створення організаційної структури банківської установи, виокремлення відділів і служб, організація інформаційної системи, операції координації дій внутрішніх виконавців;
- управління філіалами і відділеннями – спеціалізована форма фінансового менеджменту.

Для виконання певних обов'язків і функцій банківської установи створюється управлінська структура. Під структурою управління розуміють склад ланок та рівнів управління, їх взаємозв'язок і підпорядкованість. При впровадженні ризик-орієнтованої системи контролю доцільно пов'язати схему структури банківської установи із системою внутрішніх взаємозв'язків. Для побудови зазначеної схеми необхідно враховувати, що схема окреслює лише загальні контури структури організації, вона повинна бути доступною для розуміння.

Базовими принципами формування системи внутрішнього контролю є розподіл обов'язків, дозвіл і фізичний контроль. Розподіл обов'язків передбачає встановлення відповідальності між співробітниками на умовах недопущення ситуації відповідальності однієї особи за операцію у цілому. Дозвіл зумовлює,

що узгодження усіх операцій відповідальними офіційними особами повинно відбуватися у межах їх компетенції. Фізичний контроль передбачає контроль доступу до активів і документів.

При прийнятті рішень на вищому рівні управління аналізується поточна інформація (внутрішня і зовнішня), тенденції, виявлені у результаті аналізу поточної інформації, наслідки, які можуть виникнути при прийнятті рішень державних органів влади.

На цьому ж рівні управління розробляються і коригуються концепції, плани перспективного розвитку банківської установи, контролюється їх реалізація.

Концепції і плани повинні бути пов'язані між собою за цілями і строками їх реалізації, ресурсами і виконавцями (рис. 4.3).

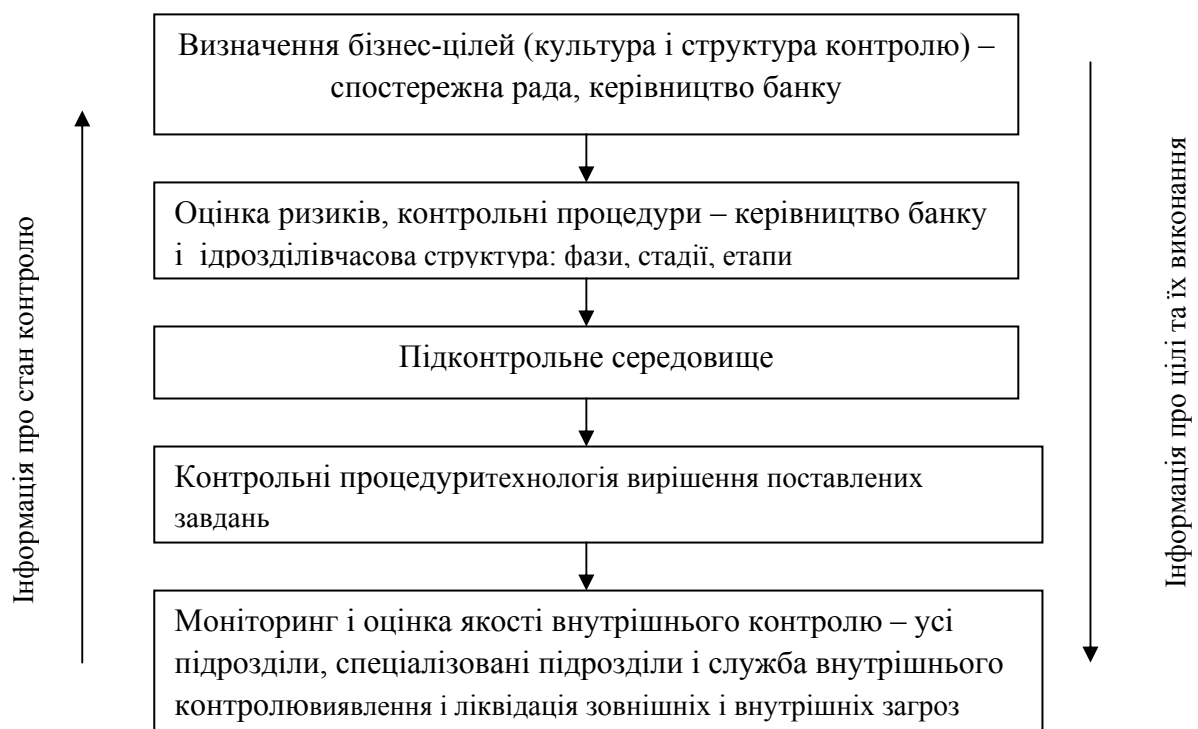

Рис. 4.3. Інформаційне забезпечення служби внутрішнього контролю

Другий рівень управління – департаменти і управління головного офісу банківської установи, керівництво філіалів і відділень. На даному рівні управління забезпечується операційна діяльність банку. Третій рівень управління – рівень безпосередніх виконавців управлінських рішень.

Слід зазначити, що оцінка і управління банківськими ризиками, контроль за ними здійснюється на мікрорівні – у банківській установі та макрорівні – підрозділами головного офісу банку (рис. 4.4).

Рис. 4.4. Планування внутрішнього контролю на основі оцінки ризиків

Невизначеність, яка має прояв через брак інформації, заважає економічним суб'єктам ефективно використовувати ресурси і грошові кошти та розробляти стратегію поведінки на ринку. У зв'язку з тим, що ймовірність виникнення ризику, пов'язаного з браком інформації про стан зовнішнього середовища, зворотно пропорційна рівню інформованості менеджерів банків про ставлення зовнішнього середовища відносно свого банку, зазначений вид ризику найбільш важливий у сучасних умовах. Ризики взаємопов'язані і зміни одного з них викликають зміни у іншого, але у сукупності вони впливають на результати діяльності банківської установи і вимагають оцінки та управління.

Ефективність системи внутрішнього контролю виражається в: процесній інтеграції (впровадження в процес); оцінці ризиків на регулярній основі; розробці та проведенні заходів, з подальшою оцінкою їх ефективності (рис. 4.5).

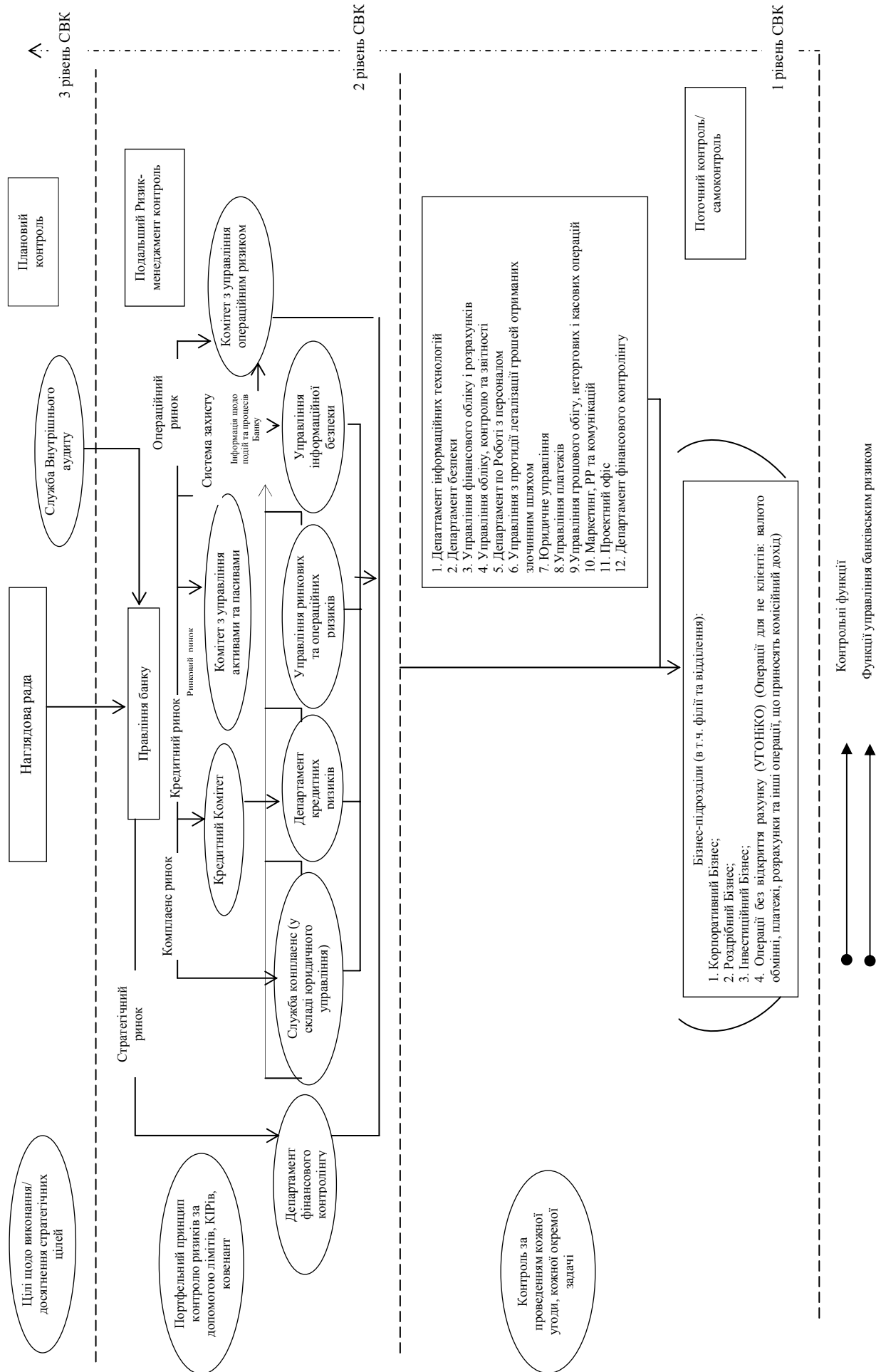

Рис. 4.5.Рівні внутрішнього контролю в банку

1 Рівень - **Самоконтроль/поточний контроль**, який проводиться під час здійснення операцій банку і включає контроль за дотриманням внутрішніх документів щодо здійснення цих операцій, коректності внесення даних в ПЗ, порядку прийняття рішень про їх здійснення, контроль за своєчасним і достовірним відображенням операцій у бухгалтерському обліку та звітності, контроль за збереженням майна банку.

2 Рівень - **Подальший контроль**, який проводиться після здійснення операцій банку і полягає у перевірці обґрунтованості та правильності здійснення операцій за період (портфельний підхід до аналізу і контролю операцій), а також відповідності документів встановленим формам та вимогам щодо їх оформлення, відповідності виконуваних працівниками обов'язків їх посадовим інструкціям, виявленні причин порушень і недоліків та визначенні заходів щодо їх усунення, коригуванні планових і прогнозних показників, перевірці повноти та достовірності даних статистичної звітності, сформованої банком.

3 Рівень - **Інституційний контроль** - проведення планових перевірок Службою внутрішнього аудиту для незалежної оцінки ефективності роботи, впровадженої системи управління та контролю банківських ризиків, а також якості організації процесів та здійснення операцій учасниками процесів.

Керівництво банку забезпечує проведення Службою внутрішнього аудиту оцінки адекватності та ефективності системи внутрішнього контролю виходячи з власних потреб, але не рідше одного разу на рік.

Мінімізація ризиків можлива тільки при проведенні комплексу заходів, які спрямовані на зниження ризику за рахунок оптимізації процесу і/або додавання до процесу додаткових критеріїв перевірок.

У банку необхідна корпоративна культура управління банківськими ризиками, яка заснована на розумінні кожним співробітником банку природи виникнення ризику і його можливих негативних наслідків, що впливають на якісне виконання свого функціоналу і на результативність процесу в цілому (як на рівні керівництва, так і на рівні кожного співробітника).

У першу чергу, культура ризику визначається організаційною структурою управління, яка включає в себе чіткий поділ завдань, повноважень і відповідальності, а також: безумовну і повну підтримку розвитку корпоративної культури управління та контролю ризику з боку керівництва (всіх рівнів); організований процес навчання і регулярного інформування всього персоналу про результати функціонування системи управління та контролю банківських ризиків; розуміння відповідальності за наслідки реалізації ризиків, і, як наслідок, необхідність проведення самоконтролю власної роботи, а також обов'язковість інформування про події реалізованого ризику зацікавлених підрозділів ризик-менеджменту; інформованість співробітників про рівень банківських ризиків ризику та ефективність вжитих заходів для його мінімізації в загальних консолідованих звітах; постійний моніторинг ризику функціональними підрозділами ризик-менеджменту; налагоджена система контролю і звітності перед керівництвом для забезпечення оперативного управління ризиками.

Для визначення фактора ризику необхідно встановити перелік ризиків, які притаманні банківським установам, і за якими встановлюють прийнятні і допустимі рівні. Фактори ризику – показники, які можуть бути використані у залежності від об'єкта перевірки для встановлення рівня ризику бізнесу, операцій і контрольного середовища об'єкта, їх можливого впливу на бізнес. До основних характеристик фактора ризику належать: негативний або позитивний вплив на вимір і оцінку рівня ризику, пов'язаного з об'єктом перевірки; зменшення або збільшення рівня ризику по відношенню до об'єкта перевірки; визначення загального показника ризику об'єкта перевірки.

До груп факторів ризику слід віднести вид бізнесу, складність операцій, нестійкість бізнесу, бізнес-середовище, ступінь впливу на ключові показники, кадрове забезпечення, недотримання етичних цінностей, використання недосконалих інформаційних технологій, неякісне корпоративне управління, недосконалу організаційну структуру, незадовільний стан контролюючого середовища.

Фактори ризику мають прояв через розмір активів, обсяг операцій, складність операцій, рівень автоматизації, чесність і компетентність співробітників, неадекватну організаційну структуру, систему внутрішнього контролю, значення впливу на репутацію банку, географічне розташування і ступінь змін.

Класифікація ризиків, які виникають у процесі діяльності суб'єктів фінансового ринку, дозволяє аналітикам розподілити їх і виділити групи за ознаками в залежності від цілей аналізу, що дає можливість ефективного використання методів і способів оптимізації рівня ризиків. За класифікаційними ознаками ризику поділяють: за часом: ретроспективні, поточні і перспективні; за рівнем: низькі, помірні і високі; за джерелом виникнення: ризику, які є наслідком не прогнозованого майбутнього, непередбачуваності поведінки суб'єктів, недостовірності інформації; за тривалістю у часі: постійні, змінні і короткострокові; за сферою виникнення: зовнішні і внутрішні.

Основні види ризиків та їх характеристика, на які наражаються банківські установи у процесі своєї діяльності, розглянуті у підрозділі 4.3.

Залежно від ступеня суттєвості ризиків, які притаманні структурним підрозділам банківської установи, доцільно сформулювати шкалу оцінки ризиків: висока – контроль правління банку; середня – рішення лінійного керівництва, контроль куратора; низька – рішення і контроль лінійного керівництва. Суттєвість ризиків і ступінь їх впливу подані у таблиці 4.8. Значення ризиків проставляються у залежності від оцінки ймовірності.

Таблиці 4.8

Розподіл ризиків за їх суттєвістю і ступенем впливу

Ймовірність	Суттєвість ризику за ступенем впливу		
	Ступінь впливу		
	Несуттєвий	Суттєвий	Надмірний
Ймовірно ($P \geq 0,5$)	середній	високий	критичний
Можливо ($0,1 < P < 0,5$)	низький	середній	високий
Малоймовірно ($P \leq 0,1$)	низький	низький	середній

Критерії ймовірності впливу			
Оцінка ймовірності	Опис	Індикатори та історія	Вплив
Висока (ймовірно) $P > 0,5$	Ймовірність настання кожного року або ймовірність настання події більше ніж 50%	Потенційна ймовірність того, що подія відбудеться декілька разів на протягом певного періоду часу. Подія відбулася нещодавно	Надмірний
Ймовірність	Суттєвість ризику за ступенем впливу		
	Ступінь впливу		
	Несуттєвий	Суттєвий	Надмірний
Середня (можливо) $0,1 < P < 0,5$	Існує ймовірність настання події на протягом п'яти років або ймовірність настання менше 50 %	Подія може відбутися декілька разів протягом певного періоду часу. Складно контролювати вплив зовнішніх чинників. Існує історія настання	Несуттєвий
Низька (віддалено) $P < 0,1$	Практично відсутня ймовірність настання подій протягом п'яти років або ймовірність настання менше ніж 10 %	Ймовірність настання події мала. Подія не настала	Суттєвий

Таким чином, на підставі визначення інтегрального показника ризику, за допомогою якого встановлюється загальна ризиковість діяльності банківських установ і позиція їх на ринку банківських послуг. Зазначений розрахунок має доцільність з точки зору розробки і прийняття рішень щодо подальшого функціонування та збереження фінансово стійких позицій.

Визначені елементи ризику за кожною категорією та методи управління ним доцільно використовувати при формуванні системи ризик-орієнтованого внутрішнього контролю банківських установ.

Питання для самоконтролю.

1. Що таке ризик?

2. Які ризики виділяють в банківській діяльності?
3. Що таке кредитний ризик?
4. Що таке операційний ризик?
5. Що таке ринковий ризик?
6. Охарактеризуйте методи визначення ризику.
7. Охарактеризуйте зовнішні і внутрішні фактори впливу на систему ризик-менеджменту.
8. Охарактеризуйте елементи та методологію управління ризиками банківської діяльності.
9. Що таке система ризик-менеджменту?
10. Що таке синтетичне управління процентним ризиком?
11. Охарактеризуйте організацію функціонування системи “Знай свого клієнта”.
12. Які характеристики системного ризику банківської діяльності?
13. Що таке ідентифікація ризику?
14. Охарактеризуйте складові системи ризик-менеджменту в банках.
15. Охарактеризуйте складові ризик-орієнтованого внутрішнього контролю.

Ключові слова: ризики, ризик-менеджмент, ідентифікація, управління ризиками, моніторинг ризиків, системний ризик, системний підхід.

Тестові завдання.

1. До найважливіших елементів, покладених в основу класифікації банківських ризиків НЕ відноситься:

- а) тип комерційного банку ;
- б) склад клієнтів;
- в) метод розрахунку ризику;
- г) країна фінансової групи, до якої належить банк;
- д) характер обліку ризику.

2. Нестійкість валютних курсів відноситься до таких ризиків банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) економічні;
- г) вірні відповіді а і в;
- д) вірні відповіді б і в.

3. Неплатоспроможність чи банкрутство клієнтів відноситься до таких ризиків банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) економічні;
- г) вірні відповіді а і в;
- д) вірні відповіді б і в.

4. Помилки і документах чи оплаті товарів відносяться до таких ризиків банку:

- а) зовнішні;
- б) внутрішні;
- в) економічні;
- г) вірні відповіді а і в;
- д) вірні відповіді б і в.

5. Ризик з факторингових та лізингових операцій відноситься до такої групи ризиків:

- а) внутрішні;
- б) ризики в основній діяльності;
- в) ризики в допоміжній діяльності;
- г) правильні відповіді а і б;
- д) правильні відповіді а і в.

6. Ризик з розрахункових операцій банку відноситься до такої групи ризиків:

- а) внутрішні;
- б) ризики в основній діяльності;
- в) ризики в допоміжній діяльності;
- г) правильні відповіді а і б;
- д) правильні відповіді а і в.

7. Ризик операцій з цінними паперами відноситься до такої групи ризиків:

- а) внутрішні;
- б) ризики в основній діяльності;
- в) ризики в допоміжній діяльності;
- г) правильні відповіді а і б;
- д) правильні відповіді а і в.

8. Ризики втрати позицій банку на ринку відносяться до такої групи ризиків:

- а) внутрішні;
- б) ризики в основній діяльності;
- в) ризики в допоміжній діяльності;
- г) правильні відповіді а і б;
- д) правильні відповіді а і в.

9. Ризик втрати репутації банку відносяться до такої групи ризиків:

- а) внутрішні;
- б) ризики в основній діяльності;
- в) ризики в допоміжній діяльності;
- г) правильні відповіді а і б;
- д) правильні відповіді а і в.

10.Ризик зниження банківського рейтингу відносяться до такої групи ризиків:

- а) внутрішні;
- б) ризики в основній діяльності;
- в) ризики в допоміжній діяльності;
- г) правильні відповіді а і б;
- д) правильні відповіді а і в.

11.Наявний та потенційний ризик для надходжень і капіталу,який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів,товарів та курсів іноземних валют – це:

- а) кредитний ризик;
- б) ризик ліквідності;
- в) ринковий ризик;
- г) валютний ризик;
- д) ризик репутації.

12.Наявний та потенційний ризик для надходжень і капіталу,який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи – це:

- а) кредитний ризик;
- б) ризик ліквідності;
- в) ринковий ризик;
- г) валютний ризик;
- д) ризик репутації.

13.Наявний та потенційний ризик для надходжень і капіталу,який виникає через неспроможність банку виконувати свої зобов'язання в належні строки,не зазнавши при цьому несприятливих втрат – це:

- а) кредитний ризик;

- б) ризик ліквідності;
- в) ринковий ризик;
- г) валютний ризик;
- д) ризик репутації.

14. Наявний та потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют і цін на банківські метали – це:

- а) кредитний ризик;
- б) ризик ліквідності;
- в) ринковий ризик;
- г) валютний ризик;
- д) ризик репутації.

15. Наявний та потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання виконувати умови будь-якої фінансової угоди з банком або в інший спосіб виконувати взяті на себе зобов'язання – це:

- а) кредитний ризик;
- б) ризик ліквідності;
- в) ринковий ризик;
- г) валютний ризик;
- д) ризик репутації.

16. Контроль за рівнем кредитного ризику забезпечується виконанням наступних нормативів:

- а) Н7;
- б) Н8;
- в) Н9;
- г) Н10;

- д) всі відповіді вірні.

17. Кредитний ризик поділяється на :

- а) індивідуальний кредитний ризик;
- б) індивідуальний кредитний ризик, кредитний ризик портфелю банку;
- в) кредитний ризик портфелю;
- г) ризик неповернення проблемної заборгованості та міжбанківський кредит;
- д) вірні відповіді б, г.

18. Ринковий ризик поділяється на :

- а) процентний і валютний;
- б) ціновий ризик ;
- в) ризик торгівельної книги;
- г) ризик ліквідності;
- д) процентний , валютний , ціновий ризик і ризик ліквідності.

19. Контроль за інвестиційною діяльністю банківських установ, Національний банк України здійснює шляхом регулювання рівня наступних нормативів:

- а) Н1, Н2, Н3;
- б) Н4, Н5, Н6;
- в) Н7, Н8;
- г) Н9, Н10;
- д) Н11, Н12.

20. Що відноситься до джерел виникнення системи ризику у вітчизняній банківській системі:

- а) недостатній рівень розвиненості інфраструктури;
- б) неоптимальна структура банківського сектору;

- в) вплив зовнішньоекономічного середовища на стабільність країни;
- г) сегментованість та дискретність заходів з боку органів державного управління на фінансову стійкість банківського сектору України;
- д) всі відповіді вірні.

РОЗДІЛ 5

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ

Після вивчення даної теми студент повинен:

знати:

- підходи до організації системи оцінки ризику і раннього попередження виникнення кризових ситуацій з точки зору фінансової стійкості банків;
- систему управління проблемними банками за рівнем їх фінансової стійкості;
- індикатори оцінки фінансової стійкості банків.

уміти:

- методичні підходи до розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості банків;
- використовувати кластерний аналіз для визначення рівня фінансової стійкості банків;
- критерії визначення проблемності у банках;
- розраховувати індикатори фінансової стійкості банків;
- приймати рішення щодо управління фінансовою стійкістю банків.

5.1. Механізм управління фінансовою стійкістю банків.

Управління фінансовою стійкістю банків передбачає об'єктивне визначення її поточного й бажаного стану, скоординоване управління фінансовими ресурсами банківської установи, вибір таких управлінських рішень, котрі сприяли б забезпеченню фінансової стійкості. Зокрема, це може бути впорядковано та відображено у сформованому цілісному механізмі. Саме таким механізмом є, механізм управління фінансовою стійкістю банків як форма її практичного забезпечення.

Необхідність і мета наявності механізму управління фінансовою стійкістю банків зумовлена проблемою практичного забезпечення фінансової

стійкості банків як на макро-, так і на мікроекономічному рівні для їх належного функціонування та стабільного розвитку, з одного боку, а також, щоби створити базові передумови до виконання банками своїх функцій, реалізації ролі в економіці з іншої, що позначається на надійності банківської системи в цілому, на економічному розвитку країни та швидкості ринкових перетворень у процесі суспільного відтворення. Мета і необхідність його існування – необхідна і важлива умова до розкриття сутності даного механізму. Суть механізму управління фінансовою стійкістю банків значною мірою обумовлена змістом поняття «фінансова стійкість».

Поняття «механізм» традиційно розуміють як «спосіб функціонування певної системи, тобто реалізації функцій її окремих елементів» [1, с. 17].

Механізм управління фінансовою стійкістю комерційних банків може бути визначено як сукупність методів та інструментів управління, що суб'єкти управління застосовують і спрямовують на забезпечення фінансової стійкості банків. Механізм управління фінансовою стійкістю є цілісною системою взаємопов'язаних елементів, що відображають відповідні заходи банківського менеджменту з управління фінансовою стійкістю банків [2].

Основні методичні основи сутності механізму управління фінансовою стійкістю банків:

1. Механізм управління фінансовою стійкістю охоплює, крім об'єкта управління, управлінські суб'єкти (зовнішні та внутрішні). Зокрема, зовнішні на макроекономічному рівні, що представлені законодавчими, фінансово-контрольними і державними органами регулювання, центральне місце серед яких належить Національному банку України. Також – внутрішні суб'єкти на мікроекономічному рівні, що представлені керівництвом комерційного банку та органами управління фінансовими ресурсами та ризиками.

2. Окрім використання методів, що застосовують суб'єкти управління фінансовою стійкістю банків, у даному механізмі значне місце належить інструментам управління. До даних інструментів слід віднести економічні й адміністративні, що застосовують органи банківського нагляду, регулювання та

контролю для забезпечення фінансової стійкості банків. Важливе місце належить впливу грошово-кредитної політики центрального банку, встановлення економічних нормативів діяльності банків, вимог щодо створення страхових та резервних фондів, ліцензування банківської діяльності, аудиту, підвищення прозорості фінансової звітності банків, окрім цього, вживання відповідних заходів щодо реорганізації та реструктуризації проблемних банків.

3. Важливу роль у процесі управління фінансовою стійкістю відіграють організаційна структура банку, а також рівень зв'язків як між елементами структури, так і з клієнтами, акціонерами банку. Зокрема, від того наскільки забезпечена єдність інтересів, взаємоузгодженість та цілеспрямованість дій управлінців, залежатиме ефективність процесу управління фінансовою стійкістю. Тобто, робота даного механізму значною мірою зумовлена рівнем організаційної стійкості банку.

4. Механізм управління фінансовою стійкістю не є статичним утворенням, а постійно перебуває у динамічному розвитку. Необхідно враховувати конкретні економічні умови, в яких функціонує банк і відповідно до змін в економічному середовищі вносити корективи до механізму управління фінансовою стійкістю, здійснювати адаптаційні заходи.

5. Результативність функціонування даного механізму залежить також від ступеня впорядкованості його елементів, їх взаємодії та спрямованості щодо досягнення основної мети.

Важливою умовою ефективного функціонування механізму управління фінансовою стійкістю банків є дотримання останніми комплексу принципів, до яких слід віднести, на нашу думку, наступні:

- принцип єдності дій і засобів досягнення мети суб'єктами управління даного механізму;
- принцип комплексності процесу управління фінансовою стійкістю, який охоплює перераховані етапи;
- принцип єдності тактики і стратегії у процесі управління фінансовою стійкістю для забезпечення його безперервності;

- принцип взаємозв'язку і взаємообумовленості елементів механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків, який полягає у тому, що функціонування окремого елементу зумовлює особливості дії іншого, а взаємний вплив та цілеспрямованість усієї сукупності елементів забезпечує результативність процесу управління фінансовою стійкістю;
- принцип гнучкості механізму та процесу управління фінансовою стійкістю банку, що дає змогу адаптуватися до можливих змін на фінансовому ринку.

Для чіткого розподілу функціональних обов'язків суб'єктів управління та методів регулювання фінансовою стійкістю необхідно виділити у механізмі управління фінансовою стійкістю банків відповідні блоки та елементи. Кожний блок даного механізму складається з певних елементів, які, в свою чергу, йому підпорядковані та визначають зміст того чи іншого блоку (рис. 5.1).

Перший блок даного механізму охоплює суб'єктів управління, якими є відповідальні особи чи групи осіб, органи банківського регулювання, котрі уповноважені приймати управлінські рішення та вживати відповідні заходи, щодо здійснення регулювання, контролю за всіма стадіями процесу управління фінансовою стійкістю банків. Суб'єкти управління мають відповідати за ефективність та безперервність функціонування механізму управління фінансовою стійкістю банків. Від компетентності управлінців, якості менеджменту залежатиме рівень фінансової стійкості кожного банку.

Складовими елементами даного блоку є наступні: по-перше, на мікроекономічному рівні, тобто рівні окремого комерційного банку (суб'єкти внутрішнього управління) – члени Правління банку і Ради директорів, особи, які обіймають керівні посади, команда менеджерів, котрі мають безпосереднє відношення до процесу управління фінансовими ресурсами та ризиками банку; по-друге, на макроекономічному рівні (суб'єкти зовнішнього управління) головним суб'єктом управління виступає центральний банк, зокрема Національний банк України, що виконує функції регулювання і нагляду за діяльністю банків відповідно до Законів України «Про банки і банківську діяльність» та «Про Національний банк України».

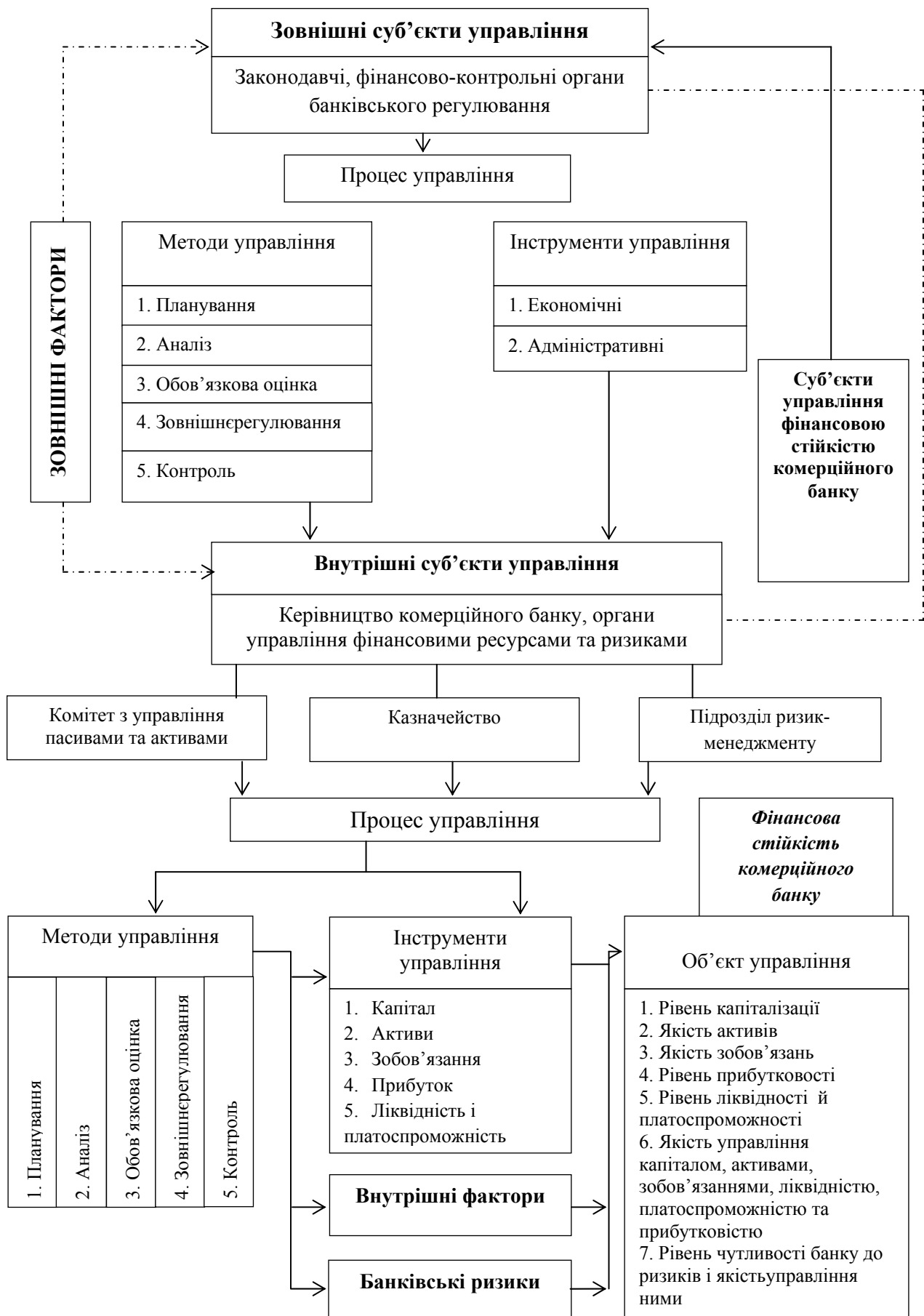

Рис. 5.1. Механізми управління фінансовою стійкістю банків

Другий блок механізму охоплює *об'єкт управління*, яким є фінансова стійкість комерційного банку, котра визначається через наступні характеристики: рівень капіталізації; якість активів; якість зобов'язань; рівень платоспроможності та ліквідності; рівень прибутковості; якість управління капіталом, активами й зобов'язаннями, платоспроможністю, ліквідністю і прибутковістю; рівень чутливості банку до ризиків і якість управління ними.

Третій блок механізму представлений *процесом управління* фінансовою стійкістю банків, котрий має місце та специфічні особливості, як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівні. Процес управління передбачає застосування певних методів, основними з яких є:

1. *Планування* – передбачає необхідність постановки цілей, визначення тактики і стратегії досягнення основної мети (забезпечення фінансової стійкості банку). Зважаючи на те, що стратегічною метою банку в даному випадку є забезпечення фінансової стійкості, то саме фінансове планування в механізмі, що розглядаємо слід спрямовувати, на нашу думку, на перетворення стратегічної мети у конкретні (абсолютні та відносні) значення фінансових показників через використання відповідних інструментів. Планування ґрунтоване на результатах попередньо здійсненого аналізу в сукупності факторів, що впливають на об'єкт управління даного механізму, зокрема внутрішніх факторів, факторів зовнішнього середовища, банківських ризиків. Вплив факторів зовнішнього середовища на фінансову стійкість комерційних банків є значним, і банки не мають змоги визначати характер їх впливу. В даному випадку, для банків важливим виявляється здатність протистояти негативному впливу зовнішніх факторів.

2. *Аналіз* основних елементів, що визначають стійкий фінансовий стан комерційного банку. Аналіз дає змогу виявити причинно-наслідкові зв'язки різних аспектів діяльності банку. Саме за допомогою аналізу можна швидко розрахувати, як змінюються фінансові показники, що визначають рівень фінансової стійкості та відповідно до цього прийняти обґрунтоване управлінське рішення, спрямоване на її забезпечення.

3. *Оцінку та регулювання* фінансової стійкості комерційних банків здійснюють за допомогою комплексу прийомів та методик. Слід підкреслити, що можна виділити напрямки оцінки фінансової стійкості комерційних банків та регулювання нею: по-перше, пряме (зовнішнє) регулювання й обов'язкова оцінка; по-друге, саморегулювання (внутрішнє регулювання) та самостійна (ініціативна) оцінка.

Зовнішнє регулювання – це регулювання банківської діяльності за допомогою інструментів прямого та опосередкованого впливу з метою забезпечення стійкого фінансового стану комерційних банків. Дану функцію, як відомо, відповідно до законодавства виконує центральний банк, використовуючи обов'язкові економічні нормативи, що дають змогу регулювати та оцінити відповідність (невідповідність) окремих фінансових позицій банку нормам, а також виявити можливі ознаки незадовільного фінансового стану комерційного банку. А оцінка фінансової стійкості передбачає застосування відповідних систем та методик оцінки фінансового стану банків. Зрозуміло, що за допомогою економічних нормативів належна оцінка фінансової стійкості банків неможлива, це, відповідно, потребує, щоби центробанк застосовував комплексні системи.

Самостійну оцінку (ініціативну оцінку) здійснюють на основі самостійно обраної чи розробленої методики оцінки фінансової стійкості. Саморегулювання (внутрішнє регулювання) передбачає поточне, оперативне управління за допомогою відповідних методів управління власним капіталом, активами та зобов'язаннями, прибутком, ліквідністю й платоспроможністю, ризиками.

4. *Контроль* полягає у перевірці відповідності отриманих результатів запланованим показникам, оптимальні значення яких сприяють підвищенню рівня фінансової стійкості банку. Для належного контролю за рівнем фінансової стійкості банків та ефективного управління останньою слід дотримуватися проходження всіх стадій контролю (попередній, поточний, наступний), із боку як органів нагляду, так, і комерційних банків.

5.2. Характеристика методик оцінки фінансової стійкості банків

Виникнення, активне використання, подальший розвиток та вдосконалення систем оцінки фінансової стійкості у сучасній банківській практиці є надзвичайно важливим для: суспільства в цілому; реальної та потенційної клієнтури банків; акціонерів банку; комерційних банків (зацікавленість у попередній діагностиці можливих проблем; зацікавленість у достовірній оцінці фінансового стану банків-контрагентів); органів державного регулювання і нагляду.

В окремих країнах формують системи нагляду, що передбачають оцінку фінансового стану банків. Зокрема, в Італії, Аргентині створено системи рейтингової оцінки банків, що запозичені здебільшого з практики органів нагляду США і є частиною комплексної системи банківського нагляду. Поширеним при комплексній оцінці фінансової стійкості стає використання широкого спектру не лише внутрішньої банківської інформації, джерелами якої є фінансова звітність, баланс банку, архіви банку, а й зовнішньої, отриманої зі звітів зовнішніх аудиторів, спеціалізованих рейтингових агентств, статистичних збірників шляхом обміну інформацією з іншими банками.

Аналіз джерел, які стосуються оцінки фінансової стійкості банків, дає змогу зазначити, що методи оцінки фінансової стійкості – це складові моніторингу фінансового стану банків. Зокрема, як зазначила Е. В. Корольова, моніторинг фінансового стану комерційного банку є «системою заходів, яка охоплює безперервне спостереження за важливими показниками фінансового стану, їх оцінку, аналіз і прогноз із метою прийняття своєчасних та ефективних управлінських рішень для забезпечення фінансової стійкості банку» [3, с. 34].

Виділяють декілька підходів до оцінки фінансової стійкості банків.

Коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп (Німеччина, США).

Дані системи дають змогу оперативно визначати відхилення в діяльності банку і забезпечують повноту та комплексність аналізу. У зарубіжній банківській практиці розроблено системи моніторингу з ієрархічною системою

коефіцієнтів, що побудовані за логіко-дедуктивним принципом (показники верхнього рівня розкладають на складові частини – показники нижчого рівня, які, в свою чергу, також розкладають). Тобто показники розкладають, як у відомій моделі Дюпона. Варто зазначити, що такий підхід безумовно забезпечує повноту та комплексність аналізу.

Найвідомішими методиками коефіцієнтного аналізу серед зарубіжних є наступні:

1. У Німеччині система моніторингу фінансової стійкості банківських установ побудована на основі коефіцієнтного аналізу банківської системи (BAKIS), що включає 47 коефіцієнтів, які дають змогу оцінити її кредитні та ринкові ризики. 19 коефіцієнтів цієї системи належать до кредитного ризику, 16 – до ринкових ризиків, 2 – до ризиків ліквідності і 10 пов'язані з прибутковістю банківських операцій. При цьому всім цим коефіцієнтам присвоюються однакові коефіцієнти значущості [4]. Дана система є стандартизованою системою оцінки банків, мета якої – підготовка оперативної інформації про фінансову ситуацію в банку (щомісяця, щоквартально, за півріччя, рік).

2. У США – Bank Monitoring Screens (BMS), що охоплює 39 фінансових показників та 35 параметрів, котрі належать до ринку капіталів.

У міжнародній практиці застосовуються також американська система моніторингу фінансових організацій FIMS. Це комплексна методика дистанційного аналізу та контролю з точки зору набору показників, їхньої динаміки, відбору статистично значущих коефіцієнтів, математичного апарату дослідження. FIMS дає дві оцінки стану банку, що базуються на різних економетричних моделях – рейтинг (FIMS rating) та бал ризикованості банківської діяльності. У зазначених моделях звертається увага індивідуальним показникам роботи банку і менша – показникам, що характеризують стан банку порівняно з іншими банками. Крім того, в модель рейтинг FIMS інкорпорує результати останнього доступного інспектування [5, с.93]. Перевагою даної

системи є її гнучкість, яка полягає у зміні показників щоквартально, відображаючи мінливі умови функціонування банківської системи.

3. У Нідерландах для оцінки фінансової стійкості банків, окрім показників, що характеризують банківську діяльність, використовують макроекономічні індикатори, котрі впливають на розвиток банківської системи в цілому: зростання ВВП та промислового виробництва, рівень безробіття, курс євро, індикатор кількості банкрутств протягом останнього року.

Основною проблемою застосування коефіцієнтного аналізу є те, що для банків із різною спеціалізацією чи з індивідуальною специфікою нормальні діапазони значень деяких коефіцієнтів можуть суттєво відрізнятися, і зрозуміло, що результати такого аналізу за всією сукупністю банків будуть неточними. Для розв'язання даної проблеми банки поділяють на кілька однорідних груп за одним чи кількома критеріями (розмір активів, регіональне розміщення). Для кожної з груп визначають оптимальні значення, оцінку здійснюють у межах однієї групи. Зокрема, ділити банки на однорідні групи можна за допомогою кластерного аналізу [6] на основі визначення ключових коефіцієнтів. Системи коефіцієнтного аналізу потребують значного обсягу інформації, проте перевагою є те, що їх можна здійснювати за допомогою нескладних математичних розрахунків.

Рейтингові системи оцінки, що передбачають ранжування банків (США, Італія, Франція, Росія, Україна, Польща, Чехія, Словаччина, Туркменістан, Казахстан, Узбекистан, Вірменія, країни Балтики).

Призначенням рейтингових методик є оцінка поточного фінансового стану банків. Джерела інформації для рейтингових оцінок – фінансові звіти банків, а також дані інспекторських перевірок. Отримані рейтинги дають змогу виявити проблеми у діяльності банків та вжити адекватних заходів щодо їх усунення із боку органів нагляду – на основі диференційованого підходу до комерційних банків.

Відомо кілька методичних підходів до побудови рейтингів:

- індексний метод – передбачає розрахунок вагових значень для кожного з аналізованих показників фінансового стану банку і визначення інтегрального індексу за результатами розв'язання лінійного рівняння;

– бальний метод – передбачає оцінку в балах за кожним аналізованим показником.

Рейтингові методики оцінки умовно поділяють на дві категорії:

- «інсайдерські», що передбачають оцінку фінансової стійкості банків на місцях;
- «дистанційні», що передбачають оцінку фінансової стійкості банків на основі даних, які містяться у відкритій фінансовій звітності.

Спершу з'явилися «інсайдерські» методики, а вже пізніше «дистанційні». Зокрема, їх поява була викликана необхідністю формалізації процедури аналізу та оцінки надійності й фінансової стійкості банків органами нагляду. Особливістю більшості методик складання банківських рейтингів є те, що вони містять ряд компонент (іноді інтегральних), які отримані експертним шляхом чи за допомогою найпростіших математичних операцій із даними звітності (як правило, це визначення відношень між різними показниками). Далі, на основі таких компонент обчислюється підсумковий рейтинг, який вважається адекватним відображенням ступеня фінансової стійкості банку. За кордоном перший банківський рейтинг було опубліковано рейтинговим агентством Mood's Investors Service в 1973 році, пізніше рейтинг було опубліковано Standard&Poor's.

Відомою рейтинговою системою «інсайдерського» типу є система CAMEL, що була сформована у США в 1979 р. Її популярна не лише там, а й у інших країнах світу. Зазначимо, що в США органи нагляду Федеральна резервна система (далі – ФРС), Федеральна корпорація страхування депозитів та Контролер грошового обігу (FRS, FDIC та OCC) здійснюють моніторинг банків за системою CAMEL раз на рік чи раз на півтора року щодо стійких банків, і частіше – щодо проблемних банків. Дана система складається з п'яти компонентів, а від 1996 р. Її дещо переглянули та доповнили новим компонентом S (Sensitivity to Market Risk – чутливістю до ринкового ризику), який ввели з 01. 01. 1997 р. Таким чином CAMEL перетворили на CAMELS [2, 7]. Кожен показник методики CAMELS оцінюється за шкалою від 1 до 5, де

1 отримує фінансово стійкий банк, що має лише незначні відхилення в певних показниках по кожному елементу, які не можуть призвести до негативних наслідків його діяльності, а 5 – банк, обсяг і характер недоліків у діяльності якого має критичний рівень і потребує негайного втручання з боку наглядових органів і керівництва банку [8]. (додаток А).

Національний банк України також використовує для оцінки фінансової стійкості банків рейтингову систему CAMELS. Про те НБУ не розголошує результати рейтингової оцінки, так як цим він може викликати непередбачену паніку серед вкладників і кредиторів по відношенню до банків, які на певний момент матимуть відносно низький рейтинг.

Подібною до методики CAMELS є рейтингова система оцінки надійності та фінансової стійкості банківських холдингів BOPEC. З метою отримання загальної оцінки фінансового стану банківського холдингу здійснюється аналіз та рейтингування: 1) дочірніх банків (B); 2) дочірніх небанківських організацій (O); 3) материнських компаній (P); 4) сукупного прибутку (E); 5) адекватності сукупного капіталу (C). Значну увагу у даній системі приділяється оцінці якості управління, причому при здійсненні оцінки кожної з компонент. Підсумкова оцінка управління в банківського холдингу визначається, як S (задовільно), F (прийнятно) та U (незадовільно).

Федеральна резервна система від 1990 р. Використовує для оцінки закордонних філій американських банків систему CAMEO [9]. Компонентами даної системи є наступні: (C) капітал, (A) якість активів, (M) менеджмент, (E) дохідність, (O) операції та внутрішній контроль. Кожний компонент оцінюють від 1 – стійкий до 5 – незадовільний. Підсумковий рейтинг розраховують як середню арифметичну між рейтингами всіх компонентів системи. Щодо *капіталу*, то оцінка базується на основі таких факторів, як об'єм активів з урахуванням рівня їх ризику, розміру малорентабельних та неякісних активів, якості управління капіталом та активами, загальні тенденції зростання банківської компанії, її перспективи на ринку. *Якість активів* оцінюється зважаючи на такі фактори, як рівень, розподіл та стан активів, рівень та частка

сумнівних та збиткових активів, адекватність резервів на випадок можливих втрат, якість управління активами та ефективність управління кредитними ризиками. *Рівень управління* оцінюються на основі адекватності капіталу, якості активів, прибутковості, ліквідності. При оцінці менеджменту також враховується професійний рівень керівництва та їх здатність до ефективного управління банківською компанією. *Дохідність* передбачає оцінку обсягу та якості прибутку. Даний компонент вказує на можливості банківської корпорації за рахунок прибутків покрити збитки та забезпечити адекватний приріст капіталу. Кількісна оцінка дохідності базується на розрахунку таких показників як дохідність на капітал та дохідність на середні активи. Якісна оцінка прибутку здійснюється на основі таких факторів, як адекватність створених корпорацією резервів, доходи від операцій з цінними паперами, стабільність тих чи інших джерел прибутку. Також визначається частка кожної філії у загальних доходах всієї банківської корпорації. При оцінці компоненту *операції та внутрішній контроль*, органами нагляду визначається достовірність, повнота та якість бухгалтерського обліку, повнота системи внутрішнього контролю, ефективність політики внутрішнього контролю за усією діяльністю, професіоналізм персоналу та якість підготовки звітів, відповідність діяльності діючому законодавству. Підсумковий рейтинг розраховується як середня арифметична між рейтингами усіх компонент системи.

У 1995 р. В практику органів нагляду США для оцінки філій закордонних банків, які працюють на території США, була введена рейтингова система оцінки **ROCA** [10], що (O), складається з чотирьох компонентів: менеджмент ризику (R), операційний контроль відповідність законодавству та нормам нагляду (C), якість активів (A). *Управління ризиками* (Risk management) є надзвичайно важливим, оскільки управління ризиками у філіях, що відокремлені від головного банку, є вирішальним моментом в управлінні філією в цілому. Даний компонент поєднує усі види ризиків, що притаманні балансовій та позабалансовій діяльності банку. Головні ризики (кредитний,

ризик ліквідності, операційний, законодавчий) обов'язково повинні бути виявлені, розроблені необхідні міри для їх попередження. Зрозуміло, що ступінь впливу ризиків змінюється зважаючи на зміну економічних та ринкових умов. Визначається розмір філії, в межах якого може здійснюватись управління ризиками і проведення нормальної діяльності, а також здатність менеджменту виявляти та контролювати нові види ризиків. *Операційний контроль* (Operational Control), є компонентом, що дозволяє оцінити якість контролю за щоденними операціями банку. Основними оціночними факторами є: адекватність та обсяг виконуваних функцій в межах внутрішнього та зовнішнього контролю розміру, спеціалізації філії та ризикам; достовірність й точність звітів про стан менеджменту. *Відповідність законодавчим та наглядовим нормам* (Compliance) – компонент, який базується на оцінці таких факторів, як рівень відповідності діяльності філії федеральному законодавству та законам штатів; здатність філії подавати звітність органам нагляду своєчасно та в повному об'ємі. *Якість активів* (Asset quality), не є визначальним компонентом при визначенні рейтингу, оскільки в основному філії у своїй діяльності розраховують на технічну та фінансову підтримку головного банку. Саме тому, якщо фінансовий стан головного банку є задовільним, то відповідно він зможе надати допомогу філії. Якщо ж підтримка головного банку є сумнівною, то оцінка якості активів проводиться більш ретельно.

Розглядаючи рейтингові методики «дистанційного» типу, зазначимо, що зі середини 1980-х років орган банківського нагляду США – Федеральна корпорація страхування депозитів (FDIC) розробила щоквартальну експертну систему CAEL. Дистанційні рейтингові системи як інструмент оцінки фінансової стійкості банків широко застосовують і в європейських країнах. Зокрема, однією з найрозвинутіших рейтингових систем Італії є система PATROL – частина системи контролю та оцінки фінансової ситуації в комерційних банках A.S.A. (Analisi Situazioni Aziendali) [11]. У Франції Банківська Комісія використовує систему ORAP (Organization and

Reinforcement of Preventive Action), а Національний банк Аргентини [12] з грудня 1996 р. – систему BASIC (додаток Б).

Слід також звернути увагу на методики оцінки фінансової стійкості банків провідних європейських країн. Так Банк Англії, наприклад, аналізує стан банківської системи та прогнозує фінансову стійкість за допомогою методик RATE (Risk Assessment, Tools of Supervision and Evaluation) та TRAM (Trigger Ratio Adjustment Mechanism). За цими методиками аналізуються не лише дані щодо діяльності банків та фінансових компаній, а й низка макроекономічних показників, які характеризують стан грошово-кредитного ринку, платіжного балансу, рівень заощаджень та інвестицій [13, с. 6].

Дистанційний аналіз фінансової стійкості банків (система ORAP) і прогнозування ймовірності банкрутства банківських установ (система SAABA) є основою моніторингу фінансової системи Франції на державному рівні. Система ORAP використовує для аналізу бази даних Банку Франції і банківської комісії, результати інспекцій банків, дані зовнішніх аудиторів та інших наглядових органів Франції, а також інформацію, доступну на підставі взаємних домовленостей з контролюючими органами інших європейських держав. Методика включає чотирнадцять показників, які поділяють на п'ять груп: пруденційні коефіцієнти; балансова й позабалансова діяльність; ринковий ризик; ринкову позицію банків; систему оцінки управління та внутрішнього контролю банків.

Статистична модель SAABA складається із трьох модулів: перший – модуль кількісного аналізу, який досліджує кредитний портфель банку й обчислює ймовірність неповернення різних типів кредитів; другий – дослідження фінансового стану власників акцій банку, в тому числі їх спроможність підтримувати банк у разі виникнення фінансових проблем; третій модуль – на основі рейтингових даних, результатів перевірок на місцях і даних із ринків, на підставі яких діагностують якість управління банку, стан внутрішнього аудиту і ліквідність. Використовуючи дані всіх трьох модулів,

система здійснює синтетичний діагноз банку і дає йому оцінку надійності за п'ятибальною шкалою [14].

З 1993 року Банк Італії застосовує методику ПЕТРОЛ (PATROL), на основі якої розраховують п'ять компонентів: достатність капіталу, прибутковість, якість кредитів, організація, ліквідність. Методика застосовується як звичайний аналіз розривів в умовах статичної еволюції. Найважливішим є те, що система PATROL, окрім визначення поточного стану банківської системи, також імітує вплив таких зовнішніх шоків, як несподіваний відплив депозитів і зростання питомої ваги простроченої заборгованості [5, с. 92].

Варто зазначити, що рейтингові системи ФРС з оцінки фінансової стійкості банків, зокрема систему CAMELS успішно використовують країни минулої так званої соціалістичної орієнтації, що прямують до ринкових відносин (Польща, Чехія, Словаччина), а також країни колишнього СРСР (Туркменістан, Вірменія, Узбекистан). Зрозуміло, що згадані країни поступово вносять корективи у рейтингову систему з урахуванням особливостей розвитку країни.

Наприклад, Народним Банком Польщі оцінка здійснюється на основі традиційних компонентів CAMELS, проте більш докладно оцінюється стан та якість внутрішнього контролю та аудиту, ефективності інформаційних систем. Незважаючи на те, що оцінка даних елементів здійснюється при розгляді традиційних елементів системи, вони все ж у Польщі набули самостійної додаткової оцінки.

Органами нагляду Узбекистану та Казахстану використовуються два підходи щодо оцінки діяльності банків, а саме: 1) європейський, що базується на дистанційному нагляді; та 2) північноамериканський, що передбачає проведення інспекційних перевірок. Зауважимо, що поєднання даних підходів дає змогу своєчасно виявляти порушення та проблеми у діяльності банків і вживати відповідних заходів по їх вирішенню. Органи банківського нагляду Чехії також використовує рейтингову систему CAMELS з 1993 року, зокрема

присвоєння рейтингу здійснюється щоквартально, з особливим приділенням уваги якості менеджменту.

Достатньо ґрунтовним є досвід Росії щодо оцінки фінансової стійкості банківських установ. Центральний банк Росії регулярно проводить класифікацію банків за ступенем їх фінансової стійкості, виявляючи коло проблемних банків. У 2004 році впроваджено оновлену методику на основі бального методу оцінки п'яти груп показників із формуванням висновку за кожною групою узагальненого результату і підсумкового рейтингу на заключному етапі, згідно з яким фінансова стійкість банку визначається достатньою або недостатньою для участі банку в системі страхування внесків [15].

Слід зазначити, що методика частково дублює обов'язкові економічні нормативи, встановлені Банком Росії, а інші описують структуру активів за часткою безнадійних, прострочених або недостатньо покритих резервами кредитів.

Поряд із певними перевагами російської методики оцінки фінансової стійкості банків вона не позбавлена недоліків, головним із яких є виключно експертне ранжування значень показників за балами та значущістю і відсутність аргументації у формуванні рівня важливості показників.

Загалом, рейтинги є ефективним інструментом оцінки поточної фінансової стійкості банків, але оскільки вони використовують дані звітності, яка відображає ситуацію, що вже склалася, то відповідно дають змогу володіти інформацією про фінансовий стан банку протягом короткого проміжку часу.

Системи комплексної оцінки банківського ризику.

Оцінка стійкості поточного фінансового стану можлива також на основі комплексної оцінки банківського ризику, що передбачає аналіз бізнес-підрозділів банку (знизу), і потім дають загальну оцінку фінансової стійкості. Такий аналіз є порівняно капіталомістким, саме тому його здійснюють нерегулярно, у тих випадках, коли фінансову стійкість банку вже оцінено дешевшими методами, але коли все ж необхідно дати точнішу оцінку.

Даний підхід базований на визначенні всередині банківських груп і банків важливих функціональних одиниць, присвоєнні вагових коефіцієнтів кожній із них, а також на наступній оцінці кожної одиниці за видами ризиків і категоріями контролю за ризиками. Оцінки кожної одиниці агрегують в оцінку груп вищого рівня, а потім оцінюють ситуацію в банку чи банківській групі в цілому.

Зокрема, дані системи застосовують органи банківського нагляду Великобританії та Нідерландів. Зокрема, в Нідерландах з 1999 р. Використовують систему RAST (Risk Analysis Support Tool) , що передбачає: 1) загальний опис та фінансовий аналіз банку на основі отриманої звітності та результатів останніх досліджень на місцях; 2) розподіл банку на управлінські підрозділи та види діяльності; 3) оцінку ризиків та управління окремими підрозділами, де розглядають три категорії управління (внутрішній контроль, організація та менеджмент), дев'ять категорій ризику (кредитний, процентний, валютний, ціновий, операційний, стратегічний, ліквідності, репутації, цілісності, правового статусу та ІТ – ризик); 4) показники окремих підрозділів агрегують за допомогою вагових коефіцієнтів, а для визначення інтегрального показника застосовують матрицю ваг. Варто зауважити, що дана система більше підходить для оцінки фінансового стану багатопіліїчних банків чи банківських холдингів.

Банк Англії з 1997 р. Оцінює банки за допомогою системи RATE, що поєднує взаємопов'язані фази процесу нагляду – оцінку ризику (Risk Assessment), інструменти нагляду – (Tools), оцінку ефективності застосування інструментів нагляду – (Evaluation). Проходження всіх фаз є обов'язковим протягом «наглядового періоду», частота проведення якого залежить від ризиків та можливостей управління ними з боку банку (від 6 міс. – до 3 р.) . Варто зазначити, що даний підхід комплексної оцінки банківських ризиків забезпечує більше опосередковану оцінку компонентів фінансової стійкості через оцінку певних видів ризику і, відповідно, не дає змогу достатньо глибоко оцінити якість та достатність власного капіталу, прибутковості, ліквідності,

ресурсної бази. Окрім цього зважаючи на сучасний стан розвитку банківської системи, виникає необхідність володіти докладною інформацією по кожній з компонент фінансової стійкості.

Статистичні моделі (системи «попереднього реагування»).

Крім оцінки стійкості поточного фінансового стану банку, є необхідність й оцінки фінансової стійкості банку на перспективу, оскільки це дає банкові змогу завчасно вжити заходів для уникнення втрат. Зауважимо, що прогнозна оцінка фінансової стійкості банку потребує застосування складних економіко-математичних моделей із використанням сучасних статистичних інструментів. Такі економіко-математичні моделі еволюціонували від простих моделей (розроблених у США на поч. 1990-х рр.) до складних багатофакторних методик, котрі не лише оцінюють ступінь фінансової стійкості банку, а й визначають, скільки часу залишилося до очікуваної кризи. Дані моделі є «наймолодшими» інструментом оцінки фінансової стійкості банків і впроваджені у практику зарубіжних країн протягом останніх 5-7 років. У деяких країнах їх лише розробляють.

Особливостями даних систем, є те, що вони передбачають: 1) формування прогнозної оцінки діяльності банків протягом визначеного інтервалу часу, визначають потенційні проблеми та ризики, що можуть вплинути на фінансову стійкість банку в майбутньому; 2) використовують тільки кількісні дані та комплексні статистичні модулі, програми і підходи (дискримінантний, кореляційний аналіз) для підготовки висновків щодо перспектив розвитку банку. Якісні фактори не враховують при побудові даних моделей.

Статистичні моделі раннього попередження банкрутства, котрі набули значного розвитку в США та Франції, можна поділити на такі групи: розрахунок рейтингів та рейтингових понижень (системи SEER, SCOR (США)); прогнозування банкрутств і «виживання» (SEER rank, Bank Calculator (ОСС) – США); очікуваних збитків (SAABA (Франція)); інші моделі.

Моделі розрахунку рейтингів та рейтингових понижень.

До першої групи належить система SCOR (Statistical CAMELS Off-site Rating), яка дає змогу оцінити ймовірність погіршення фінансового стану банку в найближчі 46 місяців. Також система SEER (System for Estimating Examination Ratings), яку з 1993 р. Використовує ФРС США, її попередня назва – FIMS [16] (Financial Institutions Monitoring System). Система SEER базована не лише на інформації, що отримана зі фінансової звітності, а й з різних рейтингів, на відміну від SCOR.

Відомо дві методики SEER (FIMS), що базовані на різних економікометричних моделях: 1) очікуваний рейтинг SEER – для оцінки поточного фінансового стану банку на основі щоквартальної звітності з використанням результатів останньої інспекторської перевірки; 2) категорія ризику SEER, що дає довготермінову оцінку прогнозного фінансового стану банку на основі щоквартально поновлювальної інформації і з паралельним переглядом набору показників та їх вагових значень.

Предметом оцінки у статистичних моделях SEER та SCOR (розрахунок рейтингів і рейтингових понижень) є такі компоненти: якість активів, доходи, ліквідність, капітал. Порівнюючи статистичні моделі SEER та SCOR, відзначимо, що для них спільні наступні показники: кредити, протерміновані на 30-89 днів, на 90 днів і більше; кредити, на які в даний час не нараховують відсотки, нерухомість, права на котру перейшли до банку. Згадані моделі є порівняно гнучкими, оскільки коефіцієнти, що відображають змінні, переглядають щокварталу, вказуючи тим на зміни умов функціонування банківського сектору. Позитивним аспектом у даній методиці є також те, що вона об'єктивніше оцінює фінансову стійкість банку, оскільки змінні та їх вагові значення при розрахунку рейтингу визначають на основі статистичних методів.

Дана методика, враховуючи її позитивні якості, є важливою для організації моніторингу фінансової стійкості комерційних банків, проте в умовах економічної та політичної нестабільності у країні дану методику варто доповнити макроекономічними індикаторами. Слід зауважити, що методика поточного рейтингу SEER дає змогу відстежувати зміни в пониженні рейтингу банку, проте не може передбачити його банкрутство. Саме для цього застосовують моделі прогнозування банкрутства чи «виживання» банку.

До даних моделей належить друга зі згаданих моделей SEER, яка охоплює 9 базових показників, котрі розраховують щодо активів банку. Дана методика передбачає аналіз показників за 10 останніх кварталів з метою визначення сукупності факторів для ризикованості, що дасть змогу найкращим чином спрогнозувати майбутнє банку. Базовим критерієм оцінки служить імовірність неплатоспроможності банку в найближчих 2 роки. Вибір терміну пов'язаний із дослідженнями Е. Альтамана, який ще в 1960-х рр. довів, що різке погіршення фінансового стану фірми настає саме за 2-3 роки до її банкрутства. При збільшенні терміну прогнозування його точність різко зменшується. Підсумковий список охоплює 9 змінних, що статистично вагомі в усі періоди (табл. 5.1).

Категорія ризику БЕЕЯ порівняно з поточним рейтингом БЕЕЯ має тільки дві оцінки: 0 (провал) та 1 (виживання). Для статистичного опрацювання змінних застосовують складні методи регресійного аналізу. В основі моделі – проблема розвитку ймовірності банкрутства банку протягом 2-х наступних років. Значною перевагою даної методики поряд із гнучкістю і можливістю постійного вдосконалення є менша затратність та економія часу, оскільки прогнозні оцінки можна зробити на основі поточної інформації, Служба валютного контролю США застосовує ще таку модель прогнозування фінансового стану банку, яка відома під назвою «модель Банківського

Таблиця 5.1

Компоненти рейтингової моделі SEER (прогнозування банкрутства чи виживання) [2]

Предмет аналізу	Показники	Вплив на рівень ризику
1.Якість активів	Комерційні та промислові кредити	Збільшує
	Кредити прострочені на 30-89 днів	Збільшує
	Кредити прострочені на 90 днів і більше	Збільшує
	Кредити на які в даний момент не нараховуються відсотки	Збільшує
	Місцеві кредити на нерухомість	Зменшує
	Нерухомість у власності	Збільшує
	Величина активів	Зменшує
2.Прибуток	Прибуток від активів (в середньому за період)	Зменшує
3. Ліквідність	Балансова вартість цінних паперів	Зменшує
	Депозити "до запитання", що перевищують 100 млн.\$	Збільшує
4.Капітал	Власний капітал	Зменшує

калькулятора», чи рейтингова модель OCC (Office of the Comptroller of the Currency).

Дана модель, окрім того, що містить інформацію про діяльність банку, передбачає використання макроекономічної інформації (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Компоненти рейтингової моделі OCC

Предмет аналізу	Показники	Вплив на рівень ризику
1.Ризик банківського портфеля	Відношення кредитів прострочених 90 і більше днів, кредитів на які в даний час не нараховуються відсотки, іншої нерухомості у власності до розміру активів банку	Збільшує
	Неліквідність фінансування	Збільшує

Предмет аналізу	Показники	Вплив на рівень ризику
	Проблемність банку (результат рейтингу CAMELS рівний 3,4 чи 5)	Збільшує
2.Ризик фінансового стану банку	Відношення доходів до сплати відсотків та податків, поділених на активи банку до відсотків за зобов'язаннями, поділених на зобов'язання банку	Зменшує
	Відношення капіталу до активів	Зменшує
3.Ризик зовнішнього середовища	Двохрічний ріст рівня безробіття на ринковій території банку	Збільшує
4.Контролюючі змінні	Розмір банку (величина активів більше чи менше 500 млн. \$)	-
	Період протягом якого здійснювався аналіз банку	-

Моделі очікуваних збитків. Різновидом моделей прогнозування є моделі очікуваних збитків. Моделі такого типу розвивалися здебільшого у Франції. Такі моделі забезпечують можливість оцінити майбутні втрати, а з використанням додаткових даних можна також зробити висновки щодо прогнозу стійкості банку. Система підтримки банківського аналізу (**SAABA**) Французької банківської комісії складається з трьох діагностичних модулів [14]:

1) Модуль кількісного аналізу на основі банківської звітності та інших даних, що зберігаються у базах даних комісії, який дає змогу дослідити кредитний портфель банку та обчислює ймовірність неповернення різних типів кредитів. За допомогою даного модуля оцінюють очікувані втрати протягом найближчих трьох років. Якщо при таких втратах банк дотримується нормативів достатності капіталу, то його вважають стійким.

2) Модуль, що досліджує якість власників акцій банку, зокрема їх готовність підтримувати банк.

3) Модуль, що діагностує якість управління банком, внутрішній контроль та ліквідність на основі рейтингів, результатів досліджень на місцях і даних про ринки.

На основі інформації, отриманої за трьома модулями, система здійснює синтетичний діагноз банку і оцінює його стійкість за п'ятибальною шкалою.

До інших моделей належать моделі змішаного типу, що поєднують експертні оцінки з економіко-математичними методами, або ж такі, котрі розробляють для виконання специфічних завдань.

Перспективними є методи розпізнавання образів та кластерного аналізу. За даного підходу аналізують поточну економічну ситуацію та показники монетарної і банківської статистики: SWOT-аналіз, зокрема аналіз ринку банківських послуг, частка ринку, що належить банку, його становище серед банків-конкурентів; аналіз активів, пасивів, ліквідності, рентабельності; структурний аналіз активів і пасивів; аналіз фінансового ризику.

Макропруденційний аналіз. Основою оцінки фінансової стійкості банків, як уже було зазначено, має бути комплексний аналіз внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на банківську систему, що передбачав би динаміку розвитку процесів. Окрім нагляду за банками, важливе місце займає моніторинг ризиків, виявлення негативних тенденцій, що шкодять банкам, а також пошук шляхів запобігання їм та здійснення цього. Такий напрямок отримав назву макропруденційного аналізу [17, с. 21]. Поряд зі згаданим аналізом при оцінці фінансової стійкості комерційного банку чи групи банків неабияке значення має мікропруденційний аналіз. Ці види аналізу доповнюють один одного і мають одну мету – забезпечення фінансової стійкості й захист інтересів вкладників та кредиторів банку.

З метою оцінки банківського сектору в межах взаємодії з міжнародними фінансовими інститутами здійснюють розрахунок і аналіз ключових показників для розрахунку індикаторів фінансової стабільності (ІФС), що розробив МВФ. Дані показники є індикаторами поточного фінансового стану і стабільності фінансових інститутів країни, а також їх контрагентів (компаній, підприємств,

населення). Показники поєднують агреговані дані щодо банків, а також індикатори, котрі характеризують ринки, на яких працюють банки. ІФС – важливий інструмент економічної статистики, відображають її різні напрямки. По-перше, тут є поняття, запозичені з концепцій пруденційної та комерційної оцінки, розробленої для спостереження за окремими компаніями. По-друге, концепції запозичені з макроекономічної оцінки, що призначена для спостереження за економічною діяльністю в країні загалом.

ІФС побудовані на основі методології системи національних рахунків, що забезпечує можливість їх міжнародного порівняння, і вміщують 15 основних та 20 рекомендованих показників. «Рекомендації по визначенню показників для розрахунку індикаторів фінансової стабільності» пропагують досвід розрахунку й аналізу індикаторів стану та стабільності фінансових систем більш як 100 країн – членів МВФ. ІФС характеризують зміни середньотермінового та довготермінового характеру, проте вони свідчать не про можливе нарощування кризових явищ, а лише відображають їх постфактум.

Важливе місце при оцінці фінансового стану відводять стрес-тестуванню, що передбачає оцінку стійкості банківського сектору в умовах негативного впливу, а саме при можливому зниженні ліквідності, зростанні волатильності процентних ставок, змінах валютних курсів. Умова стрес-тестування – врахування впливу факторів, що можуть спричинити значні збитки у портфелі активів або труднощі в управлінні ризиками. Дані фактори охоплюють компоненти ринкового, кредитного та ризику ліквідності.

Стрес-тестування передбачає компоненти як кількісного, так і якісного аналізу. Кількісний аналіз спрямований на визначення можливих коливань основних макроекономічних показників та оцінку їх впливу на різні складові активів банку. Якісний аналіз має на меті виконання двох основних завдань: 1) оцінити здатність банківського капіталу компенсувати ймовірні втрати; 2) визначення комплексу дій, які банк має вживати для зниження ризиків та збереження капіталу.

Дослідження має показати, чи стійкий банківський сектор до негативних змін. Консультації щодо вдосконалення даного підходу надають МВФ та Світовий банк. Одна з важливих методологічних проблем, що виникають при аналізі банківського сектору – процес агрегації даних. Проте відомо кілька варіантів розв’язання даної проблеми: 1) агрегацію можна здійснювати, компілюючи результати стрес-тестування окремих портфелів; 2) застосування загального стрес-тестування до агрегованого портфеля; 3) загальний стрес-тест із уніфікованими підходами до даних, що подали окремі банки.

Відзначимо, що найоптимальнішим є варіант, коли банки самостійно здійснюють стрес-тестування, а центральний банк підсумовує отримані результати. Банки мають не лише проводити стрес-тестування на основі аналізу минулих подій, а й розробляти гіпотетичні сценарії, що характерні максимальним ризиком та потенційними втратами. З метою чіткої ідентифікації сценаріїв, необхідно залучати широке коло спеціалістів кредитної організації. Керівництво банку повинно приділяти постійну увагу актуальності стрес-тестування та контролювати процес його уточнення та модифікації з метою більш об’єктивної оцінки поточного фінансового стану та перспектив банку.

Таким чином, проведений аналіз зарубіжних методик оцінки фінансової стійкості банків та узагальнення зарубіжної практики побудови рейтингових систем оцінки стійкості банківських установ дали змогу виявити наступні спільні характерні риси: врахування банківських ризиків, при аналізі і оцінці фінансової стійкості банків; поєднання аналізу та оцінки поточного фінансового стану банківських установ з прогнозом на майбутнє; поєднання оцінки фінансового стану банків з аналізом діяльності контролюючих органів відносно проблемних банків. Якщо порівняти методики визначення фінансової стійкості банків вітчизняної та зарубіжних можна виділити основні їх характеристики (табл. 5.3).

Порівняльна характеристика методик оцінки фінансової стійкості банків
у практиці України та зарубіжних країн

Критерії	Вітчизняна практика	Практика зарубіжних країн
Показники, що оцінюються	Групи аналітичних показників визначені досить чітко; широке коло можливих критеріїв оцінки та граничних значень показників, що не регулюються НБУ.	Найважливіші показники діяльності банків та їх оціночні критерії чітко визначені; можливість оцінювання динамічної зміни показників і наявність їх нормативних та граничних значень.
Врахування ризику	Майже повна відсутність системи врахування ризику при оцінці фінансової стійкості.	Всебічне врахування ризикових факторів на різних сегментах ринку з використанням чітких показників.
Механізм ранжування банків	Проведення рейтингової оцінки з урахуванням присвоєного рангу НБУ.	Дотримання ранжування банків відповідно до присвоєного рангу.
Використання даних для проведення аналізу	Обмеження спектру внутрішньої інформації, використання переважно зовнішньої.	Використання зовнішньої і внутрішньої інформації.
Можливість прогнозування ситуації	Майже відсутня.	Широке використання прогнозування в системі раннього реагування.

В цілому, проведене дослідження сучасних методів оцінки фінансової стійкості банків як у вітчизняній, так і зарубіжній практиках дає підстави стверджувати, що єдиної методики аналізу не існує, що підтверджується постійним динамізмом глобалізації фінансового ринку. Крім того, останнім часом для оцінки стійкості банківських установ мають значення оцінювання макроекономічні тенденцій та системні банківські ризики. У таблиці 5.4 наведені результати систематизації існуючих методів оцінки фінансової стійкості банків.

Основні методики оцінки фінансової стійкості банків

Вид методики	Сутність	Переваги або недоліки
<i>Методи якісних характеристик</i>		
Метод парних порівнянь	Послідовне порівняння альтернативних і вибір найоптимальніших для аналізу	Обмеження в отриманні даних
Метод множинних порівнянь	Впорядкування безлічі альтернатив у залежності від характеру оцінки	Дає змогу зменшити обсяг інформації і ранжувати банки за групами оцінки
<i>Методи кількісних характеристик</i>		
Бальний метод	Оцінка показника або групи показників за допомогою одержаних ним балів	Легкість і доступність оцінки
Кількісна оцінка	Ранжування за значущістю і перевагами	Дає змогу побачити реальні значення і порівняти їх з рекомендованими чи нормативними

Таким чином, сучасні підходи до організації моніторингу фінансової стійкості банків можна класифікувати наступним чином:

- коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп (Німеччина, США);
- рейтингові системи оцінки, що передбачають ранжування банків (США, Італія, Франція, Росія, Україна, Польща, Чехія, Словаччина, Туркменістан, Казахстан, Узбекистан, Вірменія, країни Балтики);
- комплексні оцінки банківського ризику (Великобританія, Нідерланди);
- статистичні моделі (системи «попереднього реагування») США;
- макропруденційний аналіз (країни-члени МВФ).

5.3. Індикатори фінансової стійкості банків.

Розглядаючи банки з точки зору виконання ними функції фінансового посередництва, можна стверджувати, що вона пов'язана з динамікою розвитку і поточним станом економіки. Досліджуючи процес управління фінансовою стійкістю, слід враховувати, що забезпечення його ефективного

функціонування не є явищем статичним, а тому потребує постійної координації методів і інструментів, які використовуються.

Система індикаторів фінансової стійкості банків, окрім моніторингу фінансово-економічного стану банківських установ, повинна передбачати аналіз макроекономічного середовища і її взаємозв'язку з міжнародними фінансовими ринками [18]. Архітектурна побудова оцінки стійкості банківської системи в кожній країні має власні особливості. Однак класичний її варіант представлено на рис.5.2.

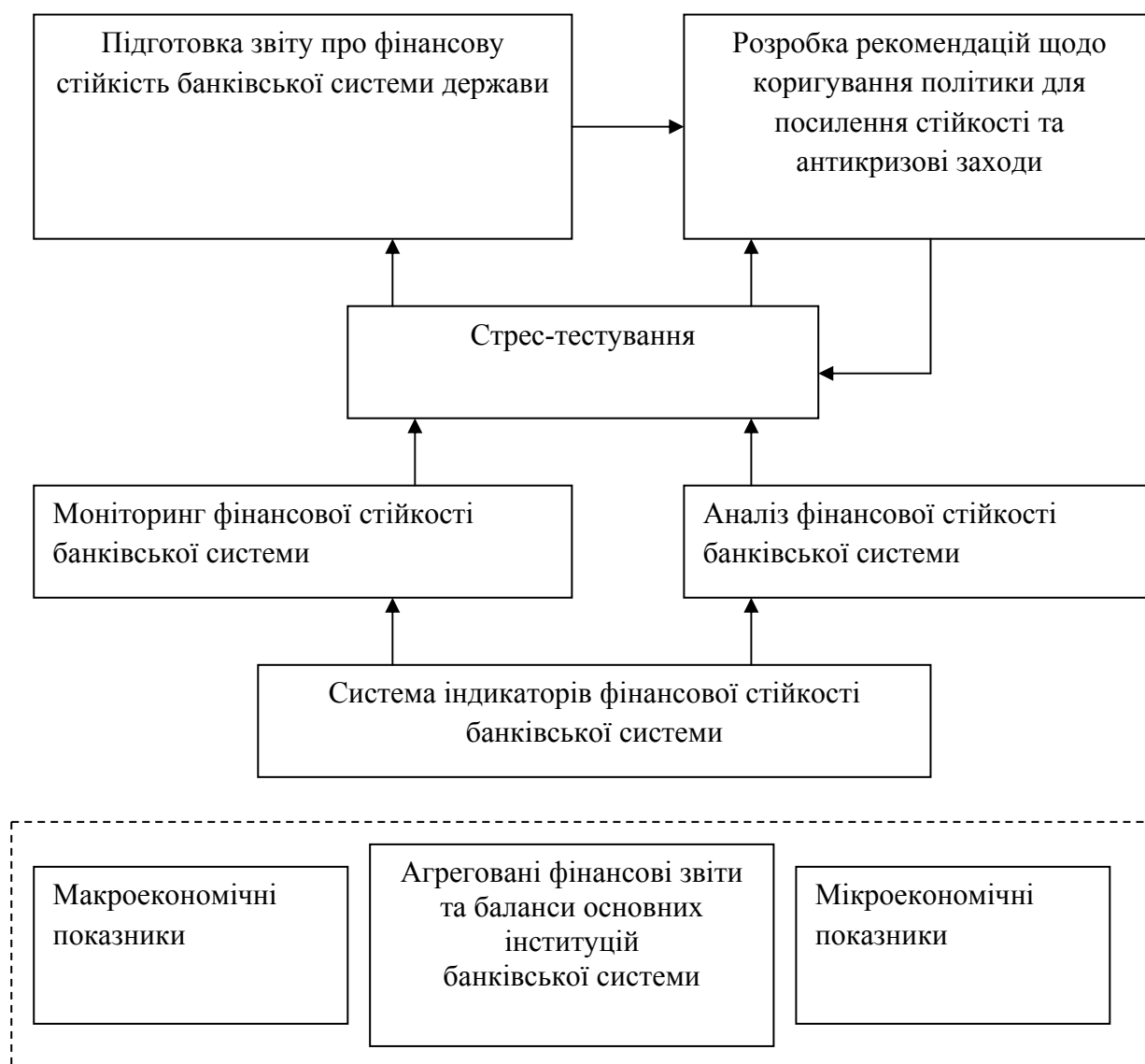

Рис. 5.2. Елементи оцінювання фінансової стійкості

Узагальнення та аналіз існуючих підходів до встановлення індикаторів стійкості банків дозволили їх структурувати і використовувати як офіційні дані рівня фінансової стійкості.

В умовах неспівпадання темпів розвитку економіки України з темпами розвитку банківської системи ці індикатори повинні коригуватися з урахуванням динаміки і циклічності етапів розвитку ринкових відносин у державі.

Для оцінки функціонування банків необхідно використовувати терміни, критерії і показники. Критерій (цільова функція системи) являє собою ознаку, за якою визначається оцінка відповідності функціонування системи поставленій меті і оцінці варіантів розвитку системи [19, с. 51-53].

Фінансова стійкість банківської системи – це стан, у якому банківська система здатна задовільно виконувати такі наступні функції: банківська система ефективно і безперервно сприяє між часовому руху ресурсів; майбутні ризики визначаються та оцінюються з прийнятною точністю за відносно успішного управління ризиками; банківська система здатна спокійно адсорбувати несподівані події і шоки фінансової системи та реальної економіки.

Отже, до основних критеріальних ознак фінансової стійкості банківської системи слід віднести наступні: забезпечення фінансової стійкості банківської системи; механізм та інструментарій впливу центрального банку на характер і величину ризиків у банківській системі; система управління ризиками та їх мінімізація в банківській системі (пруденційні вимоги Базель III); зростання банківського бізнесу і активізація конкурентної боротьби; капіталізація банківської системи.

Розглядаючи категорію фінансової стійкості банківської системи, слід враховувати критеріальні ознаки, які ініціюються як з боку регулятора, так і з боку самих банків.

Індикатори оцінки фінансової стійкості банків доцільно представити показниками двох рівнів (рис. 5.3).

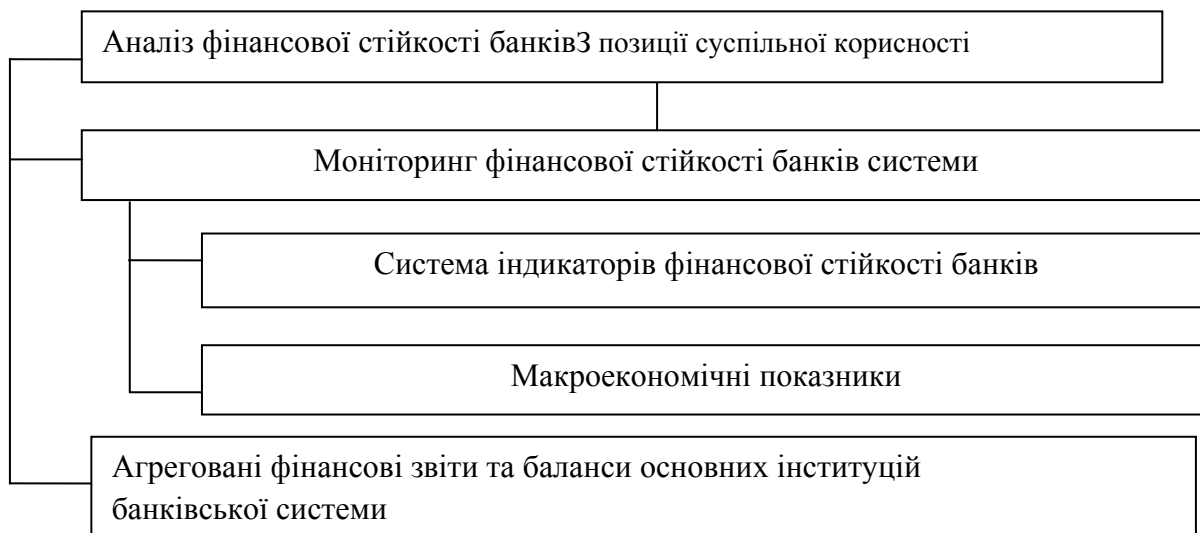

Рис. 5.3. Індикатори оцінки фінансової стійкості банківської системи

Якщо розглядати індикатори I рівня, то слід пам'ятати, що їх оцінка базується на показниках, які характеризують вплив банківської системи на економічне зростання в державі і, навпаки, вплив останніх, на фінансову стійкість банківської системи України (рис. 5.4).

Можна відмітити, що наведені показники I рівня дають уявлення про місце банківської системи в економіці держави та можливості оцінити її вклад в процеси економічного зростання.

Для банківської системи високий рівень інфляції обмежує обсяг кредитних операцій, тобто банкам не вигідно бути кредиторами, тому що дебітори отримують вигоду в результаті знецінення грошових коштів, отриманих у кредит.

Темпи зростання ВВП – це основний показник розвитку економіки держави. Оцінку ВВП доцільно проводити за рахунок кількісних та якісних показників. До них належать показники питомої ваги державних витрат та основних їх елементів, питомої ваги експорту у ВВП, питомої ваги заробітної плати у ВВП. Відповідно до закону Харрода-Домара [20] кожен процент зростання ВВП має власну інвестиційну ціну. Тому порівняння показників зростання інвестицій, зокрема банківських, що вкладаються в економіку, та показників зростання ВВП дає адекватну оцінку якісного зростання ВВП.

Рис.5.4. Показники, що характеризують зв'язок банківської системи з макросистемою держави

Необхідно зазначити, що одним із напрямків функціонування банківської системи є забезпечення ресурсами реального сектора економіки. Завдяки банківським ресурсам відбувається міжгалузеве перетікання капіталу із галузей з низькою рентабельністю до високорентабельних. Каталізатором зазначеного процесу виступає інвестиційна діяльність усіх суб'єктів економіки. Відповідно до зазначеного оцінку умов для розвитку банківської системи доцільно проводити на підставі показників торговельного балансу.

Індикатори II рівня дозволяють оцінити вплив монетарних інструментів на фінансову стійкість банківської системи (рис. 5.5).

Рис. 5.5. Показники, що характеризують вплив монетарних інструментів на фінансову стійкість банківської системи

Слід відмітити, що процес забезпечення економіки фінансовими ресурсами характеризується коефіцієнтом монетизації. Мінімальне значення цього показника вважається 30 %. Аналіз грошової маси та грошової бази здійснюється за допомогою показників, що характеризують структуру грошових агрегатів, а також їх порівняння з аналогічними показниками економік розвинених країн.

У свою чергу, вклад банківської системи у рівень монетизації економіки може бути оцінений на підставі таких показників: питомої ваги грошової бази, яка присутня в економіці держави і забезпечує товарообіг у загальній грошовій масі; питомої ваги безготівкових коштів у загальній грошовій масі; питомої ваги грошової бази, що знаходиться в банківській системі другого рівня у грошовій базі в широкому розумінні; співвідношення грошової бази банківських установ та суми готівкових грошей поза банками; темпів зростання

коштів банківських установ у порівнянні з темпами зростання коштів держави та населення.

Головним показником, який оцінює емісійну активність банківської системи, є показник кредитно-депозитної мультиплікації, який виступає основним інструментом формування грошової маси. При цьому оцінюються: питома вага, що забезпечує кредитну емісію, у грошовій базі в широкому розумінні; коефіцієнти мультиплікації; темпи зростання грошової бази, що забезпечує кредитну емісію, у порівнянні з темпами зростання грошової бази Національного банку України та темпами зростання готівкових грошей поза банками.

Щодо показників, які характеризують рівень та умови рефінансування банківських установ, слід зазначити, що за їх допомогою Національний банк України має можливість регулювати ліквідність банківської системи. Найбільш вагомим з них є рівень процентної ставки, за допомогою якої визначаються обсяги рефінансування. Ефективність впливу ставки рефінансування можна оцінити, порівнюючи її з річною середньозваженою процентною ставкою за кредитами, наданими в економіку. Чим більше зазначений показник, тим актуальніше для банків застосовувати процедуру рефінансування.

Ставки та обсяги депозитних операцій НБУ та кількість допущених до цих операцій банків є показниками, що характеризують можливість та вигоду комерційних банків, яку отримують у результаті розміщення вільних коштів.

Отже, показники II рівня характеризують фінансову стійкість банківської системи з точки зору ефективності застосування монетарних інструментів центральним банком.

Індикатори, що характеризують внутрішній стан банківської системи передбачають оцінку фінансової стійкості, виходячи із дослідження таких показників: показники, що відображають масштаб банківської системи; показники стійкості, ліквідності банків; показники, що характеризують рівень насиченості банківськими послугами економіки та регіонів; структурні показники активів та пасивів, рентабельності банківської системи (рис. 5.6).

Рис. 5.6. Показники, що характеризують внутрішній стан банківської системи

Методологічне значення показників масштабу обумовлене бурхливим припливом іноземного капіталу в банківську систему України, що спричинило підвищення рівня конкуренції між ними [21]. Тому, порівняння зазначених показників з аналогічними в інших країнах дасть змогу адекватно оцінити рівень конкурентоспроможності вітчизняного ринку банківських послуг.

Завдяки оцінці показників, що характеризують рівень концентрації та насиченості банківськими послугами, можна визначити ступінь монополізації банківської системи та неоднорідність розвитку регіональних банківських систем. Через те, що в Україні регіони за рівнем економічного розвитку

неоднорідні, необхідно велику увагу приділяти пропорційності у розвитку регіональних банківських систем.

Показники, що характеризують стійкість і ліквідність банківської системи можна віднести до макропруденційних. До них належать: показники достатності капіталу, показники ліквідності, показники кредитного ризику, ринкового та операційного ризиків.

Показники структури активів і пасивів банківської системи слід розглядати в динаміці з метою виявлення тенденцій, основних напрямків, трендів її розвитку. Зокрема, при дослідженні структури пасивів банків України можна відмітити, що спостерігається стійка тенденція до зростання питомої ваги вкладень фізичних осіб, зниження питомої ваги коштів суб'єктів господарювання на поточних рахунках та їх зростання на депозитних, наявність більшого обсягу коротких пасивів.

Таким чином, представлену систему індикаторів фінансової стійкості банківської системи доцільно використовувати з метою виконання вимоги Базель II – ринкової дисципліни. Складність запровадження елемента розкриття інформації у банківській системі України обумовлюється відсутністю можливості встановити уніфіковані стандарти розкриття інформації для усіх фінансових установ та інтегрованістю цього елемента у кожний окремий сектор фінансового ринку, який взаємодіє з банківським.

Для усіх фінансових установ мають бути встановлені наступні вимоги: встановлення вимог специфіки розкриття достатньої та достовірної інформації таким суб'єктам, як споживачі фінансових послуг, власники фінансових установ та безпосередньо фінансовому регулятору; обов'язкове погодження із фінансовим регулятором відповідної моделі оцінки ризиків; обов'язкове оприлюднення інформації щодо фінансових результатів діяльності установ, включаючи аналітичну інформацію про оцінку ризиків; обов'язкове оприлюднення інформації щодо системи внутрішнього управління та розкриття інформації про систему управління ризиками; обов'язкове затвердження на

локальному рівні установи відповідного положення щодо політики розкриття інформації.

З точки зору визначення індикаторів, які необхідно використовувати в управлінні фінансовою стійкістю їх необхідно згрупувати за підсистемами, які входять у стратегічний набір, а саме: індикатори виникнення кризових ситуацій та антикризових дій; індикатори фінансової безпеки банків, індикатори ризику; агреговані індикатори фінансової стійкості банків, індикатори ефективності нормативно-правових актів.

Індикатори виникнення кризових ситуацій та антикризових дій представлені у табл.5.7.

Таблиця 5.7

Індикатори виникнення кризових ситуацій та антикризових дій у банківській системі

№ п/п	Показники	Нормативне або порогове значення
1. Індикатори кризи у банківській системі		
1	Питома вага непрацюючих активів у загальному обсязі активів	< 10 %
2	Витрати на відновлення банківської системи	< 2 % від ВВП
3	Націоналізація банківської системи	< 10 %
4	Моніторинг на повернення коштів вкладникам	системний характер
5	Темпи зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США відповідно до показників попереднього періоду	≥ 6 %
2. Індикатори антикризового управління		
2.1. Індикатори макроекономічної стійкості		
2.1.1	Рівень монетизації	≥ 50 %
2.1.2	Швидкість обігу грошової маси (співвідношення ВВП до грошового агрегату М2)	не більше 2 разів
2.1.3	Обсяг готівки до ВВП	≥ 4 %
2.1.4	Рівень інфляції (до грудня попереднього року)	> 107 %
2.1.5	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих банками	≤ 30 %
2.1.6	Рівень середньої процентної ставки кредитів банків відносно інфляції	≥ 5 %
2.1.7	Показник «фінансової глибини» (співвідношення строкових коштів до ВВП, %)	зростання

№ п/п	Показники	Нормативне або порогове значення
2.2. Індикатори моніторингу фінансової стійкості банківської системи		
2.2.1	Індикатори, які оцінюють виконання банківською системою основних функцій на макроекономічному рівні	див. розділ 2, підрозділ 2.3
2.2.2	Індикатори, за допомогою яких можна оцінити ефективність банківської системи	
2.2.3	Індикатори, які оцінюють здатність банківської системи протистояти дії внутрішніх і зовнішніх чинників	

Індикатори фінансової безпеки банківської системи дозволяють оцінити ефективність присутності іноземного капіталу, рівень доларизації та її вплив на процес накопичення ресурсної бази у банківській системі, рівень проблемних кредитів, стан механізму контролю за відмиванням «брудних» коштів та тенденції тінізації економіки (табл. 5.8).

Таблиця 5.8

Індикатори фінансової безпеки банківської системи

№ пор	Показники	Нормативне або порогове значення
1	Рівень доларизації	> 30 %
2	Валові міжнародні резерви України	не менше 3 місяців імпорту
3	Частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу	> 30 %
4	Обсяг кредитування банками реального сектора економіки до ВВП	≤ 30 %
5	Питома вага проблемних кредитів в обсязі чистих активів	> 5 %
6	Індекс Херфіндаля-Хіршмана	ринок оцінюється як неконцентрований, якщо $I_{hh} < 0,1$; помірно концентрований – $I_{hh} < 0,18$; висококонцентрований – $I_{hh} > 0,18$
7	Рівень тінізації економіки	не більше 50 %
8	Інтегральний показник фінансової безпеки банківської системи	$0 \leq 0,5 \leq 1$, см. розділ 3, підрозділ 3.1.

Індикатори ризику характеризують рівень кредитного, ринкового, ліквідності, процентного, валютного ризиків і дають змогу приймати рішення щодо управління ними, а саме: ідентифікація ризиків, локалізація ризиків, диверсифікація, мораторій ризиків (табл.5.9).

Таблиця 5.9

Індикатори ризику банківської системи

№ пор	Показники	Нормативне або порогове значення
1	Інтегральний показник ризику	$\beta=1$ – середній рівень ризику; $\beta>1$ – високий рівень ризику; $\beta<1$ – низький рівень ризику; див. розділ 4, підрозділ 4.3
2	Нормативи кредитного ризику	
2.1	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента	$\geq 25 \%$
2.2	Норматив великих кредитних ризиків	8 кратний розмір регулятивного капіталу
2.3	Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру	$\geq 5 \%$
2.4	Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам	$\geq 30 \%$
3	Процентний ризик	
3.1	Індекс процентного ризику – співвідношення абсолютної величини кумулятивного гепу до робочих активів	характеризує яка частина (коли ГЕП позитивний) чи пасивів (коли ГЕП негативний) може змінити свою вартість унаслідок зміни процентних ставок
3.2.	Коефіцієнт процентного ризику – співвідношення абсолютної величини кумулятивного гепу до капіталу	характеризує ступінь покриття процентного ризику за рахунок власних коштів
3.3.	Очікуваний процентний ризик: $\Delta P = (R_1 - R_0) * KGAP$, де ΔP – очікуваний процентний ризику; R_1, R_0 – середньозважений рівень процентних ставок за звітний і базисний період; $KGAP$ – кумулятивний ГЕП	якщо процентні ставки зростають, то позитивний ГЕП призведе до очікуваного збільшення процентного прибутку, і навпаки
4	Валютний ризик	
4.1	Ліміт валютної позиції – співвідношення між сумою активів і позабалансових вимог у певній іноземній валюті та сумою позабалансових зобов'язань у тій самій валюті й розраховується окремо за кожною валютою, що входить до мультивалютного портфеля	загальної довгої відкритої валютної позиції банку має бути не більше ніж 5 %; загальна коротка відкрита валютна позиція має бути не більше ніж 10 відсотків

Продовження табл. 5.9

№ пор	Показники	Нормативне або порогове значення
5	Ризик торгівельної книги:	
5.1	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою	$\geq 15 \%$
5.2	Норматив загальної суми інвестування	$\geq 60 \%$
6	Ризик ліквідності	
6.1	Коефіцієнт ліквідного покриття (норматив миттєвої ліквідності)	$\leq 20 \%$
6.2	Норматив поточної ліквідності	$\leq 40 \%$
6.3	Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (норматив короткострокової ліквідності)	$\leq 60 \%$
7	Операційний ризик	
7.1	Середній збиток для банківської установи за одну неробочу годину: $AL = \frac{\sum P_L + C_A}{N_{WH}},$ де AL – середній збиток банку за одну годину, $\sum P_L$ – сума не отриманого прибутку; C_A – додаткові витрати; N_{WH} – кількість неробочих годин за рік	–
7.2	Резерв для страхування операційного ризику: $R_{OR} = \overline{FL} \times \overline{P_{NH}} \times \overline{AL},$ де R_{OR} – резерв під операційний ризик; \overline{FL} – середній рівень частоти збитків; $\overline{P_{NH}}$ – середній період неробочих годин; \overline{AL} – середній збиток банку за одну годину	–
7.3	Коефіцієнт ризику використання послуг банків для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму: $R = (1 \pm D_r) \times \bar{x},$ де R – показник стратифікації банків на групи; D_r – довірчий інтервал; \bar{x} – середнє значення показника обертання коштів клієнтів, обслуговування банками клієнтської активності, безготівкового обороту)	«нижче ринку» $< (1 - D_r) \times \bar{x}$ «у ринку» $> (1 - D_r) \times \bar{x}$ $< (1 + D_r) \times \bar{x}$ «вище ринку» $> (1 + D_r) \times \bar{x}$ см. розділ 4, підрозділ 4.2

Агреговані індикатори фінансової стійкості банківської системи представлені у таблиці 5.10.

Агреговані індикатори фінансової стійкості банківської системи

№ пор	Показники	Нормативне або порогове значення
1	Показники капітальної стійкості	
1.1	Коефіцієнт левериджу – відношення обсягу капіталу першого рівня до сукупних активів, зважених з урахуванням ризику	< 3 %
1.2	Коефіцієнт надійності	≥ 5 %
1.3	Коефіцієнт фінансового важеля	20 : 1
1.4	Коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів	≥ 10 %
1.5	Коефіцієнт захищеності власного капіталу	≥ 25 %
1.6	Коефіцієнт захищеності дохідних активів	позитивне
1.7	Коефіцієнт мультиплікатора капіталу	12-15
1.8	Коефіцієнт концентрації капіталу	15 %
1.9	Норматив адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності	≤ 10 %
1.10	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів	≤ 9 %
2	Співвідношення капіталу до депозитів	30 %
3	Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань	100 %
4	Рівень строкових депозитів у зобов'язаннях	50 %
5	Коефіцієнт активності залучення ресурсів	85 %
6	Рівень використання залучених коштів у кредитні вкладення	100 %
7	Коефіцієнт кредитної активності	75 %
8	Інтегральний показник фінансової стійкості	від 0 до 1

У наукових дослідженнях з метою моделювання стану фінансової стійкості банків запропоновано визначення і враховування критеріальної точки зміни рівня фінансової стійкості. Для дослідження критеріальної точки зміни рівня фінансової стійкості використовувалися методи непараметричної статистики та модель динамічного нормативу.

Теоретичні та методичні засади формування моделі динамічного нормативу розробили російські вчені Н.М. Погостинська та Ю.А. Погостинський, які застосували методи непараметричної статистики до аналізу фінансового стану підприємства за даними звітності [22].

Заслужовує на увагу запропонована методика аналізу фінансової стійкості банків за допомогою динамічного нормативу Л. Примостки [23]. Основні

елементи методики побудови динамічного нормативу наступні: система інтегральних показників – сукупність значимих співвідношень (коефіцієнтів, індексів, аналітичних моделей, сукупності індикаторів), які комплексно характеризують кожну із складових фінансової стійкості банків (ліквідність, платоспроможність, надійність, фінансовий стан); динамічний норматив – сукупність показників, упорядкованих за ознакою міри їх динаміки (зокрема темпів чи індексів зростання або приросту) так, що підтримка цього порядку в реальній діяльності банків забезпечує кращі порівняно з попереднім періодом результати; 3) нормативна, або еталонна модель – формалізований опис бажаного стану банків, здійснений за допомогою впорядкованого ряду індексів динаміки аналітичних показників, які характеризують процес розвитку банку [23, с. 41].

Визначення рівня фінансової стійкості є важливим етапом для формування пріоритетних напрямків розвитку та управління банківською діяльністю, що зменшить негативний вплив нестабільного зовнішнього середовища та мінімізації дії загроз для динамічного її розвитку.

О. Мертенса та Дж. Урга досліджували застосування методики маржинального аналізу в процесі оцінки ефективності банківської системи [24], а також спроби формування інструментарію багатовимірного маржинального аналізу, реалізовані у технологіях Аналізу середовища функціонування (АСФ-технологіях) [25]. В інших дослідженнях показники фінансової стійкості банків пропонується оцінювати за методикою побудови нейронових мереж, яка базується на використанні методів нелінійної апроксимації масиву багатовимірних даних; для аналізу динамічної активності банків рекомендується використовувати моделі стохастичної апроксимації; для графічної інтерпретації результатів аналізу – методи когнітивної графіки [26].

Виходячи з того, що сталість розвитку банківської системи характеризується значною кількістю фінансових показників, показник фінансової стійкості слід розглядати агреговано. Вибір показників для розрахунку повинен охоплювати усі спектри оцінювання дієздатності банків.

Коваленко В.В., для узагальнюючої комплексної оцінки фінансової стійкості банків запропонувала використання методу багаторівневого агрегування обраних показників з визначенням проміжних та узагальненого інтегральних показників фінансової стійкості [27]. Алгоритм розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості банківської системи представлено на рисунку 5.7.

Виділення двох груп базових показників для розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості обґрунтовано тим, що в останній час регулювання банківської діяльності сконцентровано на оцінці достатності капітальної бази та макроекономічній політиці.

Вибір зазначених коефіцієнтів здійснений відповідно до їх репрезентативності, наявності простоти визначення та інформаційного забезпечення, яке повинне виконуватися.

На думку фахівців Міжнародного валютного фонду, одним із ключових завдань діяльності регуляторів фінансового ринку в посткризовий період, має стати використання макропруденційного аналізу та розширення повноважень центральних банків як головних регуляторів грошового та фінансових ринків [28, с.4]

Макропруденційна політика відрізняється від мікропруденційного нагляду в аналізі стійкості фінансового ринку, який відбувається на агрегованому рівні, а не на рівні окремих фінансових установ; до уваги приймається увесь фінансовий ринок, а не тільки банківські установи; аналізуються взаємозв'язки між системоутворюючими фінансовими установами, середніми та дрібними для уникнення ситуації ефекту «доміно».

Відбір базових показників:

1 група – показники капітальної стійкості: коефіцієнт надійності, коефіцієнт фінансового важеля, коефіцієнт участі капіталу у формуванні активів, співвідношення статутного і балансового капіталу, коефіцієнт мультиплікатора капіталу, співвідношення капіталу до депозитів, коефіцієнт фінансового левериджу;

2 група – показники макроекономічної стійкості: співвідношення активів до валового внутрішнього продукту (ВВП) , співвідношення капіталу до ВВП, співвідношення зобов’язань до ВВП, співвідношення залучених коштів до грошового агрегату М2.

Нормалізація базових показників капітальної та макроекономічної стійкості:

$$X_{normj} = \frac{x_{maxj} - x_j}{x_{maxj} - x_{minj}},$$

де X_{normj} – нормований j -ий показник; X_{maxj} – максимальне значення j -го показника за обраний інтервал часу; X_{minj} – мінімальне значення j -го показника за обраний інтервал часу; X_j – значення j -го показника на обрану дату.

Розрахунок проміжних інтегральних показників капітальної та макроекономічної стійкості :

$$I_{i,t} = \sum_{j=1}^n N_j \times K_{t,j},$$

де $I_{i,t}$ -- нормалізоване значення j -го індикатора капітальної та макроекономічної стійкості i -ї групи показників; N_j – ваговий коефіцієнт, що визначає внесок j -го індикатора в інтегральний показник i -ї групи показників.

Розрахунок загального інтегрального показника фінансової стійкості банківської системи:

$$I_{fs} = \sum_{i=1}^n I_{i,t} \times g_{i,t},$$

де I_{fs} - зведений інтегральний показник фінансової стійкості банківської системи t -періоді; $I_{i,t}$ - інтегральний показник i -ї групи індикаторів фінансової стійкості у t -періоді; $g_{i,t}$ - ваговий коефіцієнт i -ї групи індикаторів фінансової стійкості у t -періоді.

Рис. 5.7. Алгоритм розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості банківської системи

До групи показників макроекономічної стійкості доцільно включати показник співвідношення обсягу залучених коштів до грошових агрегатів, зокрема грошового агрегату М2. Тенденція до зниження цього показника свідчить про зменшення рівня довіри до банківської системи та загострення проблем з ліквідністю як для окремих банківських установ, так і для банківської системи в цілому.

Ефективність прийнятих нормативно-правових актів повинна вимірюватися діяльністю регуляторних органів щодо забезпечення фінансової стійкості банківської системи, виходячи із розуміння їх основних функцій (рис. 5.8).

Рис. 5.8. Функції регуляторних органів управління

Показники, які вимірюють вплив реформ і прийнятих нормативно - правових актів на банківську систему, можна умовно поділити на такі, що вимірюють безпосередні впливи, і такі, що вимірюють опосередковані інтегральні впливи (рис. 5.9) .

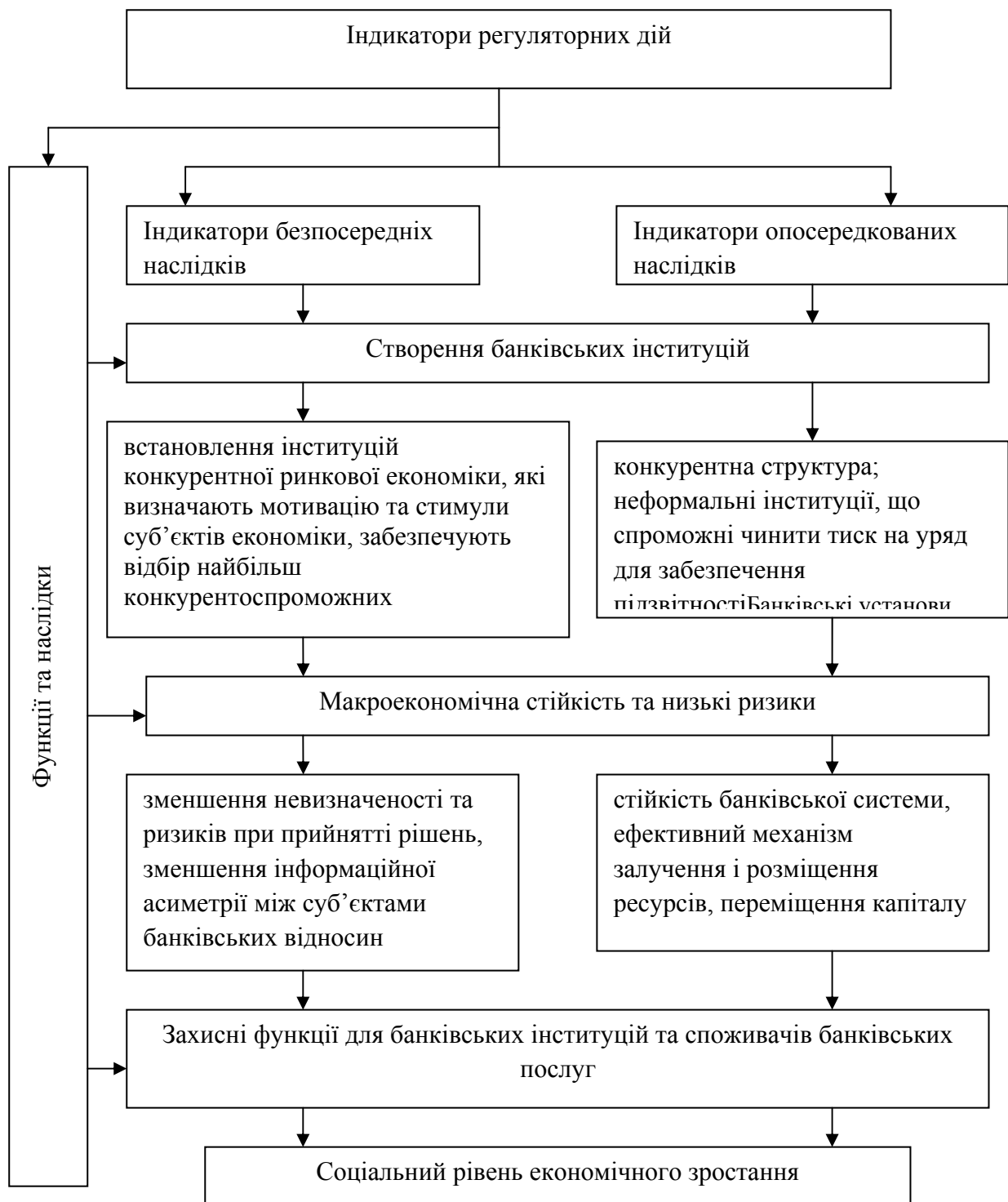

Рис. 5.9. Індикатори, що вимірюють наслідки регуляторних дій

Таким чином, для оцінки якості інституційного середовища у якому функціонує банківська система, доцільно оцінювати величину конкуренції. Вимір рівня конкуренції на основі методу Бреснагана-Лау полягає в оцінці рівняння попиту і рівняння пропозиції. Оцінка структурної моделі згідно з

даним методом дозволяє встановити, чи маржинальний дохід типової банківської установи статистично відрізняється від ринкової ціни. Якщо це так, можна сказати, що поведінка банку близька до ідеальної ринкової конкуренції. У протилежному випадку, робимо висновок про наявність ринкової влади у типового банку. Застосування аналітичного моніторингу, збудованого за такою логікою, дозволить регуляторним органам відслідковувати зміни в якості інституцій, тобто аналітично вимірювати наслідки прийнятих нормативно-правових актів і економічної політики уряду.

В цілому можна сказати, що ефективність прийнятих нормативно-правових актів значною мірою визначається досягненням кінцевого результату та ефективністю виконання поставлених задач управління фінансовою стійкістю банківської системи.

Практичний результат впровадження процедури аргументації доцільності реалізації прийнятих нормативно-правових актів в системі стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи є підставою для: підвищення ефективності функціонування системи підготовки і прийняття стратегічних рішень; підвищення якості стратегічних рішень за рахунок знаходження найбільш адекватних альтернатив і максимальної раціоналізації цього процесу; сприяння впорядкуванню розподілу відповідальності між ієрархічними рівнями системи управління фінансовою стійкістю банківської системи; вивільнення засобів і ресурсів від відмови або перенесення строків практичної реалізації стратегічних рішень.

Представлену сукупність індикаторів необхідно використовувати при формуванні моделі прийняття рішень щодо управління фінансовою стійкістю банківської системи. При формуванні зазначеної моделі слід враховувати етапи прийняття рішення для цілей моделювання. Крім того, особливу увагу при формуванні системи управління фінансовою стійкістю необхідно приділити аналізу управлінського впливу на ефективність стратегічних рішень (рис. 5.10)..

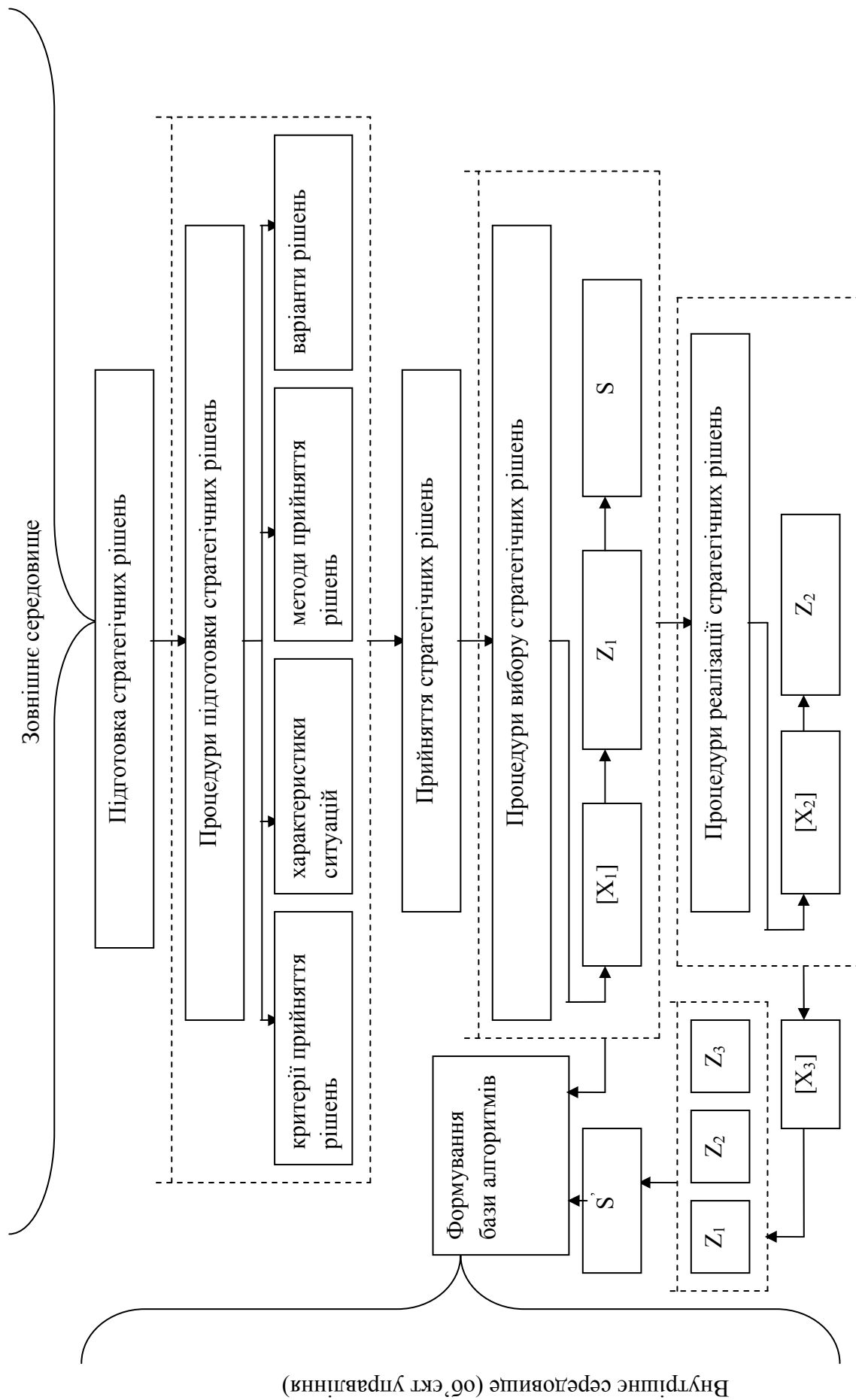

Рис. 5.10. Схема оцінки доцільності реалізації стратегічних рішень

Механізм оцінки доцільності реалізації стратегічних рішень доцільно проводити на основі трьохрівневої процедури оцінки, що реалізується при застосуванні алгоритмів вирішення проблемних ситуацій. На рис. 5.10 у якості X_1 – блок попередньої оцінки управлінського впливу; X_2 – блок систематичної оцінки доцільності управлінського впливу; X_3 – блок ретроспективної оцінки доцільності управлінського впливу; Z_1, Z_2, Z_3 – інформаційні блоки; S – блок оцінки доцільності стратегічних рішень; S' – блок оцінки ефективності реалізації стратегічних рішень.

Попередня оцінка доцільності реалізації стратегічних рішень [X_1] передбачає розробку альтернатив з вирішення проблемної ситуації, забезпечує їх порівняльний аналіз і дозволяє зробити висновок про оптимізацію управлінського впливу.

Систематична оцінка доцільності управлінського впливу [X_2] необхідна для поточного оцінювання результатів реалізації стратегічних рішень на стадії їх впровадження. Така оцінка здійснюється з метою доповнення, коректування й оптимізації управлінських впливів, а також з метою одержання інформації [Z_2], на основі аналізу якої в базі алгоритмів вирішення проблемних ситуацій будуть уточнюватися управлінські впливи, адекватні конкретній ситуації щодо рівня фінансової стійкості банківської системи.

На основі реалізації блоку [X_3] виявляють існуючі недоліки в системі підготовки і прийняття стратегічних рішень, висуваються пропозиції щодо її удосконалення.

Питання для самоконтролю

1. Що таке методичний підхід до оцінювання фінансової стійкості?
2. Які методи використовуються при оцінці фінансової стійкості банків?
3. Що таке рейтинг банків?
4. Охарактеризуйте індикатори, що характеризують зовнішнє середовище функціонування банківської системи.

5. Охарактеризуйте індикатори виникнення кризових ситуацій та антикризових дій.
6. Охарактеризуйте індикатори фінансової безпеки банків, індикатори ризику.
7. Охарактеризуйте індикатори ефективності нормативно-правових актів.
8. Охарактеризуйте індикатори фінансової стійкості банків.
9. Які агреговані індикатори фінансової стійкості банків виділяють?
10. Охарактеризуйте рейтингову систему CAMELS.
11. Охарактеризуйте рейтингові системи світу.
11. Які підходи існують для управління проблемними банками?
12. Що таке капіталізація банків?
14. Що таке реструктуризація банків?
15. Охарактеризуйте принципи функціонування системи гарантування вкладів.

Ключові слова: індикатори, рейтингова система, агреговані показники, капіталізація, проблемні банки, реструктуризація, система гарантування вкладів.

Тестові завдання.

1. Індикатори оцінювання рівня фінансової стійкості – це:

- а) основний інструмент аналітичних методів;
- б) набір функцій від одного або декількох базових часових рядів з встановленим часовим вікном;
- в) набір стандартів комерційного бухгалтерського обліку;
- г) правильні відповіді а та б;
- д) немає правильної відповіді.

2. До індикаторів оцінювання рівня фінансової стійкості НЕ відносять:

- а) індикатори тренду;
- б) індикатори зміни;
- в) індикатори моменту;
- г) індикатори дії;
- д) індикатори часу.

3.Інформаційно-аналітичний блок системи оцінки та забезпечення фінансової стійкості:

- а) збір даних до єдиної інформаційно-статистичної бази даних;
- б) розрахунок індикаторів, за якими можна визначити коло ризиків;
- в) проведення стрес-тестів;
- г) вибір методів і інструментів;
- д) усе вище перелічене.

4.Принцип однорідності передбачає:

- а) структуру інформаційної бази;
- б) якісні характеристики інформації;
- в) регулярний збір інформації;
- г) стан основних ризиків;
- д) усе вище перераховане.

5.До принципів ефективного функціонування механізму управління фінансовою стійкістю банків відносять:

- а) принцип єдності дій і засобів досягнення мети суб'єктами управління даного механізму;
- б) принцип комплексності процесу управління фінансовою стійкістю, який охоплює перераховані етапи;
- в) принцип єдності тактики і стратегії у процесі управління фінансовою стійкістю для забезпечення його безперервності;
- г) правильні відповіді а) та б);
- д) всі відповіді вірні.

6.Який з принципів не відноситься до принципів ефективного функціонування механізму управління фінансовою стійкістю банків відносяться:

- а) принцип єдності дій і засобів досягнення мети суб'єктами управління даного механізму;
- б) принцип доступності висновків і результатів моніторингу;
- в) принцип єдності тактики і стратегії у процесі управління фінансовою стійкістю для забезпечення його безперервності;
- г) принцип гнучкості механізму та процесу управління фінансовою стійкістю банку, що дає змогу адаптуватися до можливих змін на фінансовому ринку.
- д) принцип взаємозв'язку і взаємообумовленості елементів механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків.

7.Складовими блоками механізму управління фінансовою стійкістю є:

- а) процес управління фінансовою стійкістю комерційних банків;
- б) об'єкт механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків;
- в) суб'єкти механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків;
- г) правильні відповіді та в);
- д) всі відповіді вірні.

8.Розрізняють наступні методи управління фінансовою стійкістю:

- а) планування;
- б) метод еластичностей;
- в) аналіз;
- г) сценарний метод;
- д) правильні відповіді а) та в).

9. До капіталу першого рівня належать:

- а) розкриті резерви, створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку банку;
- б) резерви під стандартну заборгованість інших банків;

- в) резерви під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків;
- г) результат переоцінки основних засобів;
- д) субординований борг.

10. Власний капітал виконую такі базові функції:

- а) трансформаційна;
- б) захисна;
- в) оперативна;
- г) посередницька;
- д) правильні відповіді та в)

11. Виділяють наступні групи активів:

- а) ліквідні;
- б) неліквідні;
- в) працюючі;
- г) непрацюючі;
- д) правильні відповіді а), в).

12. Якість активів визначають за наступними ознаками:

- а) величиною активів, що не дають прибутку або дають його дуже мало;
- б) ступеня знецінення активів, вкладених у цінні папери;
- в) рівнем іммобілізації активів;
- г) правильні відповіді а) та б);
- д) всі відповіді вірні.

13. Якість пасивів можна характеризувати з точки зору:

- а) строковості;
- б) прибутковості;
- в) стабільності;

- г) ступеня залежності;
- д) правильні відповіді а) та в).

14.Нинішні підходи до організації моніторингу фінансового стану банків можна класифікувати наступним чином:

- а) макропруденційний аналіз;
- б) статистичні моделі;
- в) рейтингові системи оцінки;
- г) комплексні оцінки банківського ризику;
- д) всі відповіді вірні.

15.Рейтинг банку– це:

- а) це система стратегій різного типу, що їх розробляє суб'єкт господарювання на певний відрізок часу;
- б) категорія антикризового управління, яка характеризується специфічним порядком зв'язків, структурою, функціями;
- в) регулювання банківської діяльності за допомогою інструментів прямого та опосередкованого впливу з метою забезпечення стійкого фінансового стану комерційних банків;
- г) це система оцінки банківської діяльності, що заснована на фінансових показниках і даних балансу банку;
- д) це визначення відношень між різними показниками.

16.Однією з найрозвинутіших рейтингових систем Італії є система:

- а) CAEL;
- б) ORAP;
- в) PATROL;
- г) BASIC;
- д) ROCA.

17.В контексті забезпечення фінансової стійкості Національний банк України згідно з чинним законодавством виконує такі функції:

- а) проведення грошово-кредитної політики, адекватної поточному економічному стану;
- б) координація та контроль діяльності платіжних систем;
- в) оперативна;
- г) правильні відповіді а) та б);
- д) правильні відповіді та в).

18.До складу Ради з питань забезпечення фінансової стійкості банківського сектору НЕ входить:

- а) Голова Національного банку України;
- б) Міністр фінансів;
- в) Прем'єр міністр;
- г) Міністр економічного розвитку і торгівлі України;
- д) віце-прем'єр міністр з питань економіки та фінансів.

19.Для недосконалої політики кредитування характерні такі «симптоми»:

- а) низька якість активів;
- б) зростання проблемної кредитної заборгованості;
- в) втрата капіталу;
- г) втрата прибутковості;
- д) втрата ділової репутації.

20. Процес управління фінансовою стійкістю комерційних банків охоплює наступні елементи:

- а) суб'єкти та об'єкти механізму управління;
- б) задачі та функції механізму управління;
- в) методи управління (планування, аналіз, оцінка, регулювання та контроль) та інструменти управління;

г) вірної відповіді не існує.

21. Якість пасивів можна характеризувати з точки зору:

- а) строковості;
- б) стабільності;
- в) платності;
- г) всі відповіді вірні;
- д) вірні відповіді а) та в).

22. До основних методів управління фінансової стійкості банків відносять:

- а) планування, аналіз, оцінка, регулювання та контроль;
- б) збір і нормування інформації, синтез, аналіз та моделювання;
- в) планування, аналіз, прогнозування, моделювання та контроль;
- г) всі відповіді вірні;
- д) вірної відповіді немає.

23. Який з підходів до організації моніторингу фінансового стану банків є зайвим:

- а) коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп;
- б) рейтингові системи оцінки;
- в) підхід на основі математичного моделювання та прогнозування діяльності банків;
- г) всі відповіді вірні;
- д) статистичні моделі та макропруденційний аналіз.

24. Рейтингові методики оцінки умовно поділяють на наступні категорії:

- а) на мікро- та макрорівні;
- б) інсайдерські та дистанційні;
- в) ретроспективні та перспективні;
- г) всі відповіді вірні;

д) вірної відповіді немає.

25. Відомою рейтинговою системою «інсайдерського» типу є :

- а) система CAMELS;
- б) система CAMEO;
- в) система CAEH;
- г) всі відповіді вірні;
- д) вірної відповіді немає.

26. Статистичні моделі є:

- а) системами планування та аналізу;
- б) системами попереднього реагування;
- в) ретроспективними системами;
- г) системами моделювання банківської діяльності;
- д) всі відповіді вірні.

27. Дана статистична модель забезпечує можливість оцінити майбутні втрати, а з використанням додаткових даних можна зробити висновки щодо прогнозу стійкості банку:

- а) модель розрахунку рейтингу та рейтингових понижень;
- б) модель прогнозування банкрутств та виживання;
- в) модель очікуваних збитків;
- г) всі відповіді вірні;
- д) немає вірної відповіді.

28. Згідно з чинним законодавством відповідальність за забезпечення фінансової стійкості покладена на:

- а) органи державної влади;
- б) НБУ;
- в) кожную банківську установу;

- г) усіх вищезазначених;
- д) немає вірної відповіді.

29.Порівняння фактичних даних з встановленими нормативами або ж виведеними середніми, а також граничними (оптимальними) складає сутність наступної методики оцінки фінансової стійкості:

- а) рейтингові системи оцінок;
- б) комплексні оцінки банківського ризику;
- в) використання статистичних моделей;
- г) коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп;
- д) макропруденційний та мікропруденційний аналіз.

30.Визначена методика оцінки фінансової стійкості банків базується на використанні індексного методу, бального методу, методу порівняння з показниками банків-лідерів:

- а) рейтингові системи оцінок;
- б) комплексні оцінки банківського ризику;
- в) використання статистичних моделей;
- г) коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп;
- д) макропруденційний та мікропруденційний аналіз.

31.Яка рейтингова система оцінки фінансової стійкості банків передбачає оцінку на місцях:

- а) інсайдерська;
- б) дистанційна;
- в) планова;
- г) комплексна;
- д) всі відповіді вірні.

32. Яка рейтингова система оцінки фінансової стійкості банків проводиться на основі фінансової звітності:

- а) інсайдерська;
- б) дистанційна;
- в) планова;
- г) комплексна;
- д) всі відповіді вірні.

33. Визначена методика оцінки фінансової стійкості банків базується на використанні сценарного аналізу, стрес-тестів, методу розрахунку максимальних втрат та аналізу чутливості портфеля:

- а) рейтингові системи оцінок;
- б) комплексні оцінки банківського ризику;
- в) використання статистичних моделей;
- г) коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп;
- д) макропруденційний та мікропруденційний аналіз.

34. Даний метод процесу управління фінансової стійкості передбачає необхідність постановки цілей, визначення тактики і стратегії досягнення основної мети (забезпечення фінансової стійкості банку):

- а) оцінка;
- б) регулювання;
- в) планування;
- г) контроль;
- д) вірної відповіді немає.

35. Даний метод процесу управління фінансової стійкості дає змогу виявити причинно-наслідкові зв'язки різних аспектів діяльності банку:

- а) аналіз;
- б) регулювання;
- в) планування;
- г) контроль;

д) вірної відповіді немає.

36. Виділяють наступні напрямки оцінки фінансової стійкості комерційних банків та регулювання нею:

- а) зовнішнє регулювання й обов'язкова оцінка;
- б) саморегулювання (внутрішнє регулювання);
- в) самостійна (ініціативна) оцінка;
- г) вірні відповіді а та б;
- д) всі відповіді вірні.

37. Даний метод процесу управління фінансової стійкості полягає у перевірці відповідності отриманих результатів запланованим показникам, оптимальні значення яких сприяють підвищенню рівня фінансової стійкості комерційного банку:

- а) аналіз;
- б) регулювання;
- в) планування;
- г) контроль;
- д) вірної відповіді немає.

38. Використання статистичних моделей ґрунтується на використанні:

- а) дискримінантного аналізу;
- б) аналізу темпів зростання значень певних показників;
- в) факторного аналізу;
- г) регресійного аналізу;
- д) всі відповіді вірні.

39. За видами очікуваного ефекту _____ цілі забезпечення фінансової стійкості передбачають формування певного методологічного

комплексу нейтралізації можливого негативного впливу економічних чинників.

- а) ендогенні;
- б) зовнішньоекономічні;
- в) екзогенні;
- г) стратегічні;
- д) захисні.

40. У якій країні при організації моніторингу фінансового стану банків використовується коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп:

- а) Великобританія;
- б) Франція;
- в) Країни-члени МВФ;
- г) Вірменія
- д) Німеччина.

41. У яких країнах при організації моніторингу фінансового стану банків використовуються рейтингові системи оцінки:

- а) Росія, Україна;
- б) Великобританія, Нідерланди;
- в) Німеччина, США;
- г) Країни-учасниці МВФ;
- д) усі відповіді вірні.

42. На який орган покладена відповідальність за фінансову стійкість банківської системи України:

- а) Верховна Рада України;
- б) Міністерство фінансів України;
- в) Національний Банк України;
- г) Рахункова палата України;
- д) вірної відповіді немає.

РОЗДІЛ 6

МАКРОПРУДЕНЦІЙНА ПОЛІТИКА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ

6.1. Економічна сутність, функції та завдання банківського нагляду

Особливості функціонування банківської системи в ринковій економіці обумовлюють необхідність організації контролю та нагляду за діяльністю комерційних банків. Банківська система виконує життєво важливу роль посередника, акумулюючи заощадження приватних осіб і підприємств, надаючи їх іншим фізичним і юридичним особам, тобто банки перерозподіляють мобілізовані грошові кошти для найбільш ефективного і продуктивного використання.

Передумови для здійснення нагляду за діяльністю кредитних організацій як самостійної державної функції виникли дуже давно. Вперше ідея банківського нагляду з'явилася у Німеччині в 1874 р., хоча відповідний державний орган – Раду банків – було створено тільки після кризи у 1931 р. Нагальна потреба в контролі та регулюванні банківської сфери виникла після Великої депресії 20-30-х рр. XX ст. Після Другої світової війни інтернаціоналізація банківського бізнесу та прискорення міжнародного руху капіталу обумовило формування міжнародних правил і норм банківського нагляду.

Сучасний стан розвитку економіки потребує постійної уваги до банківської системи, проведення політики, спрямованої на створення сприятливих умов для її стабільного та ефективного функціонування. Адже, нестабільність банківської системи може призвести до краху банків, підриву довіри громадськості до них, до таких макроекономічних наслідків, як занепад готівкового обігу, звуження сфери безготівкових розрахунків, величезних зобов'язань уряду тощо [1, с.19]. Саме через це банки підлягають більш

пильному нагляду та контролю з боку держави, ніж будь-які інші суб'єкти господарювання.

Таким чином, банківське регулювання та нагляд є невід'ємними складовими банківської діяльності та стабільності функціонування економіки країни в цілому.

В ст. 1 Закону України “Про Національний банк України” банківське регулювання визначається як одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [2]. Банківський нагляд розглядається як система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банку. Далі у цьому ж Законі (п. 8 ст. 7 «Інші функції») зазначено, що банківське регулювання та нагляд розглядаються як єдина функція Національного банку України. Натомість у ч. 2 ст. 55 функції банківського регулювання і нагляду відокремлюються одна від одної [2].

В енциклопедії банківської справи України за редакцією В.С. Стельмаха зазначено, що банківське регулювання – це одна з функцій держави, що полягає у створенні системи норм, що регламентують і регулюють діяльність банків, визначають її загальні принципи, порядок банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [3].

Основна мета банківського нагляду полягає у підтримці стабільності й довіри до банківської системи, шляхом забезпечення платоспроможності банківських структур. А головним завданням органів банківського нагляду є – забезпечення належного контролю за діяльністю банків, який би унеможлиблював їх функціонування поза правовим полем.

Рис.6.1 Мета і завдання банківського нагляду

Реалізація функціональних ознак банківського нагляду повинна розглядається через призму його основних принципів. Термін «принцип» (лат. *principium* — начало, основа) — це досить багатозначне поняття, одним з тлумачень якого є, те первинне, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки [4].

Такі науковці як Сарахман О.М., Раєвський К.Є., Любунь О.С., Беляєв М.К., Єрмаков С.Л. визначають наступні принципи банківського нагляду:

- універсальність та обов'язковість. Нагляду підлягають усі без винятку банки, що працюють на території країни;
- законодавче закріплення за Національним банком України наглядових функцій з наданням йому права видавати відповідні нормативні акти, які є обов'язковими до виконання всіма банками;
- єдність вимог наглядових органів. До всіх банків, що проводять однакові види діяльності, мають бути однакові вимоги. Якщо ці вимоги можуть бути диференційовані, то правила диференціації мають бути зрозумілими та сталими;
- обов'язковість виконання вимог наглядових органів;
- єдність кількісного та якісного контролю. Треба відстежувати не тільки дотримання банками тих чи інших правил, нормативів, вимог, вказівок, а й якісні характеристики їхнього розвитку, що потребує досконалого контролю за динамікою показників ефективності роботи банків;
- поєднання дистанційного (документарного) і «контактного» (перевірки на місцях) методів нагляду;
- професіоналізм контролю. Необхідно чітко розуміти характер бізнесу банків і на цій основі аналізувати банківські операції;
- адекватність контролю. Невеликі банки, що здійснюють небагато операцій, потребують тільки технологічного нагляду, тоді як великі й середні – поглибленого аналізу;
- конструктивний характер нагляду. Завдання наглядових органів – якомога раніше виявляти причини можливих ускладнень у діяльності банку та своєчасно сприяти їх усуненню;
- консолідований характер нагляду. Нагляд за банком слід проводити з урахуванням операцій усіх його підрозділів (філій, відділень);
- поєднання всіх видів контролю: державного – наявність системи банківського законодавства, її аналізу та коректування відповідно до вимог часу; суспільного – контроль з боку суспільства, населення за прозорістю та

відкритістю інформації що характеризує життєдіяльність банку; відомчого – з боку Національного банку або іншого спеціально уповноваженого органу; незалежного – здійснення контролю незалежними аудиторськими компаніями;

- достовірність звітності і повна відповідальність за її якість та конфіденційність. Банки, які приховували свій реальний фінансовий стан, зазвичай банкрутують першими;
- забезпечення прозорості функціонування банківської системи [5, с. 152; 6].

В свою чергу Орлюк О.П. пропонує наступні принципи банківського нагляду: законність, незалежність, гласність, постійність, плановість, обов'язковість та неупередженість посадових осіб, які здійснюють перевірки, по відношенню до фінансових установ.

На її думку визначальним у побудові компетенції центрального банку є принцип законності, він закріплює вимогу дотримуватись норм основного Закону України та чинного законодавства. Адже статтею 55 Закону України «Про Національний банк України» визначено, що Національний банк здійснює функції банківського регулювання і нагляду за діяльністю банків у межах і порядку передбачених законодавством України [7, с. 196].

Принцип незалежності, як один із принципів побудови системи діючого банківського нагляду впливає зазвичай із правового статусу центрального банку і ґрунтується на нормах як Конституції України [8], так і чинного банківського законодавства. Закріплені законодавством загальні функції і повноваження наділяють Національний банк України незалежним статусом щодо організації та регулювання банківської справи, у тому числі й у відносинах нагляду. Зокрема, відповідно до ст. 72 Закону України «Про банки і банківську діяльність», Національний банк має право здійснювати перевірку осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку, з метою дотримання банківського законодавства [9].

Об'єктивність є одним з основоположних принципів організації наглядової діяльності і базується на неупередженості здійснюваної контрольної діяльності.

Згідно зі ст. 63 Закону «Про Національний банк України», останній не має права вимагати від банків виконання операцій та інших дій, не передбачених законами України та нормативними актами Національного банку України [2].

При цьому слід розуміти, що Національний банк України не повинен віддавати перевагу окремим представникам банківського бізнесу, хіба що за винятком ситуацій, коли для забезпечення стабільності всієї банківської системи центральний банк зменшує економічні нормативи для конкретного банку у випадку його тимчасових фінансових проблем для відтворення нормальної фінансової діяльності.

Компетентність контролюючих органів впливає з попередніх принципів і пов'язана не лише з чітким встановленням компетенції органів контролю, а й із професійною здатністю посадових осіб відповідних структурних підрозділів Національного банку якісно, у встановлені терміни та в межах загальноприйнятої політики виконувати свої повноваження у сфері здійснення контролю [7, с. 197].

Принцип гласності також має визначальне значення для організації банківського нагляду і складається з декількох взаємодоповнюючих аспектів. Його основи встановлені ст.57 Конституції України [8] і полягають у тому, що закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, встановленому законом. У протилежному випадку вони не є чинними.

Гласність є визначальним принципом і для роботи суб'єкта, що перевіряється, тобто банківської установи. Відповідно до ст.70 Закону України «Про банки і банківську діяльність», банк зобов'язаний публікувати квартальні баланси, а також звіт про прибутки (збитки) в газеті «Урядовий кур'єр» чи «Голос України» протягом місяця, наступного за звітним кварталом, а річну фінансову звітність, підтверджену аудитором, не пізніше 1 червня наступного за звітним року [9].

Принцип плановості при здійсненні контрольних повноважень Національним банком закладений у Законі України «Про банки і банківську

діяльність» та у відповідних актах Національного банку, що регулюють порядок проведення перевірок. Зокрема, відповідно до ст. 71 зазначеного Закону, кожний банк є об'єктом перевірки на місці інспекторами Національного банку чи призначеними ним аудиторами [9].

Щодо принципу постійності, то одним із його проявів є закріплений законом обов'язок банків подавати Національному банку фінансову і статистичну звітність щодо роботи банку, його операцій, ліквідності, платоспроможності, прибутковості, а також інформацію афілійованих осіб банку з метою оцінки його фінансового стану.

Таким чином принципи банківського нагляду різними авторами визначаються по-різному, але трактуються досить споріднено. Зважаючи на те, що принципи мають бути первинними та лежати в основі певної сукупності, на нашу думку основними принципами здійснення банківського нагляду мають бути: законність, незалежність, обов'язковість та плановість.

Сутність банківського нагляду також виражається його функціями. Слід зазначити, якщо розгляди поняття «функція» по відношенню до певної системи, то воно визначається, як - діяльність, роль об'єкта в рамках деякої системи, робота, що виконується органом, організмом; роль, значення чого-небудь [4].

У науковій літературі не проведено глибокого аналізу функцій банківського нагляду. В той же час, Гриценком Р.А. запропоновано наступний перелік його функцій банківського нагляду [10]:

- функція забезпечення законності, полягає в забезпеченні повної відповідності нормативних актів Національного банку України чинному законодавству України;
- пруденційна функція полягає в тому, щоб при прийнятті нормативних актів і встановленні нормативів знаходити оптимальні рішення між обмеженням ризиків банківських операцій і збереженням достатнього рівня прибутковості;
- аналітична функція – комплекс завдань, направлених на запобігання виникненню проблем на ранніх стадіях, як в окремих банках, так і в

банківській системі. Для виконання аналітичної функції органи нагляду повинні аналізувати роботу банків направлену на управління ризиками та розробляти загальні рекомендації для всієї банківської системи;

- оціночна функція пов'язана з визначенням ступеню відповідності роботи банківської установи чинному законодавству та пруденційним нормам;
- консультативно-корегуюча функція – процес усунення незначних недоліків, виявлених в процесі роботи банку. Виконання цієї функції полягає в пред'явленні банку вимог з приводу корегування його роботи, направлених на усунення виявлених недоліків. Якщо виявлені недоліки не носять системного характеру і не несуть серйозної загрози роботі банку, органи нагляду можуть обмежитися проведенням консультацій з керівництвом банку і погодити перелік виправних заходів;
- ліцензійно-штрафна функція, полягає у накладенні штрафних санкцій або позбавленні банківських установ ліцензій, у разі виявлення серйозних недоліків їх діяльності. Також, органами нагляду можуть бути прийняті заходи по введенню в банк тимчасової адміністрації.

Таким чином охоплено весь спектр діяльності наглядового органу починаючи з дотримання відповідності вимогам законодавства та закінчуючи накладанням штрафних санкцій, введенням тимчасової адміністрації та ліквідації банків.

Також слід зазначити, що зважаючи на досить суттєвий перелік функцій банківського нагляду, відповідно до ст. 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [9], залежно від характеру впливу виокремлюються дві форми регулювання банківської діяльності: адміністративна, та індикативна.

При адміністративному регулюванні переважно використовуються засоби впливу організаційно-владного характеру, до них належать: реєстрація банків і ліцензування їх діяльності; встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків; застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру; нагляд за діяльністю банків; надання рекомендацій щодо діяльності банків.

Усі вищезазначені форми адміністративного регулювання формують цілісну систему контролюючи кожен етап створення та діяльності банківської установи.

Таким чином на першому етапі відбувається реєстрація та ліцензування банківської установи, метою даного етапу є оцінка спроможності новоствореної банківської установи, чи установи, що планує розширити перелік здійснюваних нею банківських операцій, здійснювати банківську діяльність відповідно до законодавства України. Результатом даного етапу є набуття банком відповідного правового статусу та отримання можливості легального функціонування на ринку банківських послуг.

Другий етап полягає у законодавчому закріпленні вимог та обмежень в діяльності банків, адже здійснення банківського нагляду регламентується багатьма нормативними актами, такими, як: Закон України «Про банки і банківську діяльність» [9], Закон України «Про Національний банк України» [2], Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень порядок створення і державної реєстрації банків [11], Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій [12], Положення про порядок видачі ліцензій на здійснення окремих банківських операцій небанківськими установами [13], а також Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок [14] та ін.

На третьому етапі Національним банком України у випадку виявлення у діяльності банків або інших фінансово-кредитних установ певних відхилень, від законодавчо закріплених у нормативно-правових актах правил, можуть застосовуватись заходи впливу адміністративного чи фінансового характеру, або надаватись рекомендації з приводу поліпшення їх діяльності.

Загалом адміністративне регулювання здійснюється у правовій формі, тобто шляхом видання нормативно-правових та індивідуально-правових актів. В основу адміністративного регулювання покладено використання засобів впливу переважно організаційно-правового характеру. Адміністративне

регулювання дозволяє забезпечити стабільне функціонування банківської системи відповідно до вимог законодавства та нормативно-правових актів Національного банку.

На відміну від адміністративного, індикативне регулювання передбачає використання певних індикаторів, що дають змогу Національному банку України за допомогою інструментів грошово-кредитної політики здійснювати регулювання грошового обігу та кредитування економіки підтримуючи її стабільність та опосередковано реалізовувати основні принципи банківського нагляду.

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [9] індикативне регулювання включає наступні складові: встановлення обов'язкових економічних нормативів; визначення норм обов'язкових резервів для банків; встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій; визначення процентної політики; рефінансування банків; встановлення кореспондентських відносин; управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції; операцій з цінними паперами на відкритому ринку; регулювання імпорту та експорту капіталу.

Міщенко В.І. та інші пропонують згрупувати ці складові за двома ознаками [16]. До першої групи віднести засоби впливу, пов'язані з визначенням кількісних параметрів банківської діяльності, а до другої – засоби впливу непрямого (побічного) характеру (рис.6..2).

Під час здійснення індикативного регулювання за допомогою першої групи засобів, Національний банк України використовує виключно кількісні параметри, наприклад встановлення значень обов'язкових економічних нормативів або норм відрахування до резервів. Хоча у даному випадку індикативне регулювання поєднується з адміністративним, адже значення економічних нормативів закріплені нормативно-правовою базою Національного банку України.

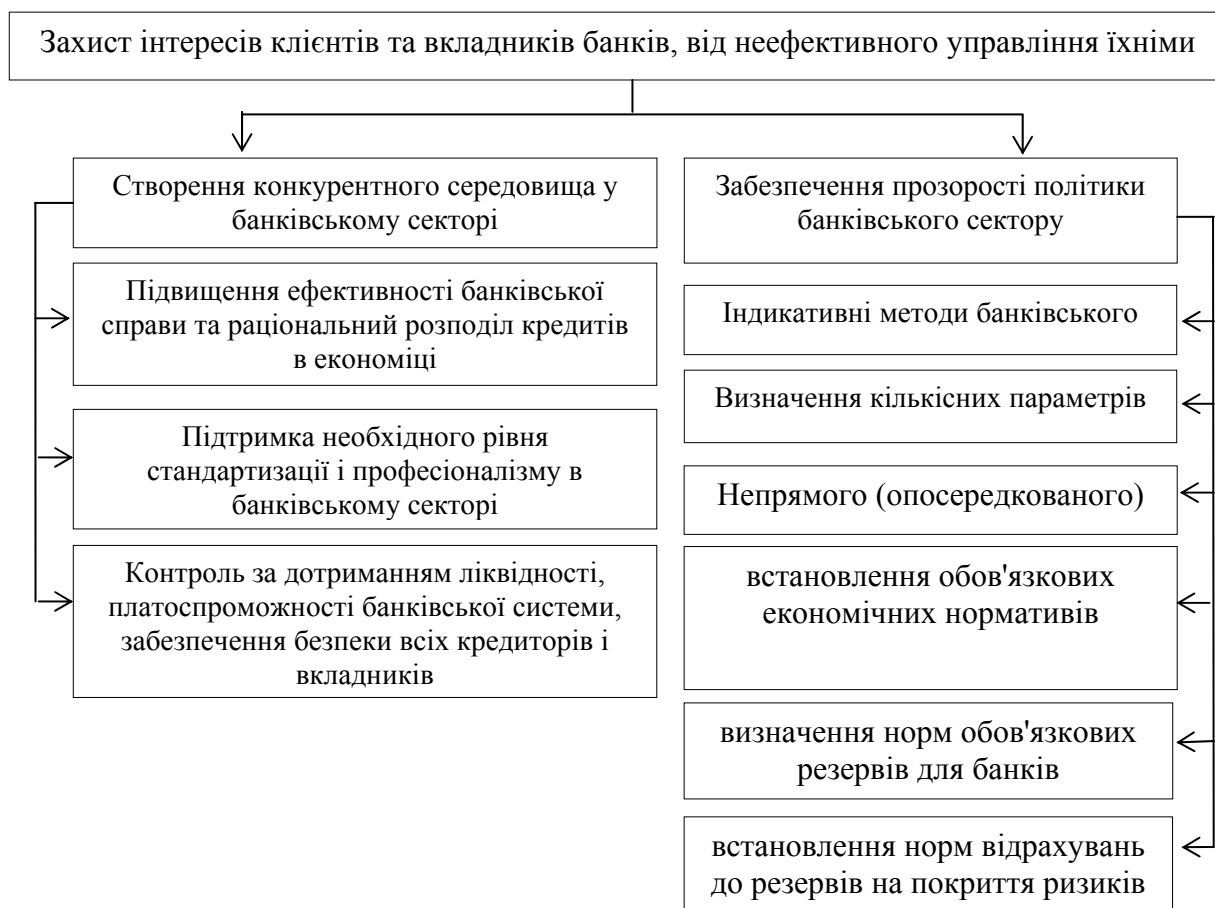

Рис. 6.2 Методи індикативного регулювання банківської діяльності

Засоби впливу непрямого характеру полягають у тому, що Національний банк України діє як орган державного управління, тобто шляхом використання наведених вище інструментів підтримує стабільність економіки держави впливаючи на кон'юнктуру фінансового ринку та поведінку фінансово-кредитних установ. Узагальнюючи усе вище викладене, структурно-логічну схему теоретичного обґрунтування економічної сутності банківського регулювання та нагляду можна пожити на рис. 6.3.

Виходячи з того, що банківський нагляд розглядається як впорядкована система, яка планомірно регулюється та розвивається [17, с. 57], то є доцільним визначення його суб'єктів і об'єктів за певними рівнями. Суб'єкти банківського бізнесу повинні розумітися на специфіці банківського бізнесу і гарантувати адекватне, ефективне управління банками. Їх можна класифікувати за наступними рівнями: суб'єкти міжнародного рівня, суб'єкти національного рівня.

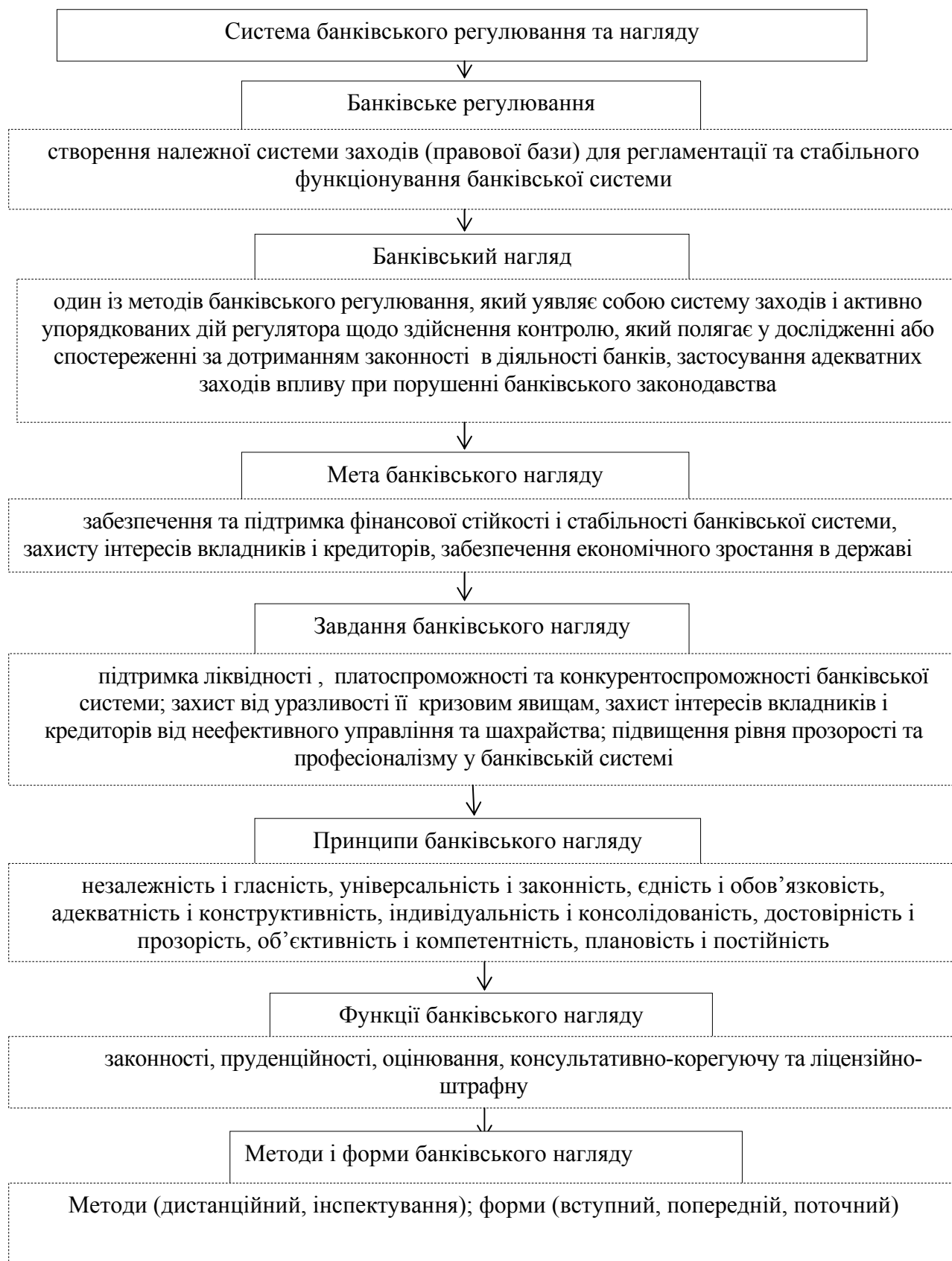

Рис. 6.3. Структурно-логічна схема теоретичного обґрунтування економічної сутності банківського регулювання та нагляду

Об'єкти банківського нагляду - це та частина банківської системи та банківської діяльності, яка у відповідності до вимог законів та у встановленому ним порядку повинна контролюватися Національним банком України. Тому, їх можна розглядати з позиції банків другого рівня банківської системи та безпосередньо об'єктів банківської діяльності. Класифікація суб'єктів і об'єктів банківського регулювання та нагляду представлена на рис. 6.4.

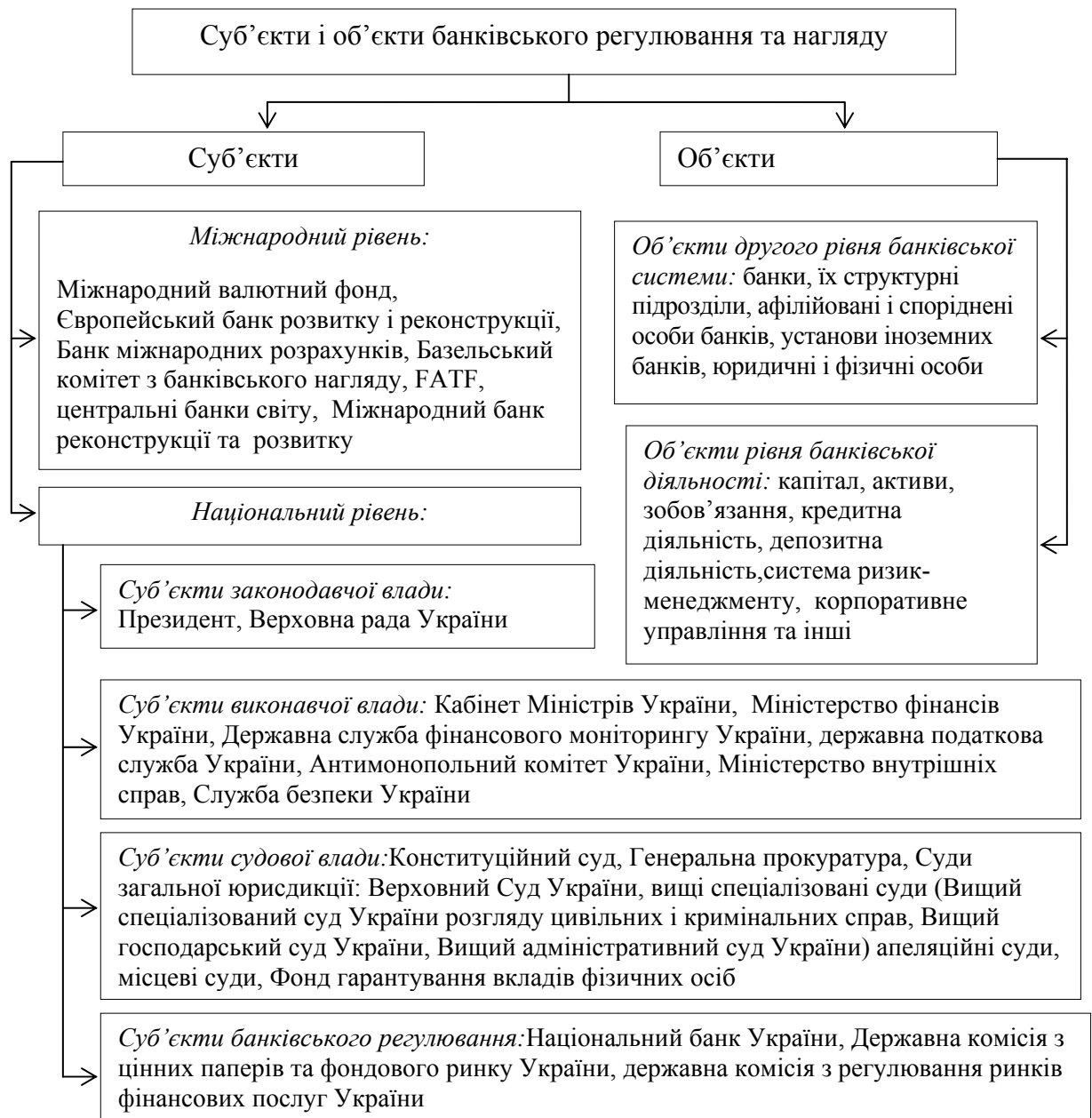

Рис. 6.4. Класифікація суб'єктів і об'єктів банківського регулювання та нагляду

Таким чином, можна зробити висновок, що різке збільшення ризиків, які виникають у банківській діяльності в умовах посилення фінансової глобалізації, ставить перед наглядовими органами нові завдання. В першу чергу це стосується розробки нової архітектури та філософії банківського нагляду з переглядом ключових позицій. Для органів банківського нагляду вже недостатньо використовувати дані щодо дотримання банківськими установами кількісних і якісних показників. Вони повинні бути впевнені, що банки в майбутньому спроможні уникнути значних ризиків або покрити збитки у разі їх виникнення.

6.2. Базельські принципи організації банківського нагляду і регулювання

Після другої світової війни ряд держав центральної Європи прийняли рішення про необхідність контролю та координації діяльності комерційних банків на загальних принципах. Протягом останніх десятиріч система банківського нагляду поступово набувала міжнародного характеру, об'єктивно пов'язано з інтернаціоналізацією банківської справи.

Комітет з банківського нагляду створено у 1974 році при Банку міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements, BIS). Територіально Банк міжнародних розрахунків розташований у місті Базель, Швейцарія. Саме від назви міста комітет і отримав свою іншу назву - Базельський комітет; нині вона так широковживана, що використовується на рівні з офіційною. Неофіційно його ще називають Комітетом Кука - за ім'ям директора Банку Англії Пітера Кука - засновника ідеї організації міжнародного банківського нагляду.

До Комітету з банківського нагляду спочатку входили представники всього 10 країн - Сполучених Штатів Америки, Канади, Японії, Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Федеративної Республіки Німеччини, Франції, Італії, Нідерландів, Бельгії та Швейцарії. Згодом до них приєдналися Люксембург, Швеція та Іспанія. Як бачимо, всі ці країни були і залишаються промислово розвинутими, а тому раніше від інших відчували на собі вплив світової глобалізації.

Базель-I. Основним документом виступає «Міжнародне наближення визначення капіталу та нормативів капіталу» [18], який був прийнятий у 1988 році і головними стандартами в ньому виступають вимоги до формування і оцінки регулятивного капіталу та кредитного ризику. 1997 році були прийняті «Основні принципи ефективного банківського нагляду» [19]. У 1996 році були прийняті «Поправки до Базельської угоди про капітал», а саме «Поправка щодо врахування ринкових ризиків» [20].

Базель-II. Правила нагляду, оновлені у 2004 році. Була прийнята «Нова концептуальна основа Угоди про капітал» [21], у якій посилюються вимоги до оцінки кредитного, ринкового і операційного ризиків при розрахунку мінімальних вимог до капіталу. Більшість розвинутих країн перейшли на ці стандарти ще до початку глобальної кризи.

Базель-III. Перегляд Базельських стандартів розпочався ще в 2005 р., але поштовхом для посилення регулювання стала фінансова криза. Нові норми передбачають загальне підвищення капіталізації банків, поліпшення якості капіталу, підвищення якості капіталу, буфери капіталу, впровадження короткострокових і середньострокових нормативів ліквідності та нормативу боргового навантаження, проциклічне регулювання [22].

Першим вагомим кроком на шляху до міжнародної гармонізації банківського регулювання стало прийняте у 1988 році Міжнародне наближення розрахунку капіталу та стандартів капіталу (International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards), відоме також як Угода про капітал

(Capital Accord), або просто Базельська угода (Basle Accord) [19]. Пізніше цей документ отримав ще одну назву - Базель I.

Базель I у редакції 1988 року містив три основні постулати:

- капітал банку складається з основного та додаткового;
- банки повинні утримувати капітал для покриття кредитного ризику. Кредитний ризик оцінювався за допомогою вагових коефіцієнтів ризику;
- в будь-який момент часу співвідношення між капіталом банку та його активами, взятими з урахуванням коефіцієнта кредитного ризику, не повинно бути меншим 8%.

Прийняття Угоди про капітал стало переломним етапом для розвитку банківського нагляду у світі. З її появою органи банківського регулювання отримали перший стандарт міжнародного рівня, на який можна було рівнятися. Слід зазначити, що Угода про капітал із самого початку була націлена на так звані «міжнародно активні банки» і була обов'язковою лише для країн - членів Базельського комітету. Однак відносна простота й доступність її методик і підходів спричинилися до того, що до 2004 року Базель I тією чи іншою мірою було запроваджено у майже 130 країнах світу, в тому числі в Україні, причому щодо всіх банків - об'єктів нагляду незалежно від їх «міжнародної активності».

У комітеті країни представлені центральними банками або іншими органами, які відповідно до національного законодавства несуть офіційну відповідальність за нагляд. Комітет із питань банківського нагляду підзвітний Комітету керуючих центральними банками, який щомісяця проводить засідання у банку міжнародних розрахунків у м. Базелі. Тут же на постійній основі діє секретаріат Комітету. У своїй діяльності він керується двома кардинальними принципами:

- жодна банківська система не повинна залишатися поза системою банківського нагляду;
- нагляд повинен бути надійним.

На початку своєї діяльності Комітет концентрував зусилля на розробці методів удосконалення системи «раннього реагування» на проблеми, які виникають у роботі банків. Згодом центр уваги перемістився на міжнародне співробітництво - передусім на усунення недоліків у національних системах нагляду, формування розуміння наглядовими органами в усіх країнах світу важливості банківського нагляду і якості. Поставлені завдання вирішувалися шляхом одночасного застосування трьох основних методів:

- обмін інформацією щодо національних заходів нагляду;
- вдосконалення техніки ефективного нагляду за міжнародними банківськими операціями;
- розробка мінімальних стандартів достатності власного капіталу банку.

З урахуванням викладеного Базельський комітет сформулював 25 принципів ефективного нагляду за банківською діяльністю. До них належать:

- попередні умови ефективного банківського нагляду, принцип 1;
- ліцензування і структура нагляду, принципи 2-5;
- пруденційні правила і вимоги, принципи 6-15;
- методи поточного банківського нагляду, принципи 16-20;
- вимоги, що пред'являються до інформації, принцип 21;
- офіційні повноваження наглядових органів, принцип 22;
- транскордонні банківські операції, принципи 23 - 25.

Головною метою упровадження нової Базельської угоди II є: створення рівних конкурентних умов для операцій кредитних інститутів на міжнародних ринках; забезпечення повної відповідності обсягу власного капіталу банків усієї сукупності ризиків, які супроводжують їхню діяльність; універсалізація можливості застосування коефіцієнта Кука. Новий коефіцієнт на консолідованій основі застосовуватиметься одночасно до холдингових фінансових груп з домінуючим банківським напрямом діяльності і до великих транснаціональних банків, його принципи у ширшому розумінні зможуть бути застосовані до усіх банківських установ, незалежно від їхніх розмірів ступеня диверсифікації діяльності чи країни походження; здійснення зовнішнього і

внутрішнього контролю за ризиками, а також можливість використання кількісних та якісних нормативів управління ними; створення ефективного механізму пруденційного нагляду за банками у подальшому.

Дослідники виділяють три рівні впливу Базеля II на економіку: внутрібанківський, галузевий та макроекономічний (рис. 6.5).

Рис.6.5. Рівні впливу Базеля II

Перший рівень впливу охоплює внутрібанківські чинники. Насамперед тут очікуються зміни в системі ризик-менеджменту, викликані переорієнтацією кредитної політики банків залежно від ризиків позичальників. Зазначеному процесу додатково сприятиме зміна резервних відрахувань, що, з одного боку, позначиться на умовах операцій для клієнтів банків, а з другого - на прибутковості операцій для банку.

Другий рівень впливу стосується банківської галузі, зокрема - клієнтів банку безпосередньо та конкуренції у певних сегментах ринку фінансових послуг. Нові кредитні умови надають перевагу позичальникам із високим рейтингом та ускладнюють доступ до кредитних ресурсів другорядним позичальникам. Оскільки конкуренція в боротьбі за позичальників із високим рейтингом посилиться, це може також спричинити зменшення прибутковості операцій з ними. Зміна прибутковості окремих операцій спонукає банки оптимізувати структуру їх активів, що призведе до змін сфери діяльності певних банків та, можливо, підсилить тенденцію до консолідації в галузі.

Зазначені фактори впливу другого рівня загалом позитивно позначатимуться на економіці країни. Проте наявність ефекту циклічності, який посилює економічні кризи, може свідчити і про можливі негативні наслідки запровадження Базеля II (*третій рівень впливу*). Масштаб макроекономічних змін у кожній конкретній країні залежатиме від регулятивної політики держави у її прагненні втілити в життя стандарти Базеля II. Розглянемо детальніше згадані вище рівні впливу (рис.6.6).

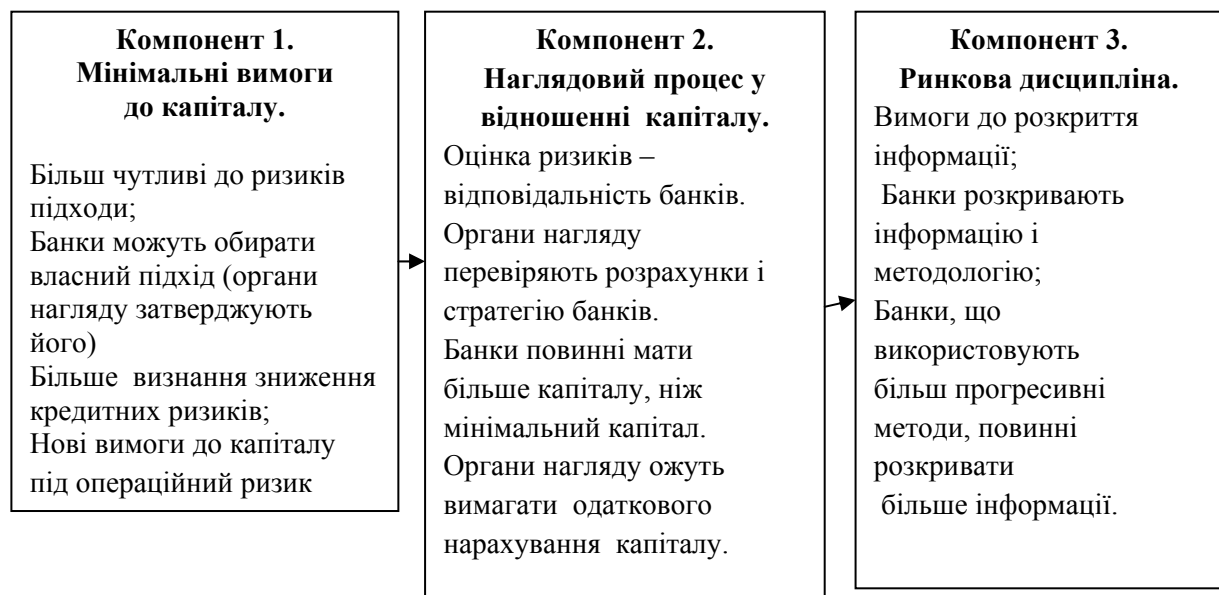

Рис. 6.6.- Компоненти Базелю II

Перший компонент – для розрахунку мінімальних вимог до капіталу (рис. 6.7).

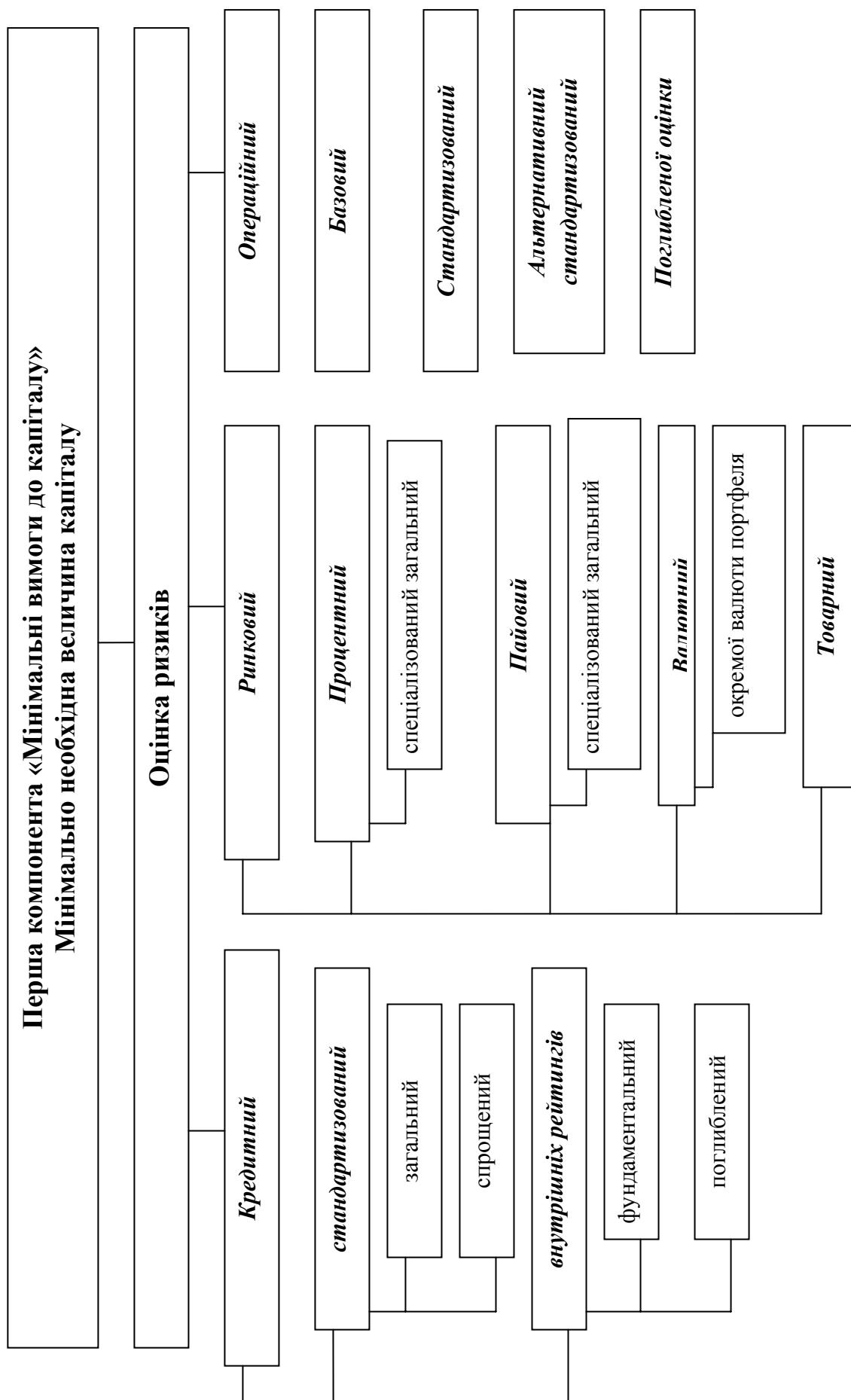

Рис. 6.7. Мінімальні вимоги до капіталу банку

Основні відмінності:

- Банки можуть самостійно обирати між трьома способами розрахунку свого кредитного ризику:

- 1) стандартизований підхід (SA);
- 2) фундаментальний підхід на підставі внутрішніх рейтингів (F-IRB);
- 3) удосконалений підхід на підставі внутрішніх рейтингів (A-IRB);

- Банки повинні включати операційний ризик у загальний розрахунок ризику. Операційний ризик (OR) визначається як збитки, викликані недоліками і проблемами у внутрішніх системах банку, людського фактору або зовнішніми потрясіннями.

Інтенсивність змін у системі ризик-менеджменту банку та розміру резервних відрахувань залежить від застосованого підходу. Як відомо, Ба-зелем II запропоновано нові підходи до оцінки кредитного ризику, які поділяються на стандартизований та базовий і вдосконалений IRB-підходи (від англ. "Internal ratings-based approach" - підхід, що ґрунтується на внутрішніх рейтингах). Загальні резерви капіталу зменшуються із застосуванням банком досконалішого підходу. Найпрогресивнішим вважається вдосконалений IRB-підхід (найменші відрахування), а найменш прогресивним — стандартизований підхід (найбільші відрахування). Базовий IRB-підхід за рівнем досконалості і розміром резервних відрахувань перебуває посередині. Розмір та напрям змін резервного капіталу залежатиме також від якості і виду активів банку. Отже, низький рівень ризиків призводитиме до зменшення загального розміру резервів і навпаки.

Другий компонент – наглядовий процес (рис. 6.8).

Відповідно до Базелю II встановлено чотири принципи нагляду.

У Базелі II зроблений акцент на взаємодію банків і регулюючих органів, яка повинна здійснюватися не тільки в ході формальних перевірок, але і у формі діалогу.

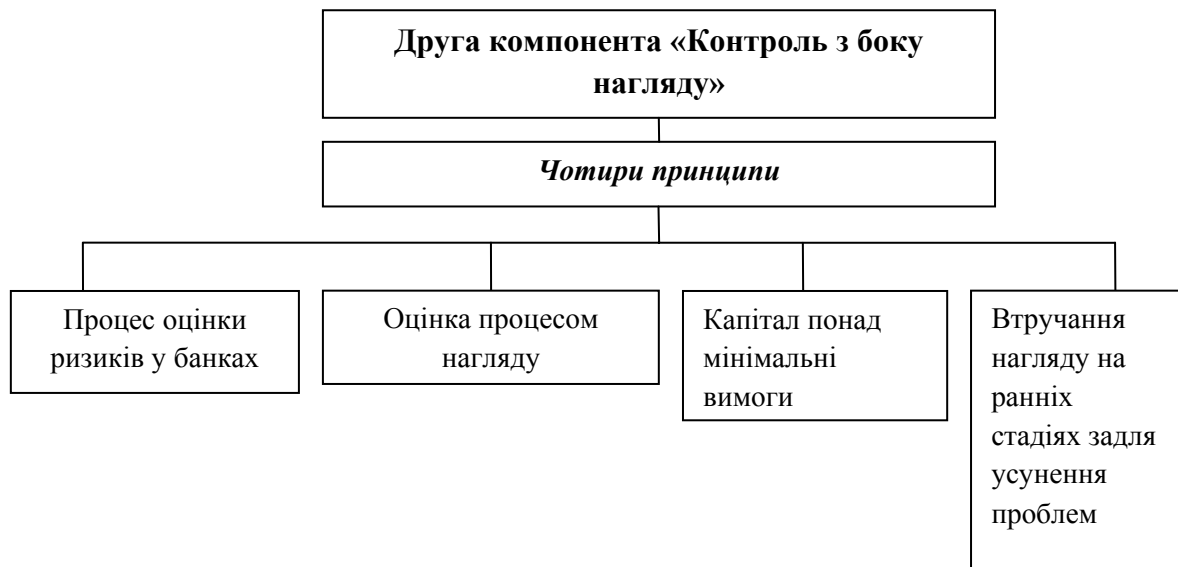

Рис. 6.8. Контроль з боку регулюючих органів банківського нагляду

Перший принцип встановлює, що банк повинен мати в своєму розпорядженні процедуру оцінки достатності капіталу по відношенню до загального рівня ризиків, а також повинен розробити стратегію підтримки капіталу на достатньому рівні. Причому тут мається на увазі ширший набір ризиків, ніж в частині другій Угоди: ризики географічної і галузевої концентрації кредитів, ризики процентної ставки, ризики недостатньої ліквідності, стратегічні ризики і ризики, пов'язані з репутацією. Чинники, зовнішні по відношенню до банку (наприклад, ділові цикли), також повинні враховуватися. Конкретні методики, які застосовуються для реалізації цього принципу, залежать від розміру банку і складності його операцій.

Згідно *другому принципу* регулюючий орган повинен переконатися в адекватності оцінки банком достатності капіталу, а також в адекватності прийнятої стратегії по підтримці капіталу на необхідному рівні. Необхідно перевірити здатність банку забезпечувати виконання пруденціальних вимог. При цьому з'ясовується, чи дійсно враховані всі істотні ризики, чи відповідає структура капіталу умовам, що склалися в економіці, чи відстежує керівництво банку показники забезпеченості власним капіталом і ін.

Третій принцип: органи нагляду повинні чекати, що банки підтримуватимуть рівень власного капіталу вище мінімально необхідного.

Регулюючий орган може встановити особливі, вищі норми забезпеченості капіталом для всієї банківської системи або окремих категорій банків залежно від ризиків, властивих їх діяльності.

Четвертий принцип полягає у тому, що органи нагляду повинні завчасно вживати заходи, необхідні для запобігання ситуації недостатньої забезпеченості банку капіталом. У науковій літературі зустрічаються пропозиції визначити додаткове порогове значення для коефіцієнта достатності власних коштів, нижче за яке банк стає об'єктом пильнішої уваги для регулюючих органів; проводяться ретельніші перевірки і ін.

Другим компонентом також передбачені офіційні інструкції в галузі міжнародної координації між органами нагляду «країна походження – країна перебування». Відповідно до Базелю II, регулюючий орган країни походження несе відповідальність за здійснення нагляду за банківською групою на консолідованій основі і керує координацією з органами нагляду країни перебування. На практиці це викликало турботу країни перебування, у банківській системі яких високу питому вагу займають дочірні підприємства іноземних банків. Ця проблема особливо гостро постала у Центрально- Східній Європі де, за виключенням Словенії, контрольні пакети акцій у банках належать іноземним інвесторам.

Третій компонент – розкриття ринкової інформації (рис. 6.9).

Містить у собі чіткий перелік інформації, яка обов'язкова для оголошення. Банки повинні публікувати чітку кількісну і якісну інформацію про ризики, капітал, принципах і процедурах управління ризиком.

Згідно з Третьою компонентою всі вимоги до розкриття інформації поділяються на дві категорії: вимоги до розкриття кількісної інформації та вимоги до розкриття якісної інформації.

Рис. 6.9. Ринкова дисципліна

Третя компонента складається здебільшого з вимог до розкриття інформації якісного характеру - положень, політики, процедур, регламентів та іншої внутрішньої нормативно-методологічної бази банку щодо виявлення, оцінки, контролю і моніторингу ризику, а також щодо цілей та задач, які ставить перед собою банк у процесі ризик-менеджменту.

Вимоги до розкриття якісної інформації поділяють на загальні та специфічні. Загальними вимогами передбачається, що банк незалежно від обраного ним методу (підходу) оцінки необхідної суми капіталу обов'язково повинен розкрити у звітності за кожним окремим сегментом ризику (наприклад, кредитним, ринковим, операційним, процентним ризиком банківської книги, пайовим) опис своїх задач та політики щодо ризик-менеджменту, в тому числі: стратегії та процеси; структуру та організацію відповідного підрозділу ризик-менеджменту; сферу дії і характер своїх систем звітування про ризик та/або його кількісної оцінки; політику щодо хеджування та/або пом'якшення ризику та стратегії і процеси для моніторингу постійності ефективності такого хеджування.

Специфічні вимоги до розкриття якісної інформації застосовуються лише до тих банків, які обрали деякі поглиблені методи оцінки ризиків.

Базелем II передбачено, що банки повинні розкривати інформацію двічі на рік. Виняток становлять:

- інформація загального плану про завдання та мету ризик-менеджменту,
- системи звітності та подібні параметри - може розкриватися раз на рік;
- інформація щодо складових основного капіталу та значення показника
- адекватності регулятивного капіталу - раз на квартал для великих банків;
- інформація щодо величини експозиції до ризику в разі її значної різкої зміни - раз на квартал незалежно від розміру банку.

До основних сфер розкриття інформації відносять:

- вимоги до капіталу банку за основними критеріями ризику;
- субкомпоненти зважених за ризиком активів;
- політика банку стосовно управління ризиками: кредитного, процентного, ринкового, операційного, торгового портфеля;
- структура кредитного портфеля;
- кредитний ризик, покритий заставними зобов'язаннями;
- сумнівні та прострочені кредити;

- інформація щодо оцінки забезпечення;
- нереалізовані збитки та дохід з інвестиційного портфеля;
- результати стрес-тестинга торгового портфеля.
- до банків, що використовують IRB додатково вимагається опис систем внутрішніх рейтингів і процедур за кожним портфелем.

Поява нових стандартів Базель III – це реакція на глобальну фінансову кризу, однією з причин якої були недоліки пруденційного регулювання діяльності фінансових посередників. В умовах фінансової глобалізації стандарти організації, функціонування та регулювання діяльності фінансових посередників перестали відповідати сучасним вимогам [23].

Перегляд Базельських стандартів розпочався ще в 2005 р., але поштовхом для посилення регулювання стала криза. Нові норми передбачають загальне підвищення капіталізації банків, поліпшення якості капіталу, підвищення якості капіталу, буфери капіталу, впровадження короткострокових і середньострокових нормативів ліквідності та нормативу боргового навантаження, проциклічне регулювання.

Таким чином, можна стверджувати, що кожний стандарт удосконалює підходи до регулювання та нагляду. У запропонованих вимогах Базель – III пропонується підвищити норматив відношення статутного капіталу до активів, зважених за рівнем ризиків з 2 % до 4,5 %, а також збільшення аналогічного нормативу за капіталом I рівня з 4 % до 8 % (табл. 1.2).

Таблиця 6.1

Вимоги до капіталу банків відповідно до Базель – III, %

Показники	Статутний капітал	Капітал I рівня	Регулятивний капітал
Мінімальні вимоги	4,5	6,0	8,0
Буфер капіталу	2,5	-	
Мінімальне значення з урахуванням буферу капіталу	7,0	8,5	10,5
Діапазон проциклічного резерву	0-0,25	-	-

З метою покриття збитків, пов'язаних з негативними змінами у фінансовому і економічному середовищі, передбачено формування додаткових резервів (замороженого резерву, буфера) у розмірі 2,5 % статутного капіталу банків після дивідендних відрахувань. Також при суттєвому нарощуванні кредитного ризику за рахунок зростання обсягу кредитних операцій, передбачено формування проциклічного резерву від 0 % до 0,25 % від статутного капіталу. Формування даного резерву направлено на зниження втрат капіталу при циклічних коливаннях кредитних ринків.

Зупинимось більш детально на основних змінах вимог до капіталу Базель – III, які можна розглядати з позиції підвищення вимог до капіталу, формування буферів (резервів) для підтримки достатності капіталу, відрахування з капіталу.

Підвищення вимог до капіталу. Основним нововведенням є істотне підвищення вимог до форми капіталу I рівня, до якого рекомендовано включати лише акції та нерозподілений прибуток. Показник капіталу першого рівня повинен зростати з 4 до 6 %, що означає встановлення частки на інші інструменти капіталу першого рівня (відкладені податкові активи, інвестиції в інші фінансові компанії) у розмірі 1,5 % від загального розміру капіталу першого рівня. Структура капіталу представлена: основний капітал – 6 %; додатковий – 2 %; капітал III рівня скасовано, а для страхування від ринкового ризику банки матимуть капітал, якість складу якого буде подібною до якості капіталу, що використовується для виконання вимог щодо протидії кредитному і операційному ризикам. Обмеження банків від надмірних ризиків можливе шляхом встановлення нового розміру коефіцієнта левериджу – відношення обсягу позичкових коштів до власних на рівні 3,5 %. Зазначений показник є нововведенням.

Буфери для підтримки достатності капіталу. З метою покриття збитків, пов'язаних з негативними змінами у фінансовому і економічному середовищі,

передбачено формування додаткових резервів (буфера) у розмірі 2,5 % статутного капіталу банків після дивідендних відрахувань.

Таким чином, під час економічного зростання нові вимоги стимулюватимуть банки до створення буферного капіталу. У періоди падіння економічної активності до банків не застосовуватимуться заходи впливу, доки мінімальна вимога дотримується. Тому банки орієнтуватимуться на рівень у 7 % з метою вільного розпорядження тими коштами, які вони заробили.

При суттєвому нарощуванні кредитного ризику за рахунок зростання обсягу кредитних операцій передбачено формування проциклічного резерву від 0 % до 0,25 % від статутного капіталу. У періоди надмірного зростання кредитування наглядові органи використовуватимуть проциклічний резерв як інструмент макропруденційного регулювання.

Відрахування з капіталу. Згідно з Базель – III всі відрахування з капіталу повинні здійснюватися з обсягу капіталу першого рівня.

Слід зазначити, що доповненням у Базель – III є утримання капіталу під ризик ліквідності поряд з ринковим, кредитним і операційним ризиками. Тому встановлені обов'язкові параметри контролю за ризиком ліквідності, а саме: коефіцієнт ліквідного покриття – банки повинні мати ліквідні активи, які б на 100 % покривали короткострокові зобов'язання банків терміном менше місяця; коефіцієнт чистого стабільного фінансування – характеризує наявність довгострокових джерел фінансування і розраховується на один рік; коефіцієнт левериджу – відношення обсягу капіталу першого рівня до сукупних активів, зважених з урахуванням ризику на рівні 3 %.

Відповідно до проведених Базельським комітетом досліджень реалізація нових стандартів буде відбуватися поетапно, що дозволить акумулювати капітал і при цьому забезпечувати фінансування кредитно-інвестиційних операцій (табл. 6.2).

Поетапне введення вимог до капіталу банків, % [22]

Показники	Роки						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Коефіцієнт статутного капіталу	3,5	4,0	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
Буфер капіталу				0,625	1,25	1,875	2,5
Мінімальне значення з урахуванням буфера капіталу	3,5	4,0	4,5	5,125	5,75	6,375	7,0
Капітал I рівня	4,5	5,5	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
Регулятивний капітал	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0
Регулятивний капітал до буфера капіталу	8,0	8,0	8,0	8,625	9,25	9,875	10,5

Починаючи з 2013 року, планується провести реформу вимог щодо структури активів і капіталу банків. Водночас буде посилено вимоги щодо частки акціонерного капіталу в структурі регулятивного капіталу, які мають бути виконані до 2019 року. Запровадження буферів збереження капіталу та проциклічного резерву розпочнеться з 2016 року.

6.3. Економічна сутність, мета, завдання та інструменти макропруденційного регулювання та нагляду банківської діяльності

Макропруденційне регулювання та нагляд призначений для моніторингу факторів, які спричиняють прямий та непрямий вплив на фінансову стабільність, визначення факторів уразливості банківської системи по відношенню до системних ризиків, ранньої діагностики системної нестабільності у фінансовій сфері економіки. Саме завдяки впровадженню та вдосконаленню системи забезпечення фінансової стійкості, одним з елементів якої є макропруденційне регулювання та нагляд, центральні банки провідних країн світу у цілому гідно вийшли з фінансової кризи та зменшили збитки від неї.

Ефективність регулювання та нагляду за фінансовим сектором залежить значною мірою від того, наскільки чітко визначені завдання, що стоять перед органами регулювання та нагляду, наскільки добре ці завдання розуміють і підтримують органи, що розробляють економічну політику держави та несуть відповідальність за її реалізацію.

Фінансова криза виявила невідповідність регулювання та нагляду за фінансовим сектором сучасним вимогам та засвідчила, що процес регулювання та нагляду здійснювався з помилками. Уроки кризи зараз аналізуються в усьому світі, зокрема виробляється політика щодо реформування регулювання та нагляду за фінансовим сектором з метою підвищення його ефективності.

Макропруденційна політика займає проміжне місце між грошово-кредитною політикою центрального банку, яка в свою чергу націлена на досягнення макроекономічних цілей, та макропруденційним регулюванням органу нагляду, який необхідний для уникнення ситуації неплатоспроможності окремих фінансових посередників, а також контролю за виконанням ними зобов'язань перед кредиторами, клієнтами та вкладниками. В цілому, можна сказати, що макропруденційна політика наближається до грошово-кредитної політики. В умовах збалансованої макроекономічної кон'єктури реалізація завдань макропруденційної політики буде сприяти досягненню цілей грошово-кредитної політики і навпаки, тобто макропруденційна політика повинна заміщувати грошово-кредитну політику у разі неієздатності останньої.

Слід відмітити, що макропруденційна політика – це комплекс превентивних заходів, націлених на мінімізацію ризику системної фінансової кризи, тобто ризику виникнення ситуації, у якій значна частина фінансового ринку визначається як неплатоспроможна або неліквідна, у результаті чого учасники ринку не можуть продовжувати діяти без підтримки грошової влади та органів нагляду [24].

В свою чергу макропруденційний нагляд концентрується на системній стабільності фінансового сектору, а не уникненні неспроможності окремих банків. Особливу увагу при цьому повинно бути приділено системо

утворюючим банкам та взаємозв'язкам на фінансовому ринку. Зазначене пояснюється тим, що ризик системної стабільності залежить від колективної поведінки учасників фінансового ринку, у результаті чого ризики у фінансовій системі для регулятора придбають ендогенний характер.

Виходячи з вище зазначеного, до основних завдань макропродунційного регулювання та нагляду слід віднести: підтримка стійкості фінансової системи до агрегованих шоків, включаючи рецесію та зовнішні шоки; обмеження надлишкових фінансових ризиків, що приймають на себе фінансова система в цілому; згладжування фінансового циклу.

Схематично складові елементи макропродунційного регулювання та нагляду можна подати наступним чином (рис.6.10).

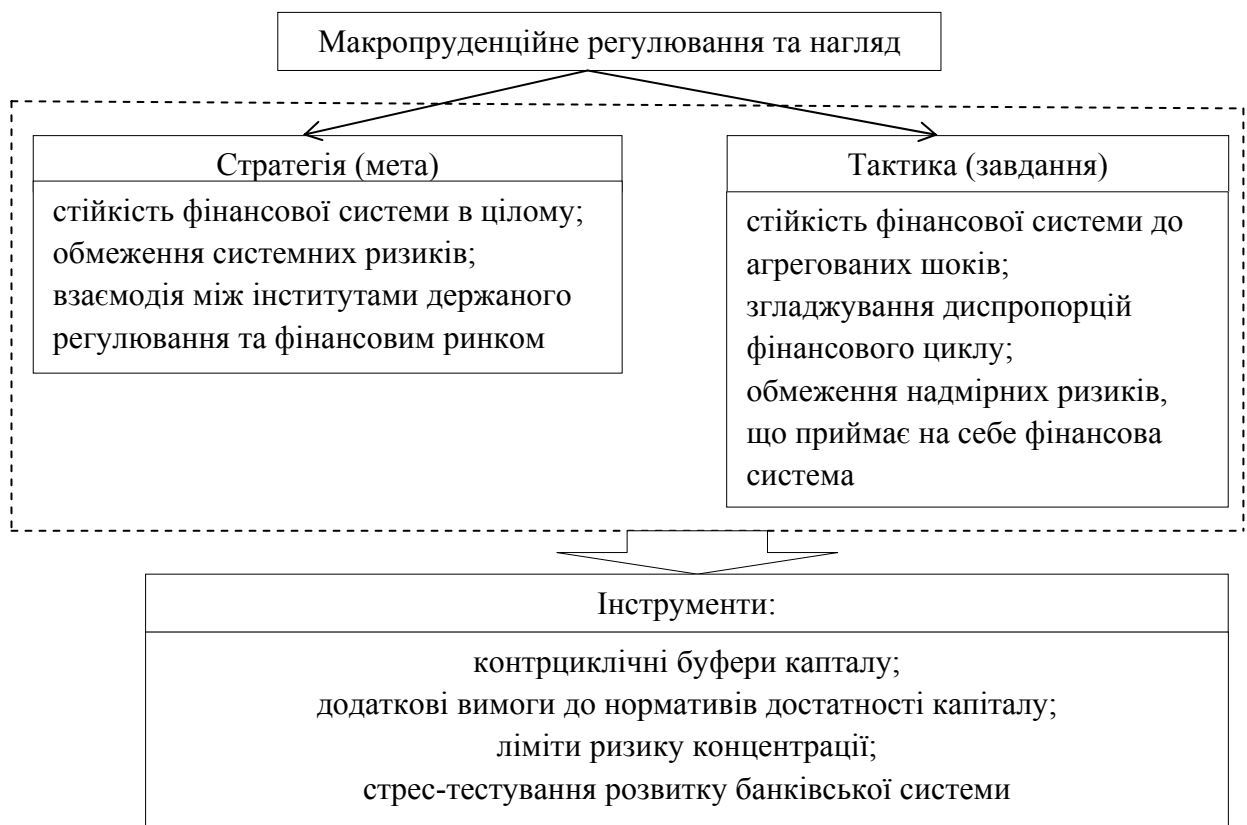

Рис. 1.1. Елементи макропродунційного регулювання та нагляду

Таким чином, як видно з рис. 6.10, в першу чергу відповідає за фінансову стійкість фінансової системи в цілому та банківської, зокрема. Вона має визначати та пом'якшувати ризики, що притаманні фінансовій системі для забезпечення стабільності її функціонування.

Це в свою чергу призведе до зниження втрат економіки, що виникають при порушенні рівноваги надання фінансових послуг фінансовими інституціями (таких як надання кредитів, послуг страхування, платіжних та розрахункових послуг, тощо), а це в свою чергу є основою функціонування фінансових ринків.

В цілому, можна сказати, що макропруденційне регулювання - це постійний процес, в межах якого відбувається мінімізація масштабу системного ризику, викликаного настанням макро- і мікро- ризиків, що впливають на банківську систему і на реальну економіку, що досягається шляхом узгодженості в діях, які приймаються регулятором, шляхом зниження проциклічності фінансової системи та простеження за взаємозв'язками між фінансовими інституціями.

Відповідно до класифікації макропруденційних інструментів експертів «Групи Тридцяти», макропруденційне регулювання здійснюється в залежності від об'єкту регулювання макропруденційної політики (табл. 6.3).

Таблица 6.3

Класифікація інструментів макропруденційної політики за методикою «Групи Тридцяти» [25]

Об'єкт регулювання	Інструмент
Кредитна експансія	Динамічний норматив співвідношення обсягу кредитів до вартості застави;
Лeverидж	Контрциклічний буфер капіталу; Стресс-тестування для оцінки достатності капіталу; Коефіцієнт валового лeverиджу (співвідношення капіталу та активів); Підвищений коефіцієнт зважування ризику в нормативі достатності капіталу по торговому портфелі цінних паперів
Ліквідність	Додатковий буфер ліквідності; Норматив співвідношення довгострокових активів та довгострокових зобов'язань; Норматив співвідношення короткострокових активів та короткострокових зобов'язань.

Як видно із даних табл. 6.3 запропоновані інструменти доцільно використовувати для підвищення здатності фінансової системи протистояти системному ризику та для пом'якшення наслідків внутрішніх ризиків, які виникають через взаємозв'язок окремих фінансових інституцій та фінансового ринку в цілому. Але вони не призначені для запобігання наслідкам існування циклічного розвитку економіки.

Існує інша думка щодо класифікації інструментів макропруденційного регулювання та нагляду експертів Комітету з глобальної фінансової стабільності (табл. 6.4). Більшість з наведених інструментів може застосовуватися одночасно як для підтримки фінансової стійкості, так і для згладжування фінансового циклу.

Таблиця 6.4

Класифікація інструментів макропруденційної політики, що рекомендовані
Комітетом з глобальної фінансової стабільності [25]

Межа не стабільності	Банк		Інші інвестори, крім банку	Учасники ринку цінних паперів	Інститути фінансової інфраструктури
	Структура балансу	Кредитні вимоги			
Фінансовий леверидж	нормативи достатності капіталу; коефіцієнти зважування ризику; норми резервування на можливі втрати; обмеження на розподілення прибутку; обмеження щодо росту кредитного портфелю.	обмеження максимального співвідношення суми кредиту та забезпечення по ньому; обмеження максимального співвідношення процентних виплат та доходу позичальника; обмеження не співпадання термінів зобов'язань та вимог		ліміти на маржу та мінімальний дисконт	

Межа не стабільності	Банк		Інші інвестори, крім банку	Учасники ринку цінних паперів	Інститути фінансової інфраструктури
	Структура балансу	Кредитні вимоги			
Ризик ліквідності та ринковий ризик	нормування ліквідності; обмеження щодо валютного кредитування; обмеження не співпадання термінів вимог та зобов'язань; обмеження валютної позиції.	правила оцінки вартості фінансових інструментів.	обмеження на валютну позицію	проведення операцій центральним банком на відкритому ринку	вимоги до учасників валютних торгів (гарантійний фонд, завчасне депонування)
Взаємозалежність систем утворюючих гравців ринку	ліміти ризику концентрації; додаткові вимоги до капіталу; вимоги до дочірніх структур				вимоги до центральних контрагентів

Як видно з даних наведених даних, до інструментів, рекомендованих Комітетом з глобальної фінансової стабільності (Committee on the Global Financial System) Банку міжнародних розрахунків, віднесені додаткові буферні вимоги до капіталу та ліквідності, обмеження левериджу за різними типами фінансових вимог, обмеження на співпадання вимог та зобов'язань за строками і валютою, а також особливі вимоги до інститутів інфраструктури фінансового ринку.

Зазначені інструменти поділяють за наступними підходами:

- підхід змінних інструментів (variable approach), який передбачає використання пруденційних норм, параметри яких змінюються у часі;
- підхід постійних інструментів (fixed approach), який передбачає застосування постійно діючих обов'язкових нормативів [24].

На відміну від мікропруденційних стандартів, які для підтримки конкурентного середовища є рівними для усіх, макропруденційне регулюванн

та нагляд має наступні особливості.

По-перше, вона передбачає високі стандарти для інститутів, ринків та інструментів, які визнаються системно значущими. У випадку фінансової нестабільності додаткові вимоги дозволяють системно значущим суб'єктам мати буфер капіталу та ліквідності і не залежати від допомоги грошової або фіскальної влади.

По-друге, пруденційні норми. Повинні носити контрциклічний (динамічний) характер, щоб протистояти дисбалансам на ринках фінансових активів.

Отже, актуальним постає питання щодо визначення передумов реалізації стратегії макропруденційного регулювання та нагляду.

6.4. Аналіз передумов реалізації стратегії макропруденційного регулювання та нагляду

До основних чинників, які спонукають введення в Україні макропруденційного нагляду та регулювання слід віднести наступні.

По-перше. Вплив світової кризи на фінансову систему України. Першопричиною світової фінансової кризи 2007-2009 рр. була іпотечна криза у США, яка у свою чергу була зумовлена значними обсягами неякісного іпотечного кредитування населення, непрозорістю та не контролюваністю «переплетіння» іпотечного та фондового ринків.

В Україні вплив світової фінансової кризи зумовив обмеження доступу до ринків капіталу, зниження інтересу інвесторів до України. Разом з тим відбулось зниження попиту та цін на експортну продукцію українських виробників, що призвело до втрати ринків збуту, зменшення обсягів експортної виручки та падіння виробництва. Однак не зважаючи на те, що в Україні криза

зародилась насамперед у не фінансовій сфері, найбільше постраждав саме фінансовий сектор України, який не зміг протистояти кризовим явищам.

Так, за станом на 01.01.2010 у 10 банках України введено тимчасову адміністрацію, за 14 банками схвалене рішення щодо їх ліквідації. З метою підтримки стабільності банківської системи, уряд України був вимушений у 2009 році провести рекапіталізацію трьох банків на загальну суму 9,5 млрд. грн. На даний час нагальною проблемою вітчизняних банків є накопичення значних обсягів кредитної заборгованості (станом на 01.12.2012 прострочена заборгованість за кредитами в банках становили 77,7 млрд. грн. або 9,37 % від сукупних валових кредитів) [26].

Тому особливої актуальності набуває проблема підвищення ефективності регулювання і нагляду за фінансовим сектором в Україні, яка виникає внаслідок чинників, що розглядатимуться в двох аспектах: через підвищення ступеня незалежності регуляторів фінансових установ та закріплення за державним органом відповідальності за розроблення політики фінансового сектору.

По-друге. Недостатній ступінь незалежності органів регулювання та нагляду за фінансовими установами, яка має прояв через інституційну, операційну та фінансову незалежності.

В умовах фінансової кризи всі органи регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні виявили свою інституційну неготовність до дій у надзвичайних ситуаціях. Законодавством України не визначена відповідальність за стан справ на ринках фінансових послуг відповідних органів та посадових осіб цих органів.

Також досить часто вжиття заходів безпосередньо зачіпає певні політичні чи приватні інтереси (прийняття рішення про обмеження діяльності, ліквідацію банку або його рекапіталізацію). Причиною існування цих недоліків системи регулювання та нагляду є відсутність або недостатній ступінь їх інституційної незалежності.

Незважаючи на значну кількість підтверджень позитивного впливу інституційної незалежності органів регулювання та нагляду за фінансовим сектором, законодавство України не містить відповідних норм та положень. Політичне керівництво України досі не схильне надавати незалежність органам регулювання та нагляду за фінансовим сектором. Однією з причин є застереження, що широке коло повноважень щодо застосування санкцій органами регулювання та нагляду спричинить їх неконтрольоване застосування до тих, хто не дотримується правил, та не системність встановлення порядків правозастосування.

Так, відповідно до статті 85 Конституції України [8], статті 18 Закону України «Про Національний банк України» [27], Голова Національного банку України призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України строком на п'ять років. Відповідно, термін перебування Голови на посаді не довший за термін повноважень Президента, а тому може співпадати з виборчими циклами, що посилює вплив політичного чинника під час призначення Голови Національного банку України. Крім того, серед підстав дострокового звільнення Голови Національного банку України, Закон передбачає відставку за політичними мотивами, за поданням Президента в межах його конституційних повноважень. При цьому Конституція України не передбачає підстав для внесення Президентом України до Верховної Ради України подання щодо звільнення з посади Голови Національного банку України.

Крім того, Закон України «Про Національний банк України» не визначає структурних підрозділів, які забезпечують банківський нагляд, відсутні кваліфікаційні вимоги до їх керівників, строк перебування на посаді [27].

На початку кризи тривалий час залишалась невирішеною проблема підтримки ліквідності банків. Під час кризи Національний банк України не зміг своєчасно впровадити порядок рефінансування банків, оскільки стаття 86

Закону України «Про державний бюджет України на 2009 рік» визначала, що рефінансування банків здійснюється у порядку, затвердженому Національним банком разом з Кабінетом Міністрів України [28]. З огляду на те, що зазначена норма суперечила міжнародним зобов'язанням, взятими українською стороною в межах спільної з Міжнародним валютним фондом угоди «стенд-бай», Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2009 рік» від 17.03.2009 її було відмінено. Зазначене, загострило проблему захисту прав споживачів. Збільшення кількості та характер звернень громадян до органів регулювання та нагляду свідчать, що, заходи, спрямовані на забезпечення захисту прав споживачів, недостатньо ефективно впливають на запобігання недобросовісному наданню фінансових послуг. Вищезазначене є симптомами недостатньої операційної незалежності регулятора.

Недостатня операційна незалежність регуляторів спричинила недосконалість або навіть відсутність у пруденційному нагляді підходів, зорієнтованих на ризик. Це унеможливило оцінювання кількісної характеристики ризику та якості управління ризиками як на рівні окремої банківської установи, так і банківської системи в цілому. Таким чином, слід констатувати, що на сьогодні органи регулювання та нагляду за банківською системою не мають змоги контролювати та активно впливати на процес прийняття законодавчих актів з питань регулювання фінансових установ.

На даний час відсутня транспарентність у процедурі ухвалення рішень (недостатній рівень відкритості та прозорості схвалення рішень органами регулювання та нагляду). Усі органи регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні використовують оптимальні канали комунікацій: офіційні сайти у мережі Інтернет, прямі контакти із представниками засобів масової інформації, засідання координаційних та громадських рад, опитування тощо.

Згідно із статтею 5 Закону України «Про Національний банк України» позитивна різниця перевищення кошторисних доходів над кошторисними витратами Національного банку України вноситься до Державного бюджету

України [27]. Проте з року в рік законами України «Про Державний бюджет України» встановлюється норма стосовно поквартального перерахування Національним банком України до Державного бюджету України суми коштів, яка ще не отримана, а лише є прогнозованою кошторисом Національного банку як перевищення доходів над витратами. У 2009 році шляхом внесення змін до Закону України «Про Національний банк України» дана норма взагалі встановлена на постійній основі. Фактично відбувається авансове фінансування витрат Державного бюджету України за рахунок перерахувань Національного банку України, розмір яких визначається із порушенням законодавства, що негативно позначається на фінансовій незалежності Національного банку та вимагає здійснення ним додаткової, нічим не забезпеченої емісії, що призводить до прискорення темпів інфляції, девальвації гривні. Все це суттєво обмежує фінансову незалежність Національного банку України.

По-третє. Відсутність законодавчо визначеного органу, який відповідає за розроблення політики фінансового сектору. Криза також виявила проблеми у комунікаціях між існуючими органами регулювання та нагляду. Мова насамперед йде про брак та/або низьку якість статистичної інформації щодо ринків фінансових послуг. Така інформація не дає змогу органам регулювання та нагляду, а також фінансовим установам чітко спрогнозувати можливі ризики, схвалення певних рішень або реалізації бізнес-планів.

На сьогодні, в Україні відсутня чітка стратегія реорганізації системи регулювання та нагляду на макропруденційній основі: відсутність конкретних цілей, завдань, ресурсного забезпечення – матеріального, фінансового, кадрового, етапів реалізації стратегії розвитку банківської системи, системи обмежень, ризиків, системи відповідальності; не визначені пріоритети органів виконавчої влади, зокрема Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, Національної комісії з регулювання ринку фінансових послуг України, Національного банку України, банківських установ, їх асоціацій та об'єднань.

Як засвідчила криза, без врахування системних ризиків, регулювання окремих учасників ринку банківських послуг неефективно. Тому, макропруденційне регулювання виступає об'єктивною необхідністю при формування стратегії розвитку банківської системи. Вирішення даного питання потребує регулювання функціонування фінансового ринку, діяльності окремих фінансово-кредитних інституцій у взаємодії та розвитку. Особливу увагу слід приділити: розробці та удосконаленню методології аналізу стабільності банків на макроекономічному рівні, тобто розвиток банківського регулювання та нагляду на макрорівні (національному та міжнародному); удосконалення аналізу та оцінки взаємного впливу мікро- та макро- чинників, які здійснюють вплив на діяльність банків, з метою підтримки стабільного оптимального зростання та розвитку кожного банку, банківської системи, фінансової системи та економіки країни в цілому.

Слід відмітити, що стратегія розвитку банківської системи повинна відповідати інтересам усього суспільства, держави, банків та їх клієнтів. Тому, стратегія розвитку банківської системи повинна бути пов'язана з довгостроковою стратегією соціально-економічного розвитку України. З цією метою слід підготувати систему довгострокових планів-прогнозів розвитку банківської системи. Основне завдання довгострокового банківського планування міститься у синхронізації політики розвитку банківської системи із завданнями щодо створення довгострокового стабільного оптимального зростання економіки та підвищення рівня і якості життя населення. Засобом досягнення довгострокової збалансованості повинно стати реформування банківської системи у частині змістовного, організаційного та інституціонального аспектів.

Стратегія розвитку банківської системи повинна бути розроблена на варіативній основі та передбачати результати пошукового та проектно-цільового підходів до її розробки та проводитися у три етапи.

Перший етап – розробка та затвердження сценарних умов та основних напрямів державної банківської політики.

Другий етап – розробка та затвердження основних показників розвитку банківської системи (перелік показників та ступінь їх деталізації залежить від пріоритетів середньострокового планування та варіантів прогнозів соціально-економічного розвитку).

Третій етап – розробка довгострокової стратегії, виходячи із затвердженого варіанту основних показників, параметрів в плановому періоді.

Модернізація макроекономічного регулювання у напрямку формування системної оцінки фінансової стійкості банківської системи, у тому числі моніторингу системо утворюючих інститутів як механізму оцінки раннього діагностування фінансових потрясінь, є, з нашої точки зору, важливим інструментом, але не реалізує в повній мірі можливості регулятора. Підвищення ролі макропруденційного нагляду як складової макроекономічного регулювання міститься, на наш погляд, у комплексному аналізі та оцінці (у тому числі на основі сценарного підходу) взаємозв'язків та взаємозалежностей банківського, суспільного, корпоративного та приватного секторів, з урахуванням рівня їх розвитку та сучасного стану, особливостей державного регулювання економіки, а також впливу фінансового ринку на стабільність банківської системи.

У процесі макропруденційного нагляду доцільно враховувати взаємозалежність банківської системи і реального сектору економіки в контексті їх світових, господарських зв'язків. Тому, необхідно виділити роль макрорегулювання в установленні меж ділової активності банків на кожному етапі економічного циклу, особливо дослідження ролі кредиту у розвитку системних ризиків. Зазначене, обумовлює потребу в обґрунтуванні економічних та логічних меж кредиту та розробки збалансованої системи стимулів та протидії неконтрольованого залучення кредиту у сумнівні фінансові операції та угоди.

Модель макропруденційного регулювання та нагляду, з одного боку, зорієнтована на врахування усього спектру ризиків, спроможних провокувати

виникнення системної кризи, а з другого – передбачає у перспективі створення мегарегулятора.

До основних недоліків функціонування єдиного мегарегулятора за фінансовою системою слід віднести: ризик перетворення мегарегулятора у «бюрократичну машину»; збільшення навантаження на Державний бюджет України щодо фінансування розроблення законодавства та організаційних змін; ризик перехідного періоду, насамперед, для банків; збільшення навантаження на Державний бюджет України на утримання регулятора, відсутність макропруденційного нагляду.

З цього приводу, для України є доцільним запровадження діяльності двох окремих органів регулювання та нагляду (модель «twin peaks») – Служби фінансового нагляду при Національному банку та Регулятора фінансового ринку.

Модель «Twin-peaks» - модель побудови системи нагляду та регулювання, яка передбачає існування двох незалежних регуляторів, один з яких (перебуває у складі центрального банку) здійснює пруденційне регулювання та нагляд за фінансовими установами, а другий (окрема структура, яка підпорядкована Міністерству фінансів) - відповідальний за встановлення правил та здійснення нагляду за діяльністю на фінансових ринках, захист прав інвесторів та споживачів фінансових послуг, а також питання, пов'язані з конкуренцією на фінансових ринках.

Для реалізації даної стратегії необхідно: внести зміни до Закону України «Про Національний банк України» щодо: розширення переліку функцій Національного банку України, зокрема регламентування повноважень щодо регулювання та нагляду за небанківськими фінансовими установами; визначення місії, основних завдань, повноважень та відповідальності керівних органів Національного банку України (Служби фінансового нагляду при Національному банку України); визначення порядку взаємодії Національного банку України та Регулятора фінансового ринку; посилення незалежності

Національного банку України; запровадження ефективних механізмів підзвітності перед Верховною Радою України та Урядом.

Створення Регулятора фінансового ринку, у компетенції якого б перебувало: встановлення правил здійснення діяльності на фінансових ринках та нагляд за ними, захист прав інвесторів та споживачів фінансових послуг, а також питання, пов'язані з конкуренцією; визначення основних засад організаційної структури Регулятора фінансового ринку; створення законодавчої бази щодо діяльності

До переваг моделі «Twin-peaks» слід віднести: закріплення відповідальності за розроблення політики фінансового сектору; відсутність ризику перехідного періоду для банківського сектору; запровадження консолідованого нагляду за фінансовими установами; створення єдиної бази даних фінансових установ; спрощення (уніфікація) та зменшення обсягів звітності; відсутність ризику перетворення органу регулювання та нагляду в «бюрократичну машину»; підвищення професійного рівня співробітників регуляторного органу та фінансових установ на базі учбових закладів Національного банку України; підвищення рівня захисту прав інвесторів і споживачів фінансових послуг.

Якщо розглядати світовий досвід застосування заходів макропруденційного регулювання, то слід зазначити, що регулятори країн дотримувалися використання традиційних інструментів для підтримки економічного зростання. Тільки у ряді випадків були реалізовані макропруденційні заходи з урахуванням специфіки структури економіки і ризиків, властивих окремим країнам. Структуровано, макропруденційні заходи були згруповані за чотирма напрямками (табл. 6.5).

Так, У III кварталі 2012 року найбільш великі країни (Індія, Бразилія), що розвиваються, знижували нормативи обов'язкового резервування з метою підтримки необхідного рівня ліквідності в банківському секторі в умовах тривалого уповільнення глобального економічного зростання і на тлі

масштабних стимулюючих заходів, що проводилися регуляторами в США, Європі і Японії.

Таблиця 6.5

Макропруденційні заходи, що застосовувалися регуляторами країн світу у 2012 році

№ з/п	Проблема	Інструменти
1	Макроекономічний ризик і ризик «фінансових пухирів»	1) резервні вимоги 2) ліміти по обсягу кредитування 3) податки на споживче кредитування (<i>податок на основну суму боргу</i>)
2	Кредитний ризик і ринковий ризик	1) нормативи співвідношення обсягу кредиту і вартості застави (loan - to - value ratio - LTV ratio) 2) нормативи співвідношення суми заборгованості і доходу (debt - to - income ratio - DTI ratio) 3) створення контрциклічних/динамічних резервів (countercyclical/dynamic provisioning), формування резервів на можливі втрати по позиках 4) обмеження на «короткі продажі» 5) обмеження на операції з CDS
3	Валютний ризик і ризик потоків капіталу	1) податки на операції з капіталом 2) обмеження на відкриті валютні позиції банків 3) обмеження на вкладення в активи з номіналом в іноземній валюті 4) обмеження на запозичення в іноземній валюті 5) спеціальні вимоги по ліцензуванню 6) адміністративні заходи
4	Заходи по реалізації Базельських реформ 1) дослідження Інституту фінансової стабільності під егідою БМР 2) дослідження Базельського комітету з банківського нагляду і Європейського банківського управління	

У III кварталі з метою зниження волативності на фондових ринках у ряді країн єврозони були у черговий раз введені тимчасові заборони на «короткі» продажі акцій. Для зниження ризиків перегрівання на ринку нерухомості в Гонконзі були посилені вимоги до видачі іпотечних кредитів.

У цей період спостерігалось лише незначне зростання схильності інвесторів до ризику на фоні заходів центральних банків в провідних країнах

світу щодо підтримки економічного зростання. При цьому регулятори країн, що розвиваються, в звітний період утримувалися від вживання макропруденційних заходів, що обмежують або стимулюють приплив капіталу, зважаючи на збереження невизначеності відносно подальшого розвитку ситуації на світових фінансових ринках.

Базельський комітет з банківського нагляду продовжував вести моніторинг процесу впровадження Базеля II і Базеля III регуляторами країн. У липні 2012 року був опублікований оглядовий матеріал Інституту фінансової стабільності, що функціонує під егідою БМР, по реалізації цих реформ в державах, що не є членами БМР і що не входять до складу Євросоюзу. Представлені результати свідчать про значно повільний темп реалізації реформ в даних країнах (у більшості з них ще не підготовлені проекти документів для впровадження Базельських правил). Крім того, у вересні 2012 року базельський комітет і Європейське банківське управління (ЕБУ) склали звіт оцінки рівня достатності капіталу у банків за умови повної реалізації Базеля III. Істотне зниження показників спостерігається в банках, які є активними учасниками на міжнародних фінансових ринках, і капітал 1 рівня яких перевищує 3 млрд. євро [29, с.3-5].

Таким чином, стратегія макропруденційного регулювання та нагляду повинна передбачати в першу чергу через досягнення результату впливу банківської системи на економіку в цілому з позиції забезпечення стабільного поступового економічного зростання. Особлива увага у стратегії повинна бути приділена оцінці якості управління ризиками та модернізації моделі оцінки фінансової стійкості з урахуванням уроків глобальної фінансової кризи.

Необхідність розвитку макропруденційного нагляду, як інструменту, що дозволяє виконувати своєчасне та більш ефективно виявлення осередків нестабільності в світовій економіці ті фінансовій системі, прогнозувати можливі втрати та ризики, забезпечувати адекватне реагування регулюючих органів на кризові явища стало однією з найбільш важливих задач країн. На

наш погляд, для активізації процесів розвитку макропруденційного регулювання необхідно сформулювати та впровадити її концепцію.

Концепція її запровадження в Україні повинна містити в першу чергу сталий розвиток банківської системи, який передбачає загальну концепцію стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб економічного зростання держави і захистом інтересів вкладників і кредиторів.

Концептуальні основи запровадження макропруденційного регулювання та нагляду в Україні доцільно визначити за наступною схемою (рис. 6.11).

принципам макропруденційного регулювання та нагляду.

Перший принцип - принцип наукової обґрунтованості базується на системних знаннях про закономірності розвитку фінансової системи; ураховує реалії економічного, політичного й соціального життя країни, вітчизняний і світовий досвід;- використовує систему нових методик і методів.

Другий принцип – системності й цілісності передбачає розгляд банківської системи як єдиного об'єкту та з позиції сукупності самостійних банківських одиниць.

Третій принцип – принцип адекватності, використовують як теоретичну модель, що має досить точно й повно відображати реальні процеси, що відбуваються у фінансовій системі.

Четвертий принцип - принцип багатоваріантності (альтернативності), який передбачає розроблення не одного, а декількох (як мінімум трьох) варіантів майбутнього розвитку фінансової системи (використання сценарного підходу).

Підвищення ролі макропруденційного регулювання та нагляду, як частини макрорегулювання полягає у комплексному аналізі та оцінці (в тому числі на основі сценарного підходу) взаємозв'язків і взаємозалежності банківського, громадського, корпоративного і приватного (або особистого) секторів, з урахуванням рівня їх розвитку та сучасного стану, особливостей

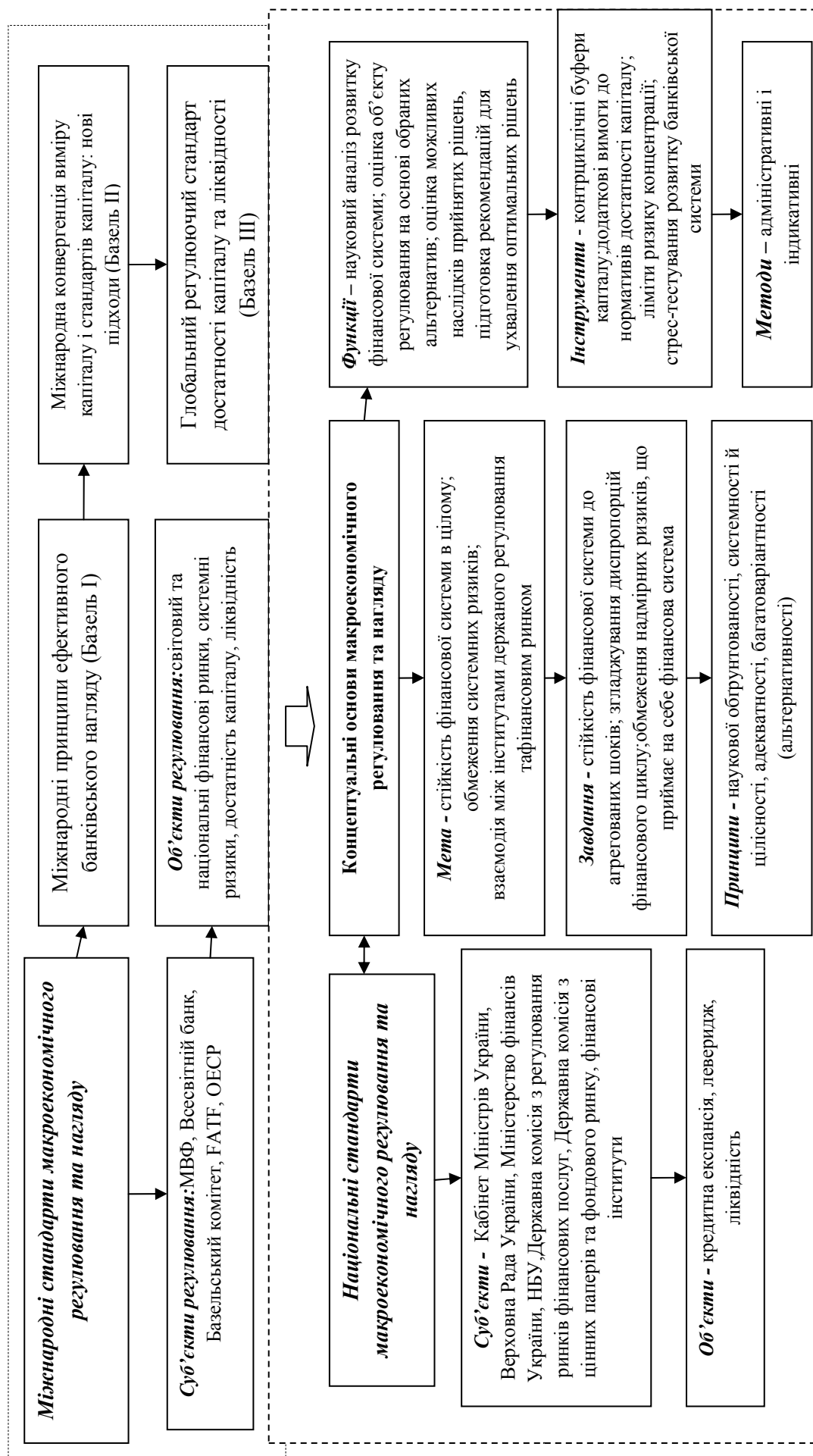

Рис. 6.1.1. Концептуальні основи макроекономічного регулювання та нагляду [24, 29, 30]

державного регулювання економіки, а також впливу фінансового ринку на стабільність фінансово-банківської сфери.

Головний інструмент макропруденційного нагляду - система оцінки індикаторів фінансової стабільності (чутливість до ризику, фінансовий важіль, показники ліквідності, різні характеристики ринку заощаджень, тощо).

Питання для самоконтролю.

1. Що таке банківський нагляд, банківське регулювання?
2. Що таке макропруденційний нагляд?
3. Охарактеризуйте функції, завдання, принципи макропруденційної політики та її вплив на фінансову стійкість банків.
4. Дайте характеристику макропруденційного та макропруденційного нагляду.
5. Які інструменти макропруденційної політики існують?
6. Що таке контрциклічного регулювання?
7. Охарактеризуйте інституційні засади макропруденційної політики.
8. Які існують моделі організації банківського нагляду?
9. Що таке вступний контроль?
10. Що таке попередній контроль?
11. Що таке поточний контроль?
12. Охарактеризуйте принципи ефективного банківського нагляду.
13. Які основні характеристики Базелю II?
14. Які основні характеристики Базелю III?

Ключові слова: макропруденційна політика, банківський нагляд, банківське регулювання, контр циклічне регулювання, капітал банків, економічні нормативи регулювання, інструменти макропруденційної політики.

Тестові завдання.

1. До системи наглядової діяльності в Україні належать:

- а) державний нагляд, який здійснюється Національним банком;
- б) внутрішній банківський контроль;
- в) зовнішній аудит;

г) усі відповіді правильні.

2. До основних завдань банківського регулювання належать:

- а) монополізація економіки держави;
- б) фінансування державного боргу;
- в) підвищення працездатності населення;
- г) забезпечення ефективного, надійного та результативного функціонування фінансових ринків.

3. Які з чинників дають можливість оцінити принципи та напрями діяльності органів державного управління, які спрямовані на створення та вдосконалення правового поля:

- а) загальнооекономічні ;
- б) інституційно - правові;
- в) соціальні;
- г) інформаційні;
- д) внутрішньосистемні.

4. Самоконтроль/ поточний контроль проводиться:

- а) після здійснення операцій банку;
- б) при проведенні планових перевірок;
- в) під час здійснення операцій банку;
- г) при ліцензуванні діяльності банку;
- д) при реєстрації діяльності банку.

5. Інституційний контроль передбачає:

- а) незалежну оцінку;
- б) проведення планових перевірок;
- в) портфельний підхід до аналізу і контролю;
- г) оцінка адекватності та ефективності системи внутрішнього контролю;

д) усе вище перелічене.

6. Подальший контроль передбачає:

- а) проведення під час здійснення операцій банку;
- б) організацію внутрішнього контролю;
- в) проведення після здійснення операцій банку;
- г) впровадження системи управління та контролю банківських ризиків;
- д) якості організацій процесів та здійснення операцій учасниками процесів.

7. Основну мету регулювання банківської діяльності викладено у Законі України:

- а) «Про Національний банк України»;
- б) Конституція України;
- в) «Про банки і банківську діяльність»;
- г) "Про затвердження Положення про фінансове оздоровлення комерційних банків";
- д) "Положення про застосування Національним банком України санкцій за порушення банківського законодавства".

8. На чіткому розподілі завдань і функцій наглядових органів за діяльністю окремих секторів фінансового ринку ґрунтується наступна модель регулювання:

- а) перехресна;
- б) пруденційна;
- в) модель мегарегулятора;
- г) секторна модель;
- д) розподільна модель.

9. При якому співвідношенні проблемних активів банків до ВВП країни можна вважати, що банківська криза відбулась:

- а) $>1\%$;
- б) $>2\%$;
- в) $>3\%$;
- г) $>4\%$;
- д) $>5\%$.

10. При якому співвідношенні коштів, необхідних для порятунку банківської системи, до розміру ВВП можна вважати, що банківська криза відбулась:

- а) $>1\%$;
- б) $>2\%$;
- в) $>3\%$;
- г) $>4\%$;
- д) $>5\%$.

11. Макропруденційна політика – це:

- а) комплекс превентивних заходів;
- б) підтримка стійкості фінансової системи до агрегованих шоків;
- в) обмеження надлишкових фінансових ризиків, що приймає на себе фінансова система в цілому;
- г) згладжування фінансового циклу;
- д) усі відповіді вірні.

12. До об'єктів макропруденційної політики відносять:

- а) взаємовідносини між фінансовими посередниками, ринками, інфраструктурою фінансового ринку;
- б) взаємовідносини між фінансовими посередниками, ринками, інфраструктурою банківського ринку;
- в) взаємовідносини між фінансовими посередниками, ринками, фінансовою системою та реальною економікою;

- г) взаємовідносини між фінансовими посередниками, ринками, інфраструктурою фінансового ринку, фінансовою системою та реальною економікою;
- д) немає привільної відповіді.

13. Системний ризик – це:

- а) ризик розриву фінансових послуг, негативні наслідки для реальної економіки;
- б) ризик розриву фінансових послуг, який викликаний погіршенням зв'язків усієї фінансової системи;
- в) ризик розриву фінансових послуг, який викликаний погіршенням стану усієї фінансової системи;
- г) ризик розриву фінансових послуг, який викликаний погіршенням стану усієї фінансової системи, або її частини, та має потенційні негативні наслідки для реальної економіки;
- д) ризик розриву фінансових послуг, який викликаний погіршенням стану усієї фінансової системи, або її частини

14. До інструментів макропруденційної політики відносять:

- а) леверидж, ліквідність, кредитна експансія;
- б) леверидж, ліквідність, кредитна експансія, достатність капіталу;
- в) леверидж, ліквідність, адекватність капіталу;
- г) леверидж, ліквідність, кредитна експансія, фінансова стійкість;
- д) леверидж, ліквідність, кредитна експансія, капітальна стійкість.

15. Кредитна експансія визначається як:

- а) співвідношення обсягу кредиту та вартості застави;
- б) співвідношення проблемної заборгованості до сукупного обсягу кредитного портфеля;
- в) співвідношення ВВП і проблемної заборгованості;

- г) співвідношення кредитного портфелю до ВВП;
- д) співвідношення ВВП до вартості застави.

16. Ліквідність за макропруденційним підходом визначається як:

- а) додатковий буфер ліквідності;
- б) норматив співвідношення довгострокових активів та довгострокових зобов'язань;
- в) норматив співвідношення короткострокових активів і короткострокових зобов'язань;
- г) правильні відповіді а,б,в;
- д) норматив співвідношення довгострокових активів та довгострокових зобов'язань і Норматив співвідношення короткострокових активів і короткострокових зобов'язань;

17. Леверидж – це:

- а) підвищений коефіцієнт зважування ризику у нормативі достатності капіталу за торговим портфелем цінних паперів;
- б) контр циклічний буфер капіталу;
- в) стрес-тестування для оцінки достатності капіталу;
- г) коефіцієнт валового левериджу (Просте співвідношення капіталу та активів);
- д) усі відповіді вірні.

СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ

Задача 1

За банком «ІНГ Банк Україна» наявні такі дані:

Показник	1.10.2011	1.10.2012
Активи, млн. грн.	10 842,7	12 121,0
Зобов'язання, млн. грн.	9 108,5	10 252,9
Доля міжбанківських кредитів в зобов'язаннях банку, %	6	8

Визначити коефіцієнт активності залучення міжбанківських кредитів та проаналізуйте його динаміку. Зробити висновки.

Задача 2

Визначити коефіцієнт активності залучення ресурсів та проаналізувати його динаміку, якщо відомі такі дані за два роки:

Показник, млн. грн.	Попередній рік	Звітний рік
Активи	4 704,4	4 844,3
Власний капітал	513,3	623,1
Сума позичених коштів	153,7	184,4

Задача 3

Визначити рівень використання залучених коштів в доходні активи та рівень використання залучених коштів в кредитні вкладення, якщо активи банку складають 17 599,4 млн. грн., причому доля доходних активів в загальній сумі активів складають 83 %, а доля кредитного портфеля – 48 % від загальної суми активів; власний капітал банку складає 2 909,5 млн. грн., а доля позичених коштів складає 12 % від загальної суми пасивів.

Задача 4

Наведені наступні показники банку:

Показники	01.07.2011	01.07.2012
Активи	19 505 610	31 459 178
Доходи	1 277 175	1 400 115
Процентні доходи	1 064 787	1 563 389
Процентні витрати	670 934	790 024
Прибуток	100 543	127 998

На основі даних розрахувати наступні показники доходності за 2 роки та зробити відповідні висновки :

- загальний рівень рентабельності
- чиста процентна маржа
- коефіцієнт процентного доходу
- доходність активів
- визначити середньорічну кількість працівників, якщо відомо, що продуктивність праці на 01.07.11 складає 12777,18, а на 01.07.12-13259,5

Задача 5

Доходи банку за звітний період складають 1 400,1 млн. грн., відношення доходів до витрат складає 1,08.

Розрахувати наступні показники та зробити відповідні висновки :

- коефіцієнт дієздатності
- витратність активів, якщо доходність активів складає 7,18%.

Задача 6

Розрахувати рентабельність активів, рентабельність доходних активів, рентабельність загального капіталу, рентабельність статутного капіталу за наступними даними та зробити відповідні висновки:

Показники	01.07.2012
Активи, млн. грн.	19 505,6
Зобов'язання, млн. грн.	16 537,3
Доходні активи	75% від суми загальних активів
Статутний капітал, млн. грн.	2 522,8
Прибуток, млн. грн.	128,0

Задача 7

Станом на 1.01.2012р. банк «Південний» мав наступні показники діяльності:

- сукупні пасиви: 10 208,34 млн. грн.;
- зобов'язання: 84,4% від суми сукупних пасивів;
- кошти клієнтів банку: 7 060,6 млн. грн.;
- депозити на вимогу: 32,5% від суми коштів клієнтів.

Визначити значення коефіцієнту активності залучення строкових депозитів та рівень депозитів в зобов'язаннях. Зробити висновки.

Задача 8

Станом на 1.01.2012р. банк «Південний» мав наступні показники діяльності:

- власний капітал: 1 592,50 млн. грн.
- зобов'язання: 8 615,84 млн. грн.;
- кредитні вкладення: 80,0% від зобов'язань;
- інвестиційні вкладення: 1 180,81 млн. грн.;

Визначити значення коефіцієнтів кредитної та інвестиційної активності банку. Зробити висновки.

Задача 9

На 1.01.2011 банк «Південний» мав наступні показники діяльності:

- активи, що приносять дохід – 9854,20 млн. грн.;
- власний капітал – 1 504,81 млн. грн.;
- відношення капіталу до зобов'язань – 17%.

Станом на 1.01.2012р. відбулись наступні зміни у показниках:

- сума загальних активів зменшилась на 1,4%;
- сума активів, що приносять дохід зменшилась на 1,2%

Визначити рівень дохідних активів та його динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 10

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку «Південний», млн. грн.:

Показник	1.01.2011	1.01.2012
Регулятивний капітал 1 рівня	1 255,0	1 280,1
Регулятивний капітал	1 465,2	1 495,2
Активи, зважені за ступенем ризику	8 542,2	8 115,1
Чистий прибуток	47,8	53,2

Визначити всі можливі індикатори фінансової стійкості та їх динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 11

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку «Південний», млн. грн.:

Показник	1.01.2011	1.01.2012
Регулятивний капітал	1 465,2	1 495,2
Загальні активи	10 276,3	10 208,3
Прибуток до оподаткування	75,8	64,5
Сума податку на прибуток	28,0	11,3

Визначити всі можливі індикатори фінансової стійкості та їх динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 12

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку «Південний», млн. грн.:

Показник	1.01.2011	1.01.2012
Кредитний портфель	8 424,9	7 805,4
Сума великих кредитів	520,3	610,2
Сума кредитів, наданих інсайдерам	680,3	650,7
Сума іпотечних кредитів	1 208,0	1 121,4

Визначити всі можливі індикатори фінансової стійкості та їх динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 13

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку «Райффайзен банк Аваль», млн. грн.:

Показник	1.10.2011	1.10.2012
Регулятивний капітал 1 рівня	5317,3	5287,7
Регулятивний капітал	6420,9	6329,6
Активи, зважені за ступенем ризику	34163,4	30783,4
Чистий прибуток	24,2	68,5

Визначити всі можливі індикатори фінансової стійкості та їх динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 14

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку «Райффайзен банк Аваль», млн. грн.:

Показник	1.10.2011	1.10.2012
Кредитний портфель	45110,9	26701,4
- кредити та заборгованість в іноземній валюті	25650,7	16378,9
- кредити та заборгованість в національній валюті	19460,2	10322,5
Чистий прибуток	24,2	68,5
Загальний обсяг активів	53167,6	47433,7

Визначити всі можливі індикатори фінансової стійкості та їх динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 15

На 01.01.12 р. банк має наступні дані:

- Власний капітал банку 517, 45 тис. грн.
- активи банку 4969,48 тис. грн.
- залучені кошти складають 62% в пасивах банку.

Визначити коефіцієнт надійності і мультиплікатор капіталу. Чи відповідають дані показники оптимальним значенням? Зробити відповідні висновки.

Задача 16

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку «Південний», млн. грн.:

Показник	1.01.2011	1.01.2012
Власний капітал	1 504,81	1 512,32
Залучені кошти	7 035,4	6 992,1
Активи загальні	10 276,3	10 208,3
Активи капіталізовані	3 042,4	3 024,1

Визначити коефіцієнти надійності, фінансового важеля, участі власного капіталу у формуванні активів, захищеності власного капіталу та їх динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 17

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку «Універсал», млн. грн.:

Показники	1.01.2011	1.01.2012
Пасиви	468,9	683,5
Зобов'язання	327,5	459,5
Недохідні активи	87,5	94,6
Збитки	23,4	26,5
Дохідні активи	362,8	475,6

Розрахувати коефіцієнт захищеності дохідних активів та його динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 18

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку, тис. грн.:

Показник	1.01.2011	1.01.2012
Коррахунки в банках	14 271,7	28 318,5
Готівка в касі банку	9 241,7	8 219, 2
Зобов'язання в депозитах усіх видів	85 125,9	91 935,0
Активи загальні	189 405,3	200 412,9
Зобов'язання всіх видів	130 139,1	141 943,3

Визначити коефіцієнти миттєвої ліквідності, загальної ліквідності зобов'язань банку та їх динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 19

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку, тис. грн.:

Показник	1.01.2011	1.01.2012
Процентні доходи	80 045,5	91 041,5
Процентні витрати	68 025,4	70 025,4
Середні загальні активи	150 243,9	186 034,3
Позики надані	120 235,0	130 235,4
Підпроцентні депозити	102 350,4	105 230,5

Визначити показники чистої процентної маржі та чистого спреду банку та їх динаміку за 2 роки. Зробити висновки.

Задача 20

Наявні наступні дані по показникам діяльності банку «Південний», млн. грн.:

Показник	1.01.2011	1.01.2012
Активи загальні	10 276,3	10 208,3
Власний капітал	1 504,81	1 512,32
Чистий прибуток	47,8	53,2

Визначити показники рентабельності активів та капіталу банку за 2 роки та їх динаміку. Зробити висновки.

Задача 21.

За наведеними даними визначте показники макроекономічної фінансової стійкості та рівня капіталізації банківської системи. Відповідь обґрунтуйте:

Показники	01.01.2012
ВВП, млн. грн.	261 878
Активи, млн. грн.	261 878
Капітал, млн. грн.	1 211 540
Зобов'язання, млн. грн.	155 487
Статутний капітал банків, млн. грн.	898 793

Задача 22.

Визначити рівень фінансової стійкості банку за даними таблиці.

Таблиця 1

Показники діяльності банку

Показники	Тис. грн.
Пасиви	73 580 300
Статутний капітал	15 537 900
Нерозподілений прибуток	827 471
Резерви та інші фонди банку	1 306 537
Зобов'язання банку в т. ч.:	55 908 392
Кошти банків	15 847 923
Кошти клієнтів, в т. ч.:	32 880 288
кошти юридичних осіб на вимогу	3 682 510
кошти фізичних осіб на вимогу	10 399 106
Боргові цінні папери, емітовані банком	204 267
Інші залучені кошти	5 705 125
Активи	73 580 300
Кредити	50 460 892
Грошові кошти та їх еквіваленти	5 553 897
Кошти в інших банках	607 743
державні цінні папери в портфелю банку	4 384 778
Чистий прибуток	504 177
Процентні доходи	8 453 540
Процентні витрати	(3 931 625)

Коефіцієнт надійності

Коефіцієнт фінансового важеля

Коефіцієнт участі капіталу у формуванні активів

Співвідношення капіталу до депозитів

Коефіцієнт активності залучення ресурсів

Коефіцієнт активності залучення міжбанківських кредитів

Рівень міжбанківських кредитів у зобов'язаннях

Рівень використання залучених коштів в кредитні вкладення

Коефіцієнт миттєвої ліквідності
Коефіцієнт загальної ліквідності
Коефіцієнт спів відношення високоліквідних і загальних активів
Рентабельність активів
Рентабельність загального капіталу
Рентабельність статутного капіталу

Задача 23.

Визначити рівень фінансової стійкості банку за даними табл.

Таблиця 1

Показники діяльності банку

Показники	Тис. грн.
Пасиви	73 580 300
Статутний капітал	15 537 900
Нерозподілений прибуток	827 471
Резерви та інші фонди банку	1 306 537
Зобов'язання банку в т. ч.:	55 908 392
Кошти банків	15 847 923
Кошти клієнтів, в т. ч.:	32 880 288
кошти юридичних осіб на вимогу	3 682 510
кошти фізичних осіб на вимогу	10 399 106
Боргові цінні папери, емітовані банком	204 267
Інші залучені кошти	5 705 125
Активи	73 580 300
Кредити	50 460 892
Грошові кошти та їх еквіваленти	5 553 897
Кошти в інших банках	607 743
державні цінні папери в портфелю баку	4 384 778
Чистий прибуток	504 177
Процентні доходи	8 453 540
Процентні витрати	(3 931 625)

Задача 24.

Побудуйте інтегральний показник фінансової стійкості банківської системи України, за даними табл. 1-4. Зробіть відповідні висновки.

Таблиця 1

Фактичне значення нормативів капіталу банківської системи за останні роки

Станом на	Економічні нормативи	
	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2)	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3)
01.01.2009	20,02	14,19
01.01.2010	19,20	14,65
01.01.2011	18,87	14,96
01.01.2012	18,90	14,96

Таблиця 2

Фактичне значення нормативів ліквідності банківської системи
за останні роки

Станом на	Економічні нормативи		
	Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	Норматив поточної ліквідності (Н5)	Норматив короткострокової ліквідності (Н6)
01.01.2009	79,66	79,66	90,94
01.01.2010	73,02	73,02	89,34
01.01.2011	67,46	67,46	91,71
01.01.2012	70,53	70,53	94,73

Таблиця 3

Фактичне значення нормативів кредитного ризику банківської
системи за останні роки

Станом на	Економічні нормативи		
	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9)	Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10)
01.01.2009	21,76	0,90	2,38
01.01.2010	22,25	0,77	2,36
01.01.2011	21,85	0,86	2,34
01.01.2012	20,76	0,57	2,51

Фактичне значення нормативів інвестування банківської системи
за останні роки

Станом на	Економічні нормативи	
	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11)	Норматив загальної суми інвестування (Н12)
01.01.2009	0,05	3,60
01.01.2010	0,06	3,42
01.01.2011	0,07	3,27
01.01.2012	0,06	3,24

Задача 25.

Проаналізували рівень надійності п'яти регіональних банків Одещини за методикою В.Кромонова.

Таблиця 1

Показники відповідних складових для розрахунку рейтингових коефіцієнтів
надійності регіональних банків Одещини за методикою В. Кромонова
станом на 01.01.2010 р. (тис. грн.).

Показник	Умовні позначення	ПАТ «Південний»	ПАТ «Фін-банк»	ПАТ «ІМЕКС-БАНК»	ПАТ «Марфін банк»	КБ ТОВ «Місто Банк»
Власний капітал	К	1457051	127450	839863	511466	149130
Працюючі (ризикові) активи	АР	8689505	724308	3727958	2845164	748012
Ліквідні активи	ЛА	1327049	171863	1459536	1748370	36752
Зобов'язання до запитання	ЗЗ	1571280	122389	439015	1251277	56734
Сумарні зобов'язання	СЗ	9245915	899274	4822817	4581112	891326
Захищений капітал	ЗК	606505	123455	379739	106448	13004
Статутний фонд	СФ	1201941	85094	795000	410212	126036

Використовуючи дані табл. 2 та відповідні формули розрахунку визначте значення проміжних рейтингових коефіцієнтів та підсумкові рейтингові оцінки надійності банків станом на 01.01.2010 р.

Таблиця 4

Значення проміжних рейтингових коефіцієнтів за методикою В. Кромона за даними діяльності регіональних банків-конкурентів Одещини станом на 31.12.2009 р.

Показники	Умовні позначення	ПАТ «Південний»	ПАТ «Фінбанк»	ПАТ «ІМЕКС-БАНК»	ПАТ «Марфін банк»	КБ ТОВ «Місто Банк»
Генеральний коефіцієнт надійності	k1					
Коефіцієнт миттєвої ліквідності	k2					
Крос-коефіцієнт	k3					
Генеральний коефіцієнт ліквідності	k4					
Генеральний коефіцієнт капіталу	k5					
Коефіцієнт фондової капіталізації прибутку	k6					
Загальний показник надійності	N					
Рейтингова оцінка						

Алгоритми розрахунку показників наведені у додатках В,Д.

ГЛОСАРІЙ

А

Активи банківські – ресурси банку та кошти, що класифікуються за напрямками розміщення та використання з метою одержання прибутку. Інколи А.б. Визначаються як ресурси, контрольовані банком у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до збільшення економічної вигоди у майбутньому. А.б. Відображаються у активі балансу банку та включають: кошти в касі банку, кошти на кореспондентських рахунках, кошти в резервних фондах банку, надані кредити юридичним і фізичним особам, надані міжбанківські кредити, державні облігації, цінні папери, вкладення у факторингові та лізингові операції, дебітори, кошти, вкладені у спільну господарську діяльність та ін. А.б. Поділяють на активи, які приносять і не приносять дохід. До А.б., які не приносять доходу, належать матеріальні та нематеріальні активи: кошти в касі, на кореспондентському рахунку, на резервних рахунках, а також основні засоби, матеріали, нематеріальні активи та відвернені кошти прибутку. А.б., що приносять прибуток, поділяють на: кредити, облікові активи та банківські інвестиції. У банківській статистиці А.б. Класифікують наступним чином: готівкові кошти, банківські метали та кошти в Національному банку; залишки коштів на кореспондентських рахунках, відкритих в інших банках; кредити надані; вкладення в цінні папери; дебіторська заборгованість; основні засоби та нематеріальні активи; нараховані доходи до отримання; інші активи.

Активи вторинної ліквідності - здатність активів бути використаними як забезпечення для отримання грошових коштів, наприклад через операції кредитування чи репо.

Активи, зважені на ризик - сумарні активи, зважені за ступенем ризику окремих статей балансу.

Акціонерний капітал - формується за рахунок мобілізації комерційним банком коштів від випуску і розміщення власних акцій. Величина статутного

фонду дорівнює сумі прибутку, розмір яких визначається загальними зборами акціонерів банку. Основним призначенням резервного фонду є покриття втрат, які виникають у процесі діяльності банку.

Антикризові процедури – це комплекс процедур, спрямованих на збереження фінансової стабільності банку, підвищення рівня його платоспроможності та виведення із кризового стану

Антикризове управління банків - це система управлінських заходів та рішень щодо діагностики, попередження, нейтралізації та подолання криз і їх причин на усіх рівнях банківської системи.

Аутсорсинг – метод оптимізації витрат і організаційної структури, який передбачає передачу на договірній основі частини певних бізнес-функцій або частин бізнес-процесу стороннім спеціалізованим компаніям або використання зовнішніх ресурсів компаній-підрядників для виконання діяльності, яка традиційно проводиться власним персоналом з використанням власних ресурсів.

Б

Балансовий прибуток - це загальна сума прибутку від усіх видів діяльності банку, яка відображається в балансі.

Банк - юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати у сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Банк з іноземним капіталом – це банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному нерезиденту, перевищує 10 відсотків. Для створення банку з іноземним капіталом його засновники зобов'язані отримати попередній дозвіл Національного банку України.

Банківський нагляд - система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

Банківське регулювання – одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Безпека банків - система заходів, яка забезпечує захищеність інтересів власників, клієнтів, працівників і керівництва банку від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Бенчмаркінг – це процес виявлення, дослідження, запозичення та адаптації передового досвіду підприємств однієї галузі, а також підприємств інших галузей (“out-of-box”) з метою розвитку.

Біржовий індекс (також Індекс акцій) — середній показник біржової активності, який узагальнює динаміку цін на цінні папери і свідчить про зміни в рівні цін за певний час.

В

Великі кредити – це кредити, які перевищують 10% регулятивного капіталу банку.

Відмивання грошей – це обробка доходів, отриманих злочинним шляхом, з метою укриття їх незаконного походження і використання у легальній економіці.

Високоліквідні активи – це активи, які не приносять банку дохід, але необхідні для розрахунків за зобов'язаннями. До них відносяться: касова

готівка і банківські метали; кошти до запитання у НБУ; кошти до запитання в інших банках; строкові депозити у НБУ.

Витрати банку – це зменшення економічної вигоди в звітному періоді унаслідок проведення банком фінансово-господарських операцій у вигляді вибуття (зменшення) активів або збільшення зобов'язань, яке приводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу унаслідок його вилучення або розподілу між власниками).

Власний капітал - грошові кошти, внесені акціонерами (засновниками банку), а також кошти, утворені в процесі подальшої діяльності банку. Власний капітал банку поділяється на капітал-брутто та капітал-нетто.

Власний капітал-брутто – це сума всіх фондів банку та нерозподіленого прибутку за балансом.

Власний капітал-нетто – це капітал-брутто за мінусом вкладень банку в господарську діяльність підприємств та організацій, акцій акціонерних товариств, витрат майбутніх періодів, відвернених коштів.

Внутрішній фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з виявлення фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, із застосуванням підходу, що ґрунтується на проведенні оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників; подання інформації Спеціально уповноваженому органу про операції, що мають високий ступінь ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, а також додаткової інформації про фінансові операції та їх учасників, що стали об'єктом фінансового моніторингу з боку Спеціально уповноваженого органу.

Вторинні резерви, або «некасові» високоліквідні дохідні активи, — це цінні папери, які можуть бути оперативно реалізовані на грошовому ринку і перетворитися в грошову форму, тобто в первинні резерви з мінімальною втратою їх вартості.

Грошово-кредитна політика – комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України шляхом використання визначених Законом «Про Національний банк України» засобів і методів. Відповідно до ст.25 Закону України «Про Національний банк України» основними економічними засобами та методами *Г.к.п.* є регулювання обсягу грошової маси через: 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків; 2) процентну політику; 3) рефінансування комерційних банків; 4) управління золотовалютними резервами; 5) операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), в т. ч. з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку; 6) регулювання імпорту та експорту капіталу; 7) емісію власних боргових зобов'язань і операції з ними.

Грошово-кредитні зобов'язання - валюта в обігу, фінансові вимоги до Національного банку України, за винятком зобов'язань Національного банку України перед Кабінетом Міністрів України та міжнародними фінансовими організаціями

Д

Діагностика – це категорія антикризового управління, яка характеризується специфічним порядком зв'язків, структурою, функціями. Метою діагностики в антикризовому управлінні є своєчасне виявлення ознак і природи кризи, а також локалізація небажаного впливу.

Діагностика стійкості банківської системи – це аналіз та оцінка ситуації в національній банківській системі, а також виявлення позитивних або негативних чинників, які зумовлюють зміни в банківській системі в подальшому.

Ділова активність — це мотивований на макро- і мікрорівні процес управління ефективністю господарської діяльності суб'єктів економічних відносин, спрямований на забезпечення його розвитку, збільшення трудової зайнятості й ефективне використання всіх видів ресурсів з метою досягнення ринкової конкурентоспроможності й формування сучасного інноваційно-інвестиційного потенціалу суб'єктів ринкових відносин і національної економіки в цілому.

Державні цінні папери - це державні зобов'язання, що випускаються в документарній або електронній формах центральним урядом, місцевими органами влади і окремими державними підприємствами з метою розміщення позик і мобілізації грошових ресурсів у відповідні бюджети.

Депозити - це грошові кошти у готівковій або безготівковій формі, у національній або іноземній валюті, що передані банку власниками, або третьою особою за дорученням та за рахунок власника для зберігання на певних умовах.

Доходні активи - це активи, що приносять дохід у формі процента чи комісії, і утворюють прибуток банку.

Доходи банку — це збільшення економічної вигоди впродовж звітного періоду в результаті реалізації банківського продукту і проведення інших господарських операцій у формі приливу або збільшення активів або зменшення зобов'язань, які приводять до збільшення власного капіталу, окрім зобов'язань, пов'язаних з внесками акціонерів (або реалізацією додаткової кількості акцій).

Е

Економічні нормативи діяльності банків — показники, встановлені Національним банком України з метою регулювання банківської діяльності на основі безвиїзного нагляду для здійснення моніторингу діяльності окремих банків і банківської системи в цілому. Національний банк України встановлює наступні економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання всіма банками:

1. Нормативи капіталу: мінімального розміру регулятивного капіталу – Н1 (120 млн. грн.); достатності (адекватності) регулятивного капіталу – Н2 (не менше 10%); (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3) – Н3 (не менше 9%);(коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (Н3-1) (не менше 10%).

2. Нормативи ліквідності: миттєва ліквідність – Н4 (не менше 20%); поточна ліквідність – Н5 (не менше 40%); короткострокова ліквідність – Н6 (не менше 60%).

3. Нормативи кредитного ризику: максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента – Н7 (не більше 25%); великих кредитних ризиків – Н8 (не більше 8-ми кратного розміру регулятивного капіталу); максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру – Н9 (не більше 5%); максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам – Н10 (не більше 30%).

4. Нормативи інвестування: інвестування в цінні папери окремо за кожною установою – Н11 (не більше 15%); загальної суми інвестування – Н12 (не більше 60%).

Економічний потенціал комерційного банку - сукупна здатність наявних економічних ресурсів виробити такий обсяг банківських продуктів і послуг, який дозволить максимізувати прибуток з урахуванням досягнення необхідного рівня їх надійності.

Ефективність – показник того, наскільки успішно менеджери і співробітники банку забезпечували перевищення темпів зростання своїх доходів і прибили над темпами зростання операційних витрат.

Ефективне управління банком – своєчасне передбачення змін, пристосування до них і контроль процесів перетворень та розвитку для блага клієнтів, акціонерів, службовців, окремих соціальних груп і суспільства в цілому. Воно також має на увазі постійне зміцнення сильних сторін, реалізацію знову відкриваються можливостей, а також зменшення ризиків, усунення

небезпечних ситуацій і ліквідацію слабких місць. Це ефективне управління його фінансовими, трудовими та матеріальними ресурсами.

Залучені кошти - кошти, прямо або опосередковано отримані на зворотній основі від фізичних осіб та/або юридичних осіб, отримані залишки фінансових активів, які виникли в результаті здійснення звичайної господарської діяльності в інтересах цих осіб. До залучених коштів не належать кошти, отримані у вигляді внесків до капіталу кредитної установи, у тому числі субординований капітал, отримані від кредитних установ за кредитними договорами, а також кошти, отримані з місцевих та державних бюджетів фінансовими установами - юридичними особами публічного права

До зобов'язань відносяться:

- кошти до запитання;
- кредити, які одержані від НБУ та інших банків;
- кошти бюджету України;
- строкові депозити інших банків і клієнтів;
- цінні папери власного боргу, емітовані банком;
- зобов'язання і вимоги за всіма видами гарантій, порук, авалів;
- зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам і банкам.

До короткострокових зобов'язань відносяться:

- кошти до запитання;
- короткострокові кредити, які одержані від НБУ та інших банків;
- кошти бюджету України;
- короткострокові депозити інших банків і клієнтів;
- короткострокові цінні папери власного боргу, емітовані банком;
- зобов'язання і вимоги за всіма видами гарантій, порук, авалів;
- зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам і банкам.

I

Інвестиційні вкладення - вкладення капіталу (майнових та інтелектуальних цінностей) в об'єкти підприємницького та іншого видів діяльності з метою його подальшого збільшення, отримання соціального, економічного та ін. ефекту.

Індикатори фінансової стійкості – показники поточного фінансового стану та стійкості фінансових установ країни та їх контрагентів із сектору корпорацій та сектору домашніх господарств.

Інсайдер – особа, яка завдяки своєму службовому становищу або спорідненим зв'язкам має доступ до конфіденційної інформації про діяльність банку, що недоступна широкій громадськості, та може використати її у власних цілях з метою збагачення, одержання неконкурентних переваг, привілеїв тощо.

Інші ліквідні активи — надані банком кредити та інші платежі, до погашення яких залишилося не більш одного місяця.

Іпотечний житловий кредит – довгостроковий кредит, що надається фізичній особі, товариству співвласників квартир або житловому кооперативу для фінансування витрат, пов'язаних з будівництвом або придбанням квартири чи житлового будинку (з урахуванням землі, що знаходиться під таким житловим будинком, чи присадибної ділянки), які надаються у власність позичальника з прийняттям кредитором такого житла (землі, що знаходиться під ним, чи присадибної ділянки) під заставу.

K

Капіталізовані активи - майно та майнові права, які набуті на доходи.

Капітал балансовий - залишкова балансова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань.

Капітал підписний - величина капіталу, на яку отримано письмові зобов'язання акціонерів (пайовиків) банку на внесення коштів за підпискою на акції (паї).

Капітал першого рівня – базовий капітал, що складається з оплаченого статутного капіталу (крім акцій банку, викуплених в акціонерів), резервного капіталу, не розподілених прибутків та інших фондів. Відповідно до міжнародних стандартів, із капіталу першого рівня вираховують нематеріальні активи (патенти, боргові зобов'язання інших підприємств та ін.).

Капітальна стійкість банку – обсяг власного капіталу, що забезпечує достатню суму грошових коштів, яку при необхідності можна використати для повернення депозитів, сформувати резерв для погашення непередбачених збитків чи боргів. Власний капітал банку є також джерелом фінансування розвитку банку, подолання негативних ситуацій, зумовлених форс-мажорними обставинами, запорукою необхідного реагування на кон'юнктуру кредитного ринку.

Капітал регулятивний - сукупність основного та додаткового капіталів, складові яких визначаються цим Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Коефіцієнти оборотності - система показників фінансової активності банку, яка характеризує наскільки швидко сформовані ресурси обертаються в процесі його діяльності

Короткострокові зобов'язання (short-term or current liabilities) - це зобов'язання, які повинні бути виконані протягом року або звичайного операційного циклу компанії в залежності від того, який період довше.

Кредитний ризик - невизначеність фінансового результату банку, внаслідок можливих втрат, зумовлених нездатністю позичальників (юридичні та фізичні особи) погашати в зумовлені кредитними договорами терміни основну суму кредиту та нараховані за ним відсотки.

Кредитний портфель – сукупність усіх банківських позик, що структуровані за певними параметрами відповідно до завдань визначеної банком кредитної політики. Обсяг К.п. Оцінюється за балансовою вартістю всіх кредитів банку, в т.ч. Прострочених, пролонгованих і сумнівних. У структурі балансу банку

кредитний портфель розглядається як єдине ціле та складова частина активів банку, яка має свій рівень дохідності та відповідний рівень ризику.

Л

Ліквідність банку – спроможність окремої установи чи системи в цілому забезпечувати своєчасність, повноту та безперервність виконання усіх своїх грошових зобов'язань (від лат. liquidus – рідкий, текучий). Л. розглядають як багаторівневу систему категорій, яка об'єднує поняття: 1) Л. банківської системи; 2) Л. банку; 3) Л. балансу банку (Л. активів, Л. пасивів); 4) Л. окремих фінансових інструментів тощо. Л. банку – це його спроможність забезпечувати своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, завдяки збалансованості між строками та сумами погашення розміщених активів і строками та сумами виконання зобов'язань, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів. З метою підтримання Л. банк повинен мати певний резерв коштів для виконання непередбачених зобов'язань, які можуть бути обумовлені як змінами стану грошового ринку, так і фінансовим станом клієнтів або банків-партнерів. Л. банку слід розглядати як здатність банку виконувати свої зобов'язання не тільки своєчасно, але й без суттєвих втрат. Можливість забезпечення Л. банку пов'язана з наявністю надійної капітальної бази; високою якістю активів і депозитів, їх збалансованістю за строками; помірною залежністю від зовнішніх джерел; позитивним іміджем банку; високим рівнем менеджменту тощо. Л. балансу банку характеризується співвідношенням окремих статей активу та пасиву балансу з метою порівняння їх значень з встановленими нормативами. Л. балансу банку є основним фактором підтримання належного рівня Л. банку. Баланс банку вважають Л., якщо термінові зобов'язання за пасивами можна швидко покрити за рахунок реалізації активів.

Під Л. активів розуміють їх здатність перетворюватися у грошову форму під час реалізації або внаслідок погашення зобов'язань позичальником. Ступінь

Л. того чи іншого виду активів залежить від їх призначення. До ліквідних активів відносяться:

- готівкові кошти і банківські метали;
- кошти до запитання в НБУ та в інших банках;
- короткострокові депозити в НБУ та в інших банках;
- короткострокові кредити, надані іншим банкам.

Л. пасивів забезпечується наявністю їх стабільних джерел, не чутливих до коливань відсоткових ставок. До ліквідних пасивів належать залишки на поточних рахунках постійних клієнтів банку, кредити, отримані від міжнародних фінансових організацій, кошти, одержані від емісії довгострокових облігацій банку тощо.

На **мікрорівні ліквідність** є спроможністю окремого банку своєчасно й у повному обсязі виконувати всі свої грошові зобов'язання та забезпечити розвиток банку на основі нарощення обсягів його операцій.

На **макрорівні ліквідність** – це динамічний стан банківської системи, який забезпечує своєчасність, повноту і безперервність виконання усіх її грошових зобов'язань та достатність коштів відповідно до потреб розвитку економіки.

Ліквідні активи - 1. Засоби, які можна легко реалізувати, перетворивши їх у гроші. До Л.а. Належать: самі гроші, золото, короткотермінові державні цінні папери, кошти на поточних рахунках (до запитання) в банках, акції, облігації, векселі, що можуть бути проданими, майнові цінності, які можна швидко продати, векселі, за якими настав строк оплати. 2. Кошти, які можуть бути використані для погашення боргових зобов'язань.

М

Малоліквідні активи — позикові активи, до погашення яких залишилося більше 1 місяця.

Методи хеджування базуються на проведенні операцій з похідними фінансовими інструментами (деривативами) на строкових фінансових ринках. Необхідною умовою здійснення операцій хеджування є активно діючий строковий ринок, який створює можливості для проведення фінансових операцій у будь-який час і в будь-яких обсягах.

Міжбанківські кредити - це позичковий капітал комерційного банку, що передається іншому банку у тимчасове користування на умовах повернення і платності.

Н

Недоходні активи – це основні засоби і нематеріальні активи, капіталовкладення, товарно-матеріальні цінності.

Неліквідні активи - це прострочена і сумнівна заборгованість по кредитах.

Низьколіквідні активи - це пролонгована і дебіторська заборгованість.

Неочікувані збитки – це збитки, які можуть виникнути в майбутньому і суму яких на дату балансу достовірно оцінити неможливо, однак які можна оцінити приблизно, з досвіту минулої роботи.

Неплатоспроможність банку - неспроможність банку своєчасно та в повному обсязі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше однієї третини мінімального розміру регулятивного капіталу банку.

Нереалізовані доходи/витрати - доходи/витрати від переоцінки фінансових активів та зобов'язань, монетарного золота та банківських металів, а також доходи/витрати від купівлі іноземної валюти, монетарного золота та банківських металів, якщо такі операції здійснюються не за офіційним валютним курсом.

Нерозподілений прибуток – вид банківського капіталу, що є чистим прибутком банку, який був залишений в банку, а не розподілений серед акціонерів у вигляді дивідендів.

Низьколіквідні активи - пролонгована і дебіторська заборгованість.

1. Норматив миттєвої ліквідності (Н4).

$$H4 = (K_{кр} + K_{а}) / Пр \times 100\%, \text{ де}$$

$K_{кр}$ – кошти на кореспондентському рахунку;

$K_{а}$ – кошти в касі;

Пр - поточні рахунки.

Нормативне значення показника Н4 повинне бути не менше ніж 20%.

2. Норматив поточної ліквідності (Н5).

$$H5 = A / З \times 100\%, \text{ де}$$

A – активи первинної і вторинної ліквідності;

$З$ – зобов'язання банку.

Для розрахунку нормативу враховуються вимоги і зобов'язання банку з кінцевим терміном погашення до 30 днів (включно).

До активів первинної і вторинної ліквідності відносяться:

- готівкові кошти і банківські метали;
- кошти до запитання в НБУ і в інших банках;
- строкові депозити в НБУ і в інших банках;
- боргові цінні папери, які рефінансуються і емітовані НБУ, в портфелі банку на продаж та інвестиції;
- боргові цінні папери в портфелі банку на продаж та інвестиції;
- надані кредити.

До зобов'язань відносяться:

- кошти до запитання;
- кредити, які одержані від НБУ та інших банків;
- кошти бюджету України;
- строкові депозити інших банків і клієнтів;
- цінні папери власного боргу, емітовані банком;
- зобов'язання і вимоги за всіма видами гарантій, порук, авалів;
- зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам і банкам.

Нормативне значення показника Н5 має бути не менше ніж 40%

3. Норматив короткострокової ліквідності (Н6).

$$H_6 = \frac{A}{З} \times 100, \text{ де} \quad (34)$$

А – ліквідні активи;

З – короткострокові зобов'язання банку.

Для розрахунку нормативу враховуються ліквідні активи і короткострокові зобов'язання банку з початковим терміном погашення до одного року.

До ліквідних активів відносяться:

- готівкові кошти і банківські метали;
- кошти до запитання в НБУ та в інших банках;
- короткострокові депозити в НБУ та в інших банках;
- короткострокові кредити, надані іншим банкам.

До короткострокових зобов'язань відносяться:

- кошти до запитання;
- короткострокові кредити, які одержані від НБУ та інших банків;
- кошти бюджету України;
- короткострокові депозити інших банків і клієнтів;
- короткострокові цінні папери власного боргу, емітовані банком;
- зобов'язання і вимоги за всіма видами гарантій, порук, авалів;
- зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам і банкам.

Нормативне значення показника Н6 повинне бути не менше, ніж 60%.

О

Облікова політика банку – сукупність визначених у межах чинного законодавства принципів, методів і процедур, які використовує банк для ведення бухгалтерського обліку, складання і подання фінансової звітності.

Облікова ставка – один із монетарних інструментів, за допомогою якого Національний банк України встановлює для банків та інших суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених і розміщених грошових коштів на відповідний період. О.с. Є базовою процентною ставкою щодо інших процентних ставок Національного банку України. О.с. Використовується Національним банком України одночасно як засіб реалізації грошово-кредитної політики та орієнтир ціни на гроші. Динаміка О.с. Характеризує основні напрями змін грошово-кредитного регулювання. Рівень і характер змін О.с. Залежить від тенденцій економічного розвитку країни, макроекономічних і бюджетних процесів, стану грошово-кредитного ринку тощо. О.с. Має підтримуватися на позитивному рівні щодо прогнозованого рівня інфляції, який визначається Кабінетом міністрів України на відповідний рік і враховується при складанні державного бюджету. О.с. Є найнижчою ставкою серед процентних ставок, за якими Національний банк України може підтримувати ліквідність банків. Розмір О.с. Затверджується рішенням Правління Національного банку України.

Обов'язковий фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, ідентифікація учасників цих операцій та вивчення їх діяльності, ведення обліку операцій, обов'язкове звітування про них до Спеціально уповноваженого органу, а також подання додаткової інформації про фінансові операції та їх учасників, що стали об'єктом фінансового моніторингу з боку Спеціально уповноваженого органу.

Операційний дохід - надходження, отримані банком у результаті здійснення операцій чи надання послуг своїм клієнтам. О.д. складаються з процентних (отримані проценти) та непроцентних (чисте позитивне сальдо) доходів від торговельних операцій на валютному ринку та ринку цінних паперів; дивідендів; доходів від фінансового лізингу; отриманих штрафів тощо. До складу О.д. не включають доходи, отримані від продажу основних засобів,

доходи неопераційних підрозділів (їдальні, гуртожитки), штрафи та пені, отримані за господарськими операціями.

Обов'язкові резерви – один із монетарних інструментів для регулювання обсягів грошової маси в обігу та управління грошово-кредитним ринком. Обов'язковому резервуванню підлягають усі залучені банком кошти, за винятком коштів, залучених від банків-резидентів, міжнародних фінансових організацій та коштів, залучених на умовах субординованого боргу.

П

Пасиви - операції, завдяки яким банки формують свої фінансові ресурси у вигляді власних, залучених і емітованих коштів для проведення кредитних та інших активних операцій.

Первинні резерви — це всі касові активи, кошти на кореспондентському рахунку в НБУ.

Первинні та вторинні резерви складають високоліквідні активи.

За ступенем прибутковості активи діляться на групи:

- активи, що приносять дохід: кредити, депозити в інших банках, вкладення в цінні папери;
- активи, що приносять менш значний дохід: факторинг, лізинг, участь у промисловому інвестуванні, в діяльності інших господарських структур, кошти на коррахунках в інших банках;
- активи, що не мають постійної дохідності, але за певних умов можуть приносити дохід: прострочені позики, касова готівка, векселі, не оплачені в термін і опротестовані;
- активи, що не приносять дохід: основні засоби та ін.

Платоспроможність - спроможність банку виконати законні вимоги кредиторів. П. характеризується рівнем забезпеченості фінансових зобов'язань банку власним капіталом. Коефіцієнт П. банку розраховується як відношення власного капіталу банку до активів, зважених на ризик. Неплатоспроможність

банку визначається як його неспроможність протягом одного місяця в повномуобсязі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше третини суми, встановленої Національним банком як мінімально необхідної. Поняття П., як і поняття ліквідності характеризують здатність банку виконувати свої фінансові зобов'язання. Відмінність полягає в тому, що П. передбачає виконання зобов'язань за рахунок власного капіталу, тоді як ліквідність – повне виконання всіх зобов'язань банківської установи.

Показник короткострокової ліквідності - покриття високоліквідними і ліквідним активами поточних коштів клієнтів.

Оптимальне значення показника:

- для національної валюти – на рівні 40-50%;
- для іноземної валюти – 20-30%.

Показник довгострокової ліквідності - покриття терміновими пасивами термінових активів.

Портфель цінних паперів - це сукупність придбаних (отриманих) банком сторонніх цінних паперів, право володіти, користуватися та розпоряджатися якими належить банкові.

Поточні зобов'язання - зобов'язання банку з кінцевим строком повернення до 30-ти днів.

Похідні фінансові інструменти (деривативи) – фінансові контракти або фінансові інструменти, що походять із (базуються на) інших фінансових інструментів(ах), які називають базовими інструментами. Основою такого фінансового інструменту (контракту) можуть бути активи (наприклад, товари, акції, житлові застави, нерухоме майно, облігації, позики), індекси (на відсоткові ставки, валютні курси, фондові індекси, індекси споживчих цін) або інші умови. Кредитні деривативи походять від позик, облігацій чи інших форм кредитування. До П.ф.і. відносять: 1) інструменти, розрахунки за якими провадитимуться у майбутньому; 2) інструменти, вартість яких змінюється внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів, валютного курсу,

індексу цін, кредитного рейтингу (індексу) або інших змінних, що є базисними;

3) інструменти, які не потребують початкових інвестицій. Основними видами П.ф.і. є форварди, ф'ючерси, опціони та свопи. П.ф.і. поділяють на умовні (біржові та позабіржові опціони, а також різні види страхування контрактів) і безумовні (ф'ючерси, форварди та свопи).

Прибутковість банку – показник діяльності банку, що відображає прибуток, який заробив банк, використовуючи ресурси, що знаходяться в його розпорядженні, для надання послуг.

Процентні доходи - складаються з доходів від коштів, розміщених в інших банках, плати за кредит, наданий суб'єктам господарської діяльності і фізичним особам, за інші види кредиту та з доходу від інвестиційних цінних паперів.

Процентні витрати - витрати, які обчислюються пропорційно в часі, впливають на фінансовий результат діяльності банку. До них належать:

- витрати за кредитами і депозитами та за іншими процентними фінансовими інструментами, в тому числі за цінними паперами з фіксованим прибутком, що так чи інакше підраховані;
- витрати у вигляді амортизації премії за цінними паперами;
- комісійні, подібні за природою до процентів. Наприклад, витрати за розміщення коштів у вигляді позики або за зобов'язання її надати, що визначаються пропорційно до часу і суми зобов'язання.

Простроченою позикою вважається така позика, очікуваний платіж за якою не надійшов повністю або частково на дату, визначену графіком оплат згідно з умовами кредитної угоди.

Процентна ставка за депозитом – процентна ставка, яку банк виплачує власнику депозиту. Її ще називають депозитною ставкою. Розмір процентної ставки за депозитом визначається депозитним договором (угодою) і залежить від строку депозиту (терміновий, до запитання), виду валюти, суми депозиту та суми мінімального поповнення, виду вкладника (фізична особа, суб'єкт господарювання), а також від порядку виплати доходу. Проценти на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження

вкладу в банк, до дня, який передує його поверненню вкладникові або списанню з рахунка вкладника з інших підстав.

Р

Ресурсна база - це сукупність грошових коштів, які знаходяться у розпорядженні банку і використовуються ним для здійснення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій.

Ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка стосується діяльності суб'єктів, пов'язаної з подоланням невизначеності й конфліктності в ситуації неминучого вибору.

Ризик-менеджмент уявляє собою сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, кінцевою метою існування яких є мінімізація ризиків.

Робочі активи - в комерційних банках кошти на кореспондентському рахунку, в касі, вкладені в майно, розміщені в інших банках, цінних паперах, надані кредити та інші активи, що дають дохід банку.

Робочі активи - це кошти, які забезпечують банку дохід.

С

Система являє собою множину елементів, що знаходяться у взаємодії, відносинах, зв'язках та завдяки цьому являє собою цілісність

Системний підхід уявляє собою всебічний підхід, який фокусує увагу не тільки на банківській системі, а і на навколишньому середовищі.

Система управління ризиками – це науково-методичний комплекс заходів щодо управління банками, спрямований на виявлення та оцінку ризику, використання специфічних прийомів і методів з метою створення умов для стійкого функціонування, максимізації власного капіталу, виконання вимог клієнтів і партнерів та забезпечення прибуткової діяльності.

Стабільність банківської системи – комплексна характеристика стану банківської системи, при якому реалізується її сутність і призначення в економічній системі країни, адекватно та ефективно виконуються її функції, а також забезпечується спроможність підтримувати рівновагу та відновлювати стан після зовнішніх потрясінь чи посилення диспропорцій, будь-яких відхилень від безпечних параметрів, спричинених кризовими явищами (спадом економіки, фінансовою кризою, трансформацією економіки тощо). С.б.с. характеризується надійністю, збалансованістю та пропорційністю функціонування її структурних елементів, здатністю зберігати стійку рівновагу та надійність протягом тривалого часу.

Статутний капітал - вартість вкладів акціонерів (засновників, учасників) банку, внесених з метою формування його активів для початку чи подальшої банківської діяльності, а також гарантування інтересів вкладників та кредиторів банку.

Стратегічний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі. Цей ризик виникає внаслідок несумісності: стратегічних цілей банку; бізнес-стратегій, розроблених для досягнення цих цілей; ресурсів, задіяних для досягнення цих цілей; якості їх реалізації.

Стратегія трансформації – це банківська стратегія, при якій ресурси купуються на короткостроковому ринку, де вони дешевше і продаються на довгостроковому ринку, де вони дорожче.

Стрес-тестування – метод кількісної оцінки ризику, який полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, яка наражає банк на ризик та у визначенні шокової величини зміни зовнішнього фактора – валютного курсу, процентної ставки тощо. Поєднання цих величин дає уявлення про те, яку суму збитків чи доходів отримає банк, якщо події розвиватимуться за закладеними припущеннями. С.-т. широко використовується для оцінки кредитного ризику,

ризиків ліквідності, валютного ризику, ризику зміни процентної ставки та вартості активів.

Строкові депозити - це зобов'язання, які мають певний строк. Це кошти, що зберігаються на депозитних рахунках у банку протягом строку, визначеного у депозитній угоді.

Строкові депозити – це зобов'язання, які мають певний строк. Це кошти, що зберігаються на депозитних рахунках у банку протягом строку, визначеного у депозитній угоді. Внески на визначений строк розміщуються у великих сумах. Банки виплачують за строковими депозитами більш високий відсоток, ніж за депозитами до запитання. Збереження коштів на строкових депозитах вигідно як клієнту, так і банку

Спред процентний – різниця між середньозваженою ставкою дохідності процентних активів банку та середньозваженою ставкою витратності його процентних зобов'язань. С. Свідчить про реальну здатність банку до управління процентними ставками за своїми інструментами.

Т

Твінінг – це угода з надійним іноземним банком про операційну реструктуризацію. Угода про твінінг використовується у країнах з перехідною економікою з метою подальших вкладень капіталу банком-партнером

Ф

Фінансовий моніторинг банківської системи – це частина наглядових функцій центрального банку, основною метою його є забезпечення органів державного управління і банківської системи інформацією, що відображає результати діяльності банківської системи та вплив чинників, які визначають стійкість банківської системи.

Фінансове оздоровлення банку - відновлення платоспроможності банку та приведення фінансових показників його діяльності у відповідність із вимогами Національного банку України.

Фінансово стабільний банк – банк, який дотримується у своїй діяльності економічних нормативів, встановлених нормативно-правовими актами Національного банку України, та має достатній обсяг капіталу для свого подальшого розвитку.

Фінансова стійкість – це такий стан фінансової системи за якого вона працює без серйозних збоїв або небажаних наслідків для теперішнього та майбутнього розвитку економіки в цілому, демонструючи високий ступінь стійкості до шоків.

Фінансування тероризму – використання коштів із законних або незаконних джерел з метою фінансування майбутньої терористичної діяльності.

Ц

Цінова стабільність - збереження купівельної спроможності національної валюти шляхом підтримання у середньостроковій перспективі (від 3 до 5 років) низьких, стабільних темпів інфляції, що вимірюються індексом споживчих цін.

Ч

Чистий прибуток (Net Income) — частина балансового прибутку підприємства, що залишається в його розпорядженні після сплати податків, зборів, відрахувань і інших обов'язкових платежів до бюджету. Чистий прибуток використовується для збільшення оборотних коштів підприємства, формування фондів і резервів, і реінвестицій у виробництво.

Чистий прибуток - прибуток, що залишився після сплати податків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

До розділу 1

1. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева . – М. : ИНФРА–М, 1996. – 496 с.
2. Большой энциклопедический словарь / [ред. А. Азрилиян]. – 4–е изд. доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 1999. – 1248 с.
3. Словарь русского языка: 5700 слов / [под ред. Н.Ю. Шведовой]. – 20–е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1988. – 750 с.
4. Мельник Л.Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике : энциклопедический словарь / Л.Г. Мельник. – Сумы : ИТД Университетская книга, 2005. – 384 с.
5. Словник української мови : в 11 т. – Т. 9. – К. : Наукова думка, 1978. – 916 с.
6. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка / В.И. Даль. – В 4 т. – Т.4. – СПб. : Диамант, 1998. – С. 515.
7. Коваль В.М. Надійність і стійкість комерційних банків: оцінка та регулювання : автореф. дис. канд. економ. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / В.М. Коваль; Київський національний економічний університет. – Київ, 2001. – 20[1] с.
8. Ключко Л.А. Фінансова стійкість комерційного банку, методи її оцінки та зміцнення : автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Л.А. Ключко. – Науково–дослідний фінансовий ін–т при Міністерстві фінансів України. – Київ : 2002. – 21[1] с.
9. Васькович І.М. Забезпечення фінансової стійкості банків України в умовах ринку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / І. М. Васькович. – НАН України, Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2006. – 19 [1] с.

10. Шелудько Н. До визначення фінансової стійкості комерційного банку / Н. Шелудько // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 3. – с. 40–44.
11. Кочетков В.М. Організація управління фінансовою стійкістю банку в ринкових умовах : монографія / В.М. Кочетков. – К. : Вид-во Європ. Університету, 2003. – 300 с.
12. Склеповий І.Є. Складові стійкості комерційного банку / І.Є. Склеповий // Фінанси України. – 2002. – №5. – С. 138–143.
13. Микитчик І.І. Порівняльний аналіз методик рейтингової діяльності банків / І.І. Микитчик // Регіональна економіка. – 2007. – №3. – С. 167– 173.
14. Живалов В.Н. Повышение устойчивости функционирования коммерческих банков : автореф. дис. на соискание науч. степ. канд. экон. Наук : спец. 08.00.01 – «Финансы, денежное обращение, кредит» / В.Н. Живалов; Финансовая академия. – М. : 1997. – 21[1] с.
15. Матвійчук А.В. Аналіз і управління економічним ризиком : навч. посіб. / А.В. Матвійчук. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.
16. Масленчиков Ю.С. Системное и ситуационное управление банковской деятельностью / Ю.С. Масленчиков, Ю.Н. Тронин // Бизнес и банки. – 1998. – №3. – С.1–3.
17. Овчинникова О.П. Основные направления обеспечения динамической устойчивости банковской системы / О.П. Овчинникова, А.Ю. Бец // Финансы и кредит. – 2006. – №22. – С. 2– 11.
18. Фетисов Г.Г. Методологические основы формирования устойчивости банковской системы / Г.Г. Фетисов // Финансы и кредит. – 2002. – 15 (105). – С. 2–13.
19. Давидова Л.В. Финансовая устойчивость предприятий (теоретико–методологического и методического обеспечения) : автореф. дис. на соискание докт. экон. наук : спец. 08.00.01 – «Финансы, денежное обращение, кредит» / Л.В. Давидова. – М. : РАГС. – 1999. – 19[1] с.

20. Ильясов С.М. О сущности и основных факторах устойчивости банковской системы / С.М. Ильясов // Деньги и кредит. – 2006. – №2. – С. 45–49.
21. Коваленко В.В. Методичні підходи до визначення рівня фінансової стійкості банківської системи / В.В. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. - №7 (120). - С. 232-241.
22. Смит В. Происхождение центральных банков: монография / В. Смит. – Тверь : Ин-т Нац. Модели Экономики, 1996. – 283 с.
23. Рикардо Д. Сочинения. Т. 4: Парламентские речи / Д. Рикардо; Пер. под ред. М.Н. Смит. – М. : Изд-во соц.-экон. лит., 1958. – 223 с.
24. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег : пер. с англ. / Дж.М. Кейнс; Общ. ред. и предисл. А.Г. Милейковского, И.М. Осадчей. – М. : Прогресс, 1978. – 494 с.
25. Бурлачев В. Развитие количественной теории или зарождение монетаризма / В. Бурлачев // Банковской весник. – 2005. - № 4. - С. 34–38.
26. Історія економічних учень : підручник / [за ред. В. Д. Базилевича]. – К. : Знання, 2004. – 1300 с.
27. Geraldo M. Restructuring the banking system – the case of Brazil [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/plcy06b.pdf>
28. Graf P. Policy responses to the banking crisis in Mexico [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/plcy06f.pdf>
29. Diamond D. Bank Runs, Deposit Insurance and Liquidity//Journal of Political Economy // Diamond, D. and Dybvig, P. – 1983. – №91 – p. 401–419. Режим доступу: <http://minneapolisfed.org/research/qr/qr2412.pdf>.
30. Lindgren, C.J. Bank Soundness and Macroeconomic Policy// C.J. Lindgren, G. Garcia, and M.I. Saal. – Washington : International Monetary Fund - 1996. – 215 p.

31. Minsky H. P. The Financial Instability Hypothesis: An Interpretation of Keynes and an Alternative to «Standard» Theory // Minsky H. P. - London: Macmillan – 1983.
32. Мишкін Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Фредерік С. Мишкін; Пер. з англ. С.Панчишин та ін. – К.: Основи, 1998. – 963 с.
33. Schinasi G.J. Safeguarding financial stability: theory and practice // Schinasi G. - Washington D.C : International Monetary Fund – 2006.
34. Сіо К.К. Управленческая экономика / К.К. Сіо ; [пер. с англ.]. – М. : ИНФРА–М, 2000. – 671 с.
35. Шершньова З.Є. Стратегічне управління : підручник / З.Є. Шершньова. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с.
36. Виханский О.С. Стратегическое управление : учебник / О.С. Виханский. – М. : Гардарика, 1998. – 296 с.
37. Дорогов А.Ю. Обработка данных в нейронных сетях с ядерной организацией [Электронный ресурс] / А.Ю. Дорогов, А.А. Алексеев. – Режим доступа : <http://www.user.cityline.ru/~alphasys/downr.html>.
38. Кинг У. Стратегическое планирование и хозяйственная политика / У. Кинг, Д. Клиланд ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1982. – 399 с.
39. Schendel D.E. Business Policy or Strategic Management: a Broader View for an Emerging Discipline / D.E. Schendel., K.J. Hatten ; Academy of Management Proceedings. – August. – 1972. – 371 p.
40. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия : [пер.с англ.] / И. Ансофф. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 416. – (Теория и практика менеджмента).
41. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : учеб для вузов / А.А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд ; [пер. с англ. ; под ред. Л.Г. Зайцева , М.И. Соколовой]. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 557 с.

42. Туленков В.М. Сучасний менеджмент : (теорії, концепції, моделі) : [навч. посіб. для вузів] / В.М.Туленков, О.Г. Чувардинський, Ю.Ж. Шайгородський. – Полтава : Интер Графіка, 2008. – 375 с.
43. Попов Д.Е. Мотивация руководителей как фактор выполнения стратегии предприятия / Д.Е. Попов // Менеджмент в России и за рубежом. – 2003. – №3. – С. 56–75.
44. Клейнер Г.Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев, Р.М. Качалов. – М. : Экономика, 1997. – 288 с.
45. Higgs J. M. Organizational Policy and Strategic Management / J.M. Higgs. – пер. организационная политика и стратегическое управление. – Text and Cases, 2nd ed. – Homewood. – 1983. – Р. 3–56.
46. Минцберг Г. Стратегический процесс / Г. Минцберг, Дж. Б. Куинн, С. Гошал ; [пер. с англ., под. ред. Ю. Н. Кантуревского]. – СПб : Изд-во ПИТЕР, 2001. – 688 с.
47. Виханский О.С. Стратегическое управление : учебник / О.С. Виханский. – М. : Гардарики, 1998. – 296 с.
48. Карлофф Б. Деловая стратегия / Б. Карлофф ; [пер. с англ. В.А. Припинова]. – М. : Экономика, 1991. – 184 с.
49. Банківський менеджмент : навч. посіб. / О. Кириченко, І. Гітленко, А.Я. Ятченко. – К. : Основи, 1999. – 671 с.
50. Мескон Майкл Х. Основы менеджмента / Майкл Х. Мескон, Майкл Альберт, Франклин Хедоури ; [пер. с англ.]. – [3-е изд.]. – М. : И.Д. Вильямс, 2007. – 672 с.
51. Стратегічний менеджмент банку : навч. посіб. / С.М. Козьменко, Ф.І. Шпиг, І.В. Волошко. – Суми : ВТД Університетська книга, 2003. – 734 с.
52. Банковское дело : учебник ; ред. О.И. Лаврушина. – М. : Банковский и биржевой научно-консультационный центр ; ЭКОС, 1992. – 428 с.

53. Стратегическое планирование / [под. ред. Э.А. Уткина]. – М. : Изд-во ЭКМОС, 1998. – 440 с.
54. Лобизинська С.М. Правове регулювання банківської діяльності в Україні / С.М. Лобизинська // Науковий вісник. – 2006. – Вип.16.2. – С. 190–194.
55. Банківський нагляд : навч. посіб. / [В.І. Міщенко, А.П. Яценюк, В.В. Коваленко, О.Г. Коренева] ; за ред. Міщенко В.І. – К. : Знання, 2004. – 406 с.
56. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 07.12.2000 №2121–ІІІ / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
57. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : закон України від 20.05.1999, №679–Х / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
58. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / [Чистов С.М., Никифоров А.Є., Куценко Т.Ф. та ін.]. – К. : КНЕУ, 2000. – 316с.
59. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / [Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З.]. – К. : Знання–Прес, 2000. – 592с.
60. Мошенський С.З. Моделі державного регулювання фінансових установ / С.З. Мошенський // Банківська справа. – 2008. – № 6. – С. 89 – 99.
61. Міщенко В.І. Підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні / В.І. Міщенко // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 8. – С. 4 – 9.
62. Науменкова С.В. Системи регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн : навч. посіб. / С.В. Науменкова, В.І. Міщенко. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, 2010. – 170 с.
63. Коваленко В.В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи : монографія / В.В. Коваленко, О.В. Крухмаль. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 198 с.
64. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : закон України від 12.07.2001, № 2664–ІІІ

- / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу :<http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
- 65.Про Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс] : закон України від 7.10. 2010 р., № 2591–VI / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
- 66.Конституція України [Електронний ресурс] від 28 червня 1996р. №254к/96–ВР. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/l-doc2.nsf/link1/Z960254K.html>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
- 67.Про Міністерство фінансів України [Електронний ресурс] : положення, затверджене Кабінетом Міністрів України від 27. 12. 2006 р., №1837 / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
- 68.Про Міністерство економіки України [Електронний ресурс] : положення, затверджене Кабінетом Міністрів України від 26.05.2007 р., № 777/Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
- 69.Про Антимонопольний комітет України [Електронний ресурс] : закон України від 26.11.1993р. №3660–XII / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
- 70.Про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : положення, затверджене Кабінетом Міністрів України від 3.01.2010, №157 /Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
- 71.Про Державний комітет фінансового моніторингу України : положення, затверджене Кабінетом Міністрів України від 31.01.2007, №100 /Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.

72. Про податкову службу в Україні [Електронний ресурс]: закон України від 04.12.1990, №509–XII / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
73. Carson C.S. Financial Soundness Indicators / C.S. Carson S.Ingves // International Monetary Fund. – 2003. – May, 14. – P. 43.
74. Сенчагов В. Экономическая безопасность: состояние экономики, фондового рынка и банковской системы / В. Сенчагов // Вопросы экономики. – 1996. – №6. – С. 144–153.

До розділу 2

1. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка / В.И. Даль. – В 4 т. – Т.4. – СПб. : Диамант, 1998. – С. 515.
2. Hewitt K. (Ed.) Interpretations of calamity: From the viewpoint of human ecology [Електронний ресурс] / К. Hewitt – Boston: Allen, Unwin. –1983. – Режим доступу : http://jpe.library.arizona.edu/volume_15/Collins.pdf.
3. Rosenthal U. Coping with crises: The management of disasters, riots and terrorism / Uriel Rosenthal , Michael T. Charles, Paul T. Hart // Springfield: Charles C. Thomas. – 1989. – №1. – P. 99–102.
4. Аккоф Р. Планирование будущего корпорации / Р. Аккоф. – М. : Прогресс, 1985. – 265с.
5. Чернявский А.Д. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. / А.Д. Чернявський. – Л. : МАУП, 2006. – 194 с.
6. Almond, G.A.(Eds.) Crisis, choice and change: Historical studies of political development [Електронний ресурс] / G.A. Almond, S.C., Flanagan , R.J. Mundt – Boston : Little, Brown and company, 1973. – Режим доступу : <http://mgimofp.narod.ru/326.htm>.
7. Sachs J. Financial crises in emerging market: The lesson from 1995 / J. Sachs, F. Tornell, F.Velasco // Brooking Papers jn Economics Activity. – 1996. – No.1. – P. 147–215.

8. Коваленко В.В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи : монографія / В.В. Коваленко, О.В. Крухмаль. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 198 с.
9. Барановський О.І. Фінансова безпека : монографія / О.І. Барановський. – Інститут економічного прогнозування. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
10. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія / О.І. Барановський. – К.: КНТЕУ, 2004. – 759с.
11. Бахолдин А. А. Финансовая стабильность, денежно–кредитная политика и банковские риски / А.А. Бахолдин // Финансы и кредит. – 2007. – № 5 . – С. 59–61.
12. Бережний О. Ризики використання послуг банків для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму в системі банківських ризиків / О.Бережний // Вісник Національного банку України. – 2009. – №4. – С. 3–7.
13. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К. : Ника–Центр Эльга, 2004. – 784 с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера». Вып. 10).
14. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками / И.А. Бланк. – К. : Ника–Центр, 2005. – 600 с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера». Вып. 12).
15. Бланк И.А. Финансовый менеджмент : учебный курс / И.А. Бланк. – [изд. второе, перераб. и доп.] – К. : Эльга, Ника–Центр, 2006. – 653 с.
16. Барановський О.І. Банківська безпека: проблема виміру / О.І. Барановський // Економіка і прогнозування. – 2006. – №1. – С.7–26.
17. Frankel J. Currency crises in emerging markets: An empirical treatment / J. Frankel, A. Rose // Journal of International Economics.– 1996. – Vol.41. – P. 351–366.

- 18.Dermirg – Kunt A. The determinants of banking crisis evidence from developing countries / A. Dermirg – Kunt, E. Dertragiache // IMF Working Paper No. 03/98. International Monetary Fund. – 1998. –Vol. 45. – P. 81–109.
- 19.Коваленко В.В. Банківський нагляд : навч. посіб. / В.В. Коваленко. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 262 с.
- 20.Kaminsky G. The leading indicators of currency crises / G. Kaminsky, Lizondo S., C.Reinhart // IMF Staff Paper – 1998.–Vol. 45 (March). – P. 1–48.
- 21.Sachs J. Financial crises in emerging market: The lesson from 1995 / J. Sachs, F. Tornell, F.Velasco // Brooking Papers jn Economics Activity. – 1996. – No.1. – P. 147–215.
- 22.Коваленко В.В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи : монографія / В.В. Коваленко, О.В. Крухмаль. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 198 с.
- 23.Коваленко В.В. Інструменти державного антикризового управління в банківському секторі / В.В. Коваленко // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 2. – С. 8–14.
- 24.Gonzales–Hermosillo B. Determinants of ex–ante banking system distress: A macro –micro empirical exploration of some recent episode / B. Gonzales–Hermosillo. // IMF Working paper WP/99/33. International Monetary Fund, 1999. – Vol. 33. – 45p.
- 25.Витлинский В.В. Кредитный риск коммерческого банка / В.В. Витлинский. – К : Знання, 2000. – 232 с.
- 26.Crozier M. The bureaucratic phenomenon [Електронний ресурс] / М. Crozier – Chicago: University of Chicago Press. – 1964 . – Режим доступу : <http://www.amazon.com/Bureaucratic-Phenomenon-Michael-Crozier/dp/0226121666>.
- 27.Dziobek C. Market–based policy instruments for systemic bank restructuring : сборник научных трудов / С.Dziobek. – S.l. : [s. n.], 1998. – 24 p. – (Working paper / IMF ; WP/98/113).

28. Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства [Електронний ресурс] : положення Національного банку України, затверджене постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001, №369. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
29. Гетманцев Д.О. Банківське право України : навч. посіб. / Д.О. Гетманцев, Н.Г. Шукліна [Електронний ресурс]. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – Режим доступу: [http : // ebk.net.ua /Book/law/getmantsev_bpu/part2/201.htm](http://ebk.net.ua/Book/law/getmantsev_bpu/part2/201.htm)
30. Борисов А. Элементы системы стратегического управления в банках / А. Борисов // Банковский менеджмент. – 2006. – №2. – С. 2–10.
31. Бриков В. Проблеми інформаційного забезпечення боротьби з відмиванням брудних грошей / В. Бриков // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 12. – С. 77–79.
32. Градов А.П. Экономическая стратегия фирмы : учеб. пособ. / [ред. проф. А.П. Градова]. – СПб : Специальная литература, 1995. – 411 с.
33. Гринюк Н.А. Управління фінансовою безпекою підприємств в процесі його реструктуризації / Н.А. Гринюк // Проблеми науки. – 2008. – №9. – С. 19–24.
34. Бурденко І.М. Прибуток на акцію: розрахунок та оцінка (за ПСБО 24 "Прибуток на акцію") / І. М. Бурденко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Т. 8. – Суми : УАБС НБУ, 2003. – С. 195–201.
35. Булович Т. Методичні підходи до оцінки санаційної спроможності підприємств / Т. Булович // Економіст. – 2009. – № 3. – С. 44–48.
36. Виханский О.С. Стратегическое управление : учебник / О.С. Виханский. – М. : Гардарика, 1998. – 296 с.
37. Грошово–кредитна політика в Україні / В.С. Стельмах, А.О. Єпіфанов, В.І. Міщенко. – К. : Знання, 2000. – 305 с. – («Бібліотечка банкіра»).

- 38.Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія / Б.В. Губський. – К.: ДП “Укрархбудінформ”, 2001. – 122 с.
- 39.Зарицька І. Передумови та особливості прояву сучасної світової банківської кризи / І. Зарицька // Вісник Національного банку України. – 2009. – №6. – С. 20–29.
- 40.Засади формування бюджетної політики держави: монографія / [за ред. М.М. Єрмошенка]. – К.: НАУ, 2003. – 284с.
41. Зверяков М.И. Мировой кризис и новая модель экономического развития / М.И. Зверяков // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2010. – №1 (3). – Т.1.– С.138–142.
- 42.Зверяков М.І. Перспективи формування нової якості економічного зростання / М.І. Зверяков // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 59–66.
- 43.Зінченко В.О. Забезпечення стійкості банківської системи України : автор. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / В.О.Зінченко.– Суми, 2008. – 21[1] с.
- 44.Жарій Я.А. Особливості управління діяльністю комерційного банку в умовах фінансової кризи / Я. А. Жарій // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2009. – №35. – С. 53–63.
- 45.Живалов В.Н. Повышение устойчивости функционирования коммерческих банков : автореф. дис. на соискание науч. степ. канд. экон. наук : спец. 08.00.01 – «Финансы, денежное обращение, кредит» / В.Н. Живалов; Финансовая академия. – М. : 1997. – 21[1] с.
- 46.Ильясов С.М. О сущности и основных факторах устойчивости банковской системы / С.М. Ильясов // Деньги и кредит. – 2006. – №2. – С. 45–49.
- 47.Инвестиции и инновации : словарь–справочник от А до Я / [ред. Бора М. З., Денисова А. Ю.]. – М. : Изд–во ДИС, 1998. – 208 с.

48. Информационное обеспечение управления конкурентоспособностью [Электронный ресурс] / [ред. проф. С.Г. Светунькова]. – Режим доступа : <http://www.marketing.spb.ru/read/m19/index.htm>–Сайт «I.Marketing»
49. Івченко І.Ю. Економічні ризики : навч. посіб. / Ю.І. Івченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.
50. Яковец Ю.В. Циклы, кризисы, прогнозы / Ю.В. Яковец ; [пер. с англ.]. – М. : Наука, 1999. – С. 113–115.
51. Коваленко В.В. Методичні підходи до діагностики і моніторингу фінансової стійкості банківської системи / В.В. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 11. – С. 193–200.
52. Антикризисное управление : навч. посіб / [под ред. Е. М. Короткова]. – М.: ИНФРА, 2005. – 620 с.

До розділу 3

1. Енциклопедія банківської справи України / [ред. В.С. Стельмах]; Національний банк України, Інститут незалежних експертів. – К. : Молодь: Ін Юре, 2001. – 680 с.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека : монографія / О.І. Барановський. – Інститут економічного прогнозування. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
3. Основы банковской деятельности / [под ред. К. Р. Тагирбекова]. – М. : ИНФРА–М, 2003. – 720 с.
4. Зубок М.І. Безпека банківської діяльності : навч. посіб. / М.І. Зубок. – К. : КНЕУ, 2002. – 190 с.
5. Основы экономической безопасности : учеб. пособие / [под ред. Е.А. Олейникова]. – М. : Бизнес–школа Интел–Синтез, 1997. – 211 с.
6. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : затверджена наказом Міністерства економіки України від 20 березня 2007 р. за №60. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.

7. Економічна та соціальна політика. Економічна безпека України : проблеми та перспективи (Матеріали круглого столу) [Електронний ресурс] / М.М. Єрмошенко // Основні засади підвищення фінансової безпеки держави. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/book/journal/ekon.htm#b2>.
8. Гамза В.А. Безопасность коммерческого банка : учеб.–практ. пособ. / В.А. Гамза, И.Б. Ткачук. – М. : Изд-ль Шумилова И.И., 2000. – 216 с.
9. Барановський О.І. Банківська безпека: проблема виміру / О.І. Барановський // Економіка і прогнозування. – 2006. – №1. – С.7–26.
10. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы / В.П. Ярочкин – [2-е изд.]. – М. : Изд-во Ось-89, 1998. – 192 с.
11. Сенчагов В. Экономическая безопасность: состояние экономики, фондового рынка и банковской системы / В. Сенчагов // Вопросы экономики. – 1996. – №6. – С. 144–153.
12. Зубок М.І. Безпека банківської діяльності : навч. посіб. / М.І. Зубок. – К. : КНЕУ, 2002. – 190 с.
13. Артеменко Д.А. Механизм обеспечения финансовой безопасности банковской деятельности : автореф. дис. на соискание науч. степ. канд. экон. наук : спец. 08.00.01 – «Финансы, денежное обращение, кредит» / Д.А. Артеменко. – Ростов-на Дону, 1999. – 19 [1]с.
14. Большой энциклопедический словарь / [ред. А. Азрилияна]. – 4-е изд. доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 1999. – 1248 с.
15. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 07.12.2000 №2121-III / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
16. Ивасенко А.Г. Банковские риски : учебн. пособ. / А.Г. Ивасенко. – М. : Вузовская книга, 1998. – 104 с.

- 17.Коваленко В.В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи : монографія / В.В. Коваленко, О.В. Крухмаль. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 198 с.
- 18.Сало І.В. Фінансовий менеджмент банку : навч. посіб. / Сало І.В., Криклій О.А. – Суми : ВТД Університетська книга, 2007.– 314 с
- 19.Шпачук В. Найпоширеніші проблеми в банківській діяльності та першочергові заходи щодо їх вирішення / В. Шпачук // Вісник Національного банку України. – 2002. – №10. – С. 45–46.
- 20.Коваленко В.В. Іноземний капітал і фінансова безпека банківської системи України / В.В. Коваленко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – Т. 16. – С. 43–53.
- 21.Фінансовий моніторинг в банку : навч. посіб. / [С.О. Дмитров, В.В.Коваленко, А.В. Єжов , О.М. Бережний] ; [за ред. С.О. Дмитрова, В.В. Коваленко]. – Суми : ВТД Університетська книга, 2008.– 336 с.
- 22.Коваленко В.В. Фінансовий моніторинг банків : навч. посіб. / В.В. Коваленко– Суми : Мрія–1 ЛТД, 2005. – 120 с.
- 23.Качалов Р.М. Управление хозяйственным риском / Р.М. Качалов. – М. : Наука, 2002. – 192 с.
- 24.Банковское дело : учебник / [ред. О.И. Лаврушина]. – М. : Банковский и биржевой научно–консультационный центр ; ЭКОС, 1992. – 428 с.
- 25.Патрікац Л. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України / Л. Патрікац, Д. Крохмалюк // Вісник Національного банку України. – 2004. – №1. – С. 38–43.
- 26.Коваленко В.В. Доступ іноземного капіталу в банківську систему України в умовах поглиблення інтеграційних процесів / В.В. Коваленко // Вісник соціально–економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ, 2006. – Вип. 24. – С. 86– 92.

- 27.Балануца О. О. Проблеми та шляхи розвитку державного і недержавного гарантування іноземних інвестицій в Україні / О. О. Балануца // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 9. – С. 65–70.
- 28.Барановський О.І. Іноземний капітал на ринках банківських послуг України, Росії та Білорусі / О.І. Барановський // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 9. – С.12–20.
- 29.Кіреєв О.І. Роль іноземного капіталу у розвитку міжбанківської конкуренції в Україні / О.І. Кіреєв, О.П. Жак // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірн. наук. праць. – Т. 9. – Суми : ВВП Мрія-1 ЛТД, УАБС, 2004. – С. 78–84.
- 30.Міщенко В. Роль іноземного капіталу в банківському секторі країни / В. Міщенко, Р. Набок // Вісник Національного банку України. – 2005. – №10. – С. 38–44.
- 31.Моисеев С.Р. Контрициклическое регулирование: динамические резервы и резервный капитал / С.Р. Моисеев // Банковское дело. – 2009. – №10. – С. 12–20.
- 32.Росинский А. Иностранные банки в Украине: 15 лет истории / А. Росинский // Финансовые риски. – 2008. – № 1. – С. 44–49.
- 33.Markowitz H. M. Portfolio selection: efficient diversification of investmnts / H. M. Markowitz.–John Wiley & Sons, Inc., New York Chapman & Hall, Limited, London, 1959. – 341.
- 34.Шевчук В.О. Міжнародна економіка: теорія і практика / В.О. Шевчук . – Львів : Каменяр, 2003. – С. 322–335.
- 35.Кейнс Дж. М. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей : реферат–дайджест / Дж. М. Кейнс ; [пер. с англ.] – К. : АУБ, 1999. – 189 с
- 36.Tobin J. The Theory of Portfolio Selection / J. Tobin // The Theory of Interest Rate. – London : Macmillian and Co, 1965. – P. 3–51.
- 37.Диба М.І. Вплив іноземного капіталу на економічні процеси в Україні / М.І. Диба, Є.С. Осадчий // Фінанси України. – 2009. – №11. – С. 35–46.

- 38.Коптюх О. Ризики сучасної грошової системи та перспективи її розвитку / О. Коптюх // Вісник Національного банку України. – 2008. – №9. – С. 16–19.
- 39.Про Національний банк України [Електронний ресурс] : закон України від 20.05.1999, №679–X / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
- 40.Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm.
- 41.Основні тенденції грошово–кредитного ринку за вересень 2008 року [Електронний ресурс] / Національний банк України .– Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Rada_Nbu/OsnovZasad-2008.pdf.
- 42.Слобода Л.Я. Класифікація ризиків зростання іноземного капіталу у банківській системі України / Л.Я. Слобода, Ю.В. Банах // Вісник Української академії банківської справи. – 2008. – №1 (24). – С. 99–104.
- 43.OECD Declaration on International Investment and Multinational Enterprises. – OECD. – 1976. – 21 June. [Електронний ресурс] . – Режим доступу http://www.oecd.org/document/53/0,3343,en_2649_34887_1933109_1_1_1_1_00.html.
- 44.Principles for the Supervision of Banks' Establishments [Електронний ресурс]. – BIS. – 1983. – May. Second Council Directive of 15 December 1989 (89/646/ EEC). Annex List. – Режим доступу: http://www.berr.gov.uk/files/file_11504.pdf.
- 45.Васильченко З.М. Структурні диспропорції у розвитку банківської системи України / З.М. Васильченко // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С. 140–150.
- 46.Бриков В. Проблеми інформаційного забезпечення боротьби з відмиванням брудних грошей / В. Бриков // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 12.– С. 77–79.
- 47.Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : закон України від 28.11.2002, №249–IV

- [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
48. Про здійснення банками фінансового моніторингу : постанова Правління Національного банку України від 14.05.2003, №189 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
49. Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванню тероризму (FATF) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/File/Site_docs/2008/20.09.08/40_ukr_new-3.htm.
50. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення (Рекомендації FATF) [Електронний ресурс] . - Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=180&art_id=9871&lang=uk
51. Міжнародні стандарти: Інші стандарти [Електронний ресурс] . - Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=536&lang=uk.
52. Про порядок організації та проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму [Електронний ресурс] : Положення, затверджене Постановою Правління НБУ від 20.06.2011 р. № 197. – Режим доступу : http://www.uazakon.com/.../date.../pg_ibgjxr.htm.
53. Про застосування Національним банком України санкцій за порушення законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму [Електронний ресурс] : Положення, затверджене Постановою Правління НБУ від 15.06.2011 р. № 192. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0836-11>.

1. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємництві : монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
2. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», схвалені постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 №104. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
3. Risk Management and Control Guidance for the Securities Firms and Their Supervisors [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.financialstabilityboard.org/cos/cos_980501b.htm– IOSCO, 1998.
4. Lenzer R. Meet the New Michel Milken [Електронний ресурс] / R Lenzer // Forbes Magazine.– 2000 – April, 17 . – Режим доступу : <http://www.forbes.com/forbes/2000/0417/6509198a.html>.
5. Егорова Е.Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе / Е.Е. Егорова // Управление риском. – 2002. – №2. – С. 9–12.
6. Cihak Martin “Stress testing: A review of key concepts” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.defaultrisk.com/pp_test_05.htm.
7. Коваленко В.В. Методичні підходи до діагностики і моніторингу фінансової стійкості банківської системи / В.В. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2006.– № 11. – С. 193–200.
8. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework Basle Committee on Banking Supervision [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>.
9. Меренкова О. Інтервальні оцінки ризиків в інноваційних банківських проектах / О. Меренкова // Вісник Національного банку України. – 2008. – №1. – С. 40–42.
10. Єпіфанов А.О. Методологічні складові ефективного розвитку банківського сектору економіки України : монографія / А.О. Єпіфанов. – Суми : ВТД Університетська книга, 2007. – 417 с.

До розділу 5

1. Гуцал І. С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методики, практики) / І. С. Гуцал. - Львів : ВАТ "БІБЛЬОС", 2001. - 244 с.
2. Дзюблюк О.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: монографія / О.В. Дзюблюк, Михайлюк Р.В. – Тернопіль, 2009. – 316с.
3. Королева Е. В. Мониторинг финансового состояния коммерческого банка в системе регулирования банковской деятельности / Е. В. Королева // Финансы и кредит. - 2003. - № 22 (136). - С. 32-39.
4. Ходачник Г.Е. Зарубежный опыт диагностики кризисного состояния в банковской сфере / Г.Е. Ходачник // Менеджмент в России и за рубежом: [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cfin.ru/press/management/2001-4/07/>.
5. Турчин Н.Б. Зарубіжні рейтингові системи оцінки банківської діяльності та їх особливості / Н.Б. Турчин // Наука й економіка. – 2008. - №3(11). – С. 90-94.
6. Кочетков В. М. Організація управління фінансовою стійкістю банку в ринкових умовах : [монографія] / В. М. Кочетков. - К. : Вид-во Європейського університету, 2003. — 300 с.
7. Rebel A. Cole, Jefferey W. Gunter. A CAMEL Rating's Shelf life / Rebel A. Cole, Jefferey W. Gunter // Financial Industry Studies. - December, 1995.
8. Коваленко В. В. Банківський нагляд: навч. посібник / В. В. Коваленко. - Суми : УАБС НБУ, 2007. - 262 с.
9. Rating System For International Examinations. FRS. SR 90-21. June 22, 1990.
10. Enhanced Framework for Supervising the U. S. Operations for Foreign Banking Organization. FRS. SR 95-22 , 1995.

11. Solvency ratio. Should the prudential treatment of credit risk be modified?
Commission Bancaire. Consultation and research paper № 2, 2000.
12. Main Features of the regulatory framework of the Argentina Financial System.
Central Bank of Argentina. October, 2000.
13. Шумило І. Теоретичні і практичні аспекти аналізу стану фінансової системи економіки / І. Шумило, В. Міщенко, Р. Лисенко // Вісник Національного банку України. – 2006. - №3. – С. 6-11.
14. Севриновский В.В. Развитие систем банковского мониторинга: анализируя мировой опыт / В.В. Севриновский // Банковские технологии. – 2001. - №5. – С.34-45.
15. Об оценке финансовой устойчивости банка в целях признания ее достаточной для участия в системе страхования вкладов [Электронный ресурс]: Указание Центрального Банка России от 16.01.2004 №1379-V. – Режим доступа: <http://212.74.236.119/legislation/docs/008.doc>.
16. Cole R. A., Cornyn B. G., Gunter J. W. FIMS: A new Monitoring System for Banking Institutions / R. A. Cole, B. G. Cornyn, J. W. Gunter // Federal Reserve Bulletin. - 1995. - January. - P. 1-15.
17. Сафронов В. А. О подходах к оценке финансовой устойчивости российского банковского сектора / В. А. Сафронов, М. А. Бездудный // Деньги и кредит. - 2005. - № 5. - С. 21-26.
18. Пашковская И.В. Дистанционный мониторинг как система ранней диагностики состояния коммерческих банков / И.В. Пашковская // Бизнес и банки. – 2005. – №34. – С.1–6.
19. Коваленко В.В. Критеріальні ознаки фінансової стабільності банківської системи / В.В. Коваленко: збірник тез доповідей III Міжнародної науково–практичної конференції [Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика], (15–16 травня 2008 р.) / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України” : у 2–х т. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – С. 51–53.

20. Рай Ф. Харрод. К теории экономической динамики. Неокейсианство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.elib.org.ua/economics/ua_show_archives.php?subaction=showfull&id=1103978673&archive=1120043517&start_from=&ucat=1&].
21. Коваленко В.В. Іноземний капітал і фінансова безпека банківської системи України / В.В. Коваленко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – Т. 16. – С. 43–53.
22. Погостинская Н.Н. Системный анализ финансовой отчетности / Н.Н. Погостинская, Ю.А. Погостинский. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 1999. – 96 с.
23. Примостка Л. Методика аналізу фінансової стійкості банку за допомогою динамічного нормативу / Л. Примостка // Вісник Національного банку України. – 2002. – №10. – С. 40–44.
24. Мертенс О. Ефективність банківської системи України / О. Мертенс, Дж. Урга // Банківська справа. – 1999. – №6. – С. 29–36.
25. Уткин О.Б. Применение высоких технологий для анализа эффективности банков / О.Б. Уткин // Деньги и кредит. – 2001. – №8. – С. 26–29.
26. Котенков В. Устойчивое развитие банков России / В. Котенков, Б. Сазыкин // Бюллетень финансовой информации. – 2000. – №2. – С. 49–56.
27. Коваленко В.В. Методичні підходи до оцінювання фінансової стійкості банківської системи / В. В. Коваленко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 11. – С. 13–18
28. Науменкова С.В. Нові тенденції в механізмі регулювання фінансового сектору / С.В. Науменкова // Вісник Національного банку України. – 2011. – №12. – С. 4–11.

До розділу 6

1. Любунь О.С. Банківський нагляд: Підручник / О.С. Любунь, К.Є. Раєвський. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 416 с.
2. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : закон України від 20.05.1999, №679–Х / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
3. Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: В.С. Стельмах (голова) та ін. – К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680с.
4. Википедия: свободная энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%B3%D0%BC%D0%B0>.
5. Банковское регулирование в России: от прошлого к будущему / М.К. Беляев, С.Л. Ермаков. – М.: Анкил, 2008. – 312 с.
6. Сарахман О.М. Банківський нагляд: Навчальний посібник / О.М. Сарахман, К.Є. Раєвський, О.І. Скаско. – Львів: ЛБІ НБУ, 2005. – 286с.
7. Орлюк О. П. Банківська система України. Правові засади організації / О.П. Орлюк. - К. : Юрінком Інтер, 2003. - 240 с.
8. Конституція України [Електронний ресурс] від 28 червня 1996р. №254к/96–ВР. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/l–doc2.nsf/link1/Z960254K.html>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
9. Про банки і банківську діяльність : закон України від 07.12.2000, № 2121-III / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
10. Гриценко Р.А. Основные функции банковского надзора [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://users.i.com.ua/~russo/a6.html>.
11. Про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень [Електронний ресурс] : положення, затверджене постановою Правління Національного банку України від 31.08.2001 № 375. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0906-01>.
12. Про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій [Електронний ресурс] : положення

- затверджене Постановою Правління Національного банку України від 17.07.2001 за № 275. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0730-01>.
13. Про порядок видачі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій небанківським фінансовим установам [Електронний ресурс] : положення затверджене Постановою Правління Національного банку України від 16.08.2001 № 344. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1028.666.0>
14. Про планування та порядок проведення інспекційних перевірок [Електронний ресурс] : положення затверджено Постановою Правління Національного банку України від 17.07.2001 № 276. . – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0703-01>.
15. Міщенко В. І. Банківський нагляд: Навчальний посібник / [В.І. Міщенко, А.П. Яценюк, В.В. Коваленко, О.Г. Коренєва]. – Київ: Знання, 2004. – 406 с.
16. Банківське право України / Під заг. ред. А.О. Селіванова. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2000. – 368с.
17. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / [С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова] – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України, Знання, 2011. – 504 с.
18. Міжнародне наближення визначення капіталу та нормативів капіталу. – Комітет з питань банківського регулювання та практики наглядацької діяльності. – Базель. – 1988. - 25 с.
19. Основні Принципи ефективного банківського нагляду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fg.dressost.ru/load/bankivskij_nagljad/principi_efektivnogo_bankivskogo_nagljadu/bazelski_osnovni_principi/9-1-0-14.
20. Додатки до Угоди про достатність капіталу з метою врахування ринкових ризиків [Електронний ресурс]. – Базель, 1996. – Режим доступу: <http://www.bis.org/bcbs/index.htm> - параграф 242.

21. Міжнародна конвергенція оцінки капіталу і стандартів капіталу. Виправлена версія [Електронний ресурс]. – Базель, 2004. – Режим доступу: <http://www.bis.org>.
22. Weber A. The Reform on Financial Supervision and Regulation in Europe. Speech at the Institute of International and European Affairs [Електронний ресурс] . – March, 2010. – Dublin. – 8 р. – Режим доступу : http://www.bundesbank.de/download/presse/reden/2010/20100310.weber_dublin.en.php#a3.2.
23. Зверяков М.І. Банківський капітал: вимоги Базеля III / М. І. Зверяков, В.В. Коваленко // Фінанси України. – 2011. - №6. - С. 13-23.
24. Коваленко В.В. Концептуальні засади макропруденційного нагляду та регулювання банківської діяльності / В.В. Коваленко, Б.А. Дадашев // Ефективна економіка. – 2012. - №4. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1074>.
25. Group of Thirty. Enhancing Financial Stability and Resilience: Macroprudential Policy, Tools, and Systems for the Future. – October 2010. Режим доступу: [http://www.group30.org/images/PDF/Macroprudential Report Final.pdf](http://www.group30.org/images/PDF/Macroprudential%20Report%20Final.pdf).
26. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
27. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : закон України від 20.05.1999, №679–Х / Офіційний сайт ВР України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
28. Про державний бюджет на 2009 рік [Електронний ресурс]: Закон України, затверджений Верховною радою України від 26.12.2008 № 835-VI. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=835-17>.

- 29.Козак Д. А. Регулювання банківської діяльності в умовах фінансової глобалізації / Д. А. Козак // Вісник соціально-економічних досліджень : збірник наукових праць ОНЕУ. – Одеса, 2012. – Вип. 45.– С. 226–231.
- 30.Моисеев С.Р. Макропруденциальная политика: цели, инструменты и применение в России / С.Р. Моисеев // Банковское дело. – 2011. - №5. – С. 12-20.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рейтингова система CAMELS

Компоненти системи	Рейтинг 1 (міцний)	Рейтинг 2 (задовільний)	Рейтинг 3 (середній)	Рейтинг 4 (граничний)	Рейтинг 5 (незадовільний)
1. Адекватність капіталу (Capital Adequacy)	Отримують банки, що мають рівень достатності основного та сукупного капіталу значно вище 4% і 8% відповідно, та з відмінною якістю активів. Такі банки з високим рівнем капіталу відносно ризиків, що приймаються ними під час діяльності.	Отримують ті банки, у яких не виникає проблем із підтримкою показників достатності основного та сукупного капіталу на рівні 4% та 8%, і якість активів яких є цілком задовільною.	Присвоюється банкам, основний та сукупний капітал яких відповідає регулятивним вимогам щодо достатності основного та загального капіталу. Стан активів таких банків є середнім. Проте рівень капіталу таких банків, не є повністю адекватним рівню ризиків, що приймаються ними. Отриманий рейтинг свідчить про необхідність покращення діяльності банку.	Отримують банки, які не виконують один або кілька показників достатності капіталу, разом з тим коефіцієнти достатності основного і загального капіталів не значно нижчі від гранично встановлених значень (4% і 8%). Стан активів таких банків визнано слабким. Оцінка свідчить про те, що на фоні ризиків, які бере на себе банк, така позиція капіталу загрожує його життєздатності, тому може знадобитись фінансова підтримка і допомога від акціонерів банку або використання інших джерел.	Отримують банки, в яких обидва показники достатності капіталу не відповідають передбаченим вимогам, а також не виключена присутність від'ємного капіталу. Стан активів таких кредитних установ визнано слабким або незадовільним. В такому випадку потрібна негайна допомога від акціонерів і використання інших зовнішніх фінансових джерел.
2. Якість активів (asset quality)	Кредитна політика банку та якість кредитного портфелю оцінюється як висока. Виявлені невеликі мінімальні і вірогідність ризику невисока зважаючи на рівень капітальної бази банку і високий рівень	Якість активів і якість менеджменту оцінюється задовільно. Потенційний ризик відповідає створеній капітальній базі банку і якості менеджменту. Агрегований показник якості активів не перевищує 15% капіталу.	Якість активів і процес управління кредитним портфелем мають невеликі. В таких випадках спостерігається тенденція погіршення якості активів і ріст потенційних ризиків. Рівень класифікації активів та інші невеликі	Присвоюється кредитній організації з суттєвими недоліками у якості активів і процесі управління кредитним портфелем. Рівень ризику і проблемних активів є значним, неадекватно контролюється зі сторони спеціалістів	Рейтинг свідчить про недостатню якість активів і значні проблеми в проведенні банком кредитної політики, що створює загрозу життєздатності такої кредитної установи. Агрегований показник якості активів перевищує

Компоненти системи	Рейтинг 1 (міцний)	Рейтинг 2 (задовільний)	Рейтинг 3 (середній)	Рейтинг 4 (граничний)	Рейтинг 5 (незадовільний)
	менеджменту. Агрегований показник якості активів не перевищує 5% капіталу.		проведенні кредитної політики потребують підвищеної уваги зі сторони органів нагляду. Агрегований показник якості активів не перевищує 30 % капіталу.	може призвести до значних збитків. Агрегований показник якості активів не перевищує 50% капіталу.	50% капіталу.
3. Стан менеджменту (Management)	Рейтинг характеризує високу якість управління банком зі сторони керівних органів і керуючих всіх рівнів, а також якісний менеджмент у відповідності з розміром, спеціалізацією кредитного інституту і ризиками. Здійснюється постійний моніторинг значних ризиків в діяльності банку, а також ефективний контроль за допомогою відповідних інструментів. Зазвичай таку оцінку отримують банки, які мають рейтинг “міцний” або “задовільний”.	Рейтинг відображає задовільний рівень політики банку менеджменту і ризиків, які приймає на себе кредитна установа. Якість управління банком характеризується мінімальними проблемами, але вони не суттєво впливають на його стійкість і своєчасно оцінюються. В основному значні ризики і проблеми ефективно виявляються і контролюються. Такий рейтинг отримують кредитні установи, більшість елементів системи CAMELS яких, оцінені задовільно.	Рейтинг присвоюється в тому випадку, коли є необхідність покращення окремих аспектів політики банку. Діяльність керівних органів потребує покращення. Практика менеджменту і здатність керівництва банку в проведенні політики є недостатніми, у відповідності з розмірами, спеціалізацією і умовами, в яких працює банк. Більшість елементів системи оцінені посередньо або задовільно.	Рейтинг присвоюється банку, який проводить неадекватну політику в порівнянні з його розмірами і спеціалізацією. Проблеми і ризики неадекватно визначаються і контролюються, необхідні негайні дії зі сторони керівних органів банку для збереження стійкості кредитного інституту. Існує необхідність заміни керівництва банку. Компоненти системи CAMELS оцінені посередньо або незадовільно.	Рейтинг присвоюється кредитній організації, в якій існують значні порушення законодавства, в практиці менеджменту відмічені значні недоліки. Керівництво банку не в змозі прийняти відповідні міри для усунення ризиків в діяльності кредитної установи. Значні ризики і проблеми не виявляються і не контролюються. В таких випадках необхідна заміна керівництва банку, зміна політики і зміцнення кадрового складу. В таких банках елементи системи CAMELS оцінені незадовільно.

Компоненти системи	Рейтинг 1 (міцний)	Рейтинг 2 (задовільний)	Рейтинг 3 (середній)	Рейтинг 4 (граничний)	Рейтинг 5 (незадовільний)
4. Дохідність (Earnings)	Прибутки достатні для здійснення оперативної діяльності, росту капіталу і повного резервування від існуючих втрат. Політика доходів і витрат адекватна завданням, які стоять перед банком, відеутні порушення законодавчих норм. Дохідність активів більше 1 %.	Доходи достатні для здійснення оперативної діяльності, росту капіталу і необхідного резервування для покриття ризиків від неякісних активів. Банк може отримати рейтинг 2, якщо доходи скорочуються, однак є якісними. Дохідність активів в межах від 0,75 % до 1 %.	Доходи є не достатніми для нормальної оперативної діяльності банку і не забезпечують достатнього росту капіталу і створення необхідних резервів у відповідності з розміром і профілем діяльності і кредитної установи, і іншими факторами, які впливають на якість, кількість і динаміку доходів. Дохідність активів на рівні від 0,5% до 0,75%.	Динаміка доходів не стійка. Кредитна установа, якій присвоюється вказаний рейтинг, характеризується нестійкістю і мініливістю джерел доходів, неадекватною політикою витрат і зниженням розміру доходів в порівнянні з даними минулих років. Дохідність активів в межах від 0,25% до 0,5%.	Доходи від діяльності банку настільки невідповідні, що така ситуація загрожує життєздатності банку. Дохідність активів нижче 0,25% або банк має збитки.
5. Ліквідність (Liquidity)	Рейтинг відображає високий рівень ліквідної позиції банку. Кредитна установа має надійний доступ до джерел ресурсів для виконання поточних і очікуваних зобов'язань. Такі банки характеризуються значною часткою ліквідних активів, значними основними депозитами і здатністю збільшувати ресурси за короткий період по розумній ціні.	Рейтинг відображає задовільний рівень ліквідної позиції банку і практику управління активами і пасивами. Банки, які отримують цей рейтинг, мають достатній рівень ліквідних активів, розмір основних депозитів на рівні вище середнього і мають здатність залучати кошти в короткий термін.	Рейтинг відображає недоліки в ліквідній позиції банку і в практиці управління ресурсами. Такі кредитні установи мають певні проблеми, пов'язані з доступом до джерел ресурсів, а також недоліки у менеджменті.	Рейтинг відображає дефіцит ліквідності банку і невідповідну практику менеджменту щодо управління ліквідністю. Такий банк не має можливості поповнювати ресурсну базу коштами на прийнятній основі. У таких кредитних установах спостерігається дефіцит ліквідних активів високого рівня нестійких джерел ресурсів. Показники ліквідності нижче середніх в порівнянні з	Ліквідна позиція банку настільки слабка і практика менеджменту має такі проблеми, що створює загрозу життєздатності фінансового інституту. Банки, які мають рейтинг 5 потребують термінової фінансової допомоги для виконання всіх зобов'язань.

Компоненти системи	Рейтинг 1 (міцний)	Рейтинг 2 (задовільний)	Рейтинг 3 (середній)	Рейтинг 4 (граничний)	Рейтинг 5 (незадовільний)
6. Чутливість до ринкових ризиків (Sensitivity to Market Risk)	Рейтинг відображає ситуацію, коли ринковий ризик добре контролюється зі сторони кредитної організації і існує тільки мінімальна вірогідність того, що це буде мати негативний вплив на дохідність або капітальну базу банку. Практика менеджменту є високоефективною у відповідності з розміром, спеціалізацією кредитної установи і ринковими ризиками які на нього впливають.	Ринковий ризик задовільно контролюються зі сторони кредитної організації і існує тільки незначна вірогідність того, що він буде мати негативний вплив на дохідність і капітальну базу банку. Рівень доходів і капітальна база банку забезпечує захист від ринкового ризику.	Контроль за ринковим ризиком недостатній і потребує покращення. В практику менеджменту необхідно внести корективи, враховуючи розмір, спеціалізацію банку і ринкові ризики, які він бере на себе. Одержаних доходів і обсягу банківського капіталу може бути недостатньо для захисту від таких ризиків.	Контроль зі сторони банку за ринковими ризиками недостатній і існує висока ймовірність того, що такі ризики будуть мати негативний вплив на дохідність і капітал банку. Практика управління ризиками має значні недоліки. Рівень капіталу банку і його дохідність не забезпечують захисту від ринкових ризиків.	Рейтинг відображає незадовільний стан контролю за рівнем і розміром ринкових ризиків. Рівень ринкових ризиків загрожуює життєдіяльності банку.

Компоненти системи	Рейтинг 1 (міцний)	Рейтинг 2 (задовільний)	Рейтинг 3 (середній)	Рейтинг 4 (граничний)	Рейтинг 5 (незадовільний)
Підсумковий рейтинг	(від 1 до 1,4) Свідчить про те, що банк надійним та фінансово стійким. Окремі компоненти отримали оцінку 1 або 2. Деякі недостатки мінімальні і можуть бути усунені в процесі роботи. Такий кредитний інститут може протистояти будь-яким несприятливим змінам умов діяльності і зовнішнім факторам, таким як нестабільність і кризи. Такий банк відповідає діючому законодавству і наглядовим нормам, а також має хороший менеджмент і з боку керівних органів.	(від 1,5 до 2,4) Свідчить про те, що банк практично надійним та фінансово стійким. Ні один із компонентів рейтингової системи не оцінений нижче 3. В діяльності присутні деякі недоліки. Така кредитна установа стабільно функціонує і може протистояти змінам в економічній сфері. Практика управління ризиками задовільна. Така ситуація не уваги зі сторони наглядових органів.	(від 2,5 до 3,4) Вказує на те, що в окремих сферах діяльності банку є проблеми. Менеджмент банку має певну слабкість, яка відображається у не своєчасному на зміни економічного середовища. Рейтингова оцінка 4. Такий банк більше піддається впливу зовнішніх факторів. Практика менеджменту може не відповідати розміру і спеціалізації банку. Провали в діяльності таких банків малоймовірні, однак потрібно удосконалювати менеджмент.	(від 3,5 до 4,4) Вказує на значні фінансові проблеми і більшу вірогідність банкрутства. Окремі компоненти рейтингової системи мають оцінку від 4 до 5. Існуючі проблеми не контролюються керівництвом банку. Такі банки не здатні протистояти змінам в економіці, їх діяльність відповідає діючому законодавству і наглядовим нормам. Проблеми не будуть усунені, такий банк може збанкрутувати.	(від 4,5 до 5) Банк проводить ненадійну і нездорову практику, має збиткову діяльність, часто приймає на себе ризики і має незадовільний рівень менеджменту. Як правило, проблеми настільки значні, що менеджмент не в змозі справитися з ними. Для відновлення життєдіяльності банку необхідна фінансова допомога зі сторони акціонерів.

Дистанційні рейтингові системи країн: США, Італії, Франції та Аргентини

№ за/п	Назва рейтингової системи	Характеристика та особливості рейтингової системи
1.	CAEL (США)	<p>Система CAEL базується на методиці CAMEL, проте дана система не передбачає собою оцінку менеджменту (оскільки належить до системи “дистанційних” рейтингів). У даній системі оцінюються чотири компоненти: капітал, активи, дохідність та ліквідність. Методологічно дана система також є схожою до UBSS, проте для оцінки компонент використовується більший набір показників. Дана система передбачає аналіз 19-ти фінансових показників з присвоєнням щоквартального рейтингу за бальною системою від 0,5 (кращий рейтинг) до 5,5 (поганий рейтинг). Підсумковий рейтинг розраховується як середньозважений індикатор за 4-ма компонентами, при цьому основні показники та присвоєні їм вагові значення є в наборі програмних засобів і розраховуються автоматично. Присвоєний рейтинг порівнюється з рейтингом CAMELS, і у випадку якщо він гірший, то до банку застосовують посилений контроль.</p>
2.	PATROL (Італія)	<p>Дана система застосовується банком Італії з 1993 року. Інформаційною базою для розрахунку п'яти компонент системи: достатність капіталу (PATrimonio), прибутковість (Redditivita), кредитний ризик (Rischiosita), організація, як функція менеджменту (Organizzazione), ліквідність (Liquidita) виступає регламентована звітність банків та інформація, що отримана в межах дистанційного нагляду. Система побудована на тих самих принципах, що й CAMELS, проте адаптована до системи нагляду Італії з урахуванням особливостей побудови банківської системи країни. Відмінною особливістю даної системи є те, що діяльність комерційних банків порівнюється з банками, що мають аналогічну категорію активів. При оцінці ліквідності за даною системою проводиться аналіз розривів в умовах статичної еволюції та стимулятор екзогенних шокових явищ, що проходять протягом одного року. Два стресових сценарії імітують несподіваний відплив клієнтів та міжбанківських кредитів, що дає можливість перевірити здатність функціонування банку в таких умовах. Оцінка комерційних банків здійснюється на основі багатофункціонального комп'ютеризованого аналізу за шкалою від 1 до 5, де 1 – краща оцінка, 5 – гірша. Варто зауважити, що підсумкова оцінка будується на узагальненні висновків за усіма елементами системи із забезпеченням необхідного взаємозв'язку усіх аспектів діяльності банку (наприклад, доходів та ризиків, що приймаються банком, на фінансову діяльність, вплив кредитного ризику та ризику ліквідності на ліквідність). Підсумок також містить інформацію про склад власників банку, про стратегічні установки банку. Зрозуміло, що отримана оцінка слугує в подальшому підґрунтям до прийняття органами нагляду відповідних заходів.</p>

3.	ORAP (Франція)	<p>Дана система є багатофакторним програмним комплексом для оцінки конкретного фінансового інституту. Мета даної системи полягає у визначенні існуючих проблем банку на основі оцінки усіх компонентів ризиків пов'язаних із банківською діяльністю, з використанням кількісної та якісної інформації. На відміну від системи CAMELS, рейтингова система ORAP використовує більш широкий спектр інформації – бази даних Банківської Комісії та Банку Франції, результати інспекційних перевірок, звіти зовнішніх аудиторів, а також інформацію доступну в межах двосторонніх угод з органами нагляду інших європейських країн. Дана система як стандартизований комплекс із оцінкою 14 показників, що об'єднуються у п'ять груп: пруденційні коефіцієнти (капітал, ліквідність), балансова та позабалансова діяльність (якість активів, неякісні кредити), ринковий ризик, доходи, якісні критерії (власники акцій, управління та внутрішній контроль). Кожен з компонентів оцінюється за шкалою від 1 (кращий рейтинг) до 5 (поганий рейтинг), а потім трансформується у підсумковий рейтинг.</p>
4.	BASIC (Аргентина)	<p>Національним банком Аргентини фактично використовується система CAMELS, яка є складовою частиною нової системи банківського нагляду, що застосовується в країні з грудня 1996 року під назвою BASIC. Система BASIC включає в себе оцінку таких основних факторів: бонди, зовнішній аудит та нагляд, інформація та кредитний рейтинг. Комбінація даних елементів при оцінці умов функціонування банку та його фінансового стану дозволяє підготувати всебічну оцінку ступеня виконання банками норм та процедур нагляду, а також дати поточну та перспективну оцінку його фінансової стійкості. Система співзвучна із системою CAMELS, проте дана система дозволяє визначити не лише ступінь фінансової стійкості банку та прийняти відповідні заходи щодо врегулювання ситуації, але й використовувється для коригування норм нагляду та формування індивідуального підходу до банків, що власне відрізняє рейтингову систему Аргентини від рейтингових систем інших країн. Наприклад, розмір активів зважених за ступенем ризику розраховується за такою схемою: Активи зважені за ступенем ризику = Сума активів * відсоток ризику * вагове значення відсоткових ставок * фактор рейтингу CAMELS.</p>

Додаток В

Індикатори фінансової стійкості банківської системи: формула розрахунку та економічна інтерпретація значень

№	Назва індикатора	Формула розрахунку	Показники, що включені до формули розрахунку	Економічна інтерпретація
1.	Відношення регулятивного капіталу до активів, зважених на ризики, у %.	$I_1 = \frac{\sum_{i=1}^n C_{reg,i}}{\sum_{i=1}^n A_{risk,i}}$	де I_1 – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень забезпеченості банківського сектору регулятивним капіталом; C_{reg} – агреговане значення регулятивного капіталу банківського сектору (за виключенням Національного банку України); A_{risk} – агреговане значення активів банківського сектору, зважених на ризик, (за виключенням Національного банку України); $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.	Індикатор фінансової стійкості (I_1) вказує на рівень достатності капіталу банківського сектору для покриття розривів у балансах банків у випадку реалізації ризиків. Спадаюча динаміка даного індикатора фінансової стійкості вказує на ослаблення спроможності банківського сектору компенсувати власні втрати, що свідчить про зниження рівня фінансової стійкості.
2.	Відношення регулятивного капіталу 1 рівня до активів, зважених на ризики, у %.	$I_2 = \frac{\sum_{i=1}^n C_{stat,i}}{\sum_{i=1}^n A_{risk,i}}$	I_2 – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень забезпеченості банківського сектору коштами власників банків, зокрема: фактично сплачений зареєстрований статутний капітал банків та розкриті резерви, що створені	Індикатор фінансової стійкості (I_2) характеризує достатність капіталу банківського сектору. Більш швидке зниження значення цього індикатора у порівнянні з відношенням регулятивного капіталу до активів, зважених на ризики, вказує на зростання необхідності докапіталізації банківського сектору,

			або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку від діяльності банківських установ; C_{reg} – агреговане значення регулятивного капіталу І рівня (за виключенням Національного банку); $A_{risk,i}$ – агреговане значення активів банківського сектору, зважених на ризик, (за виключенням Національного банку України); $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.	зокрема, шляхом залучення акціонерного капіталу.
3.	Відношення чистих недіючих кредитів до обсягів регулятивного капіталу.	$I_3 = \frac{\sum_{i=1}^n NPL_i}{\sum_{i=1}^n C_{reg,i}}$	I_3 – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень забезпеченості банківського сектору регулятивним капіталом; C_{reg} – агреговане значення регулятивного капіталу (за виключенням Національного банку); NPL – агрегована сума чистих недіючих кредитів банківського сектору (прострочені та сумнівні до погашення); $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.	Динаміка індикатора фінансової стійкості (I_3) дає можливість оцінити накопичення обсягів неякісних активів у банківському секторі та визначити їх спроможність забезпечувати фінансову стійкість за рахунок сформованого регулятивного капіталу.

4.	Відношення недіючих (сума прострочених та сумнівних) позик до загальної суми кредитного портфеля, у %.	$I_4 = \frac{\sum_{i=1}^n NPL_i}{\sum_{i=1}^n K_{total,i}}$	<p>I_4 – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень проблемної заборгованості банківського сектору;</p> <p>NPL_i – агрегована сума чистих недіючих кредитів банківського сектору (прострочені та сумнівні до погашення);</p> <p>$K_{total,i}$ – агреговане значення кредитного портфеля банківського сектору;</p> <p>$i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.</p>	<p>Динаміка індикатора I_4 дає можливість визначити загальний стан якості кредитного портфеля сектору. Приріст цього індикатора вимагає визначення джерел походження ризику, тому аналіз проводиться в сукупності з групою індикаторів (I_5, I_6, I_7, I_8), які визначають галузевий, географічний, валютний розподіл кредитного портфеля, а також обсяги наданих кредитів на одного позичальника.</p>
5.	Відношення суми кредитів за секторами економіки до загальної суми кредитного портфеля, у %.	$I_{5,j} = \frac{\sum_{i=1}^n Kr_{i,j}}{\sum_{i=1}^n K_{total,i}} \quad j = 1; k$	<p>де I_5 – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень концентрації кредитів в окремих секторах економіки;</p> <p>$Kr_{i,j}$ – агреговане значення наданих банківським сектором кредитів у розрізі основних секторів економіки;</p> <p>$K_{total,i}$ – агреговане значення кредитного портфеля;</p> <p>$i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.</p> <p>j – кількість k – секторів.</p>	<p>Динаміка індикатора I_5 дає можливість оцінити рівень диверсифікації кредитного портфеля у секторальному розрізі економіки. Надання переваги одному або декільком секторам економіки створює значні ризики для фінансового стану у випадку погіршення макроекономічного середовища.</p>

6.	Відношення суми кредитів за різними країнами світу до загальної суми кредитного портфеля, у %.	$I_{6,j} = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^k Kr_{i,j}}{\sum_{i=1}^n K_{total,i}}$	де $I_{6,j}$ – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень концентрації кредитів за окремими секторами економіки; $Kr_{i,j}$ – агреговане значення наданих кредитів у розрізі країн світу; $K_{total,i}$ – агреговане значення кредитного портфеля; $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ. $j = 1, 2, \dots, k$ – кількість країн світу, фінансовим установам яких було надано позику.	Динаміка індикатора I_6 дає можливість оцінити структуру кредитного портфеля у розрізі країн світу і визначити рівень інтеграції вітчизняних банків у систему міжнародних фінансових відносин. При проведенні аналізу значення цього індикатора фінансової стійкості слід зважати на той факт, що незважаючи на позитивні наслідки інтеграції, надмірне розширення зовнішнього кредитування ставить у залежність фінансову стійкість банківського сектору від економічного стану інших країн світу.
7.	Питома вага кредитів за різними валютами до загальної суми кредитного портфеля банківського сектору, у %.	$I_{7,j} = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^k Kr_{i,j}}{\sum_{i=1}^n K_{total,i}}$	де $I_{7,j}$ – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень концентрації валютних ризиків у банківському секторі; $Kr_{i,j}$ – агреговане значення наданих кредитів банківським сектором за j-им видом валюти; $K_{total,i}$ – агреговане значення кредитного портфеля; $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ. $j = 1, 2, \dots, k$ – кількість валют у кредитному портфелі.	Динаміка індикатора I_7 дає можливість оцінити структуру кредитного портфеля у розрізі валют і вказує на залежність якості кредитного портфеля банківського сектору від динаміки обмінних курсів національної валюти.

8.	Відношення обсягів великих кредитів та кредитів, наданих інсайдерам, до кредитного портфеля, у %.	$I_8 = \frac{\sum_{i=1}^n Kr_i}{\sum_{i=1}^n K_{total,i}}$	де I_8 – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень концентрації наданих кредитів у банківському секторі; $Kr_{i,j}$ – агреговане значення наданих великих і пов'язаних кредитів банківським сектором; $K_{total,i}$ – агреговане значення кредитного портфеля; $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.	де I_8 – індикатор фінансової стійкості банківського сектору від напрямків діяльності та фінансового стану власників банків, пов'язаних з ними юридичних та фізичних осіб та окремих крупних компаній, що є позичальниками банків.
9.	Відношення чистого прибутку (після оподаткування) до регулятивного капіталу, у %	$I_9 = \frac{\sum_{i=1}^n \Delta P_i}{\sum_{i=1}^n C_{reg,i}}$	де I_9 – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень ефективності управління капіталом; ΔP_i – агреговане значення чистого прибутку банківського сектору (після оподаткування); $C_{reg,i}$ – агреговане значення регулятивного капіталу (за виключенням Національного банку); $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.	Динаміка індикатора фінансової стійкості I_9 дає можливість оцінити ефективність діяльності менеджменту банківського сектору шляхом оцінки використання капіталу.

10.	Відношення чистого прибутку (після оподаткування) до загального обсягу активів, у %.	$I_{10} = \frac{\sum_{i=1}^n \Delta P_i}{\sum_{i=1}^n A_{i,i}}$	<p>I_{10} – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень ефективності управління активами; ΔP_i – чистий прибуток (після оподаткування); $A_{risk,i}$ – агреговане значення активів, зважених на ризик; $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.</p>	Динаміка зазначеного індикатора I_{10} дає можливість оцінити напрямки діяльності, основні джерела доходів та рівень ризику в роботі банківського сектору.
1.	Серед між кредитною і депозитною процентними ставками.	$I_{11} = \frac{\sum_{i=1}^n \Delta(I_{l,i} - I_{d,i})}{n}$	<p>I_{11} – індикатор фінансової стійкості, що дорівнює спреду між кредитною і депозитною процентними ставками; $I_{l,i}$ – середньозважене значення процентних ставок за наданими кредитами по кожному i-ому банку; $I_{d,i}$ – середньозважене значення процентних ставок за залученими депозитами по кожному i-ому банку; $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.</p>	Динаміка індикатора I_{11} дає можливість оцінити ефективність операційного менеджменту банку і рівень сукупного процентного ризику по банківському сектору.

12.	Відношення суми короткострокових ліквідних активів до сукупних активів, у %.	$I_{12} = \frac{\sum_{i=1}^n A_{lik,i}}{\sum_{i=1}^n A_i}$	<p>I_{12} – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень забезпеченості банківського сектору регулятивним капіталом;</p> <p>$A_{lik,i}$ – агреговане значення короткострокових ліквідних активів банківського сектору;</p> <p>A_i – агреговане значення загальних активів банківського сектору;</p> <p>$i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.</p>	<p>I_{12} дає можливість оцінити рівень загальної ліквідності банківського сектору. Низьке, як і високе, значення цього індикатора вказує на накопичення ризиків втрати ліквідності або неефективне використання ліквідних ресурсів, що знаходяться у розпорядженні банківського сектору.</p>
13.	Серед між середньозваженими короткостроковими процентними ставками на міжбанківському кредитному ринку і обліковою	$I_{13} = \frac{I_{over}}{I}$	<p>I_{13} – значення спереду між середньозваженим значенням короткострокових процентних ставок на міжбанківському кредитному ринку і обліковою процентною ставкою центрального банку протягом звітного періоду;</p>	<p>Динаміка індикатора I_{13} вказує на ефективність монетарного регулювання та ступінь впливу центрального банку на діяльність банківського сектору.</p>
	процентною ставкою центрального банку.		<p>I_{over} – значення облікової ставки протягом звітного періоду;</p> <p>$i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.</p>	

14.	Відношення суми ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, у %.	$I_{14} = \frac{\sum_{i=1}^n A_{lik,i}}{\sum_{i=1}^n L_{lik,i}}$	I_{14} – індикатор фінансової стійкості, що відображає спроможність банківського сектору задовольняти короткострокові зобов'язання; $A_{lik,i}$ – агреговане значення короткострокових ліквідних активів банківського сектору; L_{lik} – агреговане значення активів банківського сектору, зважених на ризик; $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.	Значення і динаміка індикатора фінансової стійкості I_{14} вказує на імовірність виникнення кризи ліквідності у випадку швидкого відтоку коштів банківського сектору.
15.	Питома вага іпотечних кредитів в кредитному портфелі банківського сектору, у %.	$I_{15} = \frac{\sum_{i=1}^n K_{morg,i}}{\sum_{i=1}^n K_{total,i}}$	I_{15} – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень залежності фінансової стійкості банківського сектору від кон'юнктури на ринку нерухомості; $K_{morg,i}$ – агреговане значення регулятивного капіталу банківського сектору; $K_{total,i}$ – агреговане значення активів, зважених на ризик; $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.	Динаміка індикатора I_{15} вказує на вразливість фінансової стійкості банківського сектору у випадку погіршення кон'юнктури на ринку нерухомості.

16.	Відношення суми портфеля цінних паперів до сукупних активів банківського сектору.	$I_{16} = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^k Seq_{i,j}}{\sum_{i=1}^n A_{total,i}}$	<p>I_{16} – індикатор фінансової стійкості, що відображає вразливість банківського сектору від стану фондового ринку;</p> <p>$Seq_{i,j}$ – агреговане значення портфеля цінних паперів, що знаходиться у розпорядженні банківського сектору;</p> <p>$A_{total,i}$ – агреговане значення активів, зважених на ризик банківського сектору;</p> <p>$j = 1, \bar{k}$ – види цінних паперів, що знаходяться в торговому та інвестиційному портфелі i-го банку.</p> <p>$i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ,</p>	<p>Даний індикатор фінансової стійкості I_{16} дає можливість оцінити ступінь ринкових ризиків банківського сектору як у випадку зниження вартості котирування, так і в результаті буму та зростання цінних «бульбашок» на фондовому ринку.</p>
17.	Динаміка індексу фондового ринку (I_{17}).			Допомагає оцінити рівень реальної вартості капіталу банківського сектору
18.	Динаміка індексу цін на нерухомість (I_{18})			Дає можливість оцінити можливість прямих втрат банківського сектору внаслідок зниження вартості заставного майна.

19.	Відношення боргу домашніх господарств до ВВП, у %.	$I_{19} = \frac{Debt_{house}}{GDP}$	I_{19} – індикатор фінансової стійкості, що дає можливість оцінити рівень боргового навантаження на домашні господарства; $Debt_{house}$ – значення боргу домашніх господарств (у млрд. грн.); GDP – номінальне значення ВВП (у млрд. грн.); $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ	Динаміка індикатора фінансової стійкості I_{19} дає можливість оцінити вплив економічної активності на рівень заборгованості домашніх господарств в порівнянні з економічним потенціалом країни.
20.	Відношення активів небанківських фінансових установ до сукупних активів фінансової системи, у %.	$I_{20} = \frac{\sum_{i=1}^n A_{fin,i}}{A_{total}}$	I_{20} – індикатор фінансової стійкості, що відображає вплив небанківських фінансових установ на стан фінансового ринку; $A_{fin,i}$ – агреговане значення активів небанківських фінансових установ; A_{total} – агреговане значення активів фінансової системи (за виключенням Національного банку) $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банківських установ.	Динаміка індикатора фінансової стійкості I_{20} дає можливість оцінити вплив фінансового стану небанківських фінансових установ на рівень фінансової стійкості країни.

21.	Відношення прибутку нефінансових корпорацій до обсягів їх зобов'язань	$I_{21} = \frac{\Delta p}{L_i}$	<p>I_{21} – індикатор фінансової стійкості, що відображає рівень забезпеченості власними зобов'язань з боку нефінансового корпоративного сектору;</p> <p>Δp – агреговане значення прибутку нефінансових корпорацій;</p> <p>L – агреговане значення зобов'язань (у тому числі і позабалансових) корпоративного сектору;</p> <p>$i = 1, 2, \dots, n$ – кількість банків</p>	Динаміка індикатора фінансової стійкості I_{21} дає можливість оцінити спроможність корпоративного сектору обслуговувати власні зобов'язання за рахунок прибутку.
-----	---	---------------------------------	---	---

Додаток Д

Алгоритм розрахунку та економічний зміст показників капітальної стійкості

№ з/п	Назва показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст	Оптимальне значення
1	Коефіцієнт надійності	$K_n = K / Z_k$	Співвідношення власного капіталу (К) до залучених коштів (Зк) – означає рівень залежності банку від залучених коштів	$\geq 5\%$
2	Коефіцієнт фінансового важеля	$K_{фв} = Z / K$	Співвідношення зобов'язань банку (З) до капіталу – розкриває здатність банку залучати кошти на фінансовому ринку	20 : 1
3	Коефіцієнт участі капіталу у формуванні активів	$K_{ук} = K / A_{заг}$	Співвідношення власного капіталу і активів (Азаг) – розкриває достатність сформованого капіталу в активізації та покритті різних ризиків	$\geq 10\%$
4	Співвідношення статутного і балансового капіталу	$K_{стб} = K_{ст} / K$	Співвідношення статутного капіталу банку (Кст) до балансового власного капіталу (К) – характеризує залежність банку від його засновників	15-50%
5	Коефіцієнт концентрації власного капіталу	$K_k = K / П$	Співвідношення капіталу-брутто, тобто балансового капіталу, до пасивів банку (П) - визначає рівень капіталу в структурі загальних пасивів	10-15%
6	Коефіцієнт захищеності власного капіталу	$K_{зк} = A_k / K$	Співвідношення капіталізованих активів/основних фондів (Ак) і власного капіталу – показує, яку частину капіталу розміщено в нерухомість (майно)	Зростання
7	Коефіцієнт захищеності доходних активів	$K_{зда} = (K - A_n - Z_b) / A_d$	Є сигналом про захист доходних активів (Ад), що чутливі до зміни процентних ставок, мобільним власним капіталом; де А _н – недоходні активи, З _б - збитки	Позитивне
8	Коефіцієнт мультиплікатора капіталу	$K_{мк} = A / K_a$	Ступінь покриття активів банку (А) акціонерним капіталом (Ка)	12-15
9	Співвідношення капіталу до депозитів	$K_{кд} = K / Д$	Вказує, яка частина депозитів (Д) захищена власним капіталом банку	15-20%

Алгоритм розрахунку і економічний зміст показників оцінки економічного потенціалу і ділової активності банку

№ з/п	Назва показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст
а) в частині пасивів			
1	Коефіцієнт активності залучення ресурсів	$Казр = З / П$	Частка залучених коштів (З) у загальних пасивах (П); оптимально: 80-85%
2	Коефіцієнт активності залучення міжбанківських кредитів	$Казмк = МБКз / П$	Питома вага залучених міжбанківських кредитів (МБКз) у загальних пасивах
3	Рівень міжбанківських кредитів у зобов'язаннях	$Кмкз = МБКз / З$	Показує залежність банку від зовнішніх джерел фінансування; оптимально: до 30%
4	Коефіцієнт активності залучення строкових депозитів	$Казд = Дстр / П$	Питома вага строкових депозитів (Дстр) у загальних пасивах
5	Рівень депозитів у зобов'язаннях	$Кдз = Дстр / З$	Характеризує зростання стабільності ресурсної бази; оптимально: 10-30%
6	Рівень використання залучених коштів в доходні активи	$Квза = Ад / З$	Співвідношення доходних активів (Ад) і залучених коштів
7	Рівень використання залучених коштів в кредитні вкладення	$Квзк = КВ / З$	Показує долю вкладень залучених коштів в кредитний портфель банку (КВ)
8	Коефіцієнт активності використання строкових депозитів у кредитний портфель	$Кавдк = КВ / Дстр$	Співвідношення кредитних вкладень до строкових депозитів
б) в частині активів			
1	Коефіцієнт доходних активів	$Кда = Ад / Азаг$	Частка активів, що приносять дохід (А) у загальних активах (Азаг)
2	Коефіцієнт кредитної активності	$Ккра = КВ / Азаг$	Показує частку активів, що розміщена в кредити (КВ); оптимально: 65-75%
3	Коефіцієнт інвестиційної активності	$Кіа = ІВ / Азаг$	Питома вага інвестиційних вкладень (ІВ) в загальних активах
4	Коефіцієнт робочих активів	$Кра = Ар / Азаг$	Частка робочих активів (Ар) в активах, що служить для погашення зобов'язань і отримання доходів
5	Коефіцієнт матеріалізованих активів	$Кма = Ак / Азаг$	Розкриває долю вкладень в матеріально-технічне забезпечення (Ак)

Економічні нормативи ліквідності комерційних банків окремих країн світу

Країна	Назва показника	Розрахунок	Нормативне значення
Україна	Норматив миттєвої ліквідності	Співвідношення суми коштів на кореспондентському рахунку та в касі і суми зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками	> 20
	Норматив поточної ліквідності	Співвідношення суми активів первинної та вторинної ліквідності і суми зобов'язань з відповідними строками виконання (з строком погашення до 30 днів включно)	> 40
	Норматив короткострокової ліквідності	Співвідношення суми ліквідних активів і суми короткострокових зобов'язань (з початковим строком погашення до одного року)	> 60
Росія	Норматив миттєвої ліквідності	Співвідношення суми високоліквідних активів і суми зобов'язань за рахунками до повернення	> 20
	Норматив поточної ліквідності	Співвідношення суми ліквідних активів і суми зобов'язань за рахунками до повернення і на строк до 30 днів	> 70
	Норматив довгострокової ліквідності	Співвідношення загальної суми довгострокових активів, враховуючи надані гарантії, строком розміщення більше одного року і суми капіталу та зобов'язань банку за депозитними рахунками, отриманими кредитами та іншими борговими зобов'язаннями строком погашення більше одного року	< 120
	Норматив загальної ліквідності	Співвідношення суми ліквідних активів і загальної суми активів за вирахуванням обов'язкових резервів	> 20
	Норматив ліквідності за операціями з д.металами	Співвідношення високоліквідних активів в дорогоцінних металах у фізичній формі й зобов'язань в дорогоцінних металах до повернення і зі строком погашення до 30 днів	> 10
Франція	Норматив ліквідності	Співвідношення суми активів, розміщених строком на 3 місяці, і суми депозитів до повернення, строкових депозитів та інших ресурсів, залучених на 3 місяці	> 60
Велика Британія	Норматив ліквідності	Співвідношення готівки, залишків на коррахунках, суми наданих депозитів до повернення і зі строком розміщення на день, цінних паперів придатних до переобліку	> 12,5
Німеччина	Норматив короткострокової ліквідності	Співвідношення суми короткострокових та середньострокових вкладень до 4 років і суми залучених ресурсів до 4 років та ощадних депозитів	100
	Норматив довгострокової ліквідності	Співвідношення суми активів і суми зобов'язань зі строком розміщення активів і погашення зобов'язань понад 4 роки	100
Японія	Норматив ліквідності	Співвідношення суми коштів на кореспондентському рахунку в Центральному банку та в касі, державних цінних паперів і загальної суми залучених депозитів	> 30

Алгоритм розрахунку і економічний зміст показників, що характеризують ліквідність балансу та платоспроможність банку

№ з/п	Назва показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст
Показники ліквідності			
1	Коефіцієнт миттєвої ліквідності	$K_{мл} = (K_{кр} + K_{к}) / D_{п}$	Можливість банку погашати живими грошима з коррахунків ($K_{кр}$) і каси ($K_{к}$) поточні зобов'язання ($D_{п}$)
2	Коефіцієнт загальної ліквідності	$K_{зл} = A_{заг} / 3$	Максимальна можливість банку в погашенні зобов'язань всіма активами; оптимально: $>100\%$
3	Коефіцієнт співвідношення високоліквідних і робочих активів	$K_{вр} = A_{вл} / A_{р}$	Частка високоліквідних активів ($A_{вл}$) в робочих; оптимально: 20-25%
4	Коефіцієнт співвідношення високоліквідних і загальних активів	$K_{вза} = A_{вл} / A_{заг}$	Частка високоліквідних активів у загальних активах банку; оптимально: 15-20%
5	Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань	$K_{рлз} = A_{д} / 3$	Забезпечення доходними активами банку ($A_{д}$) його загальних зобов'язань
6	Коефіцієнт структурного співвідношення вкладів	$K_{ссв} = D_{п} / D_{стр}$	Стабільність депозитної бази та зменшення потреби банку в ліквідних коштах
Показники платоспроможності			
1	Коефіцієнт потенційної платоспроможності	$K_{пп} = \frac{(K + D + МБКз)}{(K_{ст} + D)}$	Здатність банку повернути кошти кредиторам і акціонерам ($K_{ст}$)
2	Коефіцієнт зовнішнього боргу	$K_{зб} = \frac{(3 - D + МБКз)}{(D + МБКз)}$	Масштабність швидкого повернення зовнішнього боргу кредиторам
3	Коефіцієнт трансформації залучених ресурсів	$K_{тзр} = (3 - A_{д}) / 3$	Показує, яка частина залучених коштів використовується для поточних платежів
4	Коефіцієнт платоспроможності (адекватності) регулятивного капіталу	$K_{пк} = РК / A_{зв}$	Здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями

Алгоритм розрахунку і економічний зміст показників, що характеризують ефективність управління банком

№ з/п	Назва показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст
I. Показники доходності			
1	Загальний рівень рентабельності	$R_{зр} = Пб / Дох$	Розмір балансового прибутку (Пб) на 1 грн. доходу (Дох)
2	Чиста процентна маржа	$ЧПМ = (Д\% - В\%) / Азаг$	Здатність банку отримувати прибуток від різниці процентних доходів (Д%) та процентних витрат (В%)
3	Чистий спред	$ЧС = Д\% / КВ - В\% / Дпп$	Розкриває рівень доходності активів від процентних операцій, де Дпп - підпроцентні депозити, КВ – кредитні вкладення
4	Коефіцієнт операційного доходу	$Код = Доп / Азаг$	Рівень операційного доходу (Доп) в загальних активах банку
5	Коефіцієнт процентного доходу	$Кпд = Д\% / Азаг$	Характеризує доходність традиційної банківської діяльності; оптимально: 9-10%
6	Доходність активів	$Кда = Дох / Азаг$	Рівень доходів банку (Дох) у його загальних вимогах (Азаг)
7	Продуктивність праці	$Кп = Дох / КП$	Співвідношення доходів і середньорічної кількості працівників (КП) - показує рівень доходу на 1 працівника
II. Показники рівня витрат			
8	Витратність активів	$Ква = В / Азаг$	Відношення загальних витрат (В) до активів банку - вартість 1 одиниці активів
9	Коефіцієнт дієздатності	$Кд = В / Дох$	Рівень витрат на 1 гривню доходів банку
10	Рівень витрат на 1 гривню прибутку	$Квпр = В / ЧП$	Співвідношення витрат банку до суми чистого прибутку (ЧП)
11	Рівень витрат на 1 працівника	$Квоп = В / КП$	Співвідношення витрат до загальної кількості працівників – видатність роботи працівників
III. Показники рентабельності по чистому прибутку			
12	Рентабельність активів	$Ра = ЧП / Азаг$	Рівень окупності чистим прибутком (ЧП) середньорічних активів банку
13	Рентабельність доходних активів	$Рда = ЧП / Ад$	Рівень окупності чистим прибутком середньорічних доходних активів (Ад)
14	Рентабельність загального капіталу	$Рк = ЧП / К$	Рівень окупності чистим прибутком (ЧП) середньорічного загального капіталу (К)
15	Рентабельність статутного капіталу	$Рск = ЧП / Кст$	Рівень окупності чистим прибутком (ЧП) середньорічного акціонерного капіталу (Кст)
16	Рентабельність діяльності по витратах	$Рв = ЧП / В$	Рівень окупності чистим прибутком всіх витрат банку
17	Рентабельність доходів	$Рд = ЧП / Дох$	Рівень прибутку на одиницю доходів банку
18	Продуктивність праці середньорічного працівника	$Рппп = ЧП / КП$	Відношення чистого прибутку до середньорічної кількості працівників - рівень окупності чистим прибутком одного працівника

Зверяков М.І., Коваленко В.В., Сергєєва О.С.

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВ

Начальний посібник

Підписано до друку 23.04.2014. Формат 60*84/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 28,15

Тираж 300 прим. Заказ № 436

Типографія «Атлант» ВОІ СОІУ

65029, м.Одеса, Ольгіївський узвіз, 8

Свідоцтво ДК №3564 от 31.08.2009

Тел.: 728-45-71

e-mail: ev_atlant@mail.ru